Журнал
"Рассвет"
книги I-й и II, I, II-го гг.

Декабрь 1868 г.

84
2-66

84
Z-66

2011-05 20 APR 2006

ՎԻՊՏՕՐ ՀՅՈՒԳՕ

ԹՂՈՒԹՆԵՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԳՐ. ՉԻԼԻՆԳԻՐԵԱՆ

ՄԱՄԱՆ ԱՌԱՋԻՆ — ՓԱՆԹԻՆ

Աւաչիկ հատոր

ՏԷՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՑԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

ՁՓԹԹՓՆԵ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

1868

6332

ԹՁՈՒԹԱՆԵՔ

884-96

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԻՆ

ԹՇՈՒԱՌՆԵՐԸ, ինչպես նաև ուրիշ ընդարձակ և բազմահատոր վիպասանութիւններ տպագրելու գաղափարը յղացած ժամանակս՝ զանոնք ի գլուխ հանելու դժուարութիւնները լիուլի անծանօթ չէին. սակայն մեր ազգին մէջ և օգտակար ծառայութիւն մը ընելու փափաքը ամէն խոչընդոտներուն յաղթեց. չհասիրութիւնը չէ գիս այս գործին մէջ մղողը, այլ իմ նպատակս է ընթերցասիրութիւնը Հայերուն մէջ տարածել, հասարակութիւնը տաղանդաւոր հեղինակներուն ոգիին, լեզուին և գաղափարներուն ընտանեցնել, և միանգամայն Հայ ուսումնական դրագէտները քաջալերել՝ անոնց աշխատութիւնը ըստ կարի վարձատրելով:

Արդարև Հայ հրատարակչի մը այսպիսի ձեռնարկութիւններ ընելը մեծ յանդգնութիւն է, սակայն մեծ զոհողութիւններ ընելու պատրաստ եմ իմ նպատակիս հասնելու համար, որ իմ միակ վարձատրութիւնս պիտի համարիմ:

ՏԻԳՐԱՆ ՑԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

ԱՒ

ՎԻԿՏՈՐ ՀՈՒԳՈՅ

ՊԱՏԻՒ

ՄԵԾԻ ԶԱՐՄԱՑՄԱՆ

ԵՒ ԽՈՐԻՆ ՅԱՐԳԱՆԱՑ

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆ

ԳՐ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

A

VICTOR HUGO

HOMMAGE

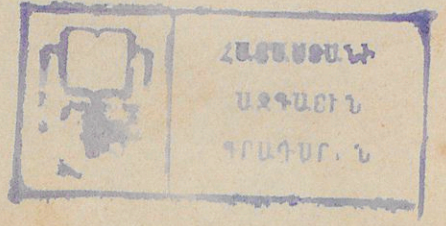
DE HAUTE ADMIRATION

ET DE PROFONDS RESPECTS,

LE TRADUCTEUR

KRICOR TCHILINEGUIRIAN.

12.05.2013

884-96

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՆ

ԵՐԲ ԹՂՈՒԱՒՈՐՆԵՐԸ (Les misérables) թարգմանել յառաջադրեցինք, ստիպուեցանք պահ մը խորհիլ այսպիսի ձեռնարկութեան մը բազմադիմի դժուարութիւններու վրայ, մեր ոյժը չափել, և ըստ այմ որոշում մ'ընել: Այս դժուարութիւններուն գլխաւորները որոնք չէին կրնար վրիպիլ մեր ուշադրութենէ, հետևեալներն էին:

Գործին մեծութիւնը:

Հայերէնին չբաւարութիւնը:

Հայ մտքին սակաւութիւնը:

Արդարև մեծ էր և դժուարին՝ Թղուաւորներու պէս բազմահատոր երկի մը թարգմանութիւնը, որու համար մեր սուղ ժամանակին մեծագոյն մասը զոհելու հարկը, հայերուն մտային անբաւականութիւնը և ընթերցումի նկատմամբ անտարբերութիւնը իբր սոսկալի ուրուականներ մեր միտքը կը պաշարեն, և կը գրգռեն մեզ ետ քաշուելու այսպիսի ձեռնարկէ մը: Բայց ուսումնական անձերէ ոմանց աղերսը, բարեկամներու հրաւէրը, ընթերցասէրներու դրգռանքը, նա մանաւանդ Հայերուն գրական աշխարհին մէջ գրական յեղաշրջումի դուռ մը բանալու պարտքը, փոխ ինձ նեղլայնին, և համառօտագրական ապագային փանաքի ծառայութիւնը ըլլալու գոհունակութեան զգացումը սիրտ և վստահութիւն տուին մեզ, դադրեցին մեր ամէն գերհումները, գրիչէ՛ վար բառերուն մեր ամէն կասկածները, և նուիրական պարտաւորութիւն մը կատարած ըլլալու գիտակցութեամբ որոշեցինք գործադրել մեր յառաջադրութիւնը:

Կը հաւանինք թէ Ֆրանսերէնի պէս ճոխ և փափուկ լեզուաւ գրուած այսպիսի գիրք մը Հայերէնի թարգմանելու յանդգնելը հաշմոտի մը բարձրաբերձ լեռի մը դառնավերներէն, գերբուկ և ծուռումուռ տեղերէն մագլցիլ և կատարը հասնիլ ուզելու կը նմանի: Եթէ ճշմարիտ է այս, ոչ նուազ ճշմարիտ է նաև ըսել թէ գժուարութեան առջև յուսաբեկ ընկրկիլ, լեզուական աղքատութեան վրայ ափսոսալ և յառաջդիմութեան գործը ճակատագրային միջամտութեան մը թողուլով ապաքէն դատապարտելի համակերպութիւն մ'է:

Համոզուած ենք 'ի բնէ անոնի թէ կամքը և յաջողութիւնը կը յաղթեն ամէն դժուարութիւններու. թէ նորաբոյս ազգ մը իր յառաջդիմական սկզբնաւորութեան քարբնդոանքներէն փոխանակ վհատելու կը պարտաւորի աշխատիլ, յարունակ աշխատիլ, անդրդուելի ինքնութեամբ աշխատիլ անոնց յաղթելու եթէ ոչ անմիջապէս, գէթ սակաւ առ սակաւ, և այսպէս իր խորթ խոտ կեանքին նորանոր յեղանները պատրաստել:

Ըստ համաձայնութեան ներկայացուցիչներուն, որոնք ներկայ գտնուեցան Ազգային Ժողովի նիստին, որ տեղի ունեցաւ Ուրբաթ, Յունիս 13, 1919 թուականին, Ազգային Ժողովի Նախագահ Տ. Գարեգին Արքեպիսկոպոս Յովսէփեան, Ազգային Ժողովի Ատենադպիր Տ. Գրիգոր Վրդ. Զօհրապ

ՅԱՓԱԶԱԿԱՆ

Քանի որ օրինաց և բարուց տարամարտութեամբը ընկերային դատապարտութիւն մը կայ, որ այս կատարեալ քաղաքակրթութեան դարուս մէջ արուեստիւ դժոխքներ կը չինէ և երկնային ճակատագիրը մարդկային ճակատագրի մը հետ կը խառնէ. քանի որ անլոյծ կը մնայ դարուս սա երկար խնդիրը, որ է մարդուս գձմութիւնը՝ ազատութեանը պատճառաւ, կնոջ անկումը՝ անօթութեան պատճառաւ և մանկան ծնեալ թիւնը տգիտութեան պատճառաւ. քանի որ մեկ քանի աշխարհի մէջ դեռ հնարին է ընկերային անշնչութիւնը, կամ ձէ ուրիշ կերպով և աւելի ընդարձակ տեսութեամբ մը նկատելով երանգ, քանի որ տգիտութիւն և թշուառութիւն կայ աշխարհիս մէջ, այս դրբին նման գիրքեր կրնան անօգուտ չըլլալ։

ՎԻԿՏՕՐ ՀՅՈՒԳՕ

Հօթուիլ Հաուզ. 1862

ԹՂՈՒԱԹՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ՅԱՆԹԻՆ

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐՔ

ԱՐԴԱՐ ՄԸ

Ֆ 84-96

ԳԱԼՈՒԽ ԱՔԱՋԱՑԻ

ԳԱՐԱՆ ՄԻՐԻԷԼ

Պ ԱՐՈՆ Շարլը–Ֆրանսուա–Պիէռվէնու Միրիէլ 1815ին Տ...ի վիճակին եպիսկոպոսն էր։ Գրեթէ եօթանասուն ու հինգ տարեկան ծերունի մ'էր անիկա, և 1806էն՝ ի վեր Տ...ի առաջնորդական պահը կը բազմէր։ Հոս հարկ կը համարինք նշանակել այն ամէն տարաձայնութիւնները և խօսքերը որոնք հասարակութեան մէջ պատած էին Միրիէլի վրայօք՝ երբ անիկա իր վիճակը եկած էր։ Այս պարագան թէև ամենևին յարաբերութիւն չունի մեր գրելիք բուն պատմութեան հետ, բայց կ'ելլ ամէն բան ճշդապէս պատմածը լսելու համար կը յիշատակենք։ Մարդուս դրծերը անոր կեանքին, նա մանաւանդ Ճակատագրին մէջ ինչ կարևորութիւն որ կառնուն, շատ անգամ մի և նոյն կարևորութիւնը կառնու նաև ինչ որ անոր վրայօք կըսուի, սուտ կամ իրաւ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Պ. Միրիէլ Էքսի խորհրդարանի առեղնակալներէն մէկուն տղան էր. ըսել է թէ դատաւորական տոհմի աղնուական մ'էր։ Կըսէին թէ հայրը զանիկա իր պաշտօնը ժառանգելու նահմանելով՝ խորհրդարանի վերաբերող ընտանիքներու մէջ բաւական հանրացած սովորութեան մը համեմատ՝ տասնուվեց կամ քսան տարեկան հասակին մէջ կարգած էր։ Շարլը Միրիէլ առանց նկատելու իր ամուսնական վիճակը ուրիշ յարաբերութիւններ ալ ունեցեր էր և այս պատճառաւ շատերուն խօսակցութեան նիւթ եղած էր։ Անձամբ թէև բաւական կարճահասակ այլ ձևաւոր, վայելուչ, շնորհալի և խելացի մարդ մ'էր. իր կեանքի առջի մասը բոլորովին աշխարհային կերպով և սիրահարական յարաբերութիւններով անցուցած էր։ Ցեղափոխութիւնը վրայ հասաւ, դէպքերը արագօրէն յաջորդեցին, խորհրդարանի վերաբերող ընտանիքները՝ ոմանք սպանուելով և ոմանք ալ վտնասուելով, հալածուելով ցրուեցան։ Շարլը Միրիէլ յեղափոխութիւնը սկսելուն պէս դէպ 'ի Իտալիա դաղթեց։ Կինը հոն մնաւ իւրծքի հիւանդութեամբ մը որու ենթարկուած էր երկար ժամանակէ 'ի վեր։ Բնաւ զաւակ չունէին։ Անկէ ետք Պ. Միրիէլի ձակատագիրը ինչ փոփոխութիւններ կրեց արդեօք։ Գաղղիական հին ընկերութեան կործանումը, նոյն իսկ իր դերդաստանին անկումը, նաև 93ի ողբերգական տեսարանները որոնք հեռուէն սարսափի երևակայական մեծութեամբ դուրս աւելի ահարկու կերևային վտարանդիներու՝ միթէ աշխարհէս հեռանալու և առանձնանալու դաղափարներ ներշնչեցին անոր։ Կամ թէ ենթարկուելով այնպիսի թարգմանութիւն մը, որուն իր կեանքը կը դրաւեցին, յանկարծ ընդունեցաւ արդեօք այն խորհրդաւոր և սոսկալի հարուածներէն մին, որոնք երբեմն սիրտը վիրաւորելով կը տապալեն այն մարդը, զոր հանրական աղէտները չեն կրնար դղրդել երբ անոր կեանքը և հարստութիւնը կը խորտակեն։ Այս հարցումներուն ոչ ոք կրնար հաստատական

պատասխան մը տալ. ամենուն դիտցածը սա էր միայն թէ անիկա երբ Իտալիայէն վերադարձաւ, քահանայ եղած էր։

1804ին Պ. Միրիէլ Պրինեօլի ժողովրդապետն էր։ Արդէն ծերացած էր և բոլորովին առանձնութեան մէջ կանցուներ իր օրերը։

Նաբոլէոնի թագադրութեան ժամանակ Բարիզ եկաւ՝ իր յիմին վերաբերող պզտիկ դործի մը համար որու ինչ ըլլալը լաւ չգիտենք։ Իր ժողովուրդին խնդիրը կատարելու համար այլ և այլ ղօրաւոր անձերէ 'ի զատ նաև կարդինալ Ֆէշի պաշտպանութիւնը հայցեց։ Օր մը կայսրը իր հօրեղբօրը այցելութիւն մ'ընելու եկաւ, և արժանապատիւ ժողովրդապետը նախասենեակին մէջ սպասած առեն՝ նորին Վեհափառութիւնը անոր առջևէն անցաւ։ Նաբոլէոն տեսնելով որ այս ծերունին մասնաւոր հետաքրքրութեամբ մը իրեն կը նայէր, դարձաւ և խիստ կերպով մ'ըսաւ.

— Ո՞վ է ինծի նայող աս միամիտ մարդը։

— Վեհափառ Տէր, ըսաւ Պ. Միրիէլ, դուք միամիտ մարդու մը կը նայիք, ես ալ մեծ մարդու մը։ Երկուքնուս համար ալ կրնայ օգտակար ըլլալ այսպիսի նայուածք մը։

Կայսրը նոյն իրիկուն այս ժողովրդապետին անունը հարցուց կարգինալին և ժամանակէ մ'ետք Պ. Միրիէլ զարմանօք լսեց թէ Տ...ի առաջնորդ կարգուած էր ինք։

Սակայն Պ. Միրիէլի կեանքը առաջին մասին նկատմամբ պատմուած բաներուն ոչը ձշմարիտ էր։ Ոչ ոք գիտէր։ Յեղափոխութենէ առաջ Միրիէլի ընտանիքը հազիւ թէ քանի մ'ընտանիքէ ճանչուած էր։

Պ. Միրիէլ պիտի կրէր ինչ որ կը կրէ որ և իցէ մարդ երբ նոր կուպայ պզտիկ քաղաք մը ուր խօսող բերան շատ կայ, իսկ մտածող ղլուխ խիստ քիչ։ Այո՛, նորեկ մարդու մը բաղդը պիտի ունենար անիկա ալ, թէև ինք եպիսկոպոս մ'ըլլար և վաճն զի եպիսկոպոս մ'էր։

Բայց վերջապէս իր վրայօք ըսուածները խօսք էին միայն։

ժառանգականութիւնները, բառերը, խօսքերը, կամ լաւ ևս է ըսել, ոչինչ երկարաբանութիւնները էին։

Ինչ և է, Տ...ի մէջ ինքը տարի բնակելէն և առաջնորդական պաշտօն վարելէն ետք մոռցուած էին այս ամէն շաղակրատութիւնները. խօսակցութեան այնպիսի նիւթեր, որոնք առջի անդամ պզտի քաղաքներու և պզտի մարդերու ուշը կը դրաւեն։ Ալ անկէ ետք ոչ ոք կրնար այն շաղակրատութիւնները յիշելու կամ անոնց վրայօք խօսելու համարձակիլ։

Պ. Միրիէլ Տ. եկած էր պատաւ աղջիկի մը հետ։ Անունն էր օրիորդ Պարթիմէմին, որն որ Միրիէլի քոյրն էր և անորմէ տասը տարի պզտիկ։

Իբր ծառայ միայն սպասուհի մը ունէին որ օրիորդ Պարթիմէմինի հասակակիցը էր, և կանուանէր տիկին Մակլուար։ Ասիկա ժամանակ մը Պ. Ժողվէրպալեթին ապաստանն ըլլալէն ետք հիմա օրիորդին անկեղծ ուղեկիցն և միանգամայն նոքին Գերապատուութեան դործակալուհին էր։

Օրիորդ Պարթիմէմին երկայնահասակ, աշնահար, նրբաձև և հեզ անձ մ'էր. անկեղծ իրապէս էր ինչ որ ականկերպով կը նշանակէ «Ցարդի» բառը. վասն զի կինը մը պատկառելի ըլլալու համար կարծես թէ պէտք է որ մայրը ըլլայ։ Աղնուութիւն ունեցած չէր բնաւ. իր բոլոր կեանքը որ բարեդործութիւններու շաբաթնակութիւն մ'եղած էր միայն, հուսկ յետոյ տեսակ մը սպիտակութիւն և ջառագայթ տարածած էր անոր վրայ, և սպառնալով ոտացած էր ինչ որ կրնայ բարութեան գեղեցկութիւնը անուանիլ։ Ինչ որ ծաղկահասութեանը ժամանակ նիհարութիւն էր, հասունութեանը մէջ թափանցիկ հանգամանք մ'եղած էր, որուն մէջէն անկեղծ իրը հրեշտակ կ'երեւար։ Աւելի հոգի մ'էր քան թէ կոյս մը. անձը կարծես թէ ստուերով շինուած էր. այս շինուածին մէջ հազիւ հազ բաւական մարմին կար սեռ մը պարունակելու համար. սակաւ ինչ նիւթ մ'էր որ նշոյլ մը

կը պարունակէր. մեծ աչքեր ունէր որոնք միշտ վար կը նայէին. պատրուակ մ'էր որպէս զի հոգի մը կենայ երկրիս վրայ։

Տիկին Մակլուար ձերմակ, անձնեայ և կարի յոյժ պզտի պառաւ մ'էր. դործով կղզաղէր և միշտ շունչը բերանը կուպար՝ ոչ միայն իր դործունէութեանը այլ նաև ծանրաշունչ ըլլալուն ախտի մը պատճառաւ։

Պ. Միրիէլ Տ... քաղաքը հասած օրը իր առաջնորդական ապարանքը տարուելուս պատիւներով և փառքով՝ կայսերական հրովարտակներու տրամադրութեանց համեմատ, որոնք եպիսկոպոսութեան տաճկանը բանակի սպարապետութեան պաշտօնէն անմիջապէս ետք կը դասաւորեն։ Քաղաքապետը և ժողովին նախագահը առաջին այցելութիւնը մուտին Միրիէլին. ասիկա ալ զօրապետին և կառավարչին իր առաջին այցելութիւնը տուաւ։

Պ. Միրիէլ այս կերպով առաջնորդական դահը բազմելէն ետք՝ ժողովուրդը սպասեց որ իր եպիսկոպոսին դործերը տեսնէ։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Պ. ՄԻՐԻԷԼ ԳԵՐԱԳԱՏԻՒ ԳԻՒՂՎԸՆՈՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԸԼԼԱՑ

Տ...ի եպիսկոպոսարանը հիւանդատուն քով էր։ Եպիսկոպոսարանը վերջին դարու մէջ դերապատիւ Հանրի Բիւժէի առաջնորդութեան ժամանակ շինուած քարուկիր ընդարձակ և դեղեցիկ ապարանք մ'էր։ Հանրի Բիւժէ Բարիզի աստուածաբանութեան ճեմարանէն ելած վարդապետ, Սիմորի սրբոց և 1712ին Տ...ի եպիսկոպոսն էր։ Այս ապարանքը ճիշդ աւատական իշխանի մը համար կառուցուած

չէնք մ'էր, որու մէջ մեծ մարդերու սեպհական ձեռքով կարդադրուած էին թէ եպիսկոպոսին բնակարանները, թէ սրահները, թէ սենեակները և թէ ընդունելութեան դահլիճը որն որ Փլօրանսի Ճարտարապետութեան հին ձևի մը համեմատ խիստ ընդարձակ էր և կամարաշէն Ճեմարաններ ունէր. իսկ պարտէզներու մէջ պատուական ծառեր տնկուած էին: Գետնայարկը շինուած սեղանատան մէջ, որն որ երկայն և հոյակապ Ճեմարան մ'էր և պարտէզներուն կողմէն դուռ ունէր, դերապատիւ Հանրի Բիւժէ 1714 յուլիսի 29ին հանդիսաւոր կոչունք մը տուած էր դերապատիւ Շարլը Պրիւլար Տը Թէնլիյի որ Էմպրէօնի արքեպիսկոպոս իշխանն էր, Անթուան Տը Մէկրիննէյի որ Գարպուշին և Կրասի եպիսկոպոսն էր, Փիլիբ Տը Վանոմի որ Ֆրանսայի մեծ առաջաւորը (prieur) և Սէնթ Օնօրէ տը Լէրէնի աբբան էր, Ֆրանսուա Տը Պէրթօն Տը Կրիլլէօնի որ Վանսի եպիսկոպոսն էր ու միանդամայն Պարոն. կեսար Տը Սասլրան Տը Փօրթալղէյի որն որ Կլանտէվի եպիսկոպոս իշխանն էր, և Յովհաննէս Սօանէնի որն որ Օրանժուարի միաբաններէն մին, Թագաւորին սովորական քարոզիչը և Սէնէզի եպիսկոպոս իշխանն էր: Այս եօթը դերապայծառ անձերու պատկերները սրահին մէջ կախուած էին, և 1714 ՅՈՒԼԻՍ 29 նշանաւոր Թուականը սպիտակ մարմարիոնէ սեղանի մը վրայ փառաւոր կերպով քանդակուած էր: Հիւանդացը նեղ և ցած տուն մ'էր, որն որ մէկ դասիկոն ունէր, նաև պարտիզակ մը:

Իւր գալստեան երրորդ օրը եպիսկոպոսը աչքէ անցուց հիւանդատունը, և յետոյ մարդ ղրկեց տեսուչին աղաչելով որ հաճի անդամ մը գալու և ղինքը տեսնելու:

— Պարոն Տեսուչ հիւանդանոցի, ըսաւ, հիմա քանի հիւանդ ունիք:

— Քսանուվեցը, Սրբազան Հայր:

— Ես ալ այդքան համրած էի, ըսաւ եպիսկոպոսը:

— Անկողինները գրեթէ մէկմէկու կից գրուած են, ըսաւ տեսուչը:

— Ես ալ դիտած էի:

— Սրահները սենեակներու կը նմանին, ուր օդը դըժուարաւ կը նորոգի:

— Ես ալ այդպէս կը կարծեմ:

— Եւ երբ արեւու Ճառագայթ մ'ըլլայ, պարտէզը այնքան պզտիկ է որ նոր աղէկցող հիւանդներուն ամէնքն ալ չեն կրնար պարտիլ:

— Ես ալ կը մտածէի աստր վրայ:

— Համաճարակ հիւանդութեանց ժամանակ, — այս տարի թիֆոս և երկու տարի առաջ ալ ա-ւ-ե-ր-ի-զ-ի-պ ըլլալը ըսուած հիւանդութիւնը ունեցանք, — երբեմն հարիւրի չափ հիւանդ կունենանք և ինչ ընելիքնիս չենք դիտեր:

— Նոյն բանը կը խորհէի նաև ես:

— Ի'նչ ընենք, Սրբազան Հայր, պէտք է համակերպիլ, ըսաւ տեսուչը:

Այս խօսակցութիւնը դեռնայարկի սեղանատան մէջ տեղի ունեցած էր:

Եպիսկոպոսը վայրկեան մը լռեց. յետոյ յանկարծ հիւանդանոցի տեսուչին դառնալով, ըսաւ.

— Պարոն, միայն այս սրահը քանի՞ անկողին կը կարծէք որ առնու:

— Սրբազան հօր սեղանատունին մէջ, աղաղակեց տեսուչը ապշելով:

Եպիսկոպոսը նայուածքովը սրահը աչքէ կանցուներ և կարծես թէ աչերովը չափեր կառնուր և հաշիւներ կընէր:

— Ապահովապէս քսան անկողին կրնայ դրուիլ, ըսաւ կարծես ինքն իրեն հետ խօսելով, յետոյ բարձր ձայնով մ'ըսաւ.

— Նայէ՛ ինչ կըսեմ, պ. տեսուչ հիւանդանոցի, անշուշտ սխալում պիտի ըլլայ: Դուք հինգ կամ վեցը սենեակի մէջ քսանուվեց հոգի էք, իսկ մենք հոս երեք հոգի ենք և վեթ-

տուն հոգի համար տեղ ունինք: Նորէն կրսեմ թէ սխալ մ'եղած է. իմ բնակարանս քեզի կու տամ, և ձերինը ես կառնում: Տուէք ինձ իմ տունս: Ձեր տունը հաս է: Հետևեալ օրը քահանայից խեղճ աղքատները եպիսկոպոսարանը փոխադրուեցան, և եպիսկոպոսն ալ հիւանդատունը:

Պ. Միրիէլ հարստութիւն չունէր, վասն զի յեղափոխութեան պատճառաւ իր ընտանիքը անտնտկացած էր: Գոյքը հինգ հարիւր ֆրանկի մշտնջենական եկամուտ մ'ունէր, որ երիցատան մէջ իրենց անձնական ծախուց կը բաւէր միայն: Պ. Միրիէլ իբր եպիսկոպոս տարուընէ տասնուհինգ հազար ֆրանկ տարեկան թոշակ կընդունէր: Երբ հիւանդատունը փոխադրուեցաւ հետևեալ կերպով կարգադրեց այս դրամին գործածութիւնը: Ահաւասիկ իր ձեռքովը գրուած յուշակ մը:

ՏԱՆՆ ԾԱԽՔԸ ԿԱՐԳԱԴՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ՅՈՒՇԱԿ

Փոքը կղերանոցին համար	ֆրանկ	1500.
Քարոզիչներուն միաբանութեան	»	100.
Մանախիչքի լազարիսներուն	»	100.
Բարիզի մէջ օտար երկրի քարոզիչներու կղերա-		
նոցին	»	200.
Հոգւոյ-Սրբոյ Միաբանութեան	»	150.
Սուրբ-Երկրի կրօնական հաստատութեանց . . .	»	100.
Մայրական դպրութեան ընկերութիւններու . . .	»	300.
Մայրական դպրութեան ընկերութեան .	»	50.
Արլի մէջ մայրական դպրութեան ընկերութեան .	»	400.
Բանտերու բարւոքման	»	400.
Բանտարկեալները միխիթարելու և ազատելու .	»	500.
Պարաքի համար բանտարկուած և ընտանիք ու-		
նեցող հայրերու ազատութեան	»	1000.
Վիճակիս խեղճ վարժապետներուն ամսականը		
վերադրելու համար	»	2000.
Բարձր Ալպեանց առաքութեան համբարին . . .	»	100.

Հարուր աղջիկներու ձրի ուսում աւանդելու նը-		
պատակաւ Տ . . . ի, Մանօսկի և Սիսթերոնի մէջ		
հաստատուած միկնանց միաբանութեան . . . ֆրանկ		1500.
Աղքատներու	»	6000.
Անձնական ծախքս	»	1000.
Ամբողջ գումար.		15000.

Պ. Միրիէլ Տ . . . ի առաջնորդութիւնը վարելու սկսած օրէն մինչև վերջը ամենևին փոփոխութիւն մը չըրաւ այս ծախուց կարգադրութեան նկատմամբ: Ինչպէս կը տեսնուի, անիկա այս կարգադրութիւնը կանուանէր Տառն ծախքը կատարել:

Օրիորդ Պարթիսթին բացարձակ հնազանդութեամբ մը հաւանեցաւ այս կարգադրութեան: Այս սրբասուն աղջկան համար Տ . . . ի առաջնորդը իր եղբայրը ու միանդամայն եպիսկոպոսն էր. ըստ բնութեան իր բարեկամը և ըստ եկեղեցւոյ իր մեծն էր: Զանիկա պարզապէս կը սիրէր ու միանդամայն յարգանօք կը պաշտէր: Միրիէլ երբ կը խօսէր, Պարթիսթին կը խոնարհէր. երբ կը պատճէր, անիկա կը հաւանէր: Սպասուհին, այսինքն միկին Մակլուար միայն սակաւ ինչ մրմռաց այն կարգադրութեան վրայ: Ինչպէս տեսանք, եպիսկոպոսը իր անձնական ծախուց համար միայն հազար ֆրանկ որոշած էր, որն որ օրիորդ Պարթիսթինի թոշակին հետ կընէր տարին հազար հինգ հարիւր ֆրանկ: Այս գումարով կապրէին ծերունին և երկու սպասաւորը: Բայց և այնպէս երբ գիւղի մը ժողովրդապետը Տ . . . կուգար, եպիսկոպոսը անոր վայելուչ ընդունելութիւն մ'ընելու կերպը կը գտնէր՝ միկին Մակլուարի անաչառ խնայասիրութեան և օրիորդ Պարթիսթինի լուրջ մտատակարարութեան շնորհիւ:

Տ . . . գալէն երեք ամիս ետք օր մ'ըսաւ եպիսկոպոսը.

— Այսքան եկամուտով պարձեալ շատ նեղութիւն կը կրեմ:

— Կը հաւատամ, պօտոց միկին Մակլուար. Ձեր Սրբազ-

նութիւնը պետ. չպահանջէց այն եկամուտը, զոր նահանգը կը պարտաւորի քաղաքին մէջ ձեր ունեցուածքին և թեմական այցելութեանց ծախուց համար։

— Աղէկ որ ըսիք, իրաւունք ունիք, տիկին Մակլուար, ըսաւ եպիսկոպոսը։ Եւ իրօք այն եկամուտն ալ պահանջէց։

Սակայ ինչ ժամանակէ ետք ընդհանուր ժողովը այս խընդիրը նկատողութեան առնելով՝ տարեկան երեք հազար ֆրանգ որոշեց հետագայ վերնագրով.

Թղակ առ Պ. Եպիսկոպոս՝ կոչէ, ընծանէ և հովուական այցելութեանց ծախուց համար։

Այս որոշումը քաղաքին բուն բնակիչներուն մէջ մեծ վրդովմունք և դանդատներու տեղի տուաւ, և կայսրութեան նախարարներէն[1] մին, որ Հինգ Հարիւրներու ժողովին վաղեմի անդամ և Պրիւմէրի 18ին հաւանող մ'էր և որու Տ... քաղաքին մօտ նախարարական պատուական կալուած մը սրբուած էր, նոյն որոշումին առթիւ կրօնից պաշտօնեայ Պարոն Պիկո Տը Բրէամընէօյին մտերմական և զրոյիչ առմամբ մը գրեց որու յետագայ տողերը կը նշանակենք.

« Պարոն ծանիք. ինչ հարկ այնպիսի քաղաքի մը մէջ որ « հազիւ թէ չորս հազար բնակիչ ունի։ Թեմական այցելու« թեանց ծանիք. նախ կը հարցունեմ թէ ինչ օգուտ կրնայ « քաղուիլ այսպիսի այցելութիւններէ. երկրորդ ինչպէս « կարելի է սուրհանդակի դեսպակով ճամբորդել այս լեռ« նուտ երկիրներուն մէջ ուր շինուած ճամբայ չկայ և ուր « միայն ձիով նստելի է ճամբորդել։

« Տիրանսէն Շաթօ Արնու անցուցնող կամուրջին վրայէն « անդամ հազիւ թէ յուլով լծուած սայլեր կրնան անցնիլ։ « Այս կրօնաւորները ահա ամէնքն ալ այսպէս ծակաչք և « ագահ են։ Ասիկա երբ հոս եկաւ, բարի առաքեալ մը « ձևացուց ինքզինքը։ Հիմա սկսաւ միւս եպիսկոպոսներուն « պէս վարուիլ։ Անոնց պէս ասոր ալ կառք և արագընթաց « դեսպակ պէտք է։ Հին եպիսկոպոսներուն պէս ասիկա ալ

« պերճութիւն կուզէ։ Ո՛հ, շուտիկը տեսնայ աս կրօնաւոր« « ներուն երեսը. պ. կոմս, իրեր այս վիճակը չպիտի բար« « ւոքի եթէ կայսրը սև դլուխներէ չազատէ մեզ. կործանի« « բարը. (Հոռի հետ յարաբերութիւնները դէշ կերպարանք « կառնէին այն ատեն) իմ մասիս, ես մի միայն կեսարը կու« « զեմ ևայլն...»։

Ընդհակառակն ընդհանուր ժողովին այս որոշումը մեծ ուրախութիւն պատճառեց տիկին Մակլուարին։ Սրբազանը նախ աւրիշներուն հողը տարաւ, ըսաւ, օրիորդ Պարթիսթինի, բայց վերջապէս ահա ստիպուեցաւ ինքզինքն ալ մտածելու։ Իւր բոլոր բարեգործական դիտաւորութիւնները կարպատրեց։ Ահա վերջապէս երեք հազար ֆրանգ ալ մեզի համար։

Նոյն իրիկուն եպիսկոպոսը յետագայ յուշակը գրեց և քրոջը յանձնեց.

ԿԱՌՔԻ ԵՒ ԹԵՄԱԿԱՆ ԱՑՑԵԼՈՒԹԵԱՆՑ ԾԱԽՔ

Հիւանդատունի աղքատներուն խաշուած միսի	
Ջուր տալու համար . . . . . ֆրանգ	1500.
Էքսի մայրական գիմութեան ընկերութեան . . »	250.
Տիրակինեանի մայրական գիմութեան ընկերուե »	250.
Խորթ մանկանց համար . . . . . »	500.
Որբերու համար . . . . . »	500.
Ամրողջ դումար	3000.

Իսկ ծանուցումի, ներողութեան, մկրտութեանց, քարոզութեանց, եկեղեցի և մատուռ օրհնելու, ամուսնութեանց և ուրիշ բաներու համար առնուած և եպիսկոպոսարանի պատահական հասոյթները սեպուած ստակները պ. Միրիէլ մի« այն հարուստներէն կառնուր՝ աղքատներու բաժնելու մասին « յուշուցած առատասրտութեան աստիճանին համեմատ անո« ղոքութեամբ մը։

Քիչ ժամանակէ ետք նուէրները ուղիղ օրէն կուգային կը դիպուէին։ Թէ ունեւորները և թէ կարօտեալները անոր դուռը

կը զարնէին՝ ամանք նուէրը տալու և ամանք ալ տրուած նուէրը խնդրելու համար: Հազիւ թէ տարի մ՚անցած էր, և ահա եպիսկոպոսը բարերարձներու դանձապետը և թշնամիներու արկղապետն եղած էր: Մեծամեծ դումարներ կանցնէին իր ձեռքէն, բայց և այնպէս ամենևին փոփոխութիւն մը չտուաւ իր ապրելու եղանակին և ոչ ալ աւելորդ քան մը վերագրեց իր սահմռդական պիտոյից:

Ընդհակառակն կրնայ ըսուիլ թէ բոլոր նուէրները դրեթէ չհաւքուած արդէն աղքատներուն կը տրուէին, վասն զի մարդկային ընկերութեան վերին դասերուն եղբայրասիրութիւնը ստորին դասերու թշուառութեան աստիճանին չհամապատասխաներ: Պ. Միրիէլ որքան ալ առատ նուէրներ հաւքէր, դարձեալ միշտ ձեռնունայն կը մնար, և այս ձեռնունայնութեան ժամանակ իր սեպհական ունեցածը կուտար:

Եպիսկոպոսները իրենց կոնդակներուն և հովուական նամակներուն դլուխը իրենց միսիոնարութեան անունները նշանակելու սովորութիւն ունենալով, դաւառին աղքատ մարդիկը խանդաղատական բնազդումով մը անոր անուններուն և մականուններուն մէջէն Պիէնվընիւ[2] անունը ընտրած էին՝ նշանակութիւն մ՚ունենալուն համար, և զանիկա միայն պերապայծաս Պիէնվընիու եպիսկոպոս կանուանէին: Մենք ալ ասոնց պիտի հետևինք, և տուիքը պատահած ժամանակ Պիէնվընիու պիտի անուանենք զինքը: Մտաւանդ թէ այս անունը հաճելի էր իրեն:— կը սիրեմ այդ անունը, կըսէր: Պիէնվընիու անունը դերապայծաս մակդիրը կը սրբագրէ:

Պարոն Միրիէլի այս նկարագրութիւնը բոլորովին ճիշդ է չենք կրնար ըսել, բաւական կը համարինք ըսելը թէ նմանութիւն ունի այն:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ ԻՐԻ Ի ԻՐԵՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԵԱՆ ԹԻՒԸ ՏԱՓԱՆԵԼԻ

Եպիսկոպոսը կառքի ճախուց համար առած ստակը թէև ողորմութեան սահմանած էր, բայց և այնպէս թեմական այցելութիւններն ալ կը կատարէր: Տ. . . ի թեմը տաժանելի թեմ մի է: Խիստ քիչ են տափարակ երիվրները, ընդհակառակն լեռները շատ են, իսկ ձամբայ դրեթէ չկայ, ինչպէս որ քիչ մ՚առաջ ըսինք: Այս թեմը ունի երեսունը երկու ժողովրդապետութիւն, քառասունը մկ սեղապահութիւն և երկու հարիւր ութսունը հինդ երկրորդական եկեղեցի: Առանց ամենուն այցելութիւն ընելը բաւական դործ մ՚է: Եպիսկոպոսը կը յաջողէր կատարելու այս դործը, մօտակայ տեղերը հետի, տափարակ երիվրները պզտի կառքով, իսկ լեռները ջորիով կ՚երթար: Քոյրը և սպասուհին հետը կերթային: Եթէ ձամբորդութիւնը շատ դժուարին երեսար ասոնց, եպիսկոպոսը միևնակ կերթար:

Օր մը յաւանակի մը վրայ հեծած Սընէդ եկաւ որն որ եպիսկոպոսանիստ հին քաղաք մ՚է: Այն օրերը քահանան բոլորովին պարպուած ըլլալուն համար չկրցած էր կառք կամ ձի մը բռնել:

Քաղաքապետը երբ եպիսկոպոսարանին դուռը եկաւ զանիկա ընդունելու համար, պայթակղութեամբ կը նայէր որ անիկա իշի մը վրայեն կիջնար: Քաղաքի մարդիկ ամենք անոր բոլորտիքը ժողովուած կը խնդային: Պարոն քաղաքապետ, և դուք, պարոններ, ըսաւ եպիսկոպոսը, պիտեմ թէ ինչո՛ւ կը պայթակղիք. խեղճ եկեղեցականի մը համար մեծ ամբարտաւանութիւն կը համարիք էշի մը վրայ հեծնելը, որուհետև

վրայ նաև Քրիստոս հեծած է: Յիրաւի կրսեմ թէ Հարիկը գլխս սոխակ իյնի վրայ հնծնալու և ոչ թէ անսփոփութիւնը:

Այս այցելութեանդ մէջ ներողամիտ և հեզահամբոյր էր անիկա, և աւելի կը խօսէր քան թէ կը քարոզէր: Պատճառաբանելու և օրինակներ տալու համար շատ հեռուները չէր երթար: Գիւղի մը բնակիչներուն մօտակայ գիւղին օրինակը յառաջ կը բերէր: Գաւառներու մէջ ուր բնակիչները աղքատներու նկատմամբ խստասիրտ էին, կ'ըսէր: Տեսէք Պրիանսոնի մարդերը: Զքաւարներուն, այրի կիներուն և որբերուն իրենց մարդապետիններուն երեք օր առաջ հնձել տալու իրաւունքը տուին. ձրիապէս նորէն կը շինեն անոնց տուները երբ հիւանդով փլչելու ըլլան: Ահա ասոր համար Աստուծոյ օրհնած մէկ քաղաքն է այն: Հարիւր տարիէ 'ի վեր և ոչ մէկ մարդասպանութիւն եղած է հոն: Իսկ միայն իրենց շահը և հունձքը մտածող գիւղերուն մէջ կըսէր. Տեսէք Էմպրէօնի մարդերը: Եթէ հունձքի ժամանակ ընտանիքի տէր հայրի մը տղայ զաւակները ղինուորական ծառայութեան համար բանակը դանուին, եթէ աղջիկ զաւակները ուրիշի ծառայելու համար քաղաքը գացած ըլլան, և ինքն ալ հիւանդ ու անկարող ըլլայ աշխատելու, ժողովրդապետը քարոզին մէջ կը յիշատակէ անոր վիճակը, և կիրակի օր պատարագէն ետք գիւղին բոլոր մարդիկը, արք և կանայք և մանկունք, ամէնքն ալ խեղճ մարդուն դաշտը կերթան, հունձը կը քաղեն և յարդը ու ցորենը կը բերեն անոր շտեմարանը կը լեցունեն: Սոսկի կամ ժառանգութեան խնդիրներու համար կռուող և բաժնուող ընտանիքներու կըսէր. Տեսէք Տըմօնկի լեռնականները: Տըմօնկի այնպիսի վայրենի երկիր մ'է որ յիսուն տարին անգամ մը սոխակի ձայն չլսուիր: Սակայն երբ ընտանիքի մը մէջ հայր մը կը մեռնի, տղաները կը ձգեն կերթան ստակ վաստակելու համար, և հայրական ժառանգութիւնը աղջիկներուն կը թողուն որպէս զի կարենան կարգուիլ: Այն պատառնէրու մէջ

ուր գաղտ վարելը կը սիրեն և ուր վարձակալները դրամ ուր թուղթի համար այնքան ստակ կուտան որ կը կործանին, պիէնվընու կըսէր. Տեսէք անգամ մը սա Գէյրայի ձորին բարի դիւղացիները. երեք հազար հոգի չափ կան: Ո՛հ, կարծես թէ պղտի հանրապետութիւն մ'է այն, ուր ոչ դատաւորին և ոչ ալ նուիրակին ինչ ըլլալը գիտեն: Ամէն բան քաղաքապետին ձեռքով կը կարգադրուի: Անիկա կը բաշխէ տուրքը, ամէն մէկուն ինկած տուրքը խղճի մտօք կը սահմանէ, գաւառը ձրիապէս կը տեսնէ, ժառանգութիւնները կը բաժնէ առանց վարձք առնելու, վէճերը կուտայ առանց ծախքի, և ամէն մարդ կը հնազանդի անոր, վասն զի պարզ մարդերու մէջ արդար մարդ մ'է անիկա: Վարժապետ չունեցող գիւղերուն ալ դարձեալ Գէյրայի մարդոց օրինակը յառաջ կը բերէր: Գիտէք, ինչ կրնեն անոնք, կըսէր. որովհետև տասներկու կամ տասնուհինգ ընտանիքէ բաղկացող պղտի գիւղ մը չկրնար միշտ վարժապետ մ'ամսականը հոգալ, այնպիսի վարժապետներ ունին, որոնք ամսականնին ձորին բոլոր բնակիչներէն կընդունին և գիւղերը կը շրջին՝ այս գիւղին մէջ ութ օր, այն գիւղին մէջ տասն օր մնալով և դաս տալով: Այս վարժապետները ծօնաւաճառները կերթան ուր տեսած եմ զանոնք ես ալ: Տեսնողը կրնայ ճանչնալ զանոնք, վասն զի գրելու համար իրենց փեղկերի ժապաւէնին անցուցած գրիչներ ունին: Որոնք որ միայն ընթերցանութիւն կը սորվեցընեն, մէկ գրիչ ունին, որոնք որ ընթերցանութիւն և թուաբանութիւն կը դասեն, երկու գրիչ ունին. իսկ անոնք որ ընթերցանութիւն, թուաբանութիւն և գրաբառ կը դասեն, երեք գրիչ ունին, և մեծ պետուններ են: Թայց որքան ամէն բան է սպիտութիւնը: Դուք ալ Գէյրայի մարդերուն հետևեցէք:

Այսպես կը խօսէր պիէնվընու ծանրութեամբ և հայրաբար. եթէ օրինակ չգտնէր, առակներ կը հնարէր, ուղղակի նպատակին հասնելով քիչ խօսքով և շատ օրինակներով.

վան վի Յիսուս Քրիստոսի պերճախօսութիւնը ձիշդ այս էր, այսինքն խօսիլ համոզուելով և համոզելով։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԳՈՐԾԸ ԽՕՍՔԻՆ ՀԱՄԱՐՄԱՏ

Խօսակցութիւնը քաղցր և զուարթ էր։ Կեանքերնին իր փոլը անցուցող երկու պառաւ կանանց հետ անոնց մտքի ասպիճանին համեմատ կը վարուէր։ Երբ խնդար, դպրոցի աշկերտի մը պէս կը խնդար։ Տիկին Մակլուար կամաւ կանուանէր զանիկա Zէր Մեձուքնէ։ Օր մը պիէնվընու թիկնաձոէն եկաւ և պզտաւունը պիրք մը փնտռելու դնաց։ Այս պիրքը վերին դարակներուն մէկուն մէջն էր, և որովհետեւ բաւական կարձահասակ էր, չկրցաւ մինչև դարակը հասնիլ։ — Տիկին Մակլուար, ըոաա, ախոռ մը բե՛ր ինձ։ Վասն զի Ի՛ Մեձուքնէ պինչ աշ դարակը չհասնիր։

Տիկին Տը Լ.ո կամուտին որ իր հետաւոր ազգականուհիներէն մին էր, ամէն անգամ որ առիթը կը պատահէր, առջև կը համբեր ինչ որ իր երեք զաւակին «յոյսերը» կանուանէր։ Կամուտին խիստ ծեր և մռնելու մօտ շատ մը ազգականներ ունէր, որոնց բնական ժառանգորդներն էին իր զաւակները։ Ասոնց ամէնէն նորատին մեծ մօրաքոյրէ մը հարիւր հազար ֆրանկի մօտ եկամուտ մը պիտի ժառանգէր. երկրորդը իր մօրեղբօր դքսութեան տիտղոսը պիտի առնէր. իսկ առջինեկն ալ իր հօտուն ատենակալութեանը պիտի յաջորդէր։ Եպիսկոպոսը սովորաբար լռութեամբ մտիկ կընէր մայրական այս անմեղ և ներելի մեծամտութիւնները։ Սակայն անգամ մը սովորականէն աւելի կը մտախոհէր և պիսկոպոսը մինչդեռ տիկին Տը Լ.ո կը կրկներ բոլոր այս ժառանգութեանց և «յոյսերու» մանրամասն պարագաները։ Տիկինը անհամբեր կերպով մը խօսքը ընդհատելով հարց-

ցուց. Տէր իմ, ինչ բանի վրայ այդքան կը խորհիք։ Եպիսկոպոսը պատասխանեց. — Կը խորհիմ զարմանալի խօսքի մը նկատմամբ զոր կարծեմ թէ Սէնթ-Օկիւստէն ըսած է. «Zեր յոյսը դրէք անոր վրայ որու ոչ ոք կը յաջորդէ»։ Ուրիշ անգամ մ'ալ քաղաքին ազնուականներէն մէկուն մահը ծանուցանող նամակ մ'առաւ, որու ամրողջ մէկ էջին վրայ մեծ նողին ոչ միայն աստիճանները այլ նաև իր բոլոր պզտիկ անուններուն աւատական և ազնուական անունները և մականունները նշանակուած էին։

Եպիսկոպոսը նամակը երբ կարդայ, պօռայ. Մահը ո՛րքան ուժեղ ըլլալէ որ ասիկա զարմանալի քեռ մը կրնայ կոչ տան անոր դիւրութեամբ, և մարդիկ ո՛րքան խելացի են որ նաև պերճզմանը իրենց անախտաւութիւնը յայտնելու կը դործածեն։

Երբեմն անանկ մեղմ կատակներ կընէր, որք դրեթէ միշտ իրական նշանակութիւն մը կը պարունակէին։ Մեծապահքի մը ժամանակ երիտասարդ տեղապահ մ'եկաւ Տ... և մայր եկեղեցիին մէջ քարոզ տուաւ բաւական պերճախօսութեամբ։ Քարոզին նիւթն էր պղծութիւնը։ Հարուստները հրաւիրեց չքաւորներուն ողորմելու՝ որպէս զի դժոխքի չդատապարտուին՝ զոր կրցած չափ սարսափելի գոյներով նկարագրեց, և արժանի ըլլան արքայութեան զոր փափաքելի և գմայլելի գոյներով նկարագրեց։ Քարոզ մտիկ ընողներուն մէջ գործէ քաշուած հարուստ վաճառական մը կար, որ փոքր ինչ անյարմար մ'էր և կանուանէր պ. Թէպօրան և որն որ հասոյ չունայ, աջի, ձախէ և կաւէ ըսուած ասուեղէններու և մետաքսեղէններու գործարան մը հաստատելով երկու միլիոն ֆրանկ վաստակած էր։ Բոլոր կեանքին մէջ պ. Թէպօրան ուղղամտութիւն տուած չէր որ և է դժբաղդի մը։ Այն քարոզէն ետք ամէն մարդ դիտեց որ անիկա եկեղեցիին դուռն քովկեցող պատաւ մուրացիկներուն ամէն կիրակի օր տասը փարա կու տար։ Այս տասը փարան իրենց մէջ բաժնող ժո-

բայիկները միայը հոգի էին։ Օր մը եպիսկոպոսը երբ ան-
տառ մէջ Պ. Թէպօրան իր սովորական ողորմութիւնը կուտար,
ժպտելով ըսաւ իր քրոջ. — Ահաւասիկ Պ. Թէպօրան որ տասը
փարայով արքայութիւնը կը գնէ։

Ողորմութիւն հաւքերու մասին, նաև մարժոզական պատաս-
խան առած աւեն ձանձրանալ և կասիլ չէր պիտեր, այլ
այնպիսի խօսքեր կը պտնէր, որք լսողը մտածելու կսա-
պէին։ Անգամ մը երևելի ընտանիքներէ բազկացող ակումբի
մը մէջ ազքատներու համար ողորմութիւն կը հաւաքէր.
այս ակումբին մէջն էր նաև Ջանթիպսիէ մարզիզը, որ ծեր,
հարուստ և ագահ մարդ մ'էր, և որն որ սաստիկ վօլթեր-
կան ու միանդամայն թագաւորութեան սկզբունքի սաստիկ
պաշտպան երևալու կերպով կը դպնէր։ Այս զանազանութիւնը
նոր աեսնուած չէ։ Եպիսկոպոսը մտածեալ և անոր թեւին
դպչնալով ըսաւ. Պարոն մարքիզ, պէտք է որ դուք ալ բան մը
տաք։ Մարզիզը դարձաւ և ամարդութեամբ պատասխանեց.
Սրբազա՛ն հայր, ես ալ ապրածնիս ունի՞մ։ — Ապրածնիքն ալ ինձի
տուէ՛ք, ըսաւ եպիսկոպոսը։

Օր մը մայր եկեղեցին մէջ սա քարոզը տուաւ։

« Սիրելի եղբայրնե՛րս, բարի բարեկամնե՛րս. Ֆրանսայի
« մէջ դիւղացւոց տուներուն մէկ միլիոն երեք հարիւր քսան
« հազարը միայն երկու պատուհան և մէկ դուռ ունին. մէկ
« միլիոն ութը հարիւր տասնուեօթի հազարը մէկ դուռ և մէկ
« պատուհան ունին, իսկ երեք հարիւր քառասուն վեց հա-
« զար տնակները դուռ մ'ունին միայն. և ասոր պատճառն է
« բան մը որ կառուանի դուռերու և պատուհաններու տուրք։
« Թող իեղճ ընտանիքները, պատա կիներ և նորաբոյս մա-
« նուկներ այդ տուներուն մէջ բնակին, և աեսէք թէ ո՛ր-
« քան աեղերու և հիւանդութիւններու կենդանարիին։ Ամ-
« բէ. Աստուած օդը կը պարզևէ մարդերուն, իսկ օբէնքը
« կը վաճառէ։ Չեմ ամբաստաներ օբէնքը, բայց կօրհնեմ
« զԱստուած։ Իզերի և Վարի մէջ, վերին և ստորին Ալպեան

« լեռներուն վրայ գիւղացիները սոյլակ անդամ չունին. ան-
« բերը կտնակներն առնելով կը փոխադրեն. ձրագ չունին,
« ոեռնային փայտեր և ոետինով ծղօտած չուանի ծայրեր
« կը վառեն։ Տօֆինէի բոլոր վերին երկիրը դիւղացիք այս-
« պէս կապրին։ Վեց ամիս բաւելու չափ հաց կը շաղկեն և
« եզան չորցած քակովը կեփեն զայն։ Ձմեռուան մէջ կեղ-
« նով կը կարեն այն հացը, զոր ուտել կաբենալու համար
« քառասնօրեայ ժամ ջուրին մէջ կը թողուն։ Եղբայրք իմ,
« դթացէք. տեսէք թէ քանի՛օն կը տառապին ձեր նման
« ները »։

Գաւառի մէջ ծնած ըլլալուն հոգեւոր ամէն բարբառները
դիւրութեամբ սովրած էր, և շատերուն հետ իրենց բարբա-
ռովը կը խօսէր։ Ծողովուրդին շատ հաճելի էր Պիէնվընեայի
այս վարմունքը, որն որ ամէն միաբերու մօտենալ կարենա-
լուն ոչ նուազ նպաստած էր։ Ինչ որ էր իւր տունը, նոյնն
էր իրեն համար թէ հիւղը և թէ լեռը։ Ամենէն դիւրիկ
բարբառներով ըսուած ամենէն մեծ բաները կրնար հասկը-
նալ։ Ամէն լեզու գիտէր, և հետաքրքրական տեսիլն
մէջ կը մտնէր։

Բայց և այնպէս թէ ընկերութեանց մէջ և թէ ժողովուր-
դին հետ ան և նոյն կերպով կը վարուէր։ Ձաապարտանօք չէր
պատապարտեր որ և է յանցանք, և պարագաները ստանց
բանի տեղ դնելու կըսէր. Տեսնենք թէ ո՛ր ձամբէն անցայ
յանցանքը։

Անիկա վաղուց գիտցած մ'ըլլալով, — շատ անգամ այսպէս
կանուխանէր ինքզինքը, — անողոք եկեղեցականներու զան-
վերները ամենևին չունէր, և առանց նպատելու անդութ ա-
ռաքինիներու յօնիչ պատռումը՝ յայտնի յայտնապէս վար-
դապետութեան մը կը գաւանէր որ կրնայ յետադէմ կերպով
համառօտիլ։

« Մարդս վրան մարմին մ'ունի, որն որ իր բեռն ու մի-
« անդամայն փորձութիւնն է։ Անիկա կը տանի այս բեռը
« ու կը զիջանի անոր »։

« Մարդս կը պարտաւորի հսկել, զսպել, ձնշել այս մար-
« ինը, և միայն Ճարը հատած ժամանակ հնազանդիլ անոր։
« Այս հնազանդութեան մէջն ալ կրնայ յանցանք մը տեղի
« ունենալ, բայց այս կերպով տեղի ունեցող յանցանքը նե-
« րելի է։ Ստոյգ է թէ անհուա՛ մ՛է այս, բայց ծնկան վրայ
« անհուա՛ մը, որ կրնայ աղօթքով լմննալ »։

« Սուրբ մ՛ըլլալը բացառութիւն, իսկ արդար մ՛ըլլալը
« կանոնն է։ Թափառեցէ՛ք, սխալեցէ՛ք, մեղանչեցէ՛ք, բայց
« արդար եղէ՛ք »։

« Արեւը եղածին չափ նուազ մեղանչելը մարդուս օրէնքն
« է։ Ամենևին չմեղանչելը հրեշտակին երազն է։ Ինչ որ երկ-
« բայինն է, մեղքի կենթարկի։ Մեղքը ձգողութիւն մ՛է »։

Երբ կը տեսնէր թէ ամէն մարդ պինտ շատ կը պօռայ և պինտ շուտ կը զայրանայ, — ո՛հ, ո՛հ, կրսէր ժպտելով, հե-
րևայ թէ մեծ ոճիր մ՛է այս զոր ամէն մարդ կը գործէ։ Ա-
հա ահաբեկ կեղծաւորներ, որոնք կը փութան բողոքել և ապահովութիւն ներողամիտ էր կիներուս և աղքատներուս նկատ-
մամբ, որոնց վրայ կը ծանրանայ մարդկային ընկերութեան կշիռը։ Պիէնվընու կրսէր. Կիներուն, մանկանց, ծառանե-
րուն, տկարներուն, չքաւորներուն և տէտէներուն յանցանք-
ները երիկներուն, հայրերուն, տէրերուն, զօրաւորներուն, հարուստներուն և դիտուններուն յանցանքն է։

Կրսէր նաև. սորվեցուցէք տէտէներուն ինչ որ կրնաք սորվեցունել. ընկերութիւնը յանցաւոր է կրթութիւնը ձրի չտալուն համար, և այս պատճառաւ արտադրած մթութեան պատասխանատուութիւնը իր վրայ կրնայ։ Այս հոգին մթու-
թեամբ լի է. մեղքը հոն կը գործուի։ Ցանցաւորը մեղա-
չորը չէ, այլ մթութիւնն արտադրողը։

Ինչպէս կը տեսնուի, տարօրինակ և իրեն յատուկ կերպով մը կը դատէր իրերը։ Շեմ կարծեր թէ այս կերպը Աւե-
տարանէն սորված էր անիկա։

Օր մը ակումբի մը մէջ՝ ուր կը գտնուէր եպիսկոպոսը՝ ե-

ղեռնադործի մը դատը կը պատմուէր, որու պարագաները քննուելու վրայ էին և որն որ քիչ օրէն պիտի որոշուէր։ Թշուառական մարդ մը կնիկի մը և անորմէ ունեցած զաւկին սիրոյն համար՝ յափին նեղութեան մէջ իյնալով՝ կեղծ դրամ շինած էր։ Այն ժամանակ դեռ մահուամբ կը պատժուէր դրամանենգութիւնը։ Կինը մարդուն շինած կեղծ դրամը ա-
ռաջին անգամ շրջաբերութեան հանած ժամանակ բռնուած և բանտարկուած էր։ Բայց միայն կնոջ դէմ ապացոյցներ կային։ Կինը միայն կրնար ամբաստանել իր սիրողը և Ճըշ-
մարտութիւնը խոստովանելով կորուսել զանիկա։ Բայց ու-
րացաւ, և թէև շատ սպիսկոպոսին որ խոստովանի, այլ անիկա շարունակ ուրացաւ։ Ասոր վրայ տէրութեան փաստաբանը բան մը մտածելէ էր. սիրոյին կոզմէ անհաւատարմութիւն մ՛ենթադրած և վարպետութեամբ յառաջ բերած նամակներուն բեկորներով յաջողած էր համոզելու Թշուառ կինը թէ իր սիրողը ուրիշ մը կը սիրէ և թէ ինքը կը խաբէ։ Ասոր վրայ Թշուառ կինը նախանձէն կատղելով իր սիրողը մատնած, ա-
մէն բան խոստովանած և ամէն բան հաստատած էր։ Մարդը ալ կորսնան մատնուած էր, և քիչ օրէն Էքսի մէջ պիտի դատուէր իր յանցակից սիրուհիին հետ։ Այս դէպքը ա-
կումբին մէջ կը պատմուէր և իւրաքանչիւր ոք կը հիանար տէրութեան փաստաբանին յաջողակութեան վրայ։ Ասիկա նախանձը գրգռելով Ճշմարտութիւնը բարկութենէ ժայթքել տուած և արդարութիւնը վրէժխնդրութենէ երևան հանած էր։ Եպիսկոպոսը լռութեամբ ուշ կը դնէր այս պատմութեան։ Երբ լմննալ այն, հարցուց.

— Ո՞ր պիտի դատուի այս մարդը և այս կինը։

— Եղեռնական ատեանին առջև։

— Հապա տէրութեան փաստաբանը ո՞ր պիտի դատուի։

Տ...ի մէջ սոսկալի դէպք մը պատահեցաւ։ Մարդ մը մարդասպանութեան համար մահուան դատապարտուեցաւ։ Այս Թշուառը ոչ բաւական ուսում առած էր, և ոչ ալ քա-

քրոջին տպէտ էր. ուծնամաձառներու մէջ ձեռնածուխիւն քրած, նաև հասարակայ պրպիր եղած էր: Դառը քաղքին քոլոր բնակիչներուն խօսակցութեան նիւթն եղաւ: Դատա- պարտեալին դիմաւորութեան համար որոշուած օրէն օր մ'առաջ բանտին քահանան հիւանդացաւ: Քահանայ մը պէտք էր մահապարտին քովը դնուելու և յետին վայրկեաններու մէջ զանիկա մխիթարելու համար: Ծողովրդապետը թե- թեր ուզեցին. բայց կերևայ թէ ասիկա չուզեց պալ՝ ըսելով, Առի ինձի վերաբերեալ գործ մը չէ. ոչ այդ ծառայու- թիւնը ինձ կիյնայ և ոչ ալ այդ ձեռնածուին հետ գործ մ'ու- նիմ, ես ալ հիւանդ եմ. մանաւանդ թէ այդ պաշտօնը ինձ չկրնար: Եպիսկոպոսը երբ այս պատասխանը լսեց, ըսաւ. Պարո՛ն ծողովրդապետը իրաւունք ունի: Այն պաշտօնը անոր չկրնար, այլ ինձի:

Իսկոյն բանտը դնաց, «ձեռնածուին» խուցը մտաւ, ա- նունովը կոչեց զանիկա, ձեռքը բռնեց և հեռը խօսեցաւ: Բոլոր օրը անոր հետ անցուց՝ սնունդը և քունը մոռնալով, աղօթք ընելով Աստուծոյ՝ մահապարտին հոգիին համար, և աղաչելով մահապարտը՝ քուն իսկ իր հոգիին համար: Ցայտ- նեց անոր այն ամէնէն լաւ ճշմարտութիւնները որոնք ամէնէն պարզներն են: Հայր, եղբայր և բարեկամ եղաւ. նաև եպիսկո- պոս՝ միայն օրհնելու համար: Ամէն բան սորվեցուց անոր՝ խրախուսելով և մխիթարելով: Այս մարդը յուսահատ վի- ճակի մէջ պիտի մոռնէր: Մահը անոր համար անդունդ մ'էր: Այս զարհուրելի շեմին վրայ կայնած կը սարսռէր, և սար- սափով կընկրկէր: Այն աստիճան տպէտ չէր որ բոլորովին անտարբեր ձևար այսպիսի պարագայի մէջ, Իւր գաստիար- տութիւնը, որ ահագին շարժ մ'էր, կերպիս իւիք քանի մը տեղէն ճեղքած էր այն պատուարը, որն որ իրերու գաղտ- նեաց և մեր մէջ կը գոնուի, և զոր կանուանենք կեանք:

Այս աղետալի ճեղքերէն անընդհատ աշխարհիս անդիի կողմը կը նայէր, և միայն մթութիւն կը տեսնէր: Եպիսկո-

պոսը անոր լոյս մը յուցուց: Հետևեալ օրը երբ թշուառը տանելու եկան, եպիսկոպոսը հոն էր: Մահապարտին ետե- էն դնաց միասին, չուանները իր կապուած թշուառին հետ քով քովի կնայաւ, մանիշակագոյն թիկնոցը վրան առած, և սպիսկոպոսական խաչն ալ վիզը կախած, և այսպէս բազմու- թեան երևցաւ: Անոր հետ սայլը մտաւ, անոր հետ կառափ- նարը ելաւ: Մահապարտը որ առջի օր այնքան տխուր ու տաղնապի մէջ կերևար, հիմա ուրախ դուարթ էր: Կզգար թէ հոգին հաշտուած և լոյսը Աստուծոյ վրայ դրած էր: Եպիսկոպոսը ողջագուրեց զանիկա և դանակը իջնելու վայր- կեանին ըսաւ:

«Ով որ մարդու ձեռքով կը մեռնի, Աստուծոյ հրամա- «նաւ յարութիւն կառնու. ով որ իր եղբայրներէն կը հա- «լածուի, Հօրը քով կը վերադառնայ: Աղօթէ, հաւատա «և կեանքի դռնէն ներս մտիր: Հայրը հոն է»: Երբ կա- ոափնարէն իջաւ, նայուածքին մէջ բան մ'ունէր, որ ժողո- վուրդը սոսկեց կարգի մնալու և ձամբայ բանալու: Ձեին գիտեր թէ իր պետնութիւնն էր աւելի հիանալի թէ իր հան- դարտութիւնը: Երբ վերադարձաւ այն անշուք բնակարանը զոր ժպտելով իր ապրանքը կանուանէր, իր քրոջ ըսաւ. «Քահանայապետի պէս պաշտօն կատարեցի»:

Ամէնէն վսեմ գործերը շատ անգամ ամէնէն քիչ կը հաս- կցուին, քաղաքին մէջ գտնուեցան այնպիսի մարդիկ, ո- րոնք եպիսկոպոսին այս ընթացքը մեկնելով՝ ըսին թէ ցոյց մ'ընէ: Բայց ակումբներու զրաբանութիւն մ'էր այս մեկնու- թիւնը: Ծողովուրդը՝ որ չարաչար չմեկներ բարի գործերը՝ համակրութեամբ յուզուեցաւ և զարմացաւ:

Իսկ եպիսկոպոսին համար կատափնարը տեսած ըլլալը ընդ- հարում մ'եղաւ, որու ապաւորութիւնը շատ ուշ գնաց վը- րայէն:

Իրօք երբ մեր առջև կանգուն և պատրաստ կը տեսնենք առափնարը, ցնորական երևոյթ մը տեսած կըլլանք: Մարդս

մահուան պատիժին նկատմամբ կրնայ կերպիւ իւիք անտարբեր մնալ, որոշ կարծիք մը չյայտնել, այլ կամ ոչ ըսել քանի որ աչերուիւ տեսած չէ կիլեօթին մը[3]. բայց երբ անդամ մը կը տեսնէ, ահագին դղրդում մը կզգայ, և կը պարտաւորի որոշում մ'ընել, հակառակ կամ նպաստաւոր կողմը բռնել: Ոմանք կը հիանան, ինչպէս է Ծը Մէսթրը. ոմանք կը քամահրեն, ինչպէս է Պէդպարիա: Կիլեօթինը օրէնքի թիանձրացումն է և կանուանի վրիժառուիւն. չէզոք չէ այն, և չհոսուր որ մարդս չեզոք մնայ: Ով որ կը նշմարէ զայն, անբացատրելի սարսուռ մը կզգայ: Ընկերային ամէն խնդիրները այս մահուան դարձին բոլորտիքը կը նշանակեն իրենց հարցման կէտերը: Կառափնարը ուրուական մ'է: Կառափնարը փայտի կառոյց մը չէ, կառափնարը մեքենայ մը չէ, կառափնարը փայտով, երիաթով և չուաններով շինուած մեքենական անշարժ մարմին մը չէ: Կարծես այնպիսի էակ մ'է այն որ սխուր կեանք մ'ունի. կրնայ ըսուիլ թէ այս առաջնակարգ մարմինը կը տեսնէ, թէ այս մեքենան կը լսէ, թէ այս մեքենական շէնքը կը հասկնայ, թէ այս փայտը, երիաթը և չուանները կը կամին: Կառափնարը իր գործակցութիւնը խառնուելով սարսափելի կերպարանքով մը կենայ այն սոսկալի մտախոհութեան մէջ, ուր կընկղմի մարդուս հոգին երբ կը տեսնէ զայն: Կառափնարը գահիճին յանցակիցն է: Մարմին կը լափէ, կուտէ և արիւն կը խմէ այն: Կառափնարը կարծես թէ հրէշ մ'է զոր գառաւորը և առաջնագործը շինած են, ուրուական մ'է այն, որ կարծես թէ իր տուած մահուամբը բաղկացող երիւղալի կեանքով մը կապրի:

Ահա այս պատճառաւ եպիսկոպոսը սաստիկ և սարսափելի տպաւորութիւն մը զգաց. թէ դլխատութեան հետևեալ օրը և թէ անկէ ետք շատ ժամանակ վշտով համակուած երեցաւ անկիա: Դլխատութեան սխուր վայրկենին բուռն հանդարտութիւնը անհետած էր, և ամ ընկերային արդարութեան ուրուականը կը պաշարէր զինքը: Անկիա ամէն անդամ գործ մը կատարելէն ետք փնդռտուքի գոհունակութիւն մը զգալու սովորութիւն ունէր, հիմա կարծես թէ կը զզուէր մահապարտին յետին վայրկեանները ամրոցած ըլլալուն: Մերթ ընդ մերթ ինքզինքին հետ կը խօսէր, և կէս ձայնով սխրալի խօսքեր կը թոթովէր իրմէ: Եպիսկոպոսին այս մեծահոսութեանց մին ատ է ահա, զոր քոյրը իրիկուն մը լսեց և միտքը պահեց: — Չէի կարծեր թէ ասի այսքան հրեշային բան մ'է: Մարդկային օրէնքը չնշմարելու չափ երիկնային օրէնքով պատուիլը չանցնանք մ'է: Մահը Աստուծոյ միայն կը վերաբերի: Մարդիկ ինչ իրաւունքով կը դպչին այս անձնաւոր բանին:

Ժամանակին հետ այս տպաւորութիւնները մեղմացան և հանդարտեցան և որ անհետ եղան: Բայց կը դիտէին որ եպիսկոպոսը ալ այնուհետև կզգուշանար դլխատութեան տեղէն անցնելէ: Ով որ ուզէր, ամէն ժամանակ կրնար գ. Միրիէլը առնելը բերել տալ հիւանդներու և մեռնողներու համար: Գիտէր անկիա թէ իր ամենէն մեծ պարտաւորութիւնը և ամենէն մեծ գործը անոնց բարձին քովը էր: Անոր կամ որը ընտանեկանները գինքը ուզելու պէտք չունէին, վասն զի ինքնին կուգար: Գիտէր ժամերով նստիլ և լռել սիրական հիւանդը կորուսող մարդուն կամ զաւակը կորուսող մայրին քով: Ինչպէս լռելու վարպետը գիտէր, նոյնպէս խօսելու վարպետն ալ գիտէր: Ո՛ հիանալի միխիթարիչ: Անկիա կը ջանար չէ թէ մոռացումով վիշտը չնչելու այլ յուսադրութեամբ վսեմելու և ազնուելու: «Ձդուշացէք, կըսէր անկիա, այդ կերպով դէպ 'ի մեռնողները նայելէ: Մի մոռնաք ինչ որ կը փախ: Ուղղակի նայեցէք: Ձեր մեռնող սիրականին կենդանի նշոյլը երկնից մէջ պիտի նշմարեք»: Գիտէր թէ հաւատքը փրկութիւն է: Կաշխատէր յուսադրել մարդը խրատել և հանդարտել՝ մատով անոր յուշնելով համակերպող մարդը, և դէպ 'ի գերեզման նայող վիշտը կերպարանափոխել՝ յուշնելով անոր դէպ 'ի աստղ մը նայող վիշտը:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԴԵՐԶՎՇՑԹՈՒԹԻՒՆ ՊԻՆՎԼԷՆՈՒ ՆՊԱՏԱԳՈՒԹԵՍՆ ՇՐՋԱ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԿԷ ԴԱՐՁՆԷԼԷՐ ԻՒՐ ՊՇՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Միրիէլի ընտանի կեանքը իւր հասարակային կեանքին պէս մի և նոյն մտածումներով լի էր։

Տ. . . ի եպիսկոպոսը այնպիսի կամայական աղքատութեան մէջ կապրէր որն որ ամենուղին համար կրնար ծանր և զմայլելի տեսարան մը համարուիլ։ Ամէն ծերերու և մտածողներու մեծապոյն մասին պէս անիկա ալ քիչ կը քնանար։ Թէև քիչ այլ խորունկ էր իր քունը։ Առաւօտուն ժամ մը երկնային մտածումներով կը դրաւէր. յետոյ պատարագ կը մատուցանէր կամ մայր եկեղեցին և կամ իր տան մէջ։ Պատարագէն ետք կը նախաճաշէր։ Նախաճաշիկն էր հաճարով շինուած պատառ մը հաց, զոր իւր կովերէն կթուած կաթովը կը թրջէր։

Եպիսկոպոս մը խիստ զբաղած մարդ մ'է։ Պէտք է որ ամէն օր եպիսկոպոսարանի դիւանատետր ընդունի, որն որ հասարակօրէն կանոնիկոս մ'է, նաև իր մեծ աւղապահները ըլլեթէ ամէն օր։ Ասկէ 'ի զատ կը պարտաւորի կրօնական միաբանութեանց վրայ հսկել, առանձնաշնորհութիւնները տալ, եկեղեցական անթիւ դիրքեր քննել, ինչպէս են աղօթագիրք, քրիստոնէական վարդապետութիւն և օրական աղօթագիրք ևն, կռնդակներ գրել, քարոզները վաւերել, ժողովրդապահներու և դաղաքապետներու մէջ ծագած վէճերը կարգադրել, կղերական թղթակցութիւն մը, վարչական թղթակցութիւն մ'ունենալ, մին՝ Սուրբ-Աթոռին և միսն ալ աբեղութեան հետ, վերջապէս ասոր նման հազարումէկ գործեր կունենայ անիկա։

Այս հազարումէկ գործերէն, ժամասացութիւններէն և

ժամագիրքէն աւելցած ժամանակը նախ կաթոսեաղներուն, հիւանդներուն և վշտահարներուն կուտար. իսկ կաթոսեաղներէն, հիւանդներէն և վշտահարներէն աւելցած ժամանակն ալ աշխատութեան կուտար։ Մերթ պարտիզին երկիրը կը բրէր. մերթ կը կարդար և կը գրէր։ Այս երկու տեսակ աշխատութեան մէկ անուն կուտար, որ էր ՀԱՒԵԼ. «Միտքը պարապեղ մ'է», կըսէր։

Կէսօրին մօտ եթէ օդը պղեցիկ ըլլար, դուրս կելնէր և հետի կը շրջէր քաղաքին մէջ կամ դաշտերը՝ շատ անգամ անակնկալներու մէջ մտնելով։ Մինակ կը քալէր անիկա՝ իր մտածումներովը զբաղուած, աչքը խոնարհած և իր երկայն գաւազանին վրայ կռթնած։ Հագուստն էր տաք պահող մանչեակապոյտ վերարկու մը, նոյնպիսի գուլպաներ, հասարակ կոշիկներ և տափարակ գլխարկ մը, որպէս երեք եղբայրներէն կամ ծայրերէն շումինի հանդնող երեք ոսկեղէն ծոպ կախուած էր։

Ուսկէ որ անցնէր, պօռնամբութեան առարկայ մը կըլլար։ Կարծես թէ իր անցը ջերմութիւն և լոյս մը կը սփռէր։ Մանուկները և ծերերը արևը տեսնելու պէս եպիսկոպոսը տեսնելու համար տուներէն դուրս կելնէին և դռներու շեմին վրայ կը կենային։ Եպիսկոպոսը կօրհնէր զանոնք ու միանդամայն կօրհնուէր անոնցմէ։ Ամէն մարդ Միրիէլին տունը կը յուշնէր որպէս որ բանի մը պէտք ունէր։

Հոն հոս կանգ կառնուր, դեռահաս աղաներու և աղջիկներու հետ կը խօսէր, իսկ մայրերու նայելով կը ժպտէր։ Ծաղոված տատիկին մինչև հասնիլը աղքատներու այցելութեան կերթար. իսկ տատիկը հասնելէն ետք կսկսէր հարուստներու այցելութիւն ընել։

Իր պատմուճանները շատ ժամանակ դործածելուն համար, և չուզելով որ անոնց հնութիւնը նշմարուի, ամէն անգամ որ քաղաքը շրջելու կելնէր, իր մանիշակապոյն լէպոփէն կը հագնէր։ Սակայն ամառուան մէջ քիչ մը նեղութիւն կուտար

այն : Տուն դառնալով կը ձաշէր : Ճաշը նախաձաշիկի կը նմանէր :

Իրիկուն, ժամը ութուկէսին քրոջը հետ կընթրէր : Տիկին Մակլուար անոնց եաւը կայնած սեղանի ծառայութիւնը կը կատարէր : Այս ընթրիքը խիստ չարաբեկ էր : Բայց եթէ եպիսկոպոսը իր ժողովրդապետներէն մին սեղանի հրաւիրած ըլլար, տիկին Մակլուար այս առթիւ լաներէն որսուած պատուական ձուկ մը կամ լեռէն բռնուած թռչուն մը կեփէր ղերապայծառին համար : Ամէն ժողովրդապետ լաւ ընթրիքի պատրուակ մ'էր. եպիսկոպոսը այս մասին բան մը չէր ըսեր տիկին Մակլուարին : Բայց իր սովորական ընթրիքը դրեթէ միշտ ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ խաշուած խոտեղէններ և ձիթով եփուած ապուր : Այս պատճառաւ քաղքին մէջ կըսէին. երբ եպիսկոպոսը ժողովրդապետի մը պէտ չընդունէր, թրքանի՝ մը պէս կընդունէր :

Ընթրիքէն ետք մկուկիս ժամի չափ օրիորդ Պապթիսթինի և տիկին Մակլուարի հետ կը խօսակցէր. յետոյ իր սենեակը կը քաշուէր և դրան կսկսէր՝ երբեմն թուղթի թերթերու, երբեմն ալ դրքի մը լուսանցին վրայ : Անիկա գրագէտ և քիչ մ'ալ գիտուն էր : Հինգ կամ վեց ձեռագիր ձգեց, որք բաւական հետաքրքրական են. քանի մը ձառեր, որոնց մին Ծննդոց սա տունին վրայ է. Ի սկզբան Աստուծոյ ստեղծանել զերկինս և զերկիր. միւսը Աստուածայայտնութեան տունին վրայ է. Ի սկզբան էր Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն. երրորդ Օնքելոսի քաղթէական խօսքը, որ է. Հոգի մը Աստուծոյ եղիցի ի վերայ քո, և քեզ հովանի լիցի զքեզ : Ուրիշ ձառի մը մէջ Հիւկոյի աստուածաբանական գործերը կը քննէ. այս Հիւկոն Բեթլէհէմայիթ եպիսկոպոսն էր և վիճաստանութեանս հեղինակին հաւուն եղբայրներէն մին էր : Պ. Միրիէլ կը հաստատէ թէ վերջին դարու մէջ Պարէյդուր ստորագրութեամբ հրատարակուած քանի մը աստրակները այն եպիսկոպոսին հեղինակութիւններն են :

Երբեմն կարդալու ժամանակ՝ ձեռքի դիրքը ինչ դիրք որ ալ ըլլար, կը թողուր, յանկարծ խորունկ մտախոհութեան մը մէջ կընկղմէր. յետոյ այս մտախոհութենէ կը դադրէր և նոյն իսկ ձեռքը բռնած դրքին երեսներուն վրայ քանի մը տող բան կը դրէր : Այս տողերը շատ անգամ ամենևին չարաբերութիւն մը չունէին նոյն իսկ այն դրքին հետ, որու մէջ կը դրէր զանոնք :

Դրքի մը լուսանցին վրայ իր ձեռքովը դրուած ծանօթութիւն մ'ունինք մեր քով. այս դրքին խորագիրն է. Լոյս ճշմարիտ՝ Գլխնիքն, Գրծնվելոյ ղբրագեպներուն և Ամբիլայի նահատակութեան հետ ընդհակառակն. Վերապատ. Գրավճառ Բօշնաօյի հովի, և Բարիզ, Գրավճառ Բիաօյէ հովի :

Ահա այս վերը յիշուած ծանօթութիւնը.

« Ո՛ դու որ ես ».

« Ժողովոյ Գիրքը՝ Ամենակարողութիւն, Մակարայեցիք՝ Աբարիչ, Եփեսացւոց դրուած Նամակը՝ Ազատութիւն, Պարուչ՝ Անթաւութիւն, Սաղմոսը՝ Իմաստութիւն և Ճշմարտութիւն, Յովհաննէս՝ Լոյս, Թագաւորները՝ Տէր, Եղից գիրքը՝ Նախախնամութիւն, Գալատացւոց գիրքը՝ Սրբութիւն, Էսթրաս՝ Արդարութիւն, Տիեզերքը՝ Աստուած և մարդիկ Հայր կանուանեն զքեզ. բայց Սաղմոս Գթութիւն կանուանէ զքեզ, և այս է քու անուններուդ ամենէն գեղեցիկը » :

Իրիկուան ժամը լինելին ատենները Պապթիսթին և Մակլուար վեր կելնէին՝ ամէն մէկը իր սենեակը երթալու համար, և եպիսկոպոսը վարի յարկը մինակ կը մնար մնչև առաւօտ :

Հոս պէտք է որ Տ . . . ի եպիսկոպոսին բնակարանը ձգտապէս նկարագրենք :

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԹԷ ՈՎ ԿՐ ԳՐՀԳՈՆԷՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՏՈՒՆԸ

Ինչպէս որ ըսինք, Միրիէլի տունը մէկ դահլիճ եւ մէկ դասիկոն ունէր. դահլիճը երեք սենեակ կար, երեք սենեակ ալ վերի կողմը, նաեւ վերնայարկ մը, իսկ տան ետեւ արտաքին մը քառորդին չափ պարտէզ մը: Պարթեւթին եւ Մակլուար վերին յարկը կը նստէին, իսկ եպիսկոպոսը վարը կը նստէր: Առաջին սենեակը որ փողոցին վրայ դուռ մ'ունէր, անոր սեղանատունն էր. երկրորդ սենեակը ննջարան, երրորդն ալ աղօթատունն էր: Աղօթատունէն ելլելու համար պէտք էր անցնիլ ննջարանէն եւ ասկէ ալ ելլելու համար պէտք էր անցնիլ սեղանատունէն: Աղօթատան ներսի կողմը անկողնի համար շինուած խորշ մը կար, նաեւ անկողին մը՝ հիւրի համար: Գործի կամ իրենց վիճակի պիտոյից համար Տ... եկող պիւղի ժողովրդապետները այս անկողնին մէջ կը պառկէին:

Հիւանդանոցին դեղարանը, որ պարսիկին տիզէն առնուելով շինուած եւ տան հետ միացած պզտիկ շէնք մ'էր, խոհարանի եւ մատանի փոխուած էր: Ասկէ 'ի զատ պարտէզին մէջ ախոռ մը կար, որ հիւրանոցին հին խոհարանն էր եւ ուր եպիսկոպոսը երկու կով կը պահէր: Այս կովերէն որքան կաթ որ առնուր, ամէն առտու անփոփոխ կերպիւ կէսը հիւանդանոցի հիւանդներուն կը ղրկէր: Տասանորդս կը ջնջչէ կըսէր:

Իր սենեակը բաւական մեծ էր եւ ցուրտ եղանակի մէջ բաւական ջերմութեամբ կը տաքնար: Տ...ի մէջ փայտը սուղ ըլլալով կովի ախոռին մէջ տեղ մը շինել տուած եւ տաղձեայ միջնորմով մը զատել տուած էր: Սաստիկ ցուրտ եղած ժամանակ այն տեղ կանցընէր իր դիշերները: Իր ննջասենեակէն աջակողմեան պատէն կանուանէր զայն:

Ան ձմեռուան սրահին, ինչպէս նաեւ անդանատան մէջ իբր կարասի՝ միայն ձեմական փայտեայ սեղան մը կար եւ չորս յարդեայ աթոռ: Սեղանատան մէջ կար նաեւ դարան մը որ վարդապետին ներկով ներկուած էր սակաւ ինչ: Աղօթատան մէջ նոյնպէս դարան մը կար, որ ձեմական ծաղկդիներով եւ շինծու տանդէլաներով բաւական զարդարուած էր եւ զոր եպիսկոպոսը աղօթատան համար խորան ըրած էր:

Իր հարուստ ապաշխարուհիները եւ Տ...ի սրբակեաց կիներն շատ անգամ իրենց մէջ հանգանակութեամբ ստակ ժողված էին զերապայծառին աղօթատան համար նոր խորան մը շինել տալու որշումով. բայց եպիսկոպոսը ամէն անգամ հաւքուած ստակը առնելէն ետք աղքատներուն տուած էր: Խորաններուն ամենէն պեղեցիկը վիճաբուռ թշուառի մը սիրան է որ չնորհակալ կըլլայ Աստուծոյ, կըսէր:

Աղօթատունին մէջ երկու յարդեայ աթոռ-պրքակալ կար, իսկ պատկերու սեղանին մէջ զարձեալ յարդեայ թիկնաթոռ մը: Եթէ պատահաբար եօթն կամ ութ անձ վանդամայն այցելութեան գային, եթէ կառավարիչը, կամ գործակալը, կամ պահապան գունդին պաշտօնատարները, կամ պզտի կղերանոցէն քանի մ'աշակերտ գինքը տեսնելու գային, հարկ կըլլար ախոռին մէջ գտնուած ու ձմեռուան սրահին յատկացած աթոռները, աղօթատունին գլխակալները եւ պատկերու խուցին թիկնաթոռը բերել: Այս կերպով տասն ու մէկի չափ նստարան կը գտնուէր այցելուներուն համար: Ամէն նոր այցելու մը գալուն սենեակի մը կարասին կատնուէր:

Եթէ այցելուները տասներկու ըլլային, եպիսկոպոսը աթոռի պակասութիւնը յայտնի չզգնելու համար կրակարանին առջեւ ոտքի վրայ կը կենար եթէ եղանակը ձմեռ ըլլար, կամ պարտէզին մէջ կը պտըտէր եթէ ամառուան մէջ ըլլար:

Անկողնի յատկացած զոյ խորշին մէջն ալ աթոռ մը կար, բայց խոնարը ելած էր եւ միայն երեք ոտք ունէր. հետեւաբար

վրան նստելու համար պէտք էր պատին կախուիլ ոչխն։ Օրիորդ Պարթիսէին նոյնպէս իւր սենեկին մէջ խիստ մեծ փայտեայ թիկնաթոռ մ'ունէր, որ յատուկ ոսկեզօծուած և բէքինեան ծաղիկներ կերպասով ծածկուած էր. բայց սանդուղք նեղ ըլլալուն համար այս թիկնաթոռը պատուհանէն անցուցնելով վերի սենեակը դրած էին. հետեւաբար 'ի պահանջել հարկի չէին կրնար վար իջեցնել այցելուի համար։

Օրիորդ Պարթիսէին փառասիրութիւն մ'ունէր, որ էր սրահի համար Իւթրէքի գեղին և վարդանկար թաւիշով ծածկուած կոթառն աղաժուռ աթոռներ ու բազմարան մ'ատնուլ։ Բայց ասոր համար առնուազն հինգ հարիւր ֆրանք պէտք էր, և որովհետև հինգ տարուան մէջ հազիւ թէ քառասունն և երկու ֆրանք և տասը սու կրցեր էր աւելցնել, ա՛յն աթոռները և բազմարանը առնելու փառասիրութենէն եա կեցած էր։ Ե՛հ, ո՛վ է այն որ իր սեռական նպատակին կը հասնի։

Եպիսկոպոսին պատկելու սենեկին նկարազրութիւնը խիստ պարզ էր։ Պարտէզին վրայ նայող պատուհան մը, վիմայի կողմն ալ իր անկողինը, որն որ հիւանդանոցի մէջ գործածուած երկաթեայ անկողիններուն նման էր և կանաչ սոֆիձեղուն ունէր։ Անկողնին քով վարագոյրի մ'եանն ալ պաձուճանքի անօթներ կային, որոնցմէ կը յայտնուէր թէ եպիսկոպոսը ժամանակաւ ընկերութիւնոց մէջ ապրող, զարդարանքը սիրող և վայելուչ սովորութիւններ ունեցող աշխարհական մ'էր։ Այս սենեակը նաև երկու դուռ ունէր. մին կրակարանին քովն էր և աղօթատունը կը տանէր. միւսը դրքատունին քովն էր և սեղանատունը կը տանէր։ Գրքատունը ապակիով գոցուած մեծ պահարան մ'էր և դիրքերով լի. իսկ կրակարանը մարմարի ձեւով ներկուած փայտեայ կրակարան մ'էր, որու մէջ սովորաբար կրակ չէր ըլլար. կրակարանին մէջ փայտը բռնելու յատկացեալ զոյգ մը երկաթեայ զործի կար որոնք երկու պսակաւոր և ակօսա-

ձև անօթներ ունէին և որոնք յատակէն գծաւոր արծաթով արծաթուած էին. եպիսկոպոսական սեսակ մը շռայլութիւն էր այս. կրակարանին վրան ալ պղնձեայ խաչելութիւն մը կար որու վրայի արծաթը սրբուած էր և որն որ փայտեայ շըրջանակի մը մէջ մաշուած սև թաւիշի մը վրայ դրուած էր. պատուհանին քով մեծ սեղան մը, և սեղանին վրան ալ կաղամար մը, խառն 'ի խուռն թղթեր և մեծահատոր գրքեր կային։ Սեղանին առջև յարդեայ թիկնաթոռը դրուած էր. անկողնին առջևն ալ գրքակալ մը որ աղօթատունէն բերուած էր։

Անկողնին երկու կողմը պատին վրայ երկու պատկեր կախուած էր, որոնք հաւկթաձև շրջանակներ ունէին. պատկերներուն քով և լսթին պարսպ մնացած տեղը ոսկեզօծ տաւերով դրուած խօսքեր կային, որոնցմէ կը հասկցուէր թէ պատկերներուն մին Սէնթ-Գլօթի եպիսկոպոս Ցը Շալիս աբբան է, և միւսն ալ Թուրթօ աբբան, որն որ Անտի ընդհանուր տեղապահը, Կրան-Շանի աբբան և Շամբի թեմը Սլեթոյի միաբաններէն մին էր։ Եպիսկոպոսը այս սենեկին մէջ հիւանդանոցի հիւանդներուն յաջորդելով հոն գտած էր այն երկու պատկերը և չվերցուցած էր։ Եկեղեցականներ կամ դուքս նուիրատուներ էին այն երկու անձինքը. ուստի այս երկու պատճառաւ եպիսկոպոսը կը յարգէր զանոնք։ Այս երկու անձանց վրայօք եպիսկոպոսին պիտցածը մի միայն սա էր թէ մին և նոյն օրուան մէջ, այսինքն 1785 ապրիլի 27ին թագաւորին հրամանաւ անոնց մէկուն վիճակին մ'եպիսկոպոսութիւնը, միւսին ալ եկեղեցական պաշտօն մը տրուած էր։ Տիկին Մակլուար փոշիները մաքրելու համար պատկերները պատէն վար առած ժամանակ եպիսկոպոսը Կրան-Շանի աբբայեն պատկերին եաև նամակի չորս նշխարով փակած դեղին քառակուսի պզտիկ թուղթ մը տեսած և պրեթէ ակնատես ալ նոր վրայ դրուածը կարդալով վերյիշեալ տեղեկութիւնը տտացած էր։ Պատուհանը հատա

ընդհէնէ հին վարագոյր մ'ունէր. այս վարագոյրը այնքան հինցած էր որ տիկին Մակլուար նորի մը ծախքէն ազատելու համար մէջ տեղէն խաչաձև կարած էր զայն: Եպիսկոպոսը շատ անգամ դիտել կուտար այն կարը. Ցե՛ս, ինչ սիրուն բան եղած է, կըսէր:

Ցան բոլոր սենեակները, թէ՛ վարիններըն և թէ՛ վերիններըն առանց բացառութեան կիրով ձերմկացած էին՝ ղօրանոցի և հիւանդանոցի սովորութեան համեմատ:

Սակայն վերջին տարիները, ինչպէս որ քիչ մ'ետք պիտի տեսնուի, տիկին Մակլուար դեղնագոյն թուղթին ներքև նըկարներ գտաւ որոնք օրիորդ Պաթիմիմինի սենեակը կը զարդարէին: Այս տունը հիւանդանոց ըլլալէ առաջ քաղաքացիներուն խօսարանն եղած էր: Ահա այս էր այն զարդարանքին պատճառը: Սենեակներուն յատակը կարմիր աղիւսներով շինուած էր, ամէն շաբաթ աւելով կը լուային անկողիններուն առջևները: Այս առթիւ չմոռնանք ըսել թէ եպիսկոպոսին տունը, որ երկու կնոջ խնամոցը ներքեւ կը գտնուէր, վերէն վար կատարեալ սէս մաքուր էր: Միայն այս շքեղութիւնը աւելորդ բան մը չէր համարեր: Աէ՛ ազ-ֆաֆնքըան ահմանուած ապակին ինա՞ մը չբեծբեր, կ'ըսէր:

Խոստովանելու է սակայն թէ իր առաջուան սեպհական սառցուածներէն արծաթեայ վեցը պնակ և ապուրի դդալ մը մնացած էր, որոնք 'ի տես և յերջանկութիւն տիկին Մակլուարի ամէն օր փառաւորապէս կը փայլէին կատարեալ սպիտակ ծածկոյթին վրայ: Քանի որ Ց...ի եպիսկոպոսը եղածին պէս նկարագրել է մեր նպատակը, կը պարտաւորինք նաև հաստատել թէ անիկա բազմից առիթ ունեցեր էր ըսելու: Դժուարին պիտի ըլլար ինձ արծաթեայ անօթներու մէջ կերակուր ուտելէ դադրիլը: Այս արծաթեղէններուն հետ անիկա ունէր նաև երկու արծաթեայ հատ աշտանակներ, զորոնք մեծ մօրաքոյրէ մը ժառանգած էր: Աշտանակներուն ամէն մէկը մէյ մէկ մոմ ունէր և սովորաբար ե-

պիսկոպոսին կրակարանին վրայ կը կենային: Ասիկա երբ սեղանակից հիւր մ'ունենար, տիկին Մակլուար մոմերը կը վառէր և աշտանակները սեղանին վրայ կը դնէր:

Եպիսկոպոսին սենեկին մէջ անկողնին գլխուն կողմը պըզտի պահարան մը կար. տիկին Մակլուար ամէն իրիկուն հոն կը պահէր վեց արծաթեայ պնակը և դդալը: Պէտք է ըսել նաև թէ պահարանին բանալին միշտ վրան կը թողուր:

Պարտէզը՝ որու ձեռը աւրուած էր այն բաւական ձեռ նուէրներուն պատճառաւ որոնց վրայօք արդէն խօսեցանք, չորս ծառուղի ունէր խաչաձև որոնք ջրփոսի մը (puisard) բոլորտիքը կը գառնային, ուրիշ ծառուղի մ'ալ պարտէզին բոլորտիքը կար որն որ անոր սպիտակ պատին ամբողջ երկայնութեամբը շինուած էր: Այս պատը պարտէզին ցանկն էր: Ծառուղիներուն մէջ չորս ածու կար որոնց բոլորտիքը տաս սախներով զոյգուած էր: Ածուներուն երեքին մէջ տիկին Մակլուար բանջարեղէն կը տնկէր, իսկ չորրորդին մէջ եպիսկոպոսը ծաղիկ տնկած էր: Հոն հոս քանի մ'ալ պտղատու ծառ կար: Անդամ մը տիկին Մակլուար ծաղկանոց ածուին տնկարկելով անոյշ չարամտութեամբ մը բսած էր ածուն. Սրբազան Տեր, դուք որ ամէն բանէ օգուտ մը քաղել կուզէք, չգիտեմ թէ ինչու՞ անօգուտ կը թողուք սա ածուն. կարծեմ աւելի աղէկ կըլլար աղցանի կանաչեղէններ քաղել տնկել քան թէ ծաղկի փունջեր:

— Կը սխալիք, տիկին Մակլուար, պատասխանեց եպիսկոպոսը, ղեղեցիկն ալ օգտակարին պէս օգտակար է. դուք աւելի օգտակար, շարայարեց, վարդենի մը ըսելէն առ:

Եպիսկոպոսը իր դիրքերուն հետ զբաղելուն չափ կզբաղէր նաև այս ծաղկատանին հետ որ երեք կամ չորս ածու ունէր: Օրը մէկ կամ երկու ժամ յօժարակամ անոնց կզբաղէր, աւելորդ բոյսերը կտրելով, անպիտան խոտերը հանելով և հողին մէջ հոն հոս ծակեր բանալով որոնց մէջ հունտ կը դնէր: Պարտիզպաններուն չափ թշնամի չէր գեղուններուն:

Մանաւանդ թէ բուսապիտութիւն չունէր և ոչ ալ ունենալ կը ձեւացնէր. անիկա չէր դիտեր թէ ինչ են բոյսերու գաղտնաւորութիւնները և ոչխարները[5]. ամենևին չէր մտածեր հասկնալու համար թէ ինչ տարբերութիւն կայ Թուրնըֆօրի և բնական ֆիթոտին մէջ. ոչ ֆըրէ-ֆէյ-ընէրը[6] կընդունէր՝ կուսաները մերժելու համար, ոչ ալ ֆիւսիէօյի կողմը կը բռնէր՝ Լինէի հակառակ: Բոյսերը չէր գնահատեր. բայց ծաղիկները կը սիրէր: Շատ կը յարգէր դիտուհիները, բայց աւելի շատ կը յարգէր ապէտները, և առանց երբէք զանց ընելու այս երկու յարգանքը՝ ամառը ամէն իրիկուն կանաչ գոյնով ներկուած ցնցուղովը իր ածուները կը ջրէր:

Տունը բանալիով դռան զուգ չունէր: Սեղանատունին դուռը, որ՝ ինչպէս ըսինք՝ մայր եկեղեցիին հրապարակին վրան էր, ’ի սկզբան կղպակներ և նիգեր ունի եղեր բանտի դռան մը պէս: Եպիսկոպոսը թէ փականքը և թէ նիգերը վերցնել տուած էր, և այն դուռը թէ յորիկը և թէ ղիւղերը դռնափակով մը միայն կը գոցուէր: Անցնորդներէն ով որ ներս մտնել ուզէր, կրնար դուռը հրելով բանալ: Ի սկզբան երկու կանանց մեծ անհանգստութիւն պատճառած էր այս դուռը որ բնաւ գոց չէր մնար. բայց Տ...ի եպիսկոպոսը ըսած էր անոնց թէ կրնան իրենց սենեակներուն կղպակ դնել եթէ կուզեն:

Վերջապէս անոնք ալ սկսած էին եպիսկոպոսին հետ վրստահ ըլլալ կամ թէ անոր պէս վստահ ըլլալ ձեւացնել: Միայն տիկին Մակլուար ժամանակ առ ժամանակ վախ կը կրէր: Իսկ թէ եպիսկոպոսը ինչ կը մտածէր այս մասին, հասկնալ ուզողը կրնայ կարդալ սա երեք տողը զոր անիկա աստուածաշունչի մը լուսանցին վրայ գրած էր և որով անիկա իր կարծիքը բացատրած կամ նշանակած էր. «Ընդհանրական. Բժշկին դուռը բնաւ պէտք չէ որ գոց ըլլայ. իսկ քահանային դուռը պէտք է որ միշտ բաց ըլլայ»:

Ուրիշ գրքի մը վրան ալ, որու խորագիրն էր Փիլիսոփայութիւն քոյական ֆիլոսոֆեան, սա ծանօթութիւնը գրած էր. «Միթէ բժիշկներուն պէս ես ալ բժիշկ չեմ. ես ալ իմ հիւանդներս ունիմ. նախ անոնց վերաբերողները՝ զոր հիւանդ կանուանեն՝ նաև իմ հիւանդներս են. յետոյ ունիմ նաև իմ մանաւանդ հիւանդներս որք են թշուառները»: Ուրիշ տեղ մ’ալ գրած էր. «Ով որ քեզմէ հանդիսանալու անդ մը կը խնդրէ, մի հարցներ թէ ո՛վ է ինք: Ամենէն աւելի սպասառնարանի կարօտ այն թշուառն է որ իր անունը տալու առեն կը շփոթի»: Օր մը յարգի ժողովրդապետ մը, չգիտեմ թէ Գուլումպրուի ժողովրդապետն էր թէ Բոմբիէրի, հանդիսականաբար տիկին Մակլուարէն գրգռուելով հարցուց թէ արդեօք գերապայծառը ամենևին անհոգեմութիւն մը բերած չէր ըլլար դիշեր ու ցորեկ բաց թողլով իր դուռը ամբողջ ուզողը ներս կը մտնէր, և թէ վերջապէս չկրնար ըլլալ որ դժբաղդութիւն մը պատահի այնպիսի տունի մը մէջ որն որ պէտք եղածին չափ չէր պահպանուեր: Եպիսկոպոսը մարդասիրական ծանրութեամբ մը անոր ուսին դպնալով ըսաւ. Երբ Աստուած ղահպանէ տունը, ոչինչ գիշեր կը հանէ առանց որ չը պահպանէն ղայն: Ճետոյ ուրիշ նիւթի վրայ խօսեցաւ.

Բաւական յօժարամտութեամբ կընէր երբեմն. ինչպէս տքնող զօրաց գնդապետը իր արիւթիւնը ունի, քահանային ալ իր արիւթիւնը ունի. Միայն թէ, կը շարայարէր, մերինը պէտք է հանդարտ ըլլայ»:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԴՐԱՎԱԹ

Հոս տեղն է պատմելու դէպք մը, զոր կը պարտաւորինք չմոռնալ, վասն զի այն դէպքերու կարգէն է որոնցմով աւելի ազէկ կը հասկցուի թէ ինչ մարդ էր Տ...ի եպիսկոպոսը:

Երբ Յիսուս Գասպար Պէ աւազակապետին խումբը որ Օլիուէի կիրճերը ասպատակած էր, Գրավաթ՝ որ անոր տեղապահն էին՝ ինք էր՝ լուր քաշուեցաւ։ Ժամանակ մը իր աւազակներուն չեռ որոնք Գասպար Պէի խումբին միացորդն էին, նախ կամուրջեան մէջ պահուեցաւ. յետոյ Բիէմոնթէ անցաւ, և յանկարծ Պարբլօնի թղթէն Ֆրանսայի մէջ երևցաւ դարձեալ։ Նախ Ժօլիէի և յետոյ Թիւիլիի կողմերը երևան ելաւ։ Ժուկ Տըլէկլի այրերուն մէջ պահուտեցաւ, և անկէ դէպ՝ի Հիւղերը և դիւղերը կիջնէր Իւպէլի և Իւպէյեթի ձորերէն անցնելով։

Մինչև Էօմպրէօն համարձակեցաւ դալ և դիշեր մը մայր եկեղեցին մանելով սրբատունը կողոպտեց։ Իւր աստատակութիւններովը դաւառը կաւերէր։ Եահէն գինուորներ ղրկուեցան որ բռնեն, այլ՝ի զուր. միշտ կը փախչէր. երբեմն ալ բուռն զօրութեամբ դէմ կը դնէր անոնց։ Յանդուգն թշուառական մ՚էր անիկա։ Ահա այս ահակոչութեան ժամանակ Եպիսկոպոսը Ղասթըլաթի թեմը այցելութիւն ընելու եկաւ։ Քաղաքապետը դիմաւորեց գինքը և ստիպեց որ ետ դառնայ. վասն զի Գրավաթ լեռէն սկսելով մինչև Արշի կողմերը և աւելի անդին կատպատակէր. ուստի նաև քանի մը պահանորդ ուղեկիցներով այն կողմերը երթալը վտանգաւոր էր։ Այսպիսի Ճամբորդութիւն մը պարապ տեղը երեք կամ չորս խեղճերու կեանքը վտանգի ենթարկել էր։

— Այդ պատճառաւ դիտաւորութիւնս առանց ուղեկիցի երթալ է, ըսաւ եպիսկոպոսը։

— Իրաւ կըսէք, Սրբազան Հայր, պօտաց քաղաքապետը։

— Այնքան իրաւ է որ բացարձակապէս կը մերժեմ հետս առնուլ պահապանները, և մէկ ժամէն պիտի մեկնիմ։

— Պիտի մեկնի՞ք։

— Պիտի մեկնիմ։

— Մինակ։

— Մինակ։

— Գերապայծառ տէր, այդ Ճամբորդութենէ պէտք է որ ետ կենաք։

— Այն լեռան վրայ, ըսաւ եպիսկոպոսը, պղտի խեղճ հասարակութիւն մը կայ, որ ասոր պէս մեծ է և զոր երեք տարիէ՝ի վեր տեսած չեմ։ Բարեսիրտ բարեկամներս են այն հասարակութեան մարդիկը։ Քաղցրաբարոյ և պարկեշտ հովիւներ են անոնք։ Այծեր կարածեն, որոնց երեսունին մէկը իրենդն է. զանազան դոյներով տարեայ խիստ աղուոր մասուէհներ կը շինեն, և վեց ծակ ունեցող պղտի սրինգներով լեռնային եղանակներ կը չալեն։ Ժամանակ առժամանակ Աստուծոյ վրայօք խօսք լսելու պէտք ունին։ Ի՞նչ պիտի ըսեն այնպիսի եպիսկոպոսի մը համար որ կը վախնայ։ Ի՞նչ պիտի ըսեն եթէ չերթալու ըլլամ։

— Բայց, Տէր իմ, աւազակներէն չէք վախնար։

— Հա՛, ես ալ անոնց կը մտածէի, ըսաւ եպիսկոպոսը։ Իրաւունք ունիս. կարելի է որ անոնց հանդիպիմ։ Անոնք ևս Աստուծոյ վրայօք խօսողի մը հարկաւորութիւն ունին անշուշտ։

— Բայց, Սրբազան Հայր, աւազակներու խումբ մ՚են, դայլերու հօտ մ՚են անոնք։

— Պարոն քաղաքապետ, Յիսուս Քրիստոս դուցէ Ճիշդ այդ հօտին հովիւն ըրած է զիս։ Ո՞վ դիտէ նախախնամութեան միջոցները։

— Տէր իմ, պիտի կողոպտեն ձեզի։

— Բան մը չունիմ։

— Պիտի սպանեն ձեզի։

— Կը զարմանամ խելքիդ. ինչո՞ւ պիտի սպանեն ծերուկի միամիտ եկեղեցական մը որ իր աղօթքը մրմնջելով կանցնի։

— Սո՛ւրբ Աստուած, եթէ դէմդ ելնելու ըլլան այն աւազակները, ինչ պիտի ընէք։

— Աղքատներու համար ողորմութիւն պիտի ուզեմ։

— Գերապայծառ տէր, մի՛ երթաք, Աստուծոյ համար ըսե

լայ, մի երթաք. կեանքերնիդ վտանգի մէջ կը դնէք։

— Պարոն քաղաքապետ, ըսաւ եպիսկոպոսը, միայն ձա՛ն է վտանգը։ Ես կեանքս պահելու համար չեմ ապրիր, այլ հոգիները պահելու համար։

Հարկ եղաւ թողուլ որ մեկնի. և իրօք եպիսկոպոսը զինքը առաջնորդելու համար հետը միայն տղայ մ'առնելով ձամբայ ելաւ։ Իր յամառութիւնը քաղաքին մէջ շշուկ հանեց և շատ վախ պատճառեց։

Զուղեց հետը առնուլ ոչ քոյրը և ոչ տիկին Մակլուարը։ Ձորիով անցայ լեռէն. բնաւ մէկու մը չհանդիպեցայ, և ողջ առողջ իր «բարեսիրտ բարեկամները» այսինքն հովիւները գնայ պտաւ։

Տասնուհինգ օր անոնց քով կեցայ, քարոզելով, մատակարարելով, ուսուցանելով և բարոյական խրատներ տալով։ Երբ մեկնելու օրը մօտեցաւ, որոշեց «Ձքեզ Աստուած փառաբանեմք» մ'երգել հանդիսաւոր արարողութեամբ։ Այս որոշումը ժողովրդապետին յայտնեց. բայց եպիսկոպոսական զարդ և հագուստ չկար. ինչպէս կարելի էր ժամերգութիւնը։ Եկեղեցիին մէջ միայն քանի մը դիւղական անչուք սպաս և քանի մ'ալ մաշուած և շինծու ժապաւէններով զարդարուած դամասկեայ հին շուրջառ կար։

— Է՛հ, ատ ալ հոգս չէ, պարոն ժողովրդապետ, ըսաւ եպիսկոպոսը, ժամերգութիւնը դարձեալ հանդիսաւորապէս կատարենք. ինչ և ըլլայ, անշուշտ հնար մը պիտի գտնուի։

Մօտակայ եկեղեցիներէն բերել տալ ուղեցին ինչ որ պէտք էր. բայց այս անչուք եկեղեցիներուն բոլոր ծանր հագուստները մէկտեղ ժողովելու ալ ըլլային, դարձեալ վախկոտ կերպով չպիտի կրնային հագուեցնել ժամերգու եպիսկոպոս մը։

Մինչդեռ այսպէս շիտեղեր մնացեր էին, ահա երկու անծանօթ ձիաւոր մեծ արկղ մը բերին և եպիսկոպոսին համար ուղղուած քահանային տունը թողուով խնդրին մեկնեցան։ Եւ

արկղը բացին, տեսան որ մէջը չուխայէ ոսկեկուռ շուրջառ մը, ադամանդներով զարդարուած խոյր մը, արքեպիսկոպոսական խաչ մը, շքեղ պատարան մը կար, նաև այն ամէն քահանայապետական զգեստները, որոնք ամիս մ'առաջ Իօմպրէօնի մայր եկեղեցիին պանձարանէն գողցուած էին։ Արկղին մէջ թուղթ մը կար, որու վրան գրուած էր.

Գրաւչին կողջն առ գեբպպոթխ պիէնվենու եպիսկոպոսն։

— Ձեզի չըսի՞ թէ անշուշտ հնար մը պիտի գտնուի, ըսաւ եպիսկոպոսը։ Ցետոյ ժպտելով վրայ բերաւ. Տիրացուի շապիկ մը բաւական համարողին Աստուած արքեպիսկոպոսի շուրջառ մը կը ղրկէ։

— Աստուած կամ սատանան, Սրբազան Հայր, մրմնաց ժողովրդապետը՝ ժպտելով և գլուխը շարժելով։

Եպիսկոպոսը ուղղակի ժողովրդապետին նայեցաւ և հասատատ կերպով մ'ըսաւ.

— Աստուած։

Երբ Շասթըլար վերադարձաւ, բազմութիւնը ձամբուն վրայ կը խանդէր հետաքրքրութեամբ զինքը տեսնելու համար։ Շասթըլարի երիցասունը դնաց ուր իրեն կսպասէին օրհնդ. Պարթիսեթին և տիկին Մակլուար, և ըսաւ իր քրոջը. — Է՛հ, միթէ իրաւունք չունէի. խեղճ եկեղեցականը ձեռնունայն դնաց այն խեղճ լեռնականներուն քով, և ահա ձեռքերը լեցուկ դարձաւ։ Միայն Աստուծոյ վրայ դրած վստահութիւնս հետս տարած էի. և ահա մայր եկեղեցիի մը գանձը կը բերեմ հետս։

Իրիկունը պատկէչն առաջ ըսաւ. — Ամենեին չվախնանք թէ գողերէն և թէ մարդասպաններէն։ Ասոնք արտաքին վտանգներ են, պզտիկ վտանգներ են։ Մենք մեզմէ վախնանք։ Մեր գողերը նախապաշարումներն են. մեր մարդասպանները մոլութիւններն են։ Մեծ վտանգները մեր սրտին մէջն են։ Ինչո՞ւ վախնանք այնպիսիներէ որոնք մեր գլուխին և քսակին կսպառնան։ Վախնանք այն բաներէն որոնք մեր հոգիին կսպառնան։

Ցնոյց դէպ 'ի իր քոյրը դառնալով ըսաւ. Քոյր իմ, եւ կիզիչական մը բնաւ պէտք չէ որ իր ընկերէն զղուշանայ: Ընկերդ ինչ որ կընէ, Աստուծոյ Թոյլտուութեամբ կընէ: Երբ կը կարծենք թէ վտանգ մը պիտի դայ մեզի, միայն Աստուծոյ աղօթք ընելը բաւական Համարինք: Աղօթք ընենք ոչ թէ մեզի Համար, այլ որպէս զի մեր եղբայրը մեր կողմէ արուած առիթով յանցանք մը չգործէ:

Հարկ է ըսել հոս թէ եպիսկոպոսին կեանքը քիչ դէպքեր կը պարունակէր: Սեր դիտցած դէպքերը միայն կը պատմենք. բայց Հասարակօրէն անիկա իր կեանքը մի և նոյն ժամանակներու մէջ մի և նոյն բաները ընելով կանցուներ: Իր տարուան մէկ ամիսը օրուանը մէկ ժամին կը նմանէր:

Իսկ թէ ինչ ըրաւ Էօմպրէօնի եկեղեցիին «դանձը», ասոր վրայօք մեզի Հարցափորձ ընողին չենք դիտեր թէ ինչ պատասխան տանք: Այդ դանձ ըսուածը այնքան դեղեցիկ, այնքան հրապուրիչ և այնքան պատուական բաներ էին որ կրնային 'ի նպաստ թշուառներու դողդոջիլ: Գողցուած էին, վասն զի արդէն ուրիշ տեղ կը գտնուէին. հիմա կը մնար դողութեան նպատակը փոխել և դէպ 'ի աղքատներուն քսակը ուղղել զանոնք: Սակայն մենք մեր կողմէ այս մասին բան մը չենք Հաստատեր: Միայն թէ եպիսկոպոսին Թուղթերուն մէջէն մութ ծանօթագրութիւն մը գտնուած է, որն որ դուցէ այս գործին կը վերաբերի. ահա այն ծանօթագրութիւնը:

Աւ-ջէն գետնաձ ընէ եկեղեցին վերաշինելը է տուէ, ըէ հէտանդոցին:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԳԻՆԻՆ ՆՏՋ ՓԻԼԻՄՈՓԵՑՈՒԹԻՒՆ

Այն նախարարը, որու վրայօք նախապէս խօսեցանք, վարպետ մարդ մ'էր: Ուղղակի իր նպատակին Հասած էր առանց ուշադրութիւն ընելու այն ամէն խոչընդոտներու որոնք

Ճամբուն վրայ արդելք կըլլան և որոնք կանուանին խիղճ, Հաւատարմութիւն, արդարութիւն, պարտ: Նպատակին Հասնելու Համար ուղղակի քայլած էր իր յառաջացման և շահու Ճամբուն մէջ առանց և ոչ իսկ մէկ անդամ դայթելու:

Վաղէմի փաստաբան մ'էր անիկա, դոր յաջողութիւնը մղմած էր. բոլորովին դէշ մարդ մը չէր՝ ձեռքէն եկած ամէն պզտիկ ծառայութիւնները կընէր իր դաւակներուն, փեսաներուն, աղդականներուն, նաև բարեկամներուն: Վարպետութեամբ կեանքին յաւ կողմերը, շահաւէտ առիթները և պատահական օգուտները ընտրած էր. իսկ ուրիշ ամէն բան անմտութիւն կը Համարէր: Խելացի էր, ինքզինքը Ընդհարդի աշխերտ մը կարծելու չափ դրադէտ էր, թէեւ դուցէ ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ Բիկո-Լըպրէօնի[1] արարած անէրէն մին: Ճոխ արարքով և Հաճոյութեամբ կը խնդար անհուն և յաւիտենական իրերու, ինչպէս նաև «միամիտ եպիսկոպոսին բարբանջումներուն» վրայ: Այս իրերուն վրայ սիրուն վատահութեամբ մը կը խնդար երբեմն նաև Պ. Միրիէլ առջև որ մտիկ կընէր:

Զգիտեմ ինչ կէս պաշտօնական Հանդիսի մ'առթիւ այս նախարարը և Պ. Միրիէլ կառավարչին տունը Ճաշելու պարտաւորեցան: Սեղանին վրայ նախարարը փոքր ինչ զուարթանալով, առանց իր սովորական ծանրութիւնը կորուսելու՝ պօռաց.

— Եկէ՛ր, քիչ մը խօսինք, Պ. եպիսկոպոս: Նախարար մը և եպիսկոպոս մը դժուարաւ կրնան իրարու նայիլ առանց ակնարկութեան: Երկուքնիս ալ դուշակ ենք: Խոստովանութիւն մը պիտի ընեմ ձեզ. պիտի ըսեմ թէ ինչ են իմ փիլիսոփայական կարծիքներս:

— Իրաւունք ունիք, պատասխանեց եպիսկոպոսը: Մարդս փիլիսոփայելէն ետք կը քնանայ: Ծիրանեզարդ անկողնի մը վրայ կը դանուիք, Պ. նախարար:

— Բայց բարեկամի պէս խօսինք, պատասխանեց նախարարը՝ խրախուսելով:

— Նաև անուշութեամբ, եթէ կուզէք, ըսաւ եպիսկոպոսը։

— Կը հաստատեմ, կրկնեց նախարարը թէ Տ՚Արժան մարդէդը, Իրան, Հոպզ և պ. Նէժօն խաբեբայ մարդիկ չեն։ Իմ փիլիսոփաներս թանգարանիս մէջ կը պահուին և ոսկեզօծուած են։

— Ձեզի պէս, պ. կոմս, ընդմիջեց եպիսկոպոսը։

Կոմսը շարունակեց.

— Կաեմ Տիարօն, վասն զի խէարան, Ճամարտախօս և յեղափոխական մ՚է. թէև իրօք Աստուծոյ կը հաւատայ և վ.օլթերէն աւելի կեղծ բարեպաշտ մ՚է։ Վ.օլթէր ծաղրեց Նիւտամը[8], բայց իրաւունք չունէր ծաղրելու. վասն զի Նիւտամի օձաձուկերը կը հաստատեն թէ Աստուած անօգուտ է։ Կաթիլ մը քացախ դպալ մը խմորի մէջ դրուելով եղեցէ ըսին տեղը կը բռնէ։ Կաթիլը աւելի մեծ և դպալն ալ աւելի մեծ ենթադրէ, և ահա կը հասկնաս աշխարհիս ինչպէս ստեղծուիլը։ Իսկ մարդս օձաձուկն է։ Արդ ինչ պէտք է հաւատալ թէ Հայր Աստուած կայ։ Պ. եպիսկոպոս, Եհովա ըսուած ենթադրութիւնը ձանձրութիւն կուտայ ինծի։ Այս ենթադրութիւնը ուրիշ բանի չծառայեր եթէ ոչ նիհար մարդեր արտադրելու, որոնք նանիր և երևակայական բաներ կը մտածեն։ Կարդալ այն մեծ Ամբողջութիւնը որ զիս կը ձեղէ։ Ապրի Զրօն որ հանդարտ կը թողու զիս։ Խօսքը մէջերնիս մնայ, ամէն բան ըսած ըլլալու և՝ ինչպէս որ կը վայլէ՝ իմ հովիւիս խոստովանուելու համար կը հաստատեմ թէ ուղիղ խելք ունիմ։

Հոգի չեմ տար ձեր Քրիստոսին վրայ որ ամէն տեղ աշխարհիս վայելումներէն հրաժարիլ և զոհուիլ կը քարոզէ։ Աղահի կողմէն մուրացիկներու տրուած խրատ մ՚է այն։ Ինչո՞ւ հրաժարինք. ինչո՞ւ և որո՞ւ համար զոհուինք։ Ես չեմ տեսներ գայլ մը որ ուրիշ գայլի մ՚երջանկութեանը համար զոհուի։ Բնութեան կարգէն չեզեցինք ուրեմն։ Քանի որ գառները կը պանուինք, բարձրագոյն փիլիսոփայութիւնը ընա-

բնիք։ Այսքան բարձրացած ըլլալը ինչ բանի կը ծառայէ եթէ մի միայն ուրիշներու քթին ծայրը տեսնելու ըլլանք։ Ապրինք զուարթութեամբ։ Կեանքէն ՚ի զատ բան մը չկայ։

Թող մարդիկ հաւատան թէ ուրիշ տեղ, անդիի աշխարհս և կամ չգիտեմ ո՛ւր ապագայ մ՚ունին. իմ մասիս առտո և ոչ մէկ կէտին կը հաւատամ։ Ա՛հ, կը պատուիրէն ինձ որ զոհուիմ և աշխարհիս ազէկութիւններէն հրաժարիմ. որ ամէն բան զգուշութեամբ զորձեմ և կեանքս մաշեմ քննելու և հասկնալու համար թէ ինչ է բարին և չարը, իրաւը և անիրաւը, ներելին և աններելին։ Եւ ինչո՞ւ համար։ Վասն զի զորձերուս պատասխանատու պիտի ըլլամ եղեր։ Երբ։ Մահուանէս ետք։ Ի՛նչ ազատ երազ։ Մահուանէս ետք զիս բռնողը վարպետ մ՚կը ըլլալու է։ Եթէ կրնաս, ափ մը մխիթը տաւերի մը ձեռքով բռնել տուր։

Մենք որ ամէն գաղտնիքները տրփելեանք, մենք որ Իզիսի[9] միջազգեսը վեր վերցուցինք և ամէն գաղտնիք հասկըցանք, շիտակը խոստովանինք. ոչ բարի կայ, ոչ չար. խոսի պէս կը բուսնինք. խոսի պէս կը չորնանք։ Իրականը փնտռենք։ Խոլորովին փարենք իրերը, և մինչև յատակը երթանք և տեսնենք։ Պէտք է անդունդը խառնել, Ճշմարտութիւնը փնտռել և գտնել։ Երբ գտնենք, պատուական ուրախութիւններ կունենանք։ Քաջ տեղկութիւն կստանանք, և կը խնդանք։ Իմ մասիս, ես հիմնովին հաստատ եմ։ Պարոն եպիսկոպոս, մարդուս անմահութիւնը սին յոյս մ՚է. ո՛չ, ինչ զմայլելի խոստումն. վստահէ այս խոստումին, եթէ կ՚ուզես։ Ագամին ձեռքը յանձնուած մուրհակ մը. ինչ ապահով մուրհակ։ Մարդս հոգի է. օր մը հրեշտակ պիտի ըլլայ և ուսոսկրներուն (omoplate) վրայ կպտպտոյն թևեր պիտի ունենայ եղեր։ Օդնեցէք ուրեմն ինձ. միթէ թերթիւլիէն չէ ըսողը թէ երանելիները աստղէ աստղ պիտի երթան։ Քաջ է։ Աստղներուն մարախները պիտի ըլլանք, և յետոյ Աստուած պիտի տեսնենք։ Քանի՞ կառնես։ Ա-

ամէն արքայութիւնները երեսակայական հնարքներ են: Առաւած այլանդակ բաջադանք մ'է: Բայց մի կարծեր թէ Մօնթէօր պաշտօնական լրագրին մէջ այսպիսի բան մը կըսեմ, միայն բարեկամներու ականջին կը փսփսամ այս ճշմարտութիւնը. խօսքը մէջերնիս մնայ:

Աշխարհքը արքայութեան համար զոհելը որսը տաւերին համար թողուլ է: Ընդհան ապուշ չեմ որ անհունութեան խարուիմ: Ոչինչ եմ: Անունս է Պ. կոմս Ոչինչ, նախարար: Մթթէ ծնելէս առաջ կապրէի: — Ոչ: Մթթէ մեռնելէս ետք պիտի ապրիմ: — Ոչ: Ի՞նչ եմ. — Ափ մը փոշի որ դործածքաններով կազմուած է: Ի՞նչ կը պարտաւորիմ ընել այս աշխարհի մէջ. ազատ եմ ընտրելու վշտահարիլը կամ վայելելը: Վիշտը ուր պիտի տանի զիս. — Յաւիտենութիւն: Վայելումը ուր պիտի տանի զիս: — Նոյնպես յաւիտենութիւն: Բայց պէք վայելած պիտի ըլլամ. արդ իմ ընտրութիւնս յայտնի է: Պէտք է ուտել կամ ուտուիլ: Ես կուտեմ: Աւելի ազնիկ է ախոյ ըլլալ քան թէ խոտ: Այս է իմ խմաստութիւնս: Անկէ ետք մնաս բարեաւ. դիաթաղը պատրաստ կսպասէ ներեցմանատան մէջ. Բանթէոնը մեղի համար է, ամէն բան մեծ ծակ կիյնայ, և ամէն բան կը վերջանայ: Հաշիւները բոլորովին կը մաքրուին: Գերեզմանը անհետումի վայրն է: Մահը կը մեռնի, հաւատացէք ինձ: Թողբսեն թէ հոն մեկը կայ որ ինչ ըսելիք ունի. երբ կը խորհիմ ատոր վրայ, կը ծիծաղիմ: Դայեկներու հնարքն է այդ: Մանկանց համար գոբոլանճալըս, իսկ մարդերու համար նոմվա: Ոչ, մեր ապագան մթութիւն է: Գերեզմանէն անդին ոչ այլ ինչ կայ բայց եթէ հաւասար ոչինչներ: Սարսռանաթաղն ալ, վէնտոն Տը Բօլն ալ մի և նոյն ոչնչութիւնն է: Ահա այս է ճշմարտութիւնը:

Ուրեմն ամէն բանէ աւելի ապրելու նայէ: Ինքնութիւնդ քանի որ ձեռքդ է, գործածէ: Սատկիլ կըսեմ, Պ. եպիկուրոս, թէ ապրելու համար ես գրութիւն մ'ունիմ, ունիմ

նաև այս գրութիւնը սոսկեցնող փիլիսոփաներուն դիրքերը, Անօգուտ խօսքերէ խարուելով ծափ չեմ զարներ: Քանի որ աս է ճշմարտութիւնը, անշուշտ բան մը պէտք է սատկին ժողովուրդին, բոխտաներուն, ազքատներուն, թշուառներուն. ուստի եկեղեցական աւանդութիւնները, ջնարքները, հոգին, անմահութիւնը, արքայութիւնը, ասպղերը կլսել կուտան անոնց, անոնք ալ այս սուտերնին կը ծամեն իրենց չարաբեկ հայրին հետ: Բան մը չունեցողը բարի Աստուած ունի: Կը հաւանիմ, վասն զի բան մը չունենալէն աղէկ է այս: Բայց ես նէժօնին կը հաւատամ: Բարի Աստուածը ժողովուրդին համար օգտակար է:

Եպիսկոպոսը ծափ զարկաւ:

— Կեցցէ՛ս, պատուական խօսեցար, պօտայ եպիսկոպոսը: Պատուական և իրօք սքանչելի բան մ'է այդ նիւթապաշտութիւնը. ուղղը ըսող չընդունի, Ա՛հ, ով որ կընդունի, ալ տղայարար չխաբուիր. Կատոնին պէս միամտաբար չաքսորուիր, Սոկրատեսին պէս չթարկոծուիր, և ոչ ալ Ժան Տ'Արքի պէս կենդանւոյն կայրի: Որոնք որ այս սքանչելի նիւթապաշտութիւնը ստանալու յաջողած են, կուրախանան ինքզինքնին պատասխանատուութենէ վերծ համարելով և մտածելով թէ ատանդ անհանդստութեան կրնան լսել պաշտօնները, եկամուտները, աւագութիւնները, պատիւով կամ անպատուութեամբ ստացուած իշխանութիւնը, շահաբեր յետս կոչումները, օգտաբեր մատնութիւնները, խղճին քաղցրահամ ուրացութիւնները, և թէ մարտղութիւնը կատարելէն ետք գերեզման պիտի մտնեն: Ի՛նչ հաճելի բան. իսկապես ձեղի չէ, պարոն նախարար: Բայց անկարելի է որ ձեղի ալ չընդհարուիմ: Դուք, որ երևելի մարդեր էք, ձեղի յատուկ և ձեղի համար ապրելու գրութիւն մ'ունիք, ինչպէս որ դուք ալ խոստովանեցաք, գրութիւն մը որ ընտիր, պատուական, միայն հարուստներու հպելի, ամէն տեսակ համմունքի օգտակար է և որն որ կեանքի հեշտութիւնները ըս-

քանչելի կերպով կամքէ : Այդ դրութիւնը անդունդներու մէջէն առնուած և մահաւոր խուզարկուներու չնորհիւ պահուած է : Բայց դուք բարի իշխաններ էք , և հաշիւնիդ ձեռք կուտայ որ ժողովուրդն ալ իր փիլիսոփայութիւնը ուսնեցայ , որ է Ապուծոյ հաւատալ , պրեթէ այն աղքատին պէս որ իրեն համար պահանջանքով եփուած հնդկահաւ ուզի , որ է շաղանակով եփուած սագը :

ԳԼՈՒԽ Ք·

ՋՈՑՐԻՆ ՆԿԱՐԱԳՐԱԾ ԵՂԲԱՑՐԸ

Թէ Տ . . . ի եպիսկոպոսին ընտանի կեանքին նկատմամբ դաղափար մը տալու համար և թէ ցուցնելու համար թէ այն երկու սրբասուն կիները , Պարթիսեթին և Մակլուար , ինչ կերպով իրենց զործերը , մտածումները , նաև շուտ մը վախցող կիներու պէս ունեցած բնազդումին եպիսկոպոսին սովորութեանց և դիտաւորութեանց կը յարմարցնէին , սովորութիւնները և դիտաւորութիւնները զրոս եպիսկոպոսը յայտնելու համար և ոչ իսկ խօսելու աշխատութիւնը կը կրէր — , ամենէն լաւ միջոցն է հրատարակել օրիորդ Պարթիսեթինի մէկ նամակը զոր իր մանկութեան հասակի բարեկամներէն սիկին Պուաշվէն ներակոմսուհիին զրած է : Այս նամակը մեր քովը պահած ենք :

Տ . . . 16 Դեկ . 18 . .

Սիրելի Տիկին ,

Օր մը չանցնիր որ ձեր վրայ չխօսինք : Ան ոչ միայն մեր սովորութիւնն է , այլ նաև պատճառ մ'ունի : Տիկին Մակլուար ձեղուններուն և պատերուն փոշիները մաքրելու առեն քանի մը բաներ գտաւ : Հիմա մեր երկու սենեակը , որոնց պատերը կիրուվ ծերկցած հին թուղթերով ծածկուած են , եթէ ձեր ապարանքին նման ապարանքի մը մէջ գտնուէլու

ըլլան , անյարմար չպիտի համարուին : Տիկին Մակլուար պատերուն վրայի բոլոր թուղթերը պատռեց և տակէն բաներ գտաւ : Սրահս որ կամ կարասի չունի և ուր ձերմակեղէններ կը փռենք լուալէն եռք , տասնուհինգ առք բարձրութիւն , տասնուերը քառակուսի առք լայնութիւն , յատաջուց ոսկեջուրով ներկուած ձեղուն մը և ձեր տան մէջ գտնուած զեղանները պէս պէս զերաններ ունի : Հիւանդանոց եղած ժամանակէն լաթով մը ծածկուած էր այս սրահը . վերջապէս մեր մեծ մամերու ժամանակէն մնացած տախտակամածներ ևս կան : Բայց ամենէն աւելի իմ սենեակս տեսնելու արժանի է : Տիկին Մակլուար վրայ վրայի փակած զրեթէ տասը թուղթի տակէն նկարներ գտաւ , որոնք թէև լաւ չեն , բայց կրնան զրգռածուիլ : Այս նկարներուն մին է Թելեմազ որ Մինեռվէն իր ասպետ ընդունուած է . ուրիշ մ'ալ զարձեալ պարտէզներուն մէջ Թելեմազ կը ներկայէ : Պարտէզներուն անունը մոռցայ . բայց ասոնք այն պարտէզներն են ուր Հոմայեցի կիները պիշեր մը միայն կերթային : Ինչպէս նկարագրեմ ամենը մի առ մի . պատկերներէն ոմանք Հոմայեցիներ , ոմանք ալ Հոմուհիներ (Հոս անընթռնելի խօսք մը կայ) և ուրիշ շատ բաներ կը ներկայեն : Տիկին Մակլուար ամենն ալ մաքրեց . այս ամառ քանի մ'աւրուած տեղերը պիտի յարդարէ , ամենն ալ չնարակաւ պիտի փայլեցնէ , և ահա սենեակս իրօք թանդարան մը պիտի ըլլայ : Վերնայարկին մէկ անկիւնէն նաև երկու փայտեայ ֆոթոլ զտաւ որոնք հին ձևով շինուած են , և զորոնք ոսկեզօծելու համար տասներկու ֆրանդ կուզեն . բայց աւելի աղէկ է զգաստներուն տալ զանոնք . մանաւանդ թէ տձև բաներ են , և աւելի լաւ կը համարեի անոնց տեղ աթոռներ կլոր սեղան մ'ունենալ : Միշտ երջանիկ եմ : Եղբայրս այնքան բարի է որ ամեն ունեցածը կարօտեալներուն և հիւանդներուն կուտայ : Այս պատճառաւ նեղութիւն կը կրենք : Ձմեռ ժամանակ քաղաքս տաժանելի է , և պէտք է որ կարօտեալներուն

ծպնութիւն մ'ընենք: Մենք գրեթէ տաքնալու համար կրակի և մութին չնստելու համար ճրագ ունինք: Ասոնք մեծ վայելուշներ են, այնպէս չէ՞:

Եղբայրս իրեն յատուկ սովորութիւններ ունի: Երբ կը խօսակցի, կըսէ թէ եպիսկոպոս մը այսպէս ապրելու է: Տան դուռը միշտ բաց է. ուզողը ներս կը մտնէ, և անմիջապէս եղբօրս հիւրը կըլլայ: Ամենուն չվախնար, նաև դիշերը: Ասի իր սեփական արիութիւնն է, ինչպէս կըսէ ինքն ալ:

Ձուզեր որ թէ ես և թէ տիկին Մակլուար իր պատճառաւ վախնանք: Ամէն վտանգներու կենթարկի, և չուզեր որ և ոչ իսկ դիտել ձևացնենք այն վտանգները: Պէտք է որ իր ինչ բնութեան տէր ըլլալը կարող ըլլանք հասկնալու:

Անձրևի ժամանակ դուրս կելնէ, ջուրերուն մէջ կը քայլէ, ձմեռուան ժամանակ կը ձամբորդէ: Ոչ մութէն կը վախնայ, ոչ կասկածելի ճամբաներէն և ոչ ալ հանդիպումներէն:

Անցեալ տարի մինակը գողերու քաղաք մը գնաց: Մեզի հետը տանիլ չուզեց: Տասնուհինգ օր դուրսերը մնաց: Վերադարձին բան մ'եղած չէր. մեռած կը կարծուէր, բայց ողջ առողջ էր: Երբ տեսաւ մեզի, ինչպէս կողոպտուիլը կուզէք հասկնալ, ըսաւ, և պայուսակ մը բացաւ: Ասոր մէջն էին Էմմաբէօնի մայր եկեղեցիէն գողցուած բոլոր ղարդերը, ղրոնք իրեն տուեր էին գողերը:

Բայց այս գողերու քաղքէն վերադարձին չկրցայ ինքզինքս զսպել և քիչ մը յանդիմանեցի զինքը, սակայն մտնաւորապէս կառքը դղրդիւն հանած ժամանակ խօսեցայ որպէս զի մարդ մը չլսէ խօսքերս:

Առջի ժամանակները կըսէի ինքնին թէ չկայ վտանգ մը որու առջև ընկրկի, և թէ սարսափելի է անիկա: Հիմա ալ սովորեցայ: Տիկին Մակլուարին նշան կընեմ որ եղբօրս սիրտը չնեղացնէ: Ասիկա ուզածին պէս վտանգի կենթարկի: Ես տիկին Մակլուարը հետս կը տանիմ. սենեակս կը մտնեմ, աղօթք կընեմ եղբօրս համար, յետոյ կը քնանամ:

Չանդատիս եմ, վասն զի պիտեմ որ եթէ անոր գլուխը փորձանք մը գալու ըլլայ, իմ գործս ալ պիտի լինայ: Առաւօտուն քովը պիտի երթամ եղբօրս և եպիսկոպոսիս հետ: Տիկին Մակլուար իմէ աւելի գժուարութիւն կրնայ տալու համար եղբօրս այն ընթացքին զոր անխոհեմութիւն կանուանէ: Բայց հիմա ալ սովորած է: Երկուքնիս ալ կաղաթենք. միասին կը վախնանք և կը քնանանք: Տուներնիս ջուտիին ալ գալու ըլլայ, բան մը ըսող չկայ: Մանաւանդ թէ ինչ կայ վախնալու այս տան մէջ: Հետերնիս միշտ մէկը կայ որ մեզմէ զօրաւոր է: Սատանան կրնայ գալ, բայց Աստուած մը հետս է:

Այսքանը բաւական կը համարիմ: Եղբայրս ալ հիմա ինձի բան մ'ընելու պէտք չունի: Առանց բերանը բանալու կը հասկնամ ինչ որ ըսել կուզէ, և ինքզինքս նախախնամութեան կը յանձնեմ:

Ահա այսպէս վարուելու է այնպիսի մարդու մը հետ որու միտքը վեմ գաղափարներ կը կրէ:

Ֆէյի ընտանիքին նկատմամբ ուզած տեղեկութիւնդ տանելու համար եղբօրս հարցուփորձ ըրի: Գիտես արդէն ինչպէս ամէն բան դիտէ և ուրբան յիշատակներ ունի, վասն զի միշտ խիստ լաւ թղթատուրական մ'է: Այդ ընտանիքը իրօք Գաէնի սահմաններու մէջ գոյացած նորմանտական հին գերդաստան մ'է: Ասկէ հինգ հարիւր տարի առաջ Ռուաւլ Տը Ֆօ մը, Ժան Տը Ֆօ մը և Թովմաս Տը Ֆօ մը կար, որոնք ազնուականներ էին և որոց մին բօշֆօրի իշխան էր: Վերջինը կիւյ Էթիէն Ալեքսանտր կանուանի. հեծելաղօրայ գնդապետ և պրըթանեի թեթեւաձի զօրաց մէջ չգիտեմ ինչ էր: Մարի Լուիզ որ իր աղջիկն էր, Առրիէն Շարլը Տը Կրամօնին հետ կարգուած է: Ասիկա Լուի Տը Կրամօն դուքսին տղան է. իսկ դուքսը Ֆրանսայի առեղնակալներէն մին, Գաղղիական պատան զօրաց գնդապետ և բանակներու ընդհանուր տեղապահն էր:

Թարեսիթա տիկին, աղաչէ սրբասուն ազդականդ Գ. կարդինալն որ մեզի համար աղօթք ընէ։ Իսկ սիրելիդ Սիլվանիէն գոհ եմ որ քովդ անցնելու համար առնեցած սուղ ժամանակը չվատնելով ինծի նամակ գրեց։ Առողջութիւնը լաւ է. փափաքիդ համեմատ կաշխատի, գիս կը սիրէ միշտ։ Իմ ալ ուզածս աս է միայն։ Քեզմով կը յիշեմ զինքը, և գոհ եմ յոյժ։ Առողջութիւնս շատ դէշ չէ. այլ սակայն ամէն օր երթալով կը նիհարիմ։ Մնաս բարեաւ, ալ գրելու տեղ չկայ, ուստի կսպիտակիմ գրիչը ձգելու »։

ԳԼՈՒԽ ԻԳ

Ց. Գ. Գալի քեռորդիդ շատ սիրուն է. քիչ առնէն հինդ տարեկան պիտի ըլլայ։ Երէկ ձի մը տեսաւ որու ծունկերուն պահպանակներ գրուած էին, և ըսաւ. Ի՞նչ է ան ծունկերուն վրայ ունեցածը։ Ի՞նչ սիրուն գաւակ է անիկա։ Գալի եղբայրը սենեկին մէջ հին աւել մը կը գաշէ կը տանի կառքի մը պէս և կըսէ. Հ՛երթ։ »։

Ինչպէս այս նամակէն կը տեսնուի, այս երկու կիները դիտէին եպիսկոպոսին սովորութիւնը համեմատ վարուիլ կանանց յատուկ այն սրամտութեամբ որով անոնք աւելի կը հասկնան մարդուս բնաւորութիւնը քանիէ նայն իսկ մարդիկ։ Տ...ի եպիսկոպոսը թէև այսպէս քաղցր և անմեղ կերպով կը վարուէր, առանց բնաւ շեղելու այս կերպերէն, բայց և այնպէս մերթ ընդ մերթ մեծ, յանդուգն և հիանալի դործեր կը կատարէր, և այն չդիտեր ձեռացընելով։ Կիները կը դողային, բայց ձայն չէին հաներ. թէև տիկին Մակլուար երբեմն դիտողութիւն կընէր, բայց եպիսկոպոսը երբ ընելիքը դործադրելու կսկսէր, Մակլուար ոչ դործադրութեան առնն և ոչ ալ եաքը ամենևին դիտողութիւն չէր ըներ։ Գործ մը սկսելէն եաք ալ չէին հակառակեր անոր նաև խօսքով մը, նաև նշանով մը։ Ժամանակ առ ժամանակ ան դիմա իրը եպիսկոպոս կը վարուէր, և իր կատարեալ անկեղծութեանը համար թէև նայն իսկ ինքն դուցէ չէր դդար իր ինչպէս վարուիլը և հետևաբար ըսելու ալ պէտք չէր ունենար, սակայն Պարթիսթին և Մակլուար անորոշ կերպով կդդային թէ անիկա եպիսկոպոսի մը պաշտօնին համեմատ կը վարուի. ուստի ան մէջ ալ իրը երկու տուները կը շարժէին։ Կրաւորապէս կը ծառայէին անոր, և եթէ դիտէին թէ զանիկա մինակ ձգել կը պարտաւորին, հնազանդելու համար կաներևութեանայինէ բնազդումի զարմանալի փափկութեամբ մը դիտէին անոնք թէ կան այնպիսի հոդատարութիւններ որոնք՝ փոխանակ հաճութեան՝ նեղութիւն կը պատճառեն. այս պատճառաւ եթէ զանիկա նաև վտանգի մ'ենթարկուած կարծէին, Պարթիսթին և Մակլուար անոր՝ եթէ ոչ միաբը՝ գէթ բնութիւնը կը հասկնային, և մինչև անդամ կը դադրէին իրը վրայ հսկելէ՝ Առաուծոյ պահպանութեանը յանձնելով անի։

Մանաւանդ թէ, ինչպէս որ արդէն ըսինք, Պարթիսթին կըսէր թէ եղբայրը մոռնալուն պէս ինքն ալ պիտի մոռնի։ Տիկին Մակլուար չէր ըսեր, բայց դիտէր թէ ինքն ալ նոյնպէս պիտի մոռնէր։

ԳԼՈՒԽ Ճ.

ՆՊԻՍԿՈՊՈՍԸ ԱՆՃԱՆՕԹ ԼՈՑՍԻ ՄԸ ԸՆԴՆԻ

Ետևյետէ երեսներուն մէջ յիշուած նամակին թուականէն ժամանակ մ'եաք՝ եպիսկոպոսը այնպիսի բան մ'ըրաւ, որ՝ քաղաքին բոլոր բնակիչներուն խօսքին նպատակ՝ աւելի վառնդաւոր էր քանիէ աւազակներու լեռան վրայ ըրած ճամբորդութիւնը։

Տ...ի մօտ դիւղի մը մէջ մարդ մը կար որ առանձին կապրէր։ Այս մարդը, փութանք ձիշդը ըսելու, վաղեմի գօնվանիօնել[10] մ'էր և կանուանէր Ժ....

Տ. . . ի մէջ հասարակ մարդիկ տեսակ մը սարսափ կղղա-
յին այս գօնվանսիօնէլին վրայ խօսելու ատեն: Գօնվանսի-
օնէլ մը. դիտեմ ինչպիսի մարդ է այն: Ասոնք այն ժամա-
նակի մարդերն են, ուր ամէն մարդ իրարու հետ խօսելու
ատեն փոփանակ դուք ըսելու դու կըսէր, փոխանակ պարոն
կամ տէր ըսելու, քաղաքացի կանուանէր իր բանակիցը:
Ֆրանսայի Թագաւոր Լուի վեշտասաներորդը մահուան դա-
տապարտելու համար քուէ տուած չէր, բայց տուածի պէս
էր: Գրեթէ արքայասպան մ'էր անիկա. սարսափելի մէկն
եղած էր: Օրինաւոր իշխանութիւն դարձէն ետք ինչպէս ե-
ղեր էր որ բարձրագոյն ատենին պոչև չէր ամբաստանուեր
անիկա: Գուցէ դլուխը չկարենին դթութեան ցոյց ընելու
համար. լաւ, բայց ցնծութիւն կրնային աքսորել: վերջապէս
յօրինակ ալլոց բան մ'ընելու էր. . . նա: Մանաւանդ թէ
անիկա ալ այն ժամանակի մարդերուն պէս անաստուած
մ'էր: Սաղերուն անդղին վրայ ըրած զրաքանութեանց նման
բաներ էին այս ամէն խօսքերը:

Մանաւանդ թէ միթէ անդղ մ'էր Ա. . . : Այո, եթէ
ղինքը դատելու ըլլանք առանձնութեան մէջ վայրենի կեր-
պով մ'ապրելուն նայելով: Թագաւորը մահուան դատապար-
տելու համար քուէ չտուած ըլլալով՝ աքսորման հրովարտակ-
ներուն մէջ ինքն ալ չիշուած չէր, և հետևաբար կրցած
էր Ֆրանսայի մէջ մնալ:

Քաղաքէն երեք քառորդ հեռի խիստ վայրենի հովիտի մը
չգիտեմ ո՛ր անկիւնի խորշին մէջ կը բնակէր. այս հովի-
տին քովերը ոչ տնակ կար և ոչ ալ ճամբայ: կըսէին թէ
հոն դաշտի նման տեղ մը, ծակ մը, որջ մ'ուներ անիկա:
Ոչ դրացի կար, և ոչ իսկ անցորդ կը տեսնուէր այն կող-
մը: Ան հովիտին մէջ բնակելու սկսելէն 'ի վեր բուսնող
խոտերը բոլորովին գոյներ էին դեպ 'ի հովիտը տանող շա-
ւիղը: Դահիճի մը տան վրայօք խօսելու պէս կը խօսէին
Փ. . . ին այն բնակարանին վրայօք:

Սակայն եպիսկոպոսը կը մտածէր, և մերթ ընդ մերթ դէպ
'ի հորիզոն նայելով կը դիտէր այն տեղը ուր ծառերու
խումբ մը կար, որոնք ծերունի գօնվանսիօնէլին հովիտին
քովը էին, և կըսէր. Հոն մարդ մը կայ որ միտակ է:

Եւ մտքովը ալ կը յաւելուր. կը պարտաւորիմ այցելու-
թիւն մ'ընել անոր:

Բայց կը պարտաւորինք խոստովանիլ թէ այս գաղափարը
որ 'ի սկզբան բնական էր, վայրկեան մը մտածելէն ետք
տարօրինակ, անհնարին, դրեթէ զզուելի կերևար իրեն:
Վասն զի իրօք ինքն ալ ընդհանուրին տպաւորութիւնը կը
կրէր գօնվանսիօնէլին նկատմամբ, և ասիկա իրեն այնպիսի
դժացում մը կը ներշնչէր, որու ինչ ըլլալը եպիսկոպոսը
լաւ մը չէր դիտեր. որ կարծես թէ ատելութեան սահմանն
էր, և որ լաւ մը կը բացատրէ հակակրութիւնն ընտած
բառը:

Բայց հովիւը ոչնաբէն պէտք է որ դղուշանայ, վասն զի
քոսոտ է այն. ոչ: Սակայն ինչ ոչխար:

Թարեսէր եպիսկոպոսը շուարեր մնացեր էր: Երբեմն դէպ
'ի այն կողմը կերթար, յետոյ հետ կը դառնար:

Սակայն օր մը ձայն եկաւ քաղաքին մէջ թէ նորատի հո-
վիւ մը որ գօնվանսիօնէլին կը ծառայէր իր որջին մէջ, քա-
ղաքը եկած էր բժիշկ մը փնտռելու համար. թէ ծերունի
չարաղործը մեռնելու վրայ է. թէ անզգայութիւնը երթա-
լով կը գրաւէ ղինքը և թէ մինչև առաւօտ չպիտի կրնայ
ապրիլ: — Փառք քեզ, Տէր, կըսէին ոմանք:

Եպիսկոպոսը գաւազանը առաւ, հագաւ նաև վերարկուն՝
պատմուճանը շատիկ դործածուած ըլլալուն՝ նա մանաւանդ
դիշերուան հովին համար որ շատ չանցած պիտի սկսէր փչել
և մեկնեցաւ:

Եպիսկոպոսը երբ անիծեալ վայրը հասաւ, արևը կիջնէր
և դրեթէ հորիզոնին կը մօտէր: Սրտի տեսակ մը բաղխու-
ված դիտեց որ որջին քովը էր: Փոսի մը վրայէն ցատկեց,

ցանկէ մ՚անցաւ, մայտա մը վերցուց, աւերուն պարսիզակէ մը ներս մտաւ, բաւական համարձակութեամբ քանի մը քայլ առաւ, և յանկարծ բարձր մայտի մ՚եռա այրը տեսաւ, որ ամայի վայրի մը ներսի կողմն էր։

Խիստ ցած, անշուք, պզտի և մռայլ խրճիթ մ՚էր այն և առջևի կողմը բևեռուած ձողաբարձ մ՚ունէր։

Դուռն առջև անուաւոր հին աթոռ մը կար որ պիւղպիի թիկնաթոռ մ՚էր. այս աթոռին վրայ սպիտակահեր մարդ մը կար որ արևին նայելով կը ժպտէր։

Նստած ծերունիին քով նորատի աղայ մը ոտքի վրայ կայնած էր։ Պզտիկ հովիւն էր անիկա, և ծերունիին պնակի մը մէջ կաթ կուտար։ Մինչդեռ եպիսկոպոսը կը նայէր, ծերունին ձայն հանելով. — Շնորհակալ եմ, ա՛լ բանի մը պէտք չունիմ, ըսաւ, և իր ժպիտը արևէն հեռացնելով մանկան ուղղեց։ Եպիսկոպոսը յառաջ քալեց։ Ոտքին դիպուածին ծերունին որ նստած էր դլուխը դարձուց. իր դէմքին վրայ գծագրուած էր այն ամէն զարմանքը, որու կրնայ ենթարկիլ երկարակեաց մարդ մը։

— Հոս բնակիլ սկսելէս ի՚վեր այս առաջին անգամն է որ տունս եկող մը կը տեսնեմ։ Ո՞վ էք դուք, պարոն։

— Պիէնվընու Միրիէլ, պատասխանեց եպիսկոպոսը։

— Պիէնվընու Միրիէլ։ Այդ անունը լսած եմ։ Միթէ դո՞ւք էք այն անձը զոր ժողովուրդը վերապատիւ Պիէնվընու կանուանէ։

— Ես եմ։

Ծերունին կէս ժպիտով մը կրկնեց.

— Ուրեմն իմ եպիսկոպոսս էք, պնդպէս չէ՞։

— կարծեմ թէ։

— Հրամայէք ուրեմն, պարոն։

Գօնվանսիօնելը ձեռքը եպիսկոպոսին երկնցուց. բայց եպիսկոպոսը չուզեց տալ իր ձեռքը, և ըսաւ.

— Գոհ եմ տեսնելով որ սխալեր եմ։ Ստուգիւ հիւանդ չէք երևար։

— Պարոն, շատ չհոգնիր, պիտի առողջանամ, ըսաւ ծերունին։

Եւ քիչ մը հանդարտելէն ետք, կրկնեց.

— Երէք ժամէն ետք պիտի մեռնիմ։

Ցետոյ շարայարեց.

— Սակաւ ինչ բժշկութեան տեղեկութիւն ունիմ. հետևաբար պիտեմ թէ ինչպէս կուտայ վերջին ժամը։ Երեկ միայն ոտքերս յուրտ էին. այսօր յուրտը մինչև ծունկս եկաւ. հիմա կզգամ թէ մինչև ազդրս կը տարածուի այն. երբ մինչև սիրտս պայ, ապրելէ պիտի դադրիմ։ Արևը գեղեցիկ է, այնպէս չէ՞։ Քիչ մը դուրս ելայ արարածոց վրայ վերջին նայուածք մը նետելու համար։ Կրնաք հետս խօսիլ. խօսիլը յոգնութիւն մը չպատճառեր ինձ։ Աղէկ մտածեր էք հոս գալու և տեսնելու մարդ մը որ քանի մը ժամէն պիտի մեռնի։ Աւելի աղէկ է որ իմ այս վայրկեանը ականատես վկաներ ունենայ։ Մարդս յիմարութիւններ կունենայ. կուզէի որ մինչև արշալոյս ապրիմ։ Բայց պիտեմ թէ հազիւ երեք ժամ պիտի ապրիմ։ Գիշերուան մութը շատ չհոգնիր պիտի տիրէ։ Բայց ինչ և է, հոգ չէ։ Վախճանիլը պարզ բան մ՚է, և ասոր համար մինչև առաւօտ սպասելու հարկ չկայ։ Այնպէս թող ըլլայ, դուրսը կը մեռնիմ։

Ծերունին դէպ ի՚ն հովիւը գառնալով, ըսաւ.

— Դուն ա՛լ դնա պառկէ։ Միւս գիշեր չքնացար, յոգնած ես։

Պատանին խրճիթը մտաւ։

Ծերունին անոր եռանդն նայեցաւ, և ինքնին խօսելու պէս յաւելցուց.

— Անիկա քնացած ժամանակ պիտի մեռնիմ, թէ անոր և թէ իմ քունս կրնայ անվերադարձ կերպով շարունակութիւն։

Եպիսկոպոսը չէր յուզուեր այս տեսարանէն, թէև կարծուի թէ պէտք էր որ յուզուի։ Այս կերպով մեռնիլը ասուծոյ հաւատացողի մը մեռնելուն չէր նմաներ։ Մեծ սիրտ

փերուն պզտի հակասութիւնները եթէ պէտք է նշանակել, կը պարտաւորինք ըսել թէ եպիսկոպոսը որ սովորաբար կը ծիծաղէր նորին Մեծութեան վրայ, սակաւ ինչ կը դժուարէր ծերունին զինքը Գերապայծառ ՏԷր չանուանելուն համար, և դրեթէ ինքն ալ կուզէր ըսել անոր. քաղաքացի։ Ծերունիին հետ ուղեց վարուիլ այն անախորժ ընտանութեամբ, որու ոչ նուազ սովորած են բժիշկները և եկեղեցականները և որու սակայն եպիսկոպոսը սովորած չէր։ Բայց վերջապէս ան մարդն ալ, այն օրնվանսիօնելը, այն երեսփոխանը ժամանակ մ'աշխարհիս մեծ մարդերէն մին էր։ Եպիսկոպոսը իր կեանքին մէջ դուցէ առաջին անգամն էր որ խստիւ վարուելու յօժարութիւն մը կզգար։

Բայց օրնվանսիօնելը եպիսկոպոսին կը նայէր չափաւոր մտերմութեամբ մը, որու մէջ դուցէ խոնարհութիւն կը նըշմարուէր, խոնարհութիւն մը որ մահուան կէտը հասնողի մը կը վայելէ։

Եպիսկոպոսը նոյնպէս, թէև սովորաբար կզգուշանար հետաքրքրութենէ՝ կարծելով թէ թշնամանքի մօտ բան մ'է այն, չէր կրնար չքննել օրնվանսիօնելը այն ուշադրութեամբ, որ համակրութեան հետևութիւն չէր և զոր այս պատճառաւ դուցէ իր խիղճը իբր յանցանք դատապարտէր եթէ ուրիշ մէկը ըլլար այն ուշադրութեան առարկան։

Մխիթէլի համար օրնվանսիօնել մը դրեթէ կը նշանակէր ինչ որ կը նշանակէ օրէնքի, նաև դիմութեան օրէնքի պաշտպանութենէ դուրս ձգուած մարդ մը

Ծ. . . հանգարտ, մարմինը դրեթէ ուղիղ և ձայնը երեսուն էր։ Անիկա այն ութսունամեայ մեծ մարդերէն մին էր որոնք բնախօսին զարմանքը կը գրաւեն։ Փրանսայի յեղափոխութիւնը այն ժամանակին յարմար ասանկ շատ մարդեր ունեցաւ։ Տեսնողը կզգար թէ այս ծերունին դիմացկուն մարդ մ'էր։ Թէև մահուան կէտը հասած էր, այլ առողջութեան քոլոր շարժուձևերը դեռ պահած էր։ Իր յստակ նայուածքին, հաստատուն ձայնին և ուսերուն ազդու շարժումին մէջ այնպիսի կենդանութիւն մը կը նշմարուէր որ կրնար մահուան շուարումէ պատճառել։ Մահմետականներու դրեթէ համանական հրեշտակը՝ Ազրայէլ եթէ անոր դուռը զարնելու գար, կարծելով թէ սխալ դուռ զարկած է, յանկարծ եւ պիտի դառնար անշուշտ։ Ծ. . . կարծես թէ իր ուղիղովը կը մեռնէր։ Իր հոգեվարքին մէջ ազատութիւն կար։ Սրունքը միայն անշարժ էր։ Մահը անկէ սկսած էր իր վրայ տիրապետել։ Ձեռքերը պաղած և մեռած էին. իսկ գլուխը կենդանութեան բոլոր զօրութեամբը կապրէր, և լոյսով ողողուած կերևար։ Ծ. . . այս հանդիսաւոր վայրկենին մէջ կը նմանէր արևելեան առասպելին նկարագրած այն թագաւորին որուն վերի կողմը մարմին և վարի կողմը մարմարիոն էր։

Քար մը կար հոն, որու վրայ նստաւ եպիսկոպոսը։ Ծանօթ քահանան յանկարծ սկսաւ.

— Կը ջնորհաւորեմ ձեզի որ թագաւորին մահուան միջոցին չտուիք, ըսաւ յանդիմանելու եղանակաւ մը։

Օրնվանսիօնելը այս ծիծաղաբաշխին թագուն և դառն նշանակութիւնը չհասկնալու ղարկաւ, և առանց ժպտելու, — վասն զի երեսին վրայ ալ ժպիտ չէր մնացած, — պատասխանեց.

— Մի այդքան ջնորհաւորէք զիս, պարոն. բռնաւորին մահուանը քուէ տուի։

Խիստ էր այս պատասխանը, ինչպէս եպիսկոպոսին ջնորհաւորութենին ալ դժուարամարս։

— Ի՞նչ ըսել կուզէք, հարցուց եպիսկոպոսը։

— Ըսել կուզեմ թէ մարդս բռնաւոր մ'ունի սր է տգիտութիւնը։ Ահա այս բռնաւորը մահուան դատապարտելու համար քուէ տուի։ Այս բռնաւորին ծնունդ թագաւորութիւնը որ սուտենէ արտադրուած իշխանութիւն մ'է, մինչդեռ գիտութիւնը ճշմարտութենէ արտադրուած իշխանութիւն մ'է։ Պէտք է որ միայն գիտութիւնը ըլլայ մարդուս կառավարիչը։

— Նաև խիղճը, պատասխանեց եպիսկոպոսը։

— Մի և նոյն բանն է։ Խիղճը մարդուս բնածին պի-
տութեան քանակութիւնն է։

Գերապատիւ Պիէնվընու եպիսկոպոսը սակաւ ինչ զարմա-
նալով կը լսէր այս խօսքերը որոնք բոլորովին նոր էին ի-
րեն համար։

Գօնվանտիօնելը շարունակեց.

— Իսկ Յուլի 16րդին դալով կըսեմ թէ անոր մահուանը
համար քուէ չտուի, վասն զի մարդ մը մեղցնելու իրաւունք
չունիմ. բայց կզդամ թէ դէշութիւնը բնաջինջ ընելու պար-
տաւոր եմ։ Կը կրկնեմ թէ բռնաւորին մահուանը համար
քուէ տուի, այսինքն քուէ տուի օրպէս զի ամէն կնոջ պոռըն-
կութիւնը, մարդուս դերութիւնը և մանկան ապիտութիւնը
դադրի։ Ահա ասոր համար քուէ տուած եղայ՝ հանրապե-
տութեան համար քուէ տալով։ Եղբայրութեան, միաբանու-
թեան եւ լոյսի հաստատութեան համար քուէ տուի. նախա-
պաշարումներու և մոլորութեանց բարձումին օգնեցի։ Մոլո-
րութիւններու և նախապաշարումներու կործանումը լոյս կար-
ծադրէ։ Հին աշխարհը կործանեցինք մենք, և այն հին աշ-
խարհը որ թշուառութիւններու անօթ մ'էր, մարդկային սեռի
վրայ խորտակուելով ուրախութեան բաժակ մ'եղաւ։

— Խառն ուրախութեան, ըսաւ եպիսկոպոսը։

— Պրնաք ըսել նաև թէ պղտորուած է այն. և այսօր-
ուան օրս, անցեալին այն վերադարձէն հետ որ կանուխի
1814, դիտեմ որ աներևութացած է այն ուրախութիւնը։
Ցաւով, կը հաւանիմ թէ գործը անկատար մնաց։ Հին դրու-
թիւնը իրաղութեանց մէջ քանդեցինք, բայց պաղատիարներու
մէջէն չկրցանք բոլորովին ջնջել։ Զեղծումները ջնջելը բա-
ւական չէ. պետք է փոխոխել նաև մարդուս բարքը։ Սապէ
է թէ աղօրիքը վերցաւ, բայց հովը դեռ կայ։

— Գիտեմ որ քանդեցիք։ Քանդելը կրնայ օգտակար ըլ-
լալ. բայց չեմ կրնար վստահիլ այնպիսի քանդումի մը ո-
րու մէջ բարկութիւնն ալ մաս ունի։

— Իրաւունքն ալ իր բարկութիւնը ունի, պարոն եպիս-
կոպոս, և իրաւունքին բարկութիւնը յաւաջադիմութեան
տարերքէն մին է։ Հոգ չէ, այլք ինչ կուզեն թող ըսեն,
Քրիստոս աշխարհք գալէն ի վեր մարդկային սեռի առած
քայլերուն ամենէն մեծն է Ֆրանսայի յեղաշրջումը։ Այս յե-
ղաշրջումը անկատար էր, բայց և այնպէս վեհ։ Ընկերային
ամէն դժուարին խնդիրները լուծեց։ Միաքերը չափաւորեց,
հանդարտեց, մեղմեց և լուսաւորեց. լուսաւորութեան հե-
ղեղներով աշխարհս ողողեց. օգտակար եղաւ։ Ֆրանսայի յե-
ղաշրջումը ընդհանուր մարդկութեան օծումն է։

Եպիսկոպոսը չկրնալով ինքզինքը զսպել, մրմնաց.

— Այո, բայց իննսունըեր[11]։

Գօնվանտիօնելը զրեթէ վշտագին ձևով մը աշխուին վրայ
եկաւ, և աղաղակեց որքան որ կրնայ աղաղակել մեռնող մը։

— Ա՛հ, վերջապէս յիշեցիք այդ թուականը. ես ալ ա-
նոր կսպասէի։ Հազար հինգ հարիւր տարուան մէջ ամպ մը
կազմուեցաւ. և ասոնց և հինգ դարէն ետք պայթեցաւ այն։
Կը տեսնեմ որ չանթի մը հարուածը կամբասանիք։

Եպիսկոպոսը՝ զայրէ առանց խոստովանել ուզելու՝ զղայ
թէ այս պատասխանէն հարուած մ'ընդունեցաւ։ Բայց ա-
ռանց այլայլելու պատասխանեց.

— Դատաւորը յանուն արդարութեան կը խօսի, իսկ ե-
կեղեցականը յանուն ողորմութեան որ ոչ այլ ինչ է բայց եթէ
աւելի բարձր արդարութիւն մը։ Չանթի մը հարուածը պէտք
չէ որ սխալի։

Եւ ուղղակի գօնվանտիօնելին նայելով, ըսաւ.

— Հապա ինչ պիտի ըսես Յուլի 17րդին համար[12]։

Գօնվանտիօնելը ձեռքը երկնցուց և եպիսկոպոսին թեւը
բռնելով պատասխանեց.

— Յուլի եօթնհատասնըմրդը. լաւ։ Որու վրայ կողքաք։
Եթէ անմեղ մանկան մը վրայ կողքաք, իրաւունք ունիք. ես
ալ ձեզի հետ կուլամ. իսկ եթէ թաղաղուն մանկան մը

վրայ կողքաք, կուզեմ սակաւ ինչ մտածել։ Ինձի համար Գարդուչի[13] եղբայրը որ անմեղ մանուկ մ'էր և որ միայն Գարդուչի եղբայրն ըլլալու ոճրագործութեան համար կրնվի հրապարակին վրայ անութենէրուն առակէն կախուելով մեռաւ, ոչ նուազ ցաւալի է Լուսի հնդետասաներորդի թուականն՝ որ նոյնպէս անմեղ մանուկ մ'էր, և որ Թամբլ բռնած աշտարակին մէջ նահատակուեցաւ՝ միայն Լուսի 15րդի թուոն ըլլալու ոճրագործութեան համար։

— Պարոն, ըսաւ եպիսկոպոսը, անուններու այդ միջաւորութիւնը չեմ սիրեր։

— Զոհ պաշտպանելու համար կը բողոքէք։ Գարդուչը թէ Լուսի 17րդը։

Վայրկեան մը լռութիւն տիրեց։ Եպիսկոպոսը դրեթէ ղջայած էր գալուն, այլ սակայն անորոշ և տարօրինակ դերդում մը կդգար իր վրայ։

— Ա՛հ, պարոն եհնէկեանէ, դուք ճշմարտութեան խրոտութիւնները չէք սիրեր, բայց Քրիստոս կը սիրէր։ Գաւազան մը կառնուր անկիա և տաճարին փարիսեցիները կը պանապարէր։ Իր փայլակնաձև մտրակը անմարսելի ճշմարտութիւններ կըսէր։ Երբ «Թոյլ տուէ մանկտոյն գալ առ ին» կաղաղակէր, պղտի մանկանց մէջ խորութիւն մը չէր ըներ։ Եթէ Բարաբբասին տղան Հերովդէսի աղային հետ հաւասար բռնել հարկ ըլլար, չղիտի ղջայեր։ Պարոն, անմեղութիւնը անմեղին արքունի թագն է։ Անմեղութիւնը վսեմութիւն ըլլալու պէտք չունի։ Անմեղը թէ հին հագուստով և թէ ծխանեղարդ վերարկուով վեհ է։

— Ստոյգ է, ըսաւ եպիսկոպոսը կամաց մը։

— Դուք, շարայարեց օծնանիօնելը, Լուսի 17րդը յիշեցուցիք ինձ։ Համաձայնինք։ կուզէք որ ողբանք ամէն անմեղներու, ամէն նահատակներու, ամէն մանուկներու, թէ վերին և թէ ստորին դասի մանուկներու վրայ. քանի է։ Բայց անատեն, ինչպէս որ ըսի ձեզ, պէտք է 93 թուականէն սկսիլ։ Ուրիշ ոճիրներ ալ եղած են, բայց ոչ այնքան սոսկալի։ Ուրիշ ոճիրներ ալ եղած են, բայց ոչ այնքան անարդար։ Ուրիշ ոճիրներ ալ եղած են, բայց ոչ այնքան անպատասխանելի։ Ուրիշ ոճիրներ ալ եղած են, բայց ոչ այնքան անդարմանելի։ Ուրիշ ոճիրներ ալ եղած են, բայց ոչ այնքան անդարձելի։ Ուրիշ ոճիրներ ալ եղած են, բայց ոչ այնքան անդարձելի։

Նէն աւելի վեր եղնել. պէտք է որ Լուսի 17րդի ժամանակէն առաջ սկսինք արդունք թափել։ Ձեզի հետ թաղաւորներու զաւակներուն վրայ պիտի լամ, բաւական է որ դուք ալ ինձի հետ ժողովուրդին զաւակներուն վրայ լաք։

— Ամենուն վրայ կուլամ, ըսաւ եպիսկոպոսը։

— Նոյնպէս և ես, աղաղակեց ծ. . ., և եթէ պէտք է որ կշնոը հակի, թող դեպ 'ի ժողովուրդին կողմը հակի։ Շատ ժամանակէ 'ի վեր է որ կը վշտահարի անիկա։

Նորէն երիւքնին ալ լռեցին եւք, նախ օծնանիօնելը բերանը բացաւ։ Իր մէկ արմուկին վրայ կթենէր. այտին մէկ մասը երիւ մատովը բռնած ինչպէս կընեն մեքենայաբար որոնք որ կը հարցափորձեն և կը դատեն, և հոգեվարքին բոլոր զօրութիւններովը լի նայուածքով մը հարցուց եպիսկոպոսին. այս հարցումը պայթում մ'էր։

— Այո, պարոն, շատ ժամանակէ 'ի վեր է որ ժողովուրդը կը վշտահարի։ Մտնաւանդ թէ ձեզի ըսելիքս միայն այս չէ։ Ինչու Լուսի 17րդի վրայօք հարցումներ կընէք և կը խոսիք հետս։ Ես ձեզի չեմ ճանչնար։ Այս կողմերը գալես 'ի վեր այս յանկին մէջ ապրեցայ միայն, ամենևին դուրս չելայ և ինձի ծառայող սա պատանիէն 'ի զատ ոչ ոքը տեսայ։ Սոյդ է թէ ձեր անունը հեռուէն մինչև ականջս եկաւ հասաւ խաոն 'ի խուռն և՝ կը պարտաւորիմ խոստովանիլ թէ՝ ոչ այնքան անպատասխանելի։ Բայց ասով ձեզի կատարելապես ճանչցած չեմ կրնար ըլլալ, ըստ որում վարպետ մարդիկ հաղարումէ կերպեր ունին միամիտ ժողովուրդը խաբելու համար։ Աղէկ միաքս ինկաւ. ձեր կատքին ձայնը չատ. կերևայ թէ վարը, ճամբուն մէկ ճիւղին մէջ անտառ մը կայ, հոն ձգեցիք զայն։ Կը կրկնեմ թէ ձեզ չեմ ճանչնար։ Ըսիք ինձ թէ քաղաքիս եպիսկոպոսն էք. բայց ձեր անձնական բարոյականութեան վրայ ամենևին տեղեկութիւն մը չտար ինձ այդ աստիճանը։ Վերջապէս կը կրկնեմ իմ սա հարցումս. ով էք դուք։ Եպիսկոպոս մը, այսինքն եկե-

պեցիի իշխան մը, այն մարդերէն մին, որոնք ոսկիով կը փայլին, աղգատոհմային գինանշաններ ունին, եկամուտի տէր են և մեծապումար հասոյթներ ունին, — Օրինակի աղագաւ, տ. . . ի վիճակին առաջնորդութեան թոշակն է 15000 ֆրանգ.— 10000 ֆրանգ ալ պատահական հասոյթներ ունի. ընդ ամ֊նը կընէ 25000 ֆրանգ. — և որոնք խոհարաններ և ծառա֊ներ ունին. պատուական կերպով կուտան կը խմին. ուրբաթ օրը ջրային թռչուններով կը սնանին, աղջնին և եաեւ֊նին սպասաւորներ ունին. փառաւոր կառքերով հոն հոս կը պարտին՝ սիգալով և պալատներու մէջ կը բնակին, կառ֊քով գնաց կեղծեն յանուն Ցիսուսի Քրիստոսի որ բոլորան կը քայլէր: Առաջնորդ մ'էք, և ուրիշներուն պէս եկամուտ֊ներ, պալատներ, ձիեր, սպասաւոր, պատուական կերու֊խումներ, վերջապէս կեանքի ամէն հեշտութիւնները ունիք: Շատ լաւ. բայց այդ վայելումները շատ բան կիմայրնեն ինձ կամ թէ ոչ այնքան որքան կուզէի դիտնալ. այդ վայելում֊ները, կըսեմ, յայտնապէս չեն ցուցներ ինձ այնպիսի բնա֊կան և իրական արժէք մը զոր գուք ունենաք, գո՛ք որ գու֊գէ խմաստութիւն քարոզելու պահանջումով հոս եկած էք: Որո՞ւ հետ կը խօսիմ. ո՞վ էք գուք:

Եպիսկոպոսը գլուխը խոնարհելով պատասխանեց:— Որդ֊ի՛ս:

— Հաղիւ թէ որդի մը որ կառք կը հեծնայ, մրմռաց գօն֊վանսիօնելը:

Հիմա կարդը գօնվանսիօնելին եկաւ հպարտանալու, և ե֊պիսկոպոսին ալ խոնարհելու:

Եպիսկոպոսը հեզութեամբ պատասխանեց.

— Թող այնպէս ըլլայ, պարոն, բայց բացատրեցէք ինձ թէ իմ կառքս որ հոն վաղը, երկու քայլ անդին ծառերուն քովը է, կըսէք, պատուական կերուխումներս, և ուրբաթ օրը կերած ջրային թռչուններս, 25000 ֆրանգ եկամուտս, պա֊լատներս և սպասաւորներս ինչպէս կրնան ապացուցանել թէ

դիմութիւնը առաքինութիւն մը չէ, ներողամտութիւնը պար֊տաւորութիւն մը չէ և թէ 93 թուականը անողոքելի եղաւ:

Գօնվանսիօնելը ձեռքը ճակատը տարաւ՝ կարծես թէ հոն դիզուած ամպ մը վանելու համար:

— Ձեզ պատասխանելէ առաջ կաղաչեմ որ ներէք ինձ, ըսաւ, վասն զի քիչ մ'առաջ անիրաւութիւն մ'ըրի: Իմ տունս կը գտնուիք. իմ հիւրս էք, հետևաբար կը պարտա֊ւորիմ քաղաքավարութեամբ վարուիլ ձեր հետը: Քանի որ իմ կարծիքներուս կը հակառակիք, կը վայելէ որ ես ալ մի միայն ձեր պատճառաբանութիւնները հերքեմ: Դիմաքանու֊թեան մէջ ձեր հարստութիւնը և վայելումները կրնամ իբր զէնք ձեզի դէմ գործածել. բայց մարդավարութիւնը կը պահանջէ չգործածել: Կը խոստանամ ալ չգործածել:

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ եպիսկոպոսը:

Ժ. . . շարունակեց.

— Հիմա գանք այն բացատրութեան զոր խնդրկուզէիք: Ի՞նչ բանի վրայ կը վիճէինք. ինչ կըսէիք ինձ. կարծեմ 93 թուականը անողոքելի եղաւ ըսիք, այնպէս չէ:

— Այո՛, անողոքելի եղաւ, պատասխանեց եպիսկոպոսը: Ի՞նչ կարծիք ունիք Մարայի[14] նկատմամբ որ կիլեօթինը կը ծափահարէր:

— Եւ գուք ինչ կարծիք ունիք Պօսիւէի վրայ որ Հե֊նրիխ Աթոռաձ փառաբանական երգը կերգէր տրակօնական հալա֊ծուներու յաջողութեան համար[15]:

Խիստ էր այս պատասխանը, բայց պղպատեայ սլաքի մը ազդուութեամբը նպատակին կը հասնէր: Եպիսկոպոսը այս պատասխանէն սարսռելով ափ՛ի բերան մնաց: Բայց Պօսիւէի անուան այս կերպով յիշուելուն դժուարեցաւ:

Ազատ մտքերն ալ իրենց համար պաշտելի կուռք մ'ու֊նին, և երբեմն անորոշ կերպիւ մը վիրաւորուիլ կզդան եթէ տրամաբանութեան օրէնքը չյարգուի:

Գօնվանսիօնէլին չունչը կտրիլ կսկսէր : Հոգեվարքի չըշ-
չարկելութիւնը որ մարդուս յետին շունչերուն հետ կը խառ-
նուի , անոր ձայնը կընդհատէր . սակայն աչերուն մէջ տա-
կաւին հոգիի անթեղի պայծառութիւն մը կար . ուստի շա-
րունակեց .

— Կուզեմ քիչ մ'ևս խօսիլ քանի մը կէտերու նկատ-
մամբ : Ֆրանսայի յեղափոխութիւնը իր ամբողջութեամբը
մարդկային իրաւանց անբաւ հաստատութիւնն է , իսկ 93
թուականը , բաւ է , այն յեղափոխութենէ դուրս պատաս-
խան մ'է : Չեզի անդրադարձ կրնայ այս պատասխանը . բայց
ամբողջ միտքերուն ինչպէս կերևայ : Գարիէ[16] աւազակ
մ'է , բայց Մօնթրեվէլի[17] ինչ անուն կուտաք : Ֆուգիէ-
Թէնվիլ[18] անատակ մ'է . բայց Լամուանեօն-Պաւֆլայի[19] վրայ
ինչ է ձեր կարծիքը . Մայլար[20] սարսափելի մարդ մ'է , բայց
Սօ-Թալանը[21] ինչպէս կը գտնէք : Տիշէն ախտարը[22] դազան
մ'է , բայց հայր Լըթելլիէյին[23] ինչ ածականի պիտի տաք :
Ֆուրան-Գուբ-Թէթ[24] հրէշ մ'է , բայց ոչ այնքան ուրքան
է Լուվուա[25] մարդէգը : Գարո՛ն , պարո՛ն , կը ցաւիմ Մարի-
Անթուանէթի[26] վրայ որ արհիւգսուհի և թագուհի մ'էր ,
բայց նոյնպէս կը ցաւիմ այն խեղճ բողոքական կնոջ վրայ ,
որ 1685ին Մեծն Լուիի իշխանութեան ժամանակ , մինչդեռ
զաւակը ծիծերուն վրան էր , մինչև կէս մէջքը մերկ՝ ցցի մը
կապուեցաւ և որուն քովէն քիչ մ'անդին դրուեցաւ զա-
ւակը : Այն խեղճ կնոջ կուրծքը կաթով և սիրտը հառա-
չանօք կուռէր : Ներաբոյս մանուկը՝ անթեթև և դուշաք՝ կը
տեսնէր այս կուրծքը , կը հոգեվարքը և կուլար . իսկ դա-
հիճն ալ կըսէր կնոջ որ մանկան մայրն ու միանգամայն
դպրեվանքի էր . « Ուրացի՛ր հաւատքդ » , առաջարկելով անոր
ընտրել խղճին կամ զաւակին մահը : Մայրի մը տրուած
այս թանթալեան տանջանքին նկատմամբ ինչ պիտի ըսէք :
Պէտք է դիտնաք , պարո՛ն , որ Ֆրանսայի յեղաշրջումն ալ

թարիանալու պատճառներ ունեցաւ : Ապագան սիրոյ ներե-
անոր բարիութիւնը . իր հետևութիւնն է լաւագոյն աշխարհի
մը կազմութիւնը : Իր ամենէն սարսափելի հարուածներէն գըլ-
ուանք մը կարտադրի մարդկային սեռի համար : Թէև պատ-
ուական առթի մ'է այս ինձի համար , բայց խօսքս կարճ կը
կապեմ , կանդ կառնում , մանաւանդ թէ մահս մօտ է :

Եւ եպիսկոպոսին նայելէ գադրելով զօնվանսիօնէլը վեր-
ջացուց իր խորհրդածութիւնը յետագայ հանդարտ խօսքերով :

— Այո՛ , յառաջադիմութեան տարդութիւնները յեղա-
շրջում կանուանին : Երբ կը վերջանան այն տարդութիւն-
ները , անոնց կը մտանանք թէ մարդկային սեռը խաւա-
թիւններ կրեց , բայց յառաջադիմեց :

Գօնվանսիօնէլը ալ ապահովապէս պիտեր թէ եպիսկոպո-
սին բոլոր ներքին պատանէշներուն հետ գէմառ առած էր :
Բայց ուրիշ պատանէշ մ'ևս կար , որ եպիսկոպոսին պիտա-
դրութեան վերջին ապաւէնն էր , և ուսկէ ելաւ սա խօսքը
որու մէջ այս խօսակցութեան սիրոյն բոլոր խաւութիւնը
կը նշմարուի :

— Ցառաջադիմութիւնը կը պարտաւորի Աստուծոյ հաւա-
տալ : Թարութիւնը չկրնար ամբարիշտ ծառայ ունենալ : Աս-
տուածը մարդկային սեռի համար յոսի առաջնորդ մ'է :

Ծաղկեպուրդին ձերունի երեսփոխանը պատասխան չտուաւ :
Դոզ մ'եկաւ վրան : Գէպ 'ի երկինք նայեցաւ , և այս նայ-
ուածքին մէջ կամաց կամաց արցունք մը գոյացաւ : Երբ քի-
րը բոլորովին լեցուեցաւ , արցունքը կապտադոյն ատին վրա-
յէն հոսեցաւ , և դրեթէ թոխմելով , կամաց մը և իւրովի
խօսելով , նայուածքն ալ անգունդներու մէջ կորսուելով ,
ըսաւ .

— Ո՛վ դու , ո՛ իմէականդ դու , դո՛ւ միայն կաս :

Եպիսկոպոսը անմկինելի յուզում մը զգաց : Վայրկեան մը
լռեցին եւոք ձերունին մատը գէպ 'ի երկինք վերցուց , և
ըսաւ .

— Անեղրութիւնը կայ, Ահա հոն է այն: Եթէ անեղրութիւնը կամք մը չունենար, կամքը անոր սահմանը կըլլար. հետևաբար անիղը չէր ըլլար, ուրիշ խօսքով ըսենք, անեղրութիւնը գոյութիւն չէր ունենար: Քանի որ անեղրութիւնը հայ, ուրեմն կամք մ'ունի: Անեղրութեան այս կամքն է Աստուած:

Մահուան դուռը հաստող ծերունին այս վերջին խօսքերը բարձր ձայնով մը և հոգեհատութեան սարսուռով մ'արտասանած էր՝ այնպէս որ կարծես աներևոյթ էակ մը կը տեսնէր:

Երբ խօսքը վերջացուց, աչերը գոցուեցան: Ճիգը զօրութիւն ձգած չէր վրան: Ցայտնի էր թէ իր ունեցած քանի մը ժամուան կեանքը րոպէի մը մէջ անցուցած էր: Վերջին խօսքերովը անիկա մօտեցած էր որու որ մահուան մէջն է: Ցետին վայրկեանը կը մօտէր:

Եպիսկոպոսը հասկցաւ այս վայրկենին մօտիլը. սպասելու ժամանակ չկար. իրը քահանայ եկած էր. 'ի սկզբան յետին ծայր անատարբեր էր, բայց հիմա աստիճանաբար յետին ծայր յուզումի մ'ներմարիւած էր: Ծերունիին գոցուած աչերը դիտեց, անոր ոսկորուտ և սառնահար ձեռքը բռնեց, և հոգեվարքին դուռը տատապող ծերունիին խոնարհելով ըսաւ.

— Այս ժամս Աստուծոյ ժամն է: Մեթէ ցաւալն չըլլար եթէ զուր տեղը իրարու հանդիպած ըլլանք:

Գօնվանսիօնելը նորէն բացաւ աչերը: Դէմքին վրայ վսեմութիւն մը դրոշմուեցաւ. վսեմութիւն մը՝ ուր տուեր մը կերևար:

— Պարոն եպիսկոպոս, ըսաւ՝ այնպիսի դանդաղ կերպով մը որ դուշէ աւելի անոր հոգւոյն վերջութենէն քանեմէ ուր ծերուն նուազումէն յառաջ կուգար, կեանքս մտածումով, ուսումով և հայեցողութեամբ անցուցի: Վաթսուն տարեկան էի երբ հայրենիքս զիս կոչեց ու հրամայեց որ իր գործերուն խառնուիմ: Հնազանդեցայ: Զեղծումներ կային, վերցուցի. քոնտուրութիւններ կային, ջնջեցի. իրաւունքներ և սեզքուններ կային, հրապարակեցի և պաշտպանեցի: Հայրենիքի հողը օտարին իշխանութեան տակն էր, պաշտպանեցի. Ֆրանսա 'ի վտանգի էր, կուրծքս նուիրեցի: Հարուստ չէի. մինչև հիմա աղատ եմ: Ցերութեան դլուխներուն մին եղայ. պանդայի պանձարանները այն աստիճան լեցուն էին ոսկիով որ հարկ կըլլար մոյթերով ամրապնդել պատերը որպէս զի ոսկին և արծաթին ծանրութենէն չփլչին. բայց ես Արպրը-Սեզ փոզոցը յիսուն փարայով փարս կը կշտացնէի: Հարստահարեալներուն օգնեցի և վշտահարները միխիթարեցի: Ստոյգ է թէ եկեղեցիին խորանին վարպետները պատուեցի, բայց հայրենեաց վէրքերը կապելու և բուժելու համար պատուեցի: Մարդկային սեռի քայլը միշտ յառաջ և դէպ 'ի լոյս մղեցի, և երբեմն ալ դիմադրեցի յառաջադիմութեան երբ տեսայ որ անկարելին էր այն: Եղան պարագաներ ուր պաշտպանեցի նաև կրօնաւորները որք բուն իմ հակառակորդներս էին: Գլանարի մօտ Ըրթիկէմի մէջ, Ճիշդ այն տեղը ուր էին Սերովէան թագաւորներուն ամառնային պալատները, Իւրպանեան կրօնաւորները վանք մ'ունէին որ Սէնթ-Գլէրի վանատունն էր և զոր 1793ին ազատեցի: Կարողութեանս համեմատ պարտքս կատարեցի և ձեռքէս եկած ազնուութիւնը ըրի: Ցետոյ Թշնամիներս դէս հալածեցին, պաշարեցին, զբաղարտեցին, անարդեցին, անիծեցին և տարապրեցին: Արդէն տարիներէ 'ի վեր՝ թէև մազերս Ճերմկցած ըլլան՝ կզդամ թէ շատ մարդիկ զիս արհամարհելու իրաւունք ունենալ կը կարծեն. խեղճ և տգէտ ժողովուրդը զիս նզովեալ մը կը համարի. իսկ ես ոչ զոք ատելով կընդունիմ այն առանձնութիւնը ուր կը թողու զիս ատելութիւնը: Հիմա ութսուն և վեց տարեկան եմ, մահս ալ հասնելու վրայ է: Ի՞նչ դուզէք իմէ:

— Ձեր օրհնութիւնը, ըսաւ եպիսկոպոսը, և ծնկան վրայ եկաւ:

Երբ եպիսկոպոսը դլուխը վեր վերցուց, գօնվանսիօնելին

գէմքը վհատութիւն մ'առած էր։ Ցեւտին շունչը առած էր անիկա։

Եպիսկոպոսը առնը դարձաւ՝ չդիտեմ ինչ խորհուրդ մտածումներով պրաւուած։ Բոլոր պիչերը աղօթքով անցուց։ Հետեւեալ օրը քանի մը բարեսիրտ հետաքրքիրներ ուզեցին հնար խօսիլ գօնվալանտիօնէլին վրայ, բայց եպիսկոպոսը իրը պատասխան երկինքը ցուցուց։

Ան օրէն սկսելով մանկանց եւ վշտակիրներու համար ունեցած գութը եւ եղբայրսիրութիւնը կրկնապատկեց։

Ոչ որ «այն ծերունի չարագործ ծ...ին» նկատմամբ ակնարկութիւն մ'ընէր, եպիսկոպոսը տաբօրինակ մտատանջումի մը կենթարկուէր։ Կրնայ ըսուիլ թէ իր կատարելութեանը նպաստող պատճառներուն մէկն ալ իր մտքին գօնվալանտիօնէլի մտքին հետ, ինչպէս նաեւ իր խղճին այն մեծ խղճին հետ ընդհարելն եղաւ։ Ան «հոգեւոր այցելութիւնը» քանքարեալ տեղական պետի կողմնակցութեանց մէջ բզզումի առիթ մ'եղաւ։

«Մթթէ եպիսկոպոսի մը կը վայելէր այնպիսի հիւանդի մ'երթալ։ Ցայտնի է որ ասանկ մարդ մը գթալի չափ հեռու։ Ան ամէն յեղափոխականները ուրացող են։ Ինչ հարկ ուրեմն երթալու։ Ինչ տեսնելու գնայ։ Կերեւայ թէ հետաքրքրութիւն ունէր տեսնելու թէ սատանան ինչպէս պիտի առնուր հոգին մը»։

Օր մը ինքզինքը խելայի կարծող հարուստ այրի մը յետ տագայ հանճարիկ հարցումը ուղղեց անոր. Սրբազան Հայր, կը հարցնեն ոմանք թէ երբ Ձեր Մեծութիւնը կարմիր դտակ[27] պիտի դրուի։

— Ո՛չ, ո՛չ, տէր ծանրակշիռ դուն մ'ես, պատասխանեց եպիսկոպոսը։ Բաբեբազդաբար որոնք որ կարմրագոյն դտակը կարհամարհեն, կարմրագոյն գլխարկը[28] կը յարգեն։

ԳԼՈՒԽ ԺԱԳ։

ՍԵՀՄԱՆԱԴԻՒԹԻՒՆ ՄԸ

Բայց ասկէ հետեւցնել թէ Պիէնվընուի եպիսկոպոսը «փիլիսոփայ եպիսկոպոս մը» կամ «հայրենասէր ժողովրդապաշտ մ'էր», մեծապէս սխալիլ է։ ծ... գօնվալանտիօնէլին հետ տեսութիւնը, որ գրեթէ միաւորութիւն մը կրնայ անուանիլ, զարմանք մը թողուց իր վրայ, որու պատճառով այնուհետեւ աւելի հեզ եղաւ։ Ահա միայն այս էր իր կրած փոփոխութիւնը։

Թէպէտ եւ Պիէնվընուի եպիսկոպոսը քաղաքական դործերու խառնուած մարդ մը չէր բնաւ, հոս դուցէ տեղն է սակայն համառօտաբար նշանակելու թէ ան առենուան դէպքերուն մէջ ինչ դիրք բռնեց անիկա՝ ենթադրելով թէ դերապայծառ եպիսկոպոսը դիրք մ'ունեցած ըլլայ։ Հարկ կը համարինք ուրեմն քանի մը տարի առաջուան դէպքերու վրայօք խօսիլ։ Պ. Միրիէլ եպիսկոպոսական պաշտօնին հասնելէն քանի մը տարի եռք կայսրը ուրիշ եպիսկոպոսներու հետ ասնոր ալ պարոնութեան աստիճանը տուած էր։

Ամէն մարդ դիտէ որ բարբ 1809 յունիսի 5ին դիշերը բռնուեցաւ։ Նարոլէոն այս առթիւ Պ. Միրիէլը հրաւիրեց Բարիզի մէջ ժողովող սիւնոդին որ կը բաղկանար Ֆրանսայի եւ Իտալիայի եպիսկոպոսներէն։ Այս ժողովը նօթր–Տամ եկեղեցիին մէջ գումարուեցաւ, և 1811 յունիսի 15ին իր առաջին նիստը ըրաւ կարդինալ Ֆեշի նախագահութեամբը։ Ժողովի եկող ինսունը հինգ եպիսկոպոսներուն մէկն ալ Պ. Միրիէլն էր, բայց միայն մէկ նիստի եւ երեք կամ չորս մասնաւոր դումարումներու ներկայ գտնուեցաւ։

Միրիէլ լեռնական վիճակի մ'առաջնորդ, գեղջուկի եւ աղքատի պէս բնութեան մէջ ապրող եկեղեցական մ'ըլլալուն

համար կերևայ թէ այն բարձրաստիճան եկեղեցականներուն այնպիսի դաղափարներ յայտնեց որոնք ժողովին բարեխառնութիւնը կը փոխէին: Ուստի ըսաւ մը Տ. . . վերադարձաւ: Հարցուեցաւ իրեն թէ ինչո՞ւ ետ դարձած էր ըսաւ մը. Միրիէլ պատասխանեց. Նեղ-ընկան կոպտաչէ անանց. իմով պատրաստ օդ կառնէին: Բայց պատրաստ մ'ապրոմը առնել էրենց վրայ:

Ուրիշ անգամ մ'ալ ըսաւ:— Ի՞նչ կընայէ ընել: Այս ծերպապայծառները էլեան են. Ինդիցիա ես ծիծաղէի աչքով եպիսկոպոս մ'եմ:

Ճշմարտութիւնը սա է որ Պիէնվընու հաճելի եղած չէր անոնց: Անիկա շատ բաներ ըսեր էր, մանաւանդ թէ իրիկուն մը իր ամենէն բարձրաստիճան պաշտօնակիցներէն մէկուն տունը դանուելով կերևայ թէ բերնէն յետադայ խօսքերը վրաերեն են. Ինչ աղտոր ժամացոյցներ. ինչ աղնիւ օձիցներ. ինչ վայելուչ սպասաւորներ: Սակայն այս պերճութիւնը անշուշտ կարի ձանձրալի բան մ'ըլլալու է: Ո՛չ, մարքան նախապատիւ կը համարեի չունենալ այս աւելորդ բաները քանթէ անդադար ականջս ի վայր լսել սա յանդիմանութիւնները. կան մարդիկ որք անօթի են. կան մարդիկ որք ցուրտէն կը տառապին. աղքատներ կան, աղքատներ կան:

Հոս մեր նպատակէն շեղելով կըսենք. պերճութիւնը առելը իրաւացի առելութիւն մը չէ, վասն զի այսպիսի առելութեան մը հետևութիւնն է ճարտարութիւնը առել: Սակայն եկեղեցական մարդերու համար պերճութիւնը յանցանք մ'է, և միայն հանդիսի և արարողութեանց ժամանակ նեղելի է այն: Պերճութիւնը կարծես թէ այնպիսի սովորութիւններ կը յայտնէ որոնք պիտասիրութեան իրական ապացոյցներ չեն համարուիր: Մեծատուն եկեղեցական մը հաւատութիւն մ'է: Եկեղեցականը պէտք է որ աղքատներուն մօտ ըլլայ: Արդ կարելի՞ է որ եկեղեցական մ'անընդհատ, գիշեր ու ցորեկ ամէն վիշտերը, ամէն անբաղդութիւնները և ամէն աղքատները տեսնէ՝ եթէ նոյն ինքն ալ չունի սա

կամ ինչ այն նուիրական թշուառութենէ իրը աշխատութեան փոշին: Միթէ կրնայ ըլլալ որ մարդս խարույկի մը քով գրանուի ու ցրտահարի: Միթէ կրնայ ըլլալ որ քանոր մը փառի մը մէջ անընդհատ աշխատի, և իր մաղերուն ոչ մէկ թելը այրի, ոչ եղունգը սևնայ, ոչ շիթ մը քրտինք ծաղի և ոչ ալ զգայն ինչ մոխիր ունենայ դէմքին վրայ: Եկեղեցականի մը, մանաւանդ եպիսկոպոսի մը գիտասիրութեան առաջին ապացոյցն է աղքատութիւնը: Անշուշտ Տ. . . ի եպիսկոպոսն ալ այսպէս խորհելուն համար այն դիտաղութիւնը ըրած էր:

Սակայն պէտք չէ կարծել թէ տեսակ մը փափուկ խնդիրներու նկատմամբ անիկա կընդունէր ինչ որ մենք «դարուս պաղպաղանքը» կանուանենք: Ժամանակին աստուածաբանական վէճերուն քիչ կը խառնուէր և կը լսէր այն խնդիրներու նկատմամբ որոնք եկեղեցին և տէրութեան անախորժ դիրք մը տուած են. բայց եթէ սահպուելու ըլլար իր կարծիքը յայտնելու, կերևայ թէ աւելի անդրալեռնականներու քանթէ կալլիգաններու կողմը պիտի հակէր: Քանի որ կը նկարագրենք և քանի որ չենք ուզեր բան մը պահել, ստիպուած ենք ըսելու նաև թէ անիկա յետին ծայր անտարբեր մնայ երբ Նաբոլէոն ինկաւ: 1813էն սկսելով ամէն թշնամական ցոյցերու հաճախ դտնուեցաւ և ծափ զարկաւ:

Երբ Նաբոլէոն Էլպա կղզիէն կը վերադառնար, Պիէնվընու չուզեց առջևն երթալ և տեսնել զանիկա, և Հարիւր Օրուան 29 իշխանութեան ժամանակ իր թեմին մէջ հանրական աղօթքներ մատուցանել չուզեաւ:

Քոյրն ի զատ, որ էր օրիորդ Պարթիսթին, երկու եղբայր ունէր. մին զօրապետ էր, միւսն ալ կառավարիչ: Շատ անգամ երկուքին հետ ալ կը գրակցէր: Ժամանակ մ'առջինին հետ աւրուած էր, վասն զի Նաբոլէոն կղզիէն վերադարձին երբ Գան ոտք կոխեց, զօրապետը Բրօվանսի մէջ հրամանատարութիւն մ'ունենալով հազար երկու հարիւր զի-

նաւորով կայսրը հալածեր էր ոչ թէ բռնելու այլ կարծես ձգելու համար որ փախչի: Բայց աւելի գորովանօք թղթակցած է միշտ միւս եղբօրը հետ որ պաշտօնէն քաշուած, բարի և պատուարժան մարդ մ'էր, և Բարիզի մէջ Գասէթ փողոցը կը բնակէր առանձին:

Այսպէս ուրեմն Պիէնվենու եպիսկոպոսն ալ ատեն մը կուսակցութեան ոգի կրած, անկէ հետևող դատնութիւնը զգացած և տարակոյսի մէջ ինկած էր: Այն ժամանակի կըրից տուները՝ յաւիտենական իրերով զբաղող այս հեզ և մեծ մարին մէջէն ալ անցաւ: Ու իրօք աւելի ազէկ էր որ այսպիսի մարդ մը քաղաքական կարծիքներ ունեցած չըլլար: Բայց ընթերցողը թող չսխալի մեր այս դիտողութենէ, վասն զի «քաղաքական կարծիքներ» ըսածնիս ամենևին չենք շփոթեր այն մեծ զգացումին հետ որ է յառաջադիմութեան փափաք, և այն հայրենասիրական, ազատական և մարդասիրական համակրութիւնն հետ, որ մեր օրերու մէջ կը պարտաւորի ամէն վեհ միտքերու հիմն ըլլալ: Առանց մանրամասնաբար խորհրդածելու այն խնդիրներու նկատմամբ որոնք անուղղակի կերպով միայն գրքիս առարկային հետ յարաբերութիւն ունին, պարզապէս սա կարծիքը կը յայտնենք թէ՝ Պիէնվենու դերապետը գովելի ընթացք մը բռնած կըլլար եթէ թագաւորականներու կողմնակից եղած չըլլար, եթէ կրսեմ, իր նախնածքը և ոչ իսկ վայրկեան մը հեռացուցած չըլլար այն հոգեփայլ տեսարանէն ուր այս աշխարհիս կեղծիքներուն և առերեսութիւններուն վերևը, մարդկային իրերու մրրկալից երեւեկութեան վերևը ակներևաբար կը շողայ սա երեք պայծառ լոյսը, որ է ճշմարտութիւն, Արդարութիւն և Գթութիւն: Թէև կը հաւանինք թէ Աստուած քաղաքական պաշտօնի մը համար ստեղծած չէր Պիէնվենու եպիսկոպոսը, սակայն իրաւունք պիտի տայինք իրեն և պիտի հիանայինք եթէ անիկա յանուն իրաւանց և ազատութեան բողոքէր, սեղ դիմադրութիւն մը և վանդալաւոր այլ արդար հակառակութ-

թիւն մը ցուցնէր նաբոլէոնի դէմ, երբ ասիկա ամենակարող էր: Եթէ բարձրացողներու նկատմամբ բռնուած ընթացք մը հաճելի է մեզ, անկեալներու նկատմամբ բռնուած մի և նոյն ընթացքը ոչ այնքան հաճելի է:

Ուխտը կը սիրենք երբ ծայրը վտանգ կայ, և ինչ պարապայի մէջ կուզէ թող ըլլայ, առաջին անգամ կուուղները միայն թշնամին հոգը անողոքաբար մեղմանալու իրաւունք ունին: Ով որ թշնամին յաջողութեանը ժամանակ անդրդուելի համբաւան մ'եղած չէ, անոր անկումին ժամանակ կը պարտաւորի լռել: Յաջողութիւնը ամբաստանողը միայն անկումին օրինաւոր դատաւորն է: Իսկ մենք երբ կը տեսնենք որ նախանձմունքը միջամտութիւն կընէ և կը պահանջէ, կը թողունք որ պահանջէ: 1812 թուականը մեր ձեռքէն զէնքը առնուլ կսկսի: 1813ին ազէտներէն համարձակութիւն առնող այն լուսակայ օրէնսդիրը ժողովին խօսիլ սկսիլը վատութիւն մ'է որ միայն մարդուս զայրոյթը կը գրգռէր: 1814ին պարտաւորութիւն մ'էր զղջալ՝ տեսնելով այն մարեշալները որք կը մատնէին, այն ծերակոյտի ժողովը որ մէկ օրիզմէն միւս օրիզմին մէջ կը թաւալէր և նաբոլէոնը իբր Աստուած պաշտելէն ետք կը նախատէր, այն բուռն զգայումը որ կուռքը պաշտելէն ետք կը նախատէր և կուռքին վրայ կը թքնէր: 1815ին ամենևին ծիծաղաշարժ բան մը չէր կրնար համարուիլ ժողովուրդին և բանակին ձակատագրէն զատապարտուողին համար ըրած ցաւալի ծափահարութիւնը, վասն զի սոսկալի աղէտները օդին մէջն էին, վասն զի Ֆրանսա անոնց աղետալի մեծաւորութեան սարսուռը կզգար, վասն զի նաբոլէոնի ասջև բացուած Վաթերլոյի վիհը հարեւի էր անորոշապէս նշմարել, և Տ...ի եպիսկոպոսին նման սիրտ մը՝ բռնաւորին նկատմամբ հարկ եղած ամէն հակառակութիւնը ուրիշ ժամանակի ձգելով՝ գուշե կը պարտաւորէր դիտել թէ վիհին տակէն մեծ ազգի մը և մեծ մարդու մ'ողջագուրանքը վեհ և սրտառուչ տեսարան մ'է:

Պիէնվընու ամէն բանի մէջ արդար, ձշմարտասէր, իրաւասէր, խելացի, խոնարհ և պատուաբաժան, բարերար և բարեսիրութիւնն ալ բարեբարութիւն մ'է, — մարդու մը պէս կը վարուէր և վարուեցաւ միշտ. միայն Նաբուլէոնի նկատմամբ հակառակ կերպով վարուեցաւ: Եկեղեցական մը, իմաստուն մը և մարդ մ'էր Պիէնվընու: Պէտք է խոստովանիլ որ նաեւ իր այս քաղաքական կարծիքին մէջ, զոր արդէն պախարակեցինք և զոր դրեթէ խստիւ դատելու տրամադիր ենք, անիկա գոյէ աւելի ներողամտութիւն և դիւրահաւատութիւն ցուցուց քանթէ մենք որ կը խօսինք:

Կայսրը ժողովրդային խորհրդարանի գոնասպանութեան պաշտօնը ծերուկի դինուորականի մը տուած էր: Ասիկա հին պահապան զօրաց երկրորդական պաշտօնատարներէն մին էր. Աւստերլիցի ճակատամարտին առթիւ Լէժիէն Տ'ընէօր պատուանշանը ստացած էր և արծիւին պէս պոնապարտեան էր: Այս խեղճ մարդը երբեմնակի անզուշաբար այնպիսի խօսքեր կըսէր, զոր անատենուան օրէնքը խոշտանգոյ խոտ կանուանէր: Լէժիէն Տ'ընէօրէ վրայէն կայսերական պատկերը վերցուելէն 'ի վեր անիկա իր դինուորական նշանաղգեստը չէր հագներ որպէս զի իւր պատուոյ խաչն ալ կրելու չստիպուի: Նաբուլէոնէն ընդունած խաչին վրայէն նոյն իսկ չէրմնացած, դրեթեամբ հանած էր կայսերական պատկերը. այս պատճառաւ խաչին վրայ ծակ մը բաց մնացած էր, և այն պատկերին տեղ ուրիշ բան մը չուզած էր դնել: Լաւոթըն կը հաստատէր ըսելը, կըսէր, «անդին կոտրտէլու վրայ կրնայ երեւ ոչնչութիւնը»:

Ցայտնապէս և յօժարակամ կը ծաղրէր Լուի 18րդը. Անգլիացիէ կօշիկ հագնող կոնստաֆահար ձեր, կըսէր, ընդ կոտրտէ Բրուսիա երկայ իր սալըիֆլավը30:

Երջանկութիւն էր իրեն համար մի և նոյն անձնքի ենթարկել իր ամենէն չսիրած երկու բանը, որ էր Բրուսիան և Անգլիան: Այս ատելութիւնը այնքան յայտնի կերպով

շարունակեց որ վերջապէս պաշտօնէն ղրկուեցաւ: Եւ ահա կնոջը և զաւակներուն հետ առանց հացի երեսի վրայ մնաց: Եպիսկոպոսը կոչեց, մեղմութեան յանդիմանեց և մայր եկեղեցիին ժամկոչն ըրաւ զանիկա:

Ինքը տարուան մէջ պիէնվընու եպիսկոպոսը այնքան բարի գործեր ըրաւ և այնքան քաղցր կերպերով վարուեցաւ, որ Տ... քաղքին բոլոր բնակիչները դրեթէ դորովալի և որդիական յարգանօք կը սիրէին զինքը: Նաբուլէոնի նկատմամբ բռնած ընթացքն անգամ ընդունուած և լռելեայն ներուած էր ժողովուրդէն, որ տակաւ ալ բարեսիրտ հօտ է, և որ թէև իր կայսրը կը պաշտէր, բայց նաև իր եպիսկոպոսը կը սիրէր:

ԳԼՈՒԽ ՃԴ.

ՊԻԷՆՎԸՆՈՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՄԻՆՈՒԹԻՆԸ

Եպիսկոպոսի մը բոլորտիքը դրեթէ միշտ պզտի աբբաներու խումբ մը կայ նման զօրապետի մ'որու բոլորտիքը անտիական պաշտօնատարներու եւթամ մը կայ: Ահա այս տեսակ աբբաներու համար է որ մեր սիրուն աւրը Փրանսուա Տը Սալը տեղ մը «անմարուս եկեղեցականներ» կըսէ:

Ամէն պաշտօն իր հնաոմաւանդներն ունի, որոնք նոյն պաշտօնին հասնողներուն շքադիրներն են: Ձկայ իշխան մը որ իր մարդերը չունենայ. չկայ հարուստ մը որ շղթաքարթներ չունենայ: Ապագայ փնտռողները փառաւոր ներկային բոլորտիքը կը վիճտան: Ամէն եպիսկոպոսանիստ քաղաք իր պաշտօնականներն ունի: Քիչ մ'ազդեցութիւն ունցող ամէն եպիսկոպոս իր քով կղերանոցի աշակերտներէ բաղկացող քերովբէներու դիշերապահ խումբ մ'ունի, որ կը շրջի, եպիսկոպոսարանի բարեկարգութեան կը հսկէ և դերապայծառին ժպիտը կը պահպանէ: Եպիսկոպոսի մը հաձելի ըլլալը կիւ-

Հռոմի եկեղեցական հասից առեանը կը մտնես, Պալլիամը[32] կընդունես, և ահա կըլլաս ունկնդիր, սենեկապան, եպիսկոպոս. եպիսկոպոսութենէ դէպ՝ի կարդինալութիւն քայլ մը կայ միայն, իսկ կարդինալութենէ դէպ՝ի Քահանայապետութիւն ոչ այլ ինչ կայ բայց եթէ երեւակայական քուէարկութիւն մը: Ամէն սարկաւագ կրնայ քահանայապետական աստիճանին հասնիլ երազել: Մեր օրերու մարդերուն մէջ միայն եկեղեցականը կրնայ կանոնաւորապէս յառաջանալով թագաւոր ըլլալ, եւ այնպիսի թագաւոր մը որ թագաւորներու դերապետն է: Ահա այս պատճառաւ է որ կղերանոցի մը մէջ կը վիճաս մեծնալու տենչացող այնքան աշակերտներ:

Ո՛րքան ամէնուս դպիրներ և ո՛րքան նորատի սրբատներ կան որոնք Թերեթին պէս ղլուխնին վրայ աման մը կաթ ունին[33]: Ո՛րքան դիւրութեամբ կոչում կանուանի փառասիրութիւնը, ո՛վ գիտէ, այնքան չերմռանդ է այս կոչումը որ դուքէ իրօք անկեղծ ըլլայ և ինքն ալ խաբուի իրօք կոչում մ՝ըլլալ կարծելով:

Պիէնվընու եպիսկոպոսը խոնարհ, աղքատ և մենասէր մին ըլլալով, այն երեւելի խոյերուն կարգէն չէր: Ասի այնքան յայտնի է որ անիկա իր հրամանին տակ ամենեւին երեսուսարդ եկեղեցականներ չունէր:

Արդէն տեսանք թէ Բարիզ դացած ժամանակ մարդ մ՝առած չէր հետը: Չկար ապագայ մը որ այս մենակեաց ծերուներին վրայ պատուասիրէր: Չկար նորածիլ փառասիրութիւն մը որ անոր հովանիին ներքև բողբոջիլ ուզէր: Իր կանոնիկոսները և մեծ-տեզապահները հասակաւոր բարեսիրտ մարդեր էին. անոր պէս սակաւ ինչ ժողովրդային մարդեր էին. անոր պէս փակուած մնացած էին այս թեմին մէջ որ ամենեւին դուռ մը չունէր դուրս երթալու և դէպ՝ի կարդինալութիւն յառաջանալու համար: Այս մարդիկը իրենց եպիսկոպոսին կը նմանէին սա տարբերութեամբ որ իրենք տարիներէն մաշուած էին, մինչդեռ եպիսկոպոսը կատարե-

ռազարիաւագութենան պաշտօնին հասնելու համար ատոր անպատանին վրայ ունենալ է: Պէտք է յառաջանալ. առաքելութիւնը բնաւ չարհամարհեր կանոնիկոսութիւնը: Ինչպէս որ ուրիշ տեղ նշանաւոր դպականեր կան, եկեղեցիին մէջն ալ նշանաւոր խոյրեր կան: Խոյրեր ըսելով կակնարկեմ արքունեաց քով ազդեցութիւն ունեցող, հարուստ, թոշակաւոր և յաջողակ եպիսկոպոսներուս, որոնք մեծ մարդերու հետ յարաբերութիւն ունին. անշուշտ աշօթել գիտեն, բայց խնդրելն ալ գիտեն. ամբողջ վիճակի մը բնակիչները ընդունելէ առաջ ժամերով սպասել տալը ոչ այնքան անխըզճութիւն կը համարին. եկեղեցիին սրբատան և դեսպաննեռւ մէջ միութեան դիծեր են և որոնք աւելի արբա քանեմէ եկեղեցական, աւելի առաջնորդ քանեմէ եպիսկոպոս են: Երանի՛ անոնց որք այսպիսիներուն կը մօտին:

Վարկ ու համարում ունեցող մարդեր ըլլալով իրենց բոլորաիքը աճապարողներուն և պաշտպանեալներուն, նամանաւանդ հաճելի ըլլալու դիւրութիւնը ունեցող խել մ՝երիտասարդներու վրայ վարդապետութեան, քարոզչութեան, մեծ սարկաւագութենան, դանձապետութեան և եկեղեցական ուրիշ պաշտօններ կը տեղացնեն, մինչև որ եպիսկոպոսական պաշտօններու կարգն ալ դայ: Իրենք յառաջանալով իրենց արբանեակներն ալ կը յառաջացնեն: Ճիշդ արեգակնային դրութեան մը պէս է այն որ կը շարժի: Իրենց ճառագայթը եռանկեան երկուներուն վրայ կը փայլի. իրենց բարեբաստութենէն շահաքեր պզտիկ պաշտօններ կը տեղան այն մարդերու վրայ որոնք իրենց պաշտպանութենան ներքեւ կը գտնուին: Եթէ տէրը առաջնորդական մեծ վիճակ մ՝ունի, պաշտպանեալն ալ նոյնպէս ընդարձակ ժողովրդապետութիւն մը կունենայ: Մանաւանդ թէ Հռոմն ալ կայ որու կապաւինին: Եպիսկոպոս մ՝որ արքիեպիսկոպոս ըլլալուն կերպը գիտէ, արքեպիսկոպոս մ՝որ կարդինալ ըլլալուն կերպը գիտէ, քեզի կառնու կը տանի իբր Գօնզլավի[31] անգամ.

ջապօծուած էր։ Ամէն մարդ կզգար թէ Պիէնվենուի եպիս-
կոպոսին քով մնծնալը անհնարին էր, հետեւաբար անորմէ
ձեռնադրուող աշակերտները կղերանային ելլելէն առաջ-
պէս ետք Էքսի կամ Օշի արքեպիսկոպոսներուն ուղղեալ
յանձնարարական գիրեր կառնէին և շուտ մը կը մկնէին,
վասն զի կը կրկնենք թէ ամէն նորահաս եկեղեցական կու-
զէ դէպ՝ի յառաջ մղուիլ։

Ծայրայեղ անձնուրացութեամբ տպրող սրբակեաց մարդ
մը վտանգաւոր դրացի մ՚է. կրնայ ըլլալ որ իրմէ անդու-
ժելի աղքատութիւն մը փոխադրուի վրադ. կրնայ ըլլալ որ
յառաջանալու ծառայող անդամներուդ հաշմութիւն մը պայ
իրմէ. կրնայ ըլլալ որ քու կամքիդ հակառակ աշխարհիս վա-
յելուչներէն զրկուելու որոշում մ՚ընես անոր օրինակին
խաբուելով. զգուշացիր ուրեմն այն քօսոտ առաքինութենէ
որ կանուխէն անձնուրացութիւն։

Ահա այս էր Պիէնվենուի եպիսկոպոսին առանձնութեան
պատճառը։

Տխուր ընկերութեան մը մէջ կապրինք։ Ցաջողիլ, ահա
այս է այն ուսումը, զոր ապականութիւնը շիթ առ շիթ կա-
ւանդէ ամէնուն։

Վայրկեան մը շեղելով կըսենք թէ յաջողութիւնը բաւա-
կան զղուելի բան մ՚է։ Արժանաւորութեան հետ իր ունե-
ցած կեղծ նմանութենէն մարդիկ կը խաբուին։ Ժողովուրդը
կը կարծէ թէ ինչ որ է մեծութիւնը նոյնն է նաև յաջո-
ղութիւնը։ Պատմութիւնը միամտաբար կը խաբուի յաջողու-
թենէն, որ ճիշդ տաղանդին նմանութիւնը ունի։ Ծիւլինալ
և Թասիթ միայն չխաբուելով կը մրմռան յաջողութեան դէմ։
Մեր օրերու մէջ դրեթէ պաշտօնական փիլիսոփայութիւն մը
յաջողութեան քով ծառայութեան պաշտօն ունի, յաջողու-
թեան սպասաւորն է և անոր նախասենեկին ծառայութիւնը
կընէ։ Ցաջողէ՛. ահա այս է սկզբունքը։ Խարեբայութիւնը
յաջողակութիւն կենթադրէ։ Վիճակահանութեան մէջ բան

մը վաստկէ, և ահա յաջողակ մարդ մը կըլլաս։ Ո՛վ որ կը
յաղթանակէ, կը յարգուի։ Խարեբայութեան մէջ ճնէ.
ահա այս է միայն պէտք եղածը։ Խաղդ ունեցիր, ամէն բան
կունենաս. երջանիկ եղիր, և ամէն մարդ պիտի կարծէ թէ
մեծ մարդ մ՚ես։ Եթէ մէկ դի ընենք այն հինդ կամ վեց
անբաւ բացառութիւնները որք գարուս մը փառքն են, կը-
նանք ըսել թէ ժամանակակից մարդերու զարմանքը կար-
ծառեսութիւն մ՚է։ Ոսկիին գոյնը ոսկի կը կարծուի։ Ո՛վ
կուզես եղիր, հոգ չէ, բաւական է որ յաջողած ըլլաս մեծ-
նալու։ Ոամիկը ինքն իր գեղութեանը զարնուող ծերունի
մ՚է որ ինքզինքը կը պաշտէ և որ ոամիկին ծափ կը զարնէ։
Ամենամեծ կարողութիւն մը կայ, զոր ունեցողը կըլլայ Մով-
սէս մը, Էսքիլ մը, Տանթէ մը, Միշել-Անժ կամ Նաբո-
լէոն մը։ Ո՛վ կուզէ Թող ըլլայ, երբ նպատակի մը կը հաս-
նի, բազմութիւնը անմիջապէս և ծափահարութեամբ կը հաս-
տատէ թէ ան ալ ունի այս հանճարներուն այն ամենամեծ
կարողութիւնը։

Թող նոտար մը երեսփոխան ըլլայ, Թող սուտ Գօրնէյլ
մը Տրէպօ շինէ, Թող ներքինի մը կանոնոց մ՚ուենենալու
յաջողի, Թող գինուորական Բրիւտօմ մը պատահաբար յաղ-
Թող հանդիսանայ ժամանակի մը վճռողական ճակատամար-
տին մէջ, Թող դեղագործ մը Սամպրը-Է-Մէօզի բանակին
զօրաց կօշիկներուն համար խաւաքարաէ ներբաններ հնարէ
և այն խաւաքարերը գործի տեղ վաճառելով չորս հարիւր
հազար ֆրանգ եկամուտի տէր ըլլայ, Թող բեռնակիր մը
ապօրինաւոր վաշխառութեան հետ ամուսնանայ և անկէ ծնի
նօթ կամ ութ միլիոն որու հայրն ինքն է և մայրն ալ վաշ-
խառութիւնը, Թող քարոզիչ մը անդաստօսելով (nasiller)
եպիսկոպոս մ՚ըլլայ, Թող մեծ տունի մը մատակարարը այն-
քան հարստանայ որ պաշտօնէն ելլելուն պէս դանձուց պաշ-
տօնեայ ըլլայ, և ահա մարդիկ հանճար կանուանեն այս
տեսակ յաջողութիւնը, ինչպէս որ Մուղըճօնի դէմքը գե-

ղութիւն և Գլօտի կերպարանքն ալ ա֊ն֊հ֊ա֊տ֊ու֊թ֊իւն կան֊ուանեն։ Անդունդին համատեղութեանցը հետ կը չփոթեն այն աստղերը զոր բազերու թաթուլները տղմային անօթի մը վրայ կը կազմեն։

ՓԱՂԱՔ ՃԳ֊

ԹԷ ԻՆՉ ԿԸ ՀՐԻՏՏՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ

Ուղղափառութեանը մասին Տ֊֊֊ի եպիսկոպոսը չենք ուզեր քննել։ Այսպիսի հոգի մ'առջև միայն յարգելու յօժարութիւն կրնանք։ Պէտք է հաւատալ արդարին խղճին իր խօսքին վստահելով։

Մանաւանդ թէ քանի մը հոգիներու նկատմամբ՝ մենք կը հաւատանք թէ մարդկային առաքինութեան ամէն գեղութիւնները մեր հաւատքէն տարբեր հաւատքի մը մէջ ալ կրնան գտնուիլ։

Եպիսկոպոսը ինչ կարծիք ունէր այս կամ այն վարդապետութեան նկատմամբ։ Այս ներքին պաղտնիքները միայն պեր֊ճ֊մանին ծանօթ են, ուր հոգիները մերկ կը մնան։ Մեզ ստուգապէս պիտացածը սա է որ ան հաւատքի դժուարութիւններու ամենևին կնճռ լուծում մը չէր տար։ Ազամանդը որ և է փառութեան ընդունակ չէրնար ըլլալ։ Կրցածին չափ կը հաւատար ան։ Հաւատամ սա Հայրն, կաղաղակէր շատ անգամ։ Մանաւանդ թէ բարութեան գործերով կը գտնէր այն գոհունակութիւնը որ խղճին կը բաւէ և որ կամայ մը մարդուս կըսէ. Աստուծոյ հետն եմ։

Բայց կէտ մը կայ, զոր կարծենք թէ պէտք է նշանակել։ ըսել կուգենք թէ եպիսկոպոսը հաւատքէն դուրս և անոր վերջք ծայրայեղ սէր ունէր։ Ահա շատ սիրելու մասին անդրդուելի համարուած էրան գթած մրսիկէն, ծանրաբարոյ անձնէն և խոհեմ անձնէն։ Այս բառերը սիրելի եղած են մեր արտանալի աշխարհին

մէջ ուր ինքնամոռացութիւնը խոստակութենէ կընդունի նշանաբանը։ Ինչ էր այս ծայրայեղ սէրը։ Անարատ բարեսիրութիւն մը որ, ինչպէս ըսինք արդէն, մարդերու վրայ կը յորդէր, և՝ ապիրատ պատահած ժամանակ՝ իրերու վրայ անգամ կը տարածուէր։ Առանց արհամարհութեան կապրէր։ Աստուծոյ արարածոց նկատմամբ ներողամիտ էր ան։ Ամէն մարդ, նաև մարդերու լաւագոյնը անխորհուրդ խոստութիւն մ'ունի, զոր անասնօրէն գործածելու համար կը պահէ։ Տ֊֊֊ի եպիսկոպոսը չունէր այս խոստութիւնը զոր սակայն ամէն եկեղեցական սովորաբար ունի։ Հնդիկ քաւարերուն պէս հոգեփոխութեան անգամ կը հաւատար չենք կրնար ըսել, բայց կերեւայ թէ ծաղրվոց գրքին սա խօսքին վրայ կը մտածէր։ «Կեն֊դանիներուն հոգին մեր կերթայ, դիտենք»։ Ցեսքին ապերջութիւններէն և բնազդումին տձևութիւններէն ոչ կը խռովէր և ոչ ալ կը զայրանար. մանաւանդ թէ կը յուզուէր, գրեթէ արդահատանք կզգար։ Կարծես թէ այն ապերջութեանցը և տձևութեանցը վրայ մտածելով աներևոյթ կեանքի սահմանէն դուրս կելնէր անոնց պատճառը, բայատրութիւնը կամ արդարացումը գտնելու համար, և մերթ ընդ մերթ կը խնդրէր Աստուծմէ որ այն ապերջութիւնները և տձևութիւնները թեթևէ։ Առանց բարկութեան և գիրերը սրբուած մարդաթի մը կարդալ ուզող լեզուագէտի մ'աչքովը կը քննէր այն ամէն խառնակութիւնները որք տակաւին բնութեան մէջ կը տեսնուին։

Այս մտախոհութեան առթիւ երբեմն անոր բերնէն տարօրինակ խօսքեր կելլէին։ Առաւօտ մը իր պարտէզին մէջ կը դտնուէր և կը կարծէր թէ մինակ էր, բայց քոյրը եւաէն կը քայլէր առանց անոր տեսնելու. յանկարծ կանգ առաւ պիէնվընու և գետինը բան մը նայեցաւ. այս բանը սև, մազոտ և տոսկալի մանուկ մ'էր։ Պիէնվընու սա խօսքը ըսաւ, զոր իր քոյրը եւաէն լսեց. Խեղճ կենդանի. չունայնքը իրը չէ։

Ինչու՞ չսեր բարեսիրութեան այս ազգային այլ դրեթէ երկնային խօսքերը։ Տղայական խօսքեր, կըսենք. Թող այնպէս ըլլայ. բայց այս տղայական վեհ խօսքերը նաև սուրբն Ֆրանսուա Տ'Ասիզի և Մարիոս-Օրելի բերնէն ելած են։ Օր մը մշակի մը վրայ կոխել չուզելուն համար ուրբը դալարեց։

Ա՛յսպէս կապրէր այս արդար մարդը։ Երբեմն իր պարտէզին մէջ կը քնանար. քնացած ժամանակ նմանը չունէր պատկառելի կերպարանք մը կառնուր։

Երիտասարդական և նաև առնական հասակին վրայօք պատմուածներուն նայելով Պիէնվընու եպիսկոպոսը կրքոտ և բարկասիրտ մարդ մ'է եղեր։ Իր սիեզբարան հնգութիւնը չէ թէ բնական դրդում մը, այլ մեծ համոզումի մը հետեւութիւնն էր, համոզում մը զոր կեանքի յարաբերութիւնները անոր սրտին մէջ կազմած էին և զոր խորհրդածութիւնները չիթի առ չիթի զոյացուցած էին յամրաբար։ Վասն զի ինչպէս ժայռը նոյնպէս և բնաւորութիւն մը կրնայ ջրի կաթիլներու ծակեր ունենալ։ Այս ծակերը չեն սրբութիւն. այս բնաւորութիւնները չեն ջնջուիր։

Կարծենք ըսինք արդէն թէ 1815ին եօթանասուն և հինգ տարեկան հասակը մտած էր, բայց կարծես թէ վաթսուն տարեկանէն աւելի չէր։ Մեծահասակ չէր. փոքր ինչ դեր էր, և այս դիրութեան առաջքը առնելու համար ժամերով հետի կը քալէր. քալելը հաստատ էր և քիչ մը միայն կը ծռուէր. այս մանր պարագային հետեւութիւն մը հանել չենք միտքը. Վրիժոր 16րդ դարը ուղեցուն տարեկան հասակին մէջ ուղիղ կը կենար և կը ժպտէր. ասկ յիշելով քսել չենք ուզեր թէ բարի եպիսկոպոս մ'էր ան։ Պիէնվընու եպիսկոպոսը «դեղեցիկ դլուխ մը» ունէր, ինչպէս կըսէ Ժողվուրդը, բայց այս դլուխը այնքան սիրուն էր որ անոր դեղեցկութիւնը կը մոռցուէր։

Երբ կը խօսակցէր այն մանկային զուարթութեամբ որ իր վայելչութեանց միւն էր և որու վրայ խօսեցանք, իր ունկընդիրը դիրը ընտանի համարձակութիւն մը կզգար. կարծես թէ եպիսկոպոսին բոլոր անձէն ուրախութիւն կը բղխէր։ Եւ բեսին դէմը կենդանի և թարմ էր. ակռաները զոր պահած էր, խիստ ձերմակ էին և խօսելու ատեն կերեւային. այս երկու պատճառաւ այն համարձակ և դիւրամատչելի եպիսկոպոսին բոլորը

Զբաղում ընելով Ճիշդ բառը ըսած կըլլանք, և իրօք ե-
պիսկոպոսին բոլոր օրը, առաւօտէն մինչև իրիկուն, բարի
մտածումներով, բարի խօսքերով և բարի գործերով կը դրա-
ուէր։ Բայց օրուան զբաղումը բոլորովին լմնցած չէր ըլլար,
եթէ Պաթթիսթին և Մակլուար իրենց սենեակը երթալէն
առաջ եպիսկոպոսը ցուրտին համար անձրևին պատճառու չկա-
քնար պարտէզը երթալ գիշերը և քնանալէն առաջ մէկ կամ
երկու ժամ հոն մնալ։ Կարծես թէ իրեն համար կրօնական
արարողութիւն մ'էր նախ գիշերային երկնից վեհմ տես-
քանները տեսնելով մտածել և ապա նիրհել։ Երբեմն նաև
կէս գիշերը ժամ մ'անցած ժամանակ պառաւ աղջիկները եթէ
քնացած չըլլային, ծառուղիներու մէջ անոր յամրաքար քայ-
լելը կը լսէին։ Հոն մինակ կը քայլէր հանդարտութեամբ,
միտքը ամփոփելով, պաշտելով, իւր սրտին պայծառութիւ-
նը եթերին պայծառութեան հետ բաղդատելով. մթու-
թեան մէջ համաստեղութեանց տեսանելի պայծառութիւննե-
քէն և Աստուծոյ անտեսանելի պայծառութիւններէն յուզ-
ուելով, և հոգին Անծանօթ աշխարհէն ներշնչուղ մտածում-
ներով լեցուելով։ Այս կերպով քայլելու ժամանակ սիրտը
նուիրելով այն ժամին ուր գիշերային ծաղիկները իրենց ա-
նուշահոտութիւնը կը նուիրեն. աստեղազարդ գիշերուան
մէջ իբր Ճրագ մը վառուած և արարածոց տիեզերական Ճա-
ռագայթումին մէջ անբաւ հիացումով մը դրաւուած ըլլա-
լով, գուցէ ինքն ալ չէր գիտեր թէ ինչ կանգնէր իր միա-
քէն. կզդար թէ իր վրայէն բան մը կը թռչէր կերթար և
փոխադարձաբար բան մ'ալ իր վրայ կիջնէր։ Այս փոխանա-
կութիւնը ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ հոգիի անդունդներուն
տիեզերաց անդունդներուն հետ խորհրդաւոր կերպիւ փոխա-
նակելը։

Պիէնվընու կը մտածէր Աստուծոյ մեծութեանը և ներկա-
յութեանը վրայ, նաև ապագայ յաւիտենականութեան վրայ
որ զարմանալի գաղանիք մ'է. անցեալին յաւիտենականու-

թեան վրայ, որ ալ աւելի զարմանալի գաղտնիք մ'է. ամէն
անեզրութիւններու վրայ որոնք իր աչերուն առջև ամէն կողմ-
անհունապէս կը հեռանային, և մի միայն կը նայէր անխմա-
նալիին՝ առանց խմանալ ուզելու զայն։ Աստուծոյ մէկ և ինչ
ըլլալը չէր քններ, այլ անոր վեհութենէն կը շլանար։ Կը
դիտէր անհատներու (atome) այն աքանչելի հանդիսութիւնները
որոնք նիւթին տեսք կուտան, նիւթին զօրութիւնները կը
հաստատեն և կը յաւերժեն, միութեան մէջ անհատականու-
թիւնները, տարածութեան մէջ համեմատութիւնները, ան-
եզրութեան մէջ անթիւը կը կազմեն, և լոյսով պերճկուու-
թիւնը կարաթերներն։ Անհատները այս միաւորութիւններով
անընդհատ կը կապուին և կը քակուին. ասկէ կը հետևի
կեանքը և մահը։

Հին ձողաբարձի մը կոթնող փայտեայ նստարանի մը վրայ
կը բազմէր, և իր պզտատու ծառերուն գձուձ և վտիտ շու-
քերուն մէջէն աստղերուն կը նայէր։ Արտաքարի մը քա-
ոորդին տարածութիւնը ունեցող այն հողը որ այնքան խեղ-
ճութեամբ մշակուած էր, և ուր խեղ մը աւերակներ և հիւ-
ղեր կային, սիրելի էր անոր և բաւական։ Աւելին ինչ պի-
տի ընէր այնպիսի ծերունի մը որ իր կեանքին պարապ ժա-
մանակը ցորեկը պարտիզպանութեամբ և գիշերը հայեցողու-
թեամբ կանցուներ։ Այս նեղ շրջապատը որու ձեղունը եր-
կինքն էր, միթէ բաւական չէր գԱստուած պաշտելու հետ
գՏեառ անոր թէ ամենէն գմայլելի և թէ ամենէն վսեմ գոր-
ծերը տեսնելով։

Եւ իրօք միթէ իր ամէն ուզածը այս չէր. ասկէ աւելի ինչ
կրնար փափաքիլ, Ընդելու համար պզտի պարտէզ մ'ուներ,
և մտախոհելու համար անբաւութիւնը։ Ոտիքը քով ունէր
ինչ որ կրնայ մշակուիլ և քաղուիլ. իսկ գլուխն վերջը
կար ինչ որ կրնար իր քննութեանց և խորհրդածութեանց
նիւթ ընծայել. երկրիս վրայ քանի մը ծաղիկներ, իսկ երկնից
մէջ բոլոր աստղերն ունէր։

ԳԼՈՒԽ ՉԳ՝

ԹԷ ԻՆՉ ԿԸ ԽՈՐՀԻԲ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ

Վերջին խօսք մ՚ալ ըսենք։

Ոմանք այս մանրամասն պարագաները կարդալէն ետք դուժ ըսեն՝ մտնատանգ այնպէս ժամանակիս մէջ թէ Տ...ի եպիսկոպոսը կերպիւ իւրք «ամենասուսածեան» մ՚է,— այս բառը հիմա մօտս եղած բառ մ՚է,— և թէ պախարակելու և թէ գովելու մտօք գուցէ կարծեն թէ ան ալ ունէր այն փիլիսոփայական մասնաւոր դրութիւններէն մին, որոնք մեր դարուն յատկութիւններն են և որոնք երբեմն մեզ կան միաքերու մէջ կը ծլին, կը կազմուին և կաճին մինչեւ որ անոնց կրնաքին յաջորդեն։ Այս պատճառաւ կը պընդենք թէ որոնք որ Պիէնվընու եպիսկոպոսը ճանչցան, ամենեւին պատճառ մը չունէին անոր վրայ այսպիսի կարծիք մ՚ունենալու։ Այս մարդը միայն իր սրտէն կընդունէր լոյսը։ Իր խնամատարութիւնը սրտէն բղխող լոյսով կը բաղխանար միայն։

Ամենեւին դրութիւն մը չունէր, բայց բարի դործեր շատ ունէր։ Դժուարիմայ խնդիրներու նկատմամբ խորհրդածութիւնները մարդուս բանաւորութիւնը կը դղրդեն։ Ապացոյց մը չունինք որ կարծենք թէ եպիսկոպոսը մութ խնդիրներու վտանգին ենթարկած ըլլայ իր միաքը։ Առաքեալ մը կրնայ յանդուգն ըլլալ, բայց եպիսկոպոս մը կը պարտաւորի վախկոտ ըլլալ։ Հաւանական է որ իր խիղճը ներած չէր այնքան խորունկ կերթալ քննել այն դժուարին խնդիրները, որոնք կերպիւ իւրք սարսափելի և մեծ միաքերու համար պահուած են։ Հանդոյցի դահլիճներուն մէջ նուիրական սարսափ կայ. այս դահլիճներուն ախորալի դռները բաց են ուզողին. բայց բան մը կայ որ կեանքի անցորդին կըսէ թէ ներքի չէ ներս մտնել. վախ անոր որ կը մտնէ։

Հանճարները վերացական և դժուարիմայ խնդիրները քննելու համար երբ մտածումի անլուր խորերը կը թափանցեն, կարծես թէ վարդապետութեանց վերեւը գտնուելով իրենց դաղափարները Աստուծոյ կառաջարկեն։ Աղօթքնին վճռաբանելու յանդուգն հրաւէր մ՚է։ Պաշտելու առեն կը հարցնեն։ Ասի անձնուիրութեամբ և պատասխանատուութեամբ լի ուղիղ կրօնք մ՚է այն անձերու համար որոնք անոր գաղիափարներէն չեն երկնչիր։ Մարդկային խորհրդածութիւնը ամենեւին սահման չունի. վտանգին պատասխանատուութիւնը իր վրայ ըլլալու թէութեամբ նայն իսկ իրեն շատ պատճառող բնութիւնը կը վերլուծէ և կը քննէ։ Կրնայ ըսուիլ թէ աքանչելի ընդդիմադրութեամբ մը ինքն ալ բնութիւնը կը հիացնէ. մեզի շրջապատող խորհրդաւոր աշխարհը մեզմէ ընդունածը եւս կը դարձնէ. հաւանական է որ հիացմամբ նկատողները հիացմամբ կը նկատուին։ Ինչ և է, աշխարհիս վրայ կան մարդիկ,— արդեօք մարդ են անոնք,— որոնք մտախոհութեան հորիզոններէն բացարձակին բարձրութիւնները որոշակի կը նշմարեն, և որոնք անդրական բարձրութեան ահեղ տեսիլը կը տեսնեն։ Պիէնվընու եպիսկոպոսը այս մարդերու կարգէն չէր. հանճար մը չէր։ Անշուշտ պիտի ահաբեկէր այս բարձրութիւններէն ուսկէ հանճարներէ ոմանք, մանաւանդ թէ մեծ հանճարներէ ոմանք, ինչպէս են Սվետենպօրկ և Պասքալ, յիմարութեան անդունդը սպրդեցան։ Անշուշտ այս մեծ մտախոհութիւնները բարոյական օգտակարութիւն մ՚ունին, և այս դերբուռ ճամբաներէն յառաջացողը խեղճական կառարելութեան կը մտահ։ Բայց Պիէնվընու եպիսկոպոսը աւելի կարճ ճամբայ մը բռնած էր, որ էր Աւետարանը։

Իր շուրջառին վրայ ամենեւին չէր ուզեր նեղիլ մարդոցին վերարկուին ծալքերը կաղմել. դեպքերու խաւարին տատանումին վրայ ամենեւին ապագայի ճառագայթ մը չէր ծրագրեր. իրերու նշոյլը բոց մը համարելու չէր աշխատեր. ոչ մարգարէութիւն ունէր, ոչ ալ մոգութիւն։ Այս խո-

նարհամիտ մարդը մի միայն կը սիրէր։

. Հաւանական է որ իր աղօթքը գերմարդկային փափաքի մ՚աստիճանին հասնէր. բայց մարդս ինչպէս որ չկրնար շատ սիրել, նոյնպէս չկրնար շատ աղօթել. և եթէ սուրբ գրոց յաւուցած սահմանէն աւելի աղօթք ընելը հերետութիւն կը համարուի, ապա ուրեմն սուրբն Թերեզա և սուրբն Ֆերմ հերետիկոս են։

Պիէնվընու եպիսկոպոսը հեծողներուն և ապաշաւողներուն կը մնաէր։ Տիեզերքը իրր անբաւ հիւանդութիւն մը կերեւար իրեն. ամէնուրեք անդ կը նշմարէր, բժշկի մ՚ուշադրութեամբը ամէնուրեք ականջ կուտար վշտահարներու ձայնը լսելու համար, և առանց լուծել ուզելու հանդոյցը՝ վէրքը/բուժելու կը ջանար։ Արարածներուն ամէնի տեսանելի անոր սրտին արդահատանքը կը զարգացնէր. իր միակ զբաղումն էր մեղքնալու և միխիթարելու լաւագոյն կերպ մը գտնել թէ իրեն և թէ ուրիշներուն համար։ Այս բարի և հազուագիւտ եկեղեցականին համար ամէն էակ միխիթարիլ ուզող ազամութեան մշտակայ առարկայ մ՚էր։

Կան մարդիկ որոնք ոսկի հանելու կաշխատին. բայց Պիէնվընու եպիսկոպոսը կարեկցութիւն արտաբերելու կաշխատէր։ Իր հանքն էր տիեզերական թշուառութիւնը։ Վիշտը ամէն ուրեք միշտ բարերարութեան մ՚առիթ էր։ Սէրնէյ՚ պիթնանա, կըսեր բացարձակապէս. անկէ աւելի բան մը չէր փափաքեր, և այս էր միայն իր բոլոր վարդապետութիւնը։ Օր մը այն մարդը որ ինքզինքը ֆելեսոֆայ մը կը կարծէր, այն նախարարը զոր արդէն յիշեցինք, եպիսկոպոսին ըսաւ. — Դայլ անգամ մ՚աշխարհիս տեսարանը. ամէնքը ամէնուն դէմ կը պատերազմին. ամենէն զօրաւորը ամենէն խեղճին է։ Ձեր սէրնէյ՚ պիթնանա վարդապետութիւնը տխմարութիւն մ՚է։ — Լաւ, պատասխանեց Պիէնվընու եպիսկոպոսը առանց վիճելու, եթէ պհիլոսոփա մ՚է այն, պէտք է որ հոգին անոր մէջ պահուի, ինչպես մարգարէին մէջ։

Եւ իրօք եպիսկոպոսը այս պհիլոսոփային մէջ կը կենար, հոն կապրէր, անոր բացարձակապէս գոհ կըլլար, մինչ դիմողուլ ամպին խնդիրները որոնք միաքը կը գրաւեն և կահաբեկեն. վերացականութեան անչափելի հեռաւորութիւնները, մետաֆիզիկի գաբաւանդները, այն ամէն անգունդները որոնց յատակը առաքեալին համար Աստուած, իսկ անաստուածին համար ոչնչութիւնը կայ. ձախատագրերը, բարին և չարը, էակին առ էակն հրատարակած պատերազմը, մարդուս խիղճը, կենդանիին խորհուն քնաշրջութիւնը, մարդուս մահուամբ այլակերպութիւնը, կեանքերու համառօտ հաշիւը զոր գերեզմանը կը պարունակէ. սիրոյ առարկաներուն յաջորդաբար և անխմանալի կերպով մը մարդկային անդրդուելի հոգիին հետ պատուաստիլ և միաւորիլը. նիւթին էութեան, ինքնապոյութեան պատճառը, Ձէն և Էն (nil et ens), հոգին, քնութիւնը, ազատութիւնը և հարկը. բարձր խնդիրներ, ազէտալի խորութիւններ ուր կը ծըռուին մարդկային մտքի հսկայաձև հրեշտակապետները. զարհուրելի անգունդներ որոնց յատակը կը հային Լիւզբէս, Մանու, սուրբ Պօղոս և Տանթէ այն փայլականափայլ աչօք, որ հաստատօրէն դէպ՚ի անեզրութիւն նայելով կարծես թէ աստղերը կը փթթեցնէ։

Պիէնվընու եպիսկոպոսը պարզ մարդ մ՚էր որ գաւսէն կը հաստատէր մեռթ խնդիրները՝ առանց քննելու, առանց յաղելու, և առանց իր միաքն ալ խռովելու. իսկ իր հոգին մխուելիւնը կը յարգէր պատկառանքով։

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա Ն Կ Ո Ւ Մ

ԳԼՈՒԽ ԵՔԱՋԴՆ

ԱՒԱԶՈՏԻՆ Ի ՎԵՐ ՁԵՁԼՈՂ ՄԱՐԴՈՒ ՄԸ ԻՐԻՎՈՒՆՔ

. 1813 Հոկտեմբերի առջի օրերն էր օր մ՚արեւը մարը մըտնելէն դրեթէ ժամ մ՚առաջ հետի ճամբորդող մարդ մը Տ. . . պղտի քաղաքը կը մտնէր: Նոյն ժամուն պատուհանները կամ դռներու շեմին վրայ դտնուող լանի մ՚անձինք անհանգարտ կերպով մ՚այս ճամբորդին կը նայէին: Այս մարդէն աւելի թշուառ կերպարանք ունցող անցորդ մը դեռ տեսած չէին: Մէջահասակ, յոյր, հաստաբազուկ, ուժեղ և քառասունը հինգ կամ քառասունը վեց տարեկան մարդ մ՚էր ան: Տափաձեւ և պահպանակաւոր գլխանոց մ՚որու նիւթը կաշի էր, մասամբ իւղք կը ծածկէր իր արեւակէզ, խորշոմահար և քրտնաթոր դէմքը: Շապիկը, որու կտաւը հաստ և գոյնը դեղին էր, արծաթեայ պղտի խարիսխով մը պարանոցին կպուած ըլլալով, իր թաւուտ կուրծքը կերեւար. չուանի պէս գալարուած փողակով մը դրուած էր. իսկ հագած բանթալօնը, որու գոյնը կապոյտ և կտաւը հաստ էր, զոր ծածուած, բոլորովին մաշուած, մէկ ծունկը ձերմկացած և միւսն ալ ծակուած էր. վրան ձլիկ ձլիկ եղած զորշագոյն հին պլաշա մ՚ունէր, որու մէկ արմունկը կանաչ չուխայի կտորով մը կարկտուած և չուանով կարուած էր. կռնակը ադեկ մը լեցուած, ադեկ մը կոձկուած և բոլորովին նոր գի-

նուորական տոպրակ մը, ձեռքն ալ հանդուցաւոր ահագին գաւազան մը կար. ատոր գուլպայ չունէր. կօշիկները երկաթով դրուագուած, գլուխը խուզուած և մօրուսը երկնցած էր: Քրտինքը, տաքը, հետի ճամբորդութիւնը և փոշին ալ աւելի գձուձ երեսյթ մը կուտային այս աւերուն կերպարանքին:

Մազերը գերծուած, այլ սակայն անկուած էին, վասն զի ալ սկսեր էին քիչ մը բուսնիլ, և կերեւար թէ ժամանակէ մ՚ի վեր կտրուած չէին: Ձէ օր կը ճանչնար այս մարդը: Անշուշտ անցորդ մ՚էր ան: Ուսկէ կուգար: Հարաւէն: Գուցէ ծովին եզերքէն, վասն զի Տ. . . մտած էր այն փողոցէն ուսկէ ճամբան առաջ Նաբոլէոն կայսրն ալ անցած էր Գանէն Բարիզ երթալու համար: Այս մարդը առաւօտէն մինչեւ իրիկուն քայլած էր, վասն զի շատ յոգնած կերեւար: Քաղաքին վարի կողմը գտնուած հին արուարձանին կիներ էն ամանք կասէնտի պուլվարին ծառերուն տակ անոր կանդ առնուլը և ճեմարանին ծայրը աղբիւրէ մը ջուր խմելը տեսած էին: Կերեւայ թէ շատ ծարաւի էր, վասն զի եաեւէն գացող քանի մը պատանիներ երկու հարիւր քայլ անդին, ջուկայի հրապարակին աղբիւրին քով անոր նորէն կանդ առնուլը և ջուր խմելը տեսան:

Երբ Բուաշըվէր փողոցին անկիւնը հասաւ, ձախ կողմը դարձաւ և դէպ՚ի քաղաքապետին ապարանքը ուղղեցաւ: Ներս մտաւ, և քառորդէ մ՚ետք դուրս ելաւ: Ոստիկանութեան գինուորը մը դռան քով քարեայ նստարանի մը վրայ նստած էր. այս այն նստարանն էր որու վրայ ելաւ Տրուօ գործակատը մարտի 4ին Տ. . .ի բնակիչներու ահաբեկ բազմութեան ծիւռն ծովածոցին յայտարարութիւնը կարդալու համար[34]: Մարդը գլխանոցը հանեց և ոստիկանի գինուորին բարեւ տուաւ: Գինուորը առանց ընդունելու բարեւը՝ ուշադրութեամբ մը նայեցաւ, ժամանակ մ՚եւս էն դիտեց, յետոյ քաղաքին խորհրդատունը մտաւ:

Այն ժամանակները Տ. . .ի մէջ Լա Գրոտ Տը Գալլա ա-

նուիրած դեղեցիկ պանդոկ մը կար։ Պանդոկապետն էր ծա-
դէն Լապար անուանով մարդ մը, որ քաղաքին մէջ նշանաւոր
էր՝ ուրիշ Լապար անուն մարդու մը հետ պղպեղանութիւն
ունենալուն համար։ Այս Լապարը կրընծայի մէջ Թրոա—
Տօֆէն անուն պանդոկին դլխաւորն էր, և ժամանակաւ զօրա-
բանակի առաջնորդութեան պաշտօն վարած էր։ Պայսրը Եղիպ
կղզիէն դառնալով Փրանսա մնած ժամանակ այս Թրոա—Տօ-
ֆէն պանդոկին վրայօք շատ տարաձայնութիւններ եղած էին
քաղաքին մէջ։

Կը պատմուէր թէ Պերթրան զօրապետը սայլորդի հագուս-
տով ծպտած բազմիցս հոն եկած էր յանախ ատիճին մէջ,
և թէ հոն դինուորներու պատուոյ խաչեր և քաղաքացիներու
ալ լաբուտն ոսկիներ բաշխեր էր։ Ճիշդը սա է որ կայսրը
կրընծայի մտած առեն չուզած էր կուսակալին պալատը բնա-
կիլ, և քաղաքապետէն շնորհակալ ըլլալով ըսած էր. լա-
ւարդ մը կը ճանչնամ, անոր պոռնը պէտք եղիմ, և Թրոա—Տօֆէնի
պանդոկը գացած էր։ Թրոա—Տօֆէնի Լապարին այս փառքը
քանուհինդ մղոն անդին մինչև Լա Գրոա Տը Գօլտա պանդո-
կին Լապարին վրայ կանդրադառնար։ Ասոր ակնարկելով
քաղաքին մէջ կըսէին. Կրընծայէ Լապարն եղբօրորդին է ասոր։

Մարդը դէպ 'ի Լա Գրոա Տը Գօլտա պանդոկը ուղղեցաւ,
որ քաղաքին պանդոկներուն լաւագոյնն էր։ Խոհարանը մտաւ,
որ փողոցին վրայ դուռ մ'ունէր։ Բոլոր հնոցները վառուած
էին. ջինէ-ային մէջն ալ պատուական կրակ մը վառուած էր,
որ գուարթօրէն բոցեր կարձակէր։ Պանդոկապետը որ միան-
գամայն պանդոկին մարդերուն դլխաւորն էր, կրակարանէն
դէպ 'ի սաները կերթևեկէր. կարի զբաղած էր և կը
հսկէր պատուական Ճաշի մը պատրաստութեանը։ Այս
Ճաշը սայլորդներու համար էր, որոնք մօտակայ սրահին մէջ
վխվխուով կը խնդային։ Ամէն Ճամբորդ գիտէ որ սայլորդ-
ները սովորութիւն ունին պատուական կերպով Ճաշելու։
Կրակին առջև երկայն շամփուր մը կը դառնար որու վրայ

Ճարպալի ալպեան մուկ մը, կաքաւներ և վայրի աղաղաւնիներ
կային. իսկ հնոցներու վրայ Լօդէի լիճէն որսուած երիտ-
խոշոր ծածան (սազան պալըղը) և Ալօզի լճէն որսուած և
կարմրախայտ ըսուած ձուկ մը կեփուէր։

Պանդոկապետը դռան բացուիլը և նոր հիւր մը ներս մտնելը
լսելով՝ առանց նայելու հարցուց.

— Ի՞նչ կուզէք, պարոն։

— Ընթրել և պառկիլ, ըսաւ մարդը։

— Շատ աղէկ, պատասխանեց պանդոկապետը, և մանրա-
քննին նայուածքով մը օտարականը դլխէն մինչև ոտքը դի-
տելէն ետք, կրկնեց. — Ստակը վճարելու թէ ուրիշ։

Մարդը պլուզային դրպանէն կաշիէ հատ քսակ մը հանեց
և պատասխանեց.

— Ուզածդ ստակ ըլլայ։

— Ապա ուրեմն պատրաստ եմ կամքդ կատարելու, ըսաւ
պանդոկապետը։

Մարդը նորէն դրպանը դրաւ քսակը, տոպրակը կոնակէն
վար իջեցնելով դռան քով դետինը դրաւ, գաւազանը ձեռքը
պահեց, և դնաց կրակին քով ցած աթոռակի մը վրայ նըս-
տաւ։ Տ... քաղաքը լեռան վրայ շինուած է։ Հոիւեմբերի
դիշերները ցուրտ կընէ։

Բայց պանդոկապետը հոն հոս երթևեկելու առեն նայ-
ուածքը Ճամբորդին վրայ կը ղրկէր։

— Ո՞րը պիտի Ճաշենք, ըսաւ մարդը։

— Հիմա անմիջապէս, պատասխանեց պանդոկապետը։ Մինչ-
դեռ նորեկ մարդը կոնակը դարձուցած կրակին քով կը
տաքնար, Ժաղէն Լապար պատուաւոր պանդոկապետը դըր-
պանէն մատիտ մը հանեց, և պատուհանին քով պլպի սե-
ղանի մը վրայ դրուած հին օրագրի մը ծայրը պատռեց ա-
ռաւ, սպիտակ լուսանցին վրայ քանի մը տող բան դրեց,
ծալլեց՝ առանց կնքելու, և այս թուղթին կտորը տղայի մը
յանձնեց որ կերեսար թէ անոր խոհանոցի ծառան ու միան-

դամայն սպասաւորն էր։ Պանդոկապետը ծառային ականջին բան մ՚ըսաւ, և ահա աս իսկոյն մեկնեցաւ դէպ՝ի քաղաքապետին պաշտօնատունը վազելով։

Ճամբորդը ամենևին նշմարած չէր պանդոկապետին թուղթ մը դրելը և տղային հետ ղրկելը։ Անդամ մ՚ևս հարցուց.

— Ե՞րբ պիտի ճաշենք։

— Հիմա անմիջապէս, պատասխանեց։

Տղան հոս գարձաւ և թուղթը բերաւ։ Պանդոկապետը շուտ մը բացաւ զայն պատասխանի սպասող մարդու մը պէս։ Ուշադրութեամբ կարդաց, դլուխը որօրեց և վայրկեան մը մտածեց։ Վերջապէս քայլ մ՚առաւ դէպ՝ի ճամբորդը որ սեղան մառաջուանքներու մէջ ընկղմած կերևար։

— Պարո՛ն, ըսաւ պանդոկապետը, չեմ կրնար ձեզ ընդունիլ։

Մարդը աճապարանքով վրայէն կխովեցաւ ելաւ և ըսաւ.

— Ի՞նչ պատճառաւ. կը վախնաք որ չեմ վճարեր։ Դուք ձեզ որ կանխիկ վճարեմ։ Ալ կրկնեմ թէ ստակ ունիմ։

— Պատճառը այդ չէ։

— Հապա ինչ է։

— Ստակ ունիմ, ըսիք։

— Այո՛, ըսաւ մարդը։

— Բայց ես սենեակ չունիմ, պատասխանեց պանդոկապետը։

Մարդը հանդարտօրէն ըսաւ.

— Սեղանը դրէք դիս։

— Չեմ կրնար։

— Ինչու։

— Վասն զի սեղանը ձիերունն է։

— Ապա ուրեմն, կրկնեց մարդը, շտեմարանին մէկ անկիւնը կամ յարդի շեղջ մը կրնայ անկողին մ՚ըլլալ ինձ։ Ճաշէն եաք մտածելու բան է այդ։

— Ես ոչ իսկ կերակուր կրնամ տալ ձեզ։

Պանդոկապետին այս պատասխանը զոր մեղմ ձայնով այլ հաստատ կերպով տուած էր, ծանր երևցաւ օտարականին։ Ոտքի վրայ ելաւ աս, և ըսաւ.

— Բայց, պարո՛ն, անօթութենէ կը մեռնիմ։ Առաւօտէն՝ի վեր քայլած եմ. տասներկու մղոն ճամբայ քալեցի։ Քանի որ ստակը կուտամ, կուզեմ կերակրիլ։

— Ուտելու բան մը չկայ, ըսաւ պանդոկապետը։

Մարդը քահ քահ խնդաց, և դէպ՝ի կրակարանը և հնոցները դառնալով, ըսաւ. — Բան մը չունի՛ս, հապա այս կերակուրները ինչ են։

— Առանց ամէնն ալ տէր ունի։

— Ո՛վ է տէրը։

— Սայլորդները։

— Քանի՞ հոգի են։

— Տասներկու։

— Լաւ, բայց քանի հոգիի բաւելու կերակուր կայ հոն։

— Ամէնն ալ առին և ստակն ալ կանխիկ վճարեցին։

Մարդը նորէն նստաւ և ձայնը առանց բարձրացնելու, ըսաւ.

— Պանդոկի մը մէջ կը գտնուիմ, և քանի որ անօթի եմ, տեղէս չեմ շարժիր։

Անատեն պանդոկապետը մարդուն մօտեցաւ, և անոր ականջին՝ի վայր ըսաւ այնպիսի ձայնով որ օտարականին սարսուռ մը տուաւ.

— Կորսուի՛ր, դնա՛ տակէ։

Նոյն պահուն ճամբորդը որ կչհուսած և զաւազանին երկաթուր ծայրովը քանի մը խարոյկ կը հրէը կրակին մէջ, բարկութեամբ մը դարձաւ, և որովհետև պատասխան մը տալու համար բերանը կը բանար, պանդոկապետը ուղղակի իրեն նայեցաւ և յստակ ձայնով մը շարայարեց.— Նայէ՛ որ տակէ աւելի չխօսիմ։ Կ՚ուզե՞ս որ անունդ տամ։ Ժան Վալժան է անունդ։ Հիմա կուզե՞ս որ նաև ով ըլլալդ ըսեմ։ Երբ հոս եկար, կասկած մ՚ունեցայ վրադ, քալա-

քապետին առմամբ մը պրծի, և ահա պատասխանն ալ առած կարգալ դիտէ:

Այսպէս խօսելով օտարականին կերկնչեր այն թուղթը, որ քիչ մ'առաջ պանդոկէն քաղաքապետին պաշտօնատունը և անկէ ալ դէպ 'ի պանդոկ ճամբորդած էր:

Մարդը անգամ մ'աչքէ անցուց թուղթը: Պանդոկապետը պահ մը լռութենէ եաք կրկնեց:

— Սովորութիւն ունիմ ամէն մարդու հետ քաղաքավարութեամբ վարուելու: Կորիր, պնակ ուրեմն:

Մարդը գլուխը ծռեց, նորէն կոնակը առաւ առպրակը ղոր դեռինը գրած էր և դուրս ելաւ: Մեծ փողոցը մտաւ. առանց ուր երթալը դիտնալու կը քայլէր՝ տուներուն քննելով իրը նուաստացած և տրտում մարդ մը: Եւ ոչ իսկ անգամ մ'եահին չնայեցաւ: Եթէ նայած ըլլար, պիտի տեսնէր որ Լա Ֆրոա Տը Վըլլայի պանդոկապետը դռան շեմին վրայ կայնած և պանդոկին բոլոր ճամբորդները ինչպէս նաև փողոցին բոլոր անցորդները բոլորտիքը խմբած շարժումներուն կը խօսէր և մատով վինքը կը ցուցնէր. և այն խումբին անվստահ ու աչառեկ նայուածքը դիտելով պիտի դուշակէր թէ շատ չանցած բոլոր քաղաքին մէջ դեպք մը պիտի հանդարտէր իր գալուստը:

Բայց բան մը չտեսաւ: Վշտահար մարդին եահնին չնայիր, վասն զի քաջ դիտեն թէ անթաղդութիւնը իրենց եահէն կուգայ:

Այսպէս ժամանակ մը ճամբան շարունակեց՝ միշտ քայլելով, անծանօթ փողոցներէ երթալով պատահարար, և մոռնալով յոգնութիւնը, ինչպէս տրամութեան մէջ կը պատահի միշտ: Յանկարծ սաստիկ անօթի ըլլալը զգաց: Գիշերը կը մօտէր: Ձորս կողմը նայեցաւ հանդստարան մը գտնելու յոյսով:

Հոյաշէն պանդոկը իրեն համար պոյր էր. աւելի դձուձ ճաշարան մը, անշուք խցիկ մը կը փնտռէր:

Ճիշդ փողոցին ծայրը ճրագ մը կը վառէր. վերջալուսնի առեն սպիտակ երկնից վրայ եղևինի ոստ մը կը ծրպռւէր, որ երկաթեայ մկրեխ մը կախուած էր: Մարդը հոն դնաց:

Իրօք պղտի պանդոկ մ'էր, Շաֆօ փողոցին պանդոկն էր այն:

Ճամբորդը վայրկեան մը կանգ առաւ և պատուհանին ապակիէն պանդոկին սառբին սրահին ներսը նայեցաւ. այս սրահին մէջ սեղանի մը վրայ ճրագ մը կար, նաև չգինեա մ'որու մէջ պատուհական կրակ մը կը վառէր: Քանի մը մարդիկ գինի կը խմէին: Պանդոկապետը կը տաքնար: Կրակարանին վրայ շղթայով երկաթեայ սան մը կախուած էր, որու մէջ կերակուրը եռալով կեփէր: Այս պանդոկը երկու դուռ ունի: Մին փողոցին վրայ է, միւսն ալ պղտի պատէթին վրայ, ուր կու դիզուած էր: Ճամբորդը չհամարձակեցաւ փողոցի դռնէն մտնելու: Կամաց մը պտուտքը մտաւ, անգամ մ'ալ կանգ առաւ, յետոյ վերհերոտութեամբ դռնակը վերցուց և դուռը հրեց:

— Ո՞վ է այն, ըսաւ պանդոկապետը:

— Մէկը որ կուզէ ընթրել և պառկիլ:

— Շատ աղէկ, հոս կընթրեն և կը պառկին:

Մարդը ներս մտաւ. դինի խմող մարդերուն ամէնն ալ դարձան նայելու համար: Մէկ կողմէ ճրագը և միւս կողմէ կրակը կը լուսաւորէր օտարականը, ուստի մինչդեռ առպրակը կը քակէր, ամէնքն ալ քննեցին զան:

Պանդոկապետը ըսաւ մարդուն, — Ահա կրակ: Կերակուրը սանին մէջ կեփի: Նիւր տաքցիր, բարեկամ:

Օտարականը կրակին քով դնաց և նստաւ: Կրակին երկուղ ոտքերը ղոր յոգնութիւնը վիրաւորած էր: Սանէն կնկուղ ոտքերը ղոր յոգնութիւնը վիրաւորած էր: Իր դէմքը ղոր մասամբ խիթ ծածկած էր գլխանոցը, բարօրութեան անորոշ երևոյթ մ'առաւ, երևոյթ մ'որու հետ խառնուած էր վշտի սովորութենէ յառաջ եկող կսկծալի տեսքը:

Բայց հաստատ, ազդու և տխուր կերպարանք մ'էր այն,

որու դծագրութիւնը տարօրինակ կերպով մը բաղադրուած էր։ Այս դծագրութիւնը 'ի սկզբան հեզահամբոյր, բայց ետքէն խիստ կերեւար։ Աչքը՝ մայաղի մը տակէն փայլող հուրի մը պէս ունքերուն տակէն կը փայլէր։ Սակայն անոնց նստող մարդերուն մէկը որ ձկնավաճառ մ'էր, Շաֆթալի փողոցին դինետունը մանելէն առաջ Լապարի պանդոկը դասեր էր ձին տարուը դնելու համար։ Առաւօտուն պատահաբար Պրա Տ'Ասի և կարծեմ Էպուպլօնի ճամբուն վրայ հանդիպած էր այս չարաշուք օտարականին որ հետի կը ճամբորդեր։ Արդ հանդիպած առնն մարդը որ արդէն խիստ յոգնած կերեւար, առաջարկեր էր անոր որ ջինքը իր ձիուն ետեւը առնու, բայց ձկնորսը չյանձնելու զարնելով աւելի շուտ երթալ սկսեր էր։ Կէս ժամ առաջ այս ձկնորսն ալ ծադրէն Լապարին բոլորտիքը խմբուող մարդերուն մէկն էր, և նոյն իսկ ինք իր առաւօտեան տհաճոյ հանդիպումը Լա Գրոա Տը Գօլլայի մարդերուն պատմած էր։ Նստած տեղէն անոնց մարելի նշան մ'ըրաւ պանդոկապետին, և երբ ասիքովը եկաւ, յատ ձայնով քանի մը խօսք ըսին իրարու։ Մարդը նորէն իր մտածումներուն մէջ ընկղմած էր նոյն պահուն։

Պանդոկապետը կրկին չվինեալին քով եկաւ, ձեռքը տարաբ դօրէն օտարականին ուսին վրայ դրաւ և ըսաւ,

— Ելլե՛ր դնա՛ ասկէ։

Օտարականը ետեւը դարձաւ և մեղմօրէն պատասխանեց, — Ա՛հ, դո՛ւ ալ դիտես...։

— Այո՛։

— Միւս պանդոկէն ճամբայ տուին ինձ։

— Ասկէ ալ կը վռնտուիս։

— Հապա ո՞ւր երթամ։

— Ո՛ւր որ կուզես։

Մարդը դաւազանը և տոպրակը առաւ, և դնաց։

Երբ դուրս ելաւ, քանի մը պատանի որոնք Լա Գրոա Տը Գօլլա էն մինչև հոն ետևէն եկած էին և կարծես իրեն կըսպասէին, քար նետելին անոր։ Բարկութեամբ քանի մը քայլ ետ դարձաւ և դաւազանով սպառնալ պատանիներուն որոնք թռչուններու երամի մը պէս ցրուեցան։

Բանտին առջևէն անցաւ։ Դռան վրայ կախուած երկաթեայ շղթայ մը կար որ զանգակի մը կապուած էր։ Շղթան քաշեց։ Պզտիկ դուռ մը բացուեցաւ։

— Պարոն դռնապան, ըսաւ օտարականը յարգանօք գլխարկը հանելով, կը բաղձանք դուռը բանալու և այս գիշերուան համար տեղ մը տալու ինձ։

Ձայն մը պատասխան տուաւ,

— Բանտը պանդոկ մը չէ։ Իբր յանցաւոր բռնել տուէք ինքզինքնիդ, և ահա անսատան կընդունիմ ձեզի։

Դռնակը նորէն գոցուեցաւ։

Մարդը պզտիկ փողոց մը մտաւ, ուր շատ մը պարտէզներ կային։ Առնոց մէկ քանին ցանկապատի տեղ ցած ցանկեր ունէին միայն, որով փողոցը զւսարձալի կերպարանք մը կառնու։ Այս պարտէզներուն և ցանկերուն մէջ միայարկ պզտիկ տուն մը տեսաւ, որու պատուհանէն լոյս կերեւար։ Պատուհանէն ներս նայեցաւ ինչպես նայած էր պանդոկէն։ Սեծ սենեակ մ'էր այն և պատերը կիրով ճերմկցած։ Ձիւաղ ծածկուած անկողին մը, մէկ անկիւնը որորան մը, քանի մը փայտեայ աթոռ կար, նաև դղդղ հրացան մ'որ պատին վրայ կախուած էր։ Սենեակին մէջ տեղ կերակուրի սեղան մը կար պատրաստուած։ Պղնձեայ ճրագի մը լոյսէն փողոցը կերեւար որու կոտրը հաստ և ճերմակ էր. սեղանին վրայ արծաթի պէս փայլող անագեայ կուժ մը կար գինիով լեցուն, և թուխ դոյն թանամանը որ շորի կուտար։ Այս սեղանին քով քառասուն տարեկան հասակի մօտ մարդ մը նստած էր, որու դէմքը ուրախ և զուարթ էր, և ծունկին վրայ մանուկ մը կար որ կը ցայտեր։ Քոմֆի ալ կին մը կար, որ նորաստի էր և ուրիշ մանկան մը ձիծ կուտար։ Հայրը կը խնդար, մանուկը կը խնդար, մայրը կը ժպտէր։

Օտարականը այս անդամ և խաղաղաւէտ տեսարանին առջեւ պահ մը մտախոհեց։ Ի՞նչ կղզար այս վայրկենին։ Միայն ինք դիտէր։ Հաւանականաբար մտածեց թէ այս զուարթամիտ տունը պիտի հիւրընկալէր զինքը, և թէ հոն ուր այնքան երանութիւն կը տեսնէր, գուցէ սակաւ մը մխիթարութիւն պիտի գտնէ։

Կամաց մը դուռը զարկաւ, բայց լսող չեղաւ։ Երբ երկրորդ անգամ զարկաւ, լսեց որ կինը կըսէր.— Բարեկամ, կարծեմ թէ դուռը կը զարնեն։

— Ոչ, պատասխանեց էրիկը։

Օտարականը երրորդ անգամ զարկաւ։

Էրիկը ոտքի վրայ եկաւ, ձրագը առաւ և դնաց դուռը բացաւ։ Բարձրահասակ, կէս դիւզացի և կէս արհեստաւոր մարդ մ'էր ան։ Կաշիէ ընդարձակ պէնջակ մը կար վրան, որ մինչև ձախ ուսը կելնէր և որու մէջ կտան մը, կարմիր թաշկինակ մը, վառօդի կաշեպէն շիշ մը և ուրիշ շատ մը բաներ կային որոնք դրպանի պէս օգտին մէջն էին։ Գլուխը դէպ'ի կռնակը կը ծռէր. շապիկը լայնապէս բացուած և ծռուած ըլլալով, իր սպիտակ և մերկ վիզը կերեւար, որ ցուլի մը վիզին կը նմանէր։ Ունքերը թանձր, ֆէվզբլիներէն սև և աչքին, աչերը գլխին հետ հաւասար, դէմքին վարի կողմը խոժոռ էր, և այս ամէնը անակնկալ հանդիսութիւն վայելողի մը այն երեսլիքը ունէր, որ անբացատրելի բան մ'է։

— Ներեցէք, պարոն, ըսաւ Ճամբորդը։ Սակաւ վշտանալու համար թէեւ թէեւ կրնաք պնակ մը թան, և քնանալու համար ալ պարէզին մէջ գտնուած հիւղին մէկ անկիւնը տալ ինձ։ Ըսէք, կրնաք տալ. սակաւ առմ։

— Ո՞վ էք դուք, հարցուց տան տէրը։

Մարդը պատասխանեց.— Բուլ-Մուսսոնէն կուգամ։ Բոլոր օրը քայլեցի. տասներկու մղոն Ճամբայ քայլեցի։ Կըսնանք խնդիրս ընդունիլ. առմ սակաւ։

— Երբ բարի մարդ մը սակաւը վշտանալու պատճառ կուգ

ալ ընդունել և պահիլ, չեմ կրնար մերժել իր խնդիրը։ Բայց ինչո՞ւ պանդոկը չէք երթար։

— Պանդոկին մէջ տեղ չկայ։

— Անկարելի է. այսօր ոչ տօնավաճառ և ոչ ալ շուկայի օր է։ Լապարին պանդոկը գացէք։

— Այո՛։

— Ինչո՞ւ չկեցաք։

— Զիտեմ ինչո՞ւ չուզեց ընդունիլ զիս, պատասխանեց Ճամբորդը շփոթումով։

— Շաֆօ փողոցին մէջն ալ չգիտեմ ո՛վ պանդոկ մ'ունի. հոն ալ գացէք։

Օտարականին շփոթութիւնը երթալով կաւելնար. ուստի թոթովելով պատասխանեց.

— Հոն ալ չընդունեցին զիս։

Գիւղացիին դէմքը անհաստատութեան երեւոյթ մ'առաւ. նոյնիսկ մինչև ոտքը նայեցաւ, և յանկարծ սարսուռով մը պոռաց.

— Միթե դո՞ւք էք այն մարդը որ. . . . Անդամ մ'ալ օտարականին նայեցաւ ուշադրութեամբ, երեք քայլետ դնաց, Ճրագը սեղանին վրայ դրաւ, և պատէն հրացանը առաւ։

Սակայն գիւղացին Մ[illegible] պո՞ւէ էր այն մարդը որ. . . խօսքը ըսած պահուն կինը տեղէն ելած, երկու զաւակը գիրկը առած և շտապաւ էրիկին եաևը ապաստանած էր։ Աչերը ահաբեկ, պարանոցը բաց էր, և ահաւոդով օտարականին կը նայէր՝ կամաց մը մրմնջալով. Գող շուն։

Այս ամէն շարժուձևերը այնքան շուտով տեղի ունեցան որքան կարելի չէր երեւակայել զանոնք։ Տանուտէրը խժի մը նայողի պէս քանի մը վայրկեան օտարականին կերպարանքը նայելէն և դնտելէն ետք դուռը եկաւ և ըսաւ.

— Կորիր, դնա՛։

— Շնորհք ըրէք, բաժակ մը ջուր տուէք, կրկնեց մարդը։

— Ա՛ռ քեզի բաժակ մը ջուր, ըսաւ գիւղացին, հրացանին ծայրը ցուցնելով։

Ցետոյ ուժգնակի գուռը զոցեց և երիտ ահագին նիզերը քաշեց եռանէն: Մարդը լսեց գռան կղպուիլը: Վայրկեան մ'ետք պատուհանին թևերը զոցուեցան, երկաթեայ մեծ մ'ալ եռանի կողմէն դրուեցաւ: Օտարականը մեղմին ձայնն ալ լսեց դուրսէն:

Երթալով պիշերուան մութը կը կոխէր: Ալպեան լեռնեղրաւ ցրտաշունչ հովը կը փչէր: Մարդը մտնող աբեին նշմարեց ներսէն շնորհիւ օտարականը փողոցին կից պարտէզներուն մէկուն մէջ խրճիթի նման բան մը նշմարեց, որու լուս կողմը պալարիի կոշտերով զոցուած երևցաւ իրեն: Փայտեայ արգելոցի մը վրայէն ցատկելով պարտէզը մտաւ և խրճիթին մօտեցաւ, որու գուռը նեղ և խիտ ցած ծակ մ'էր: Խրճիթը կը նմանէր այն շէնքերուն, զոր փողոց մաքրողները փողոցներու եզերին վրայ կը շինեն: Անշուշտ կարծեց թէ փողոց մաքրողի մը բնակարանն էր այն: Անօթութիւնը և ցուրտը ղինքը կը տանջէին, անօթի ծնալը յանձն առած էր, բայց գէթ ցուրտէն պատսպարուելու ապաստարան մ'էր այն: Այս տեսակ բնակարաններու մէջ սովըրաբար պիշերը մարդ չէր գտնուիր: Օտարականը փորին վրայ պառկելով ծակէն խրճիթին մէջ սպրդեցաւ: Խրճիթը տաք էր: Ցարդեայ անկողնի մը դատ հոն, որ բաւական լաւ էր. վայրկեան մը վրան երկնցաւ և այնքան յոգնած էր որ ամենևին չշարժեցաւ: Ցետոյ տեսնելով որ տոպրակը կոնակին վրայ նեղութիւն կուտար իրեն, տեսնելով նաև որ պատրաստ բարձ մ'էր այն, սկսաւ փոկերուն միս քակել: Նոյն պահուն որոտումի նման անագորոյն թնդիւն մը լսեց, աչերը վերցուց և խրճիթին ծակէն տեսաւ որ մութին մէջ ահագին շունի մը գլուխը կը ծրագրուէր:

Խրճիթը շունի մը որջն էր:

Մարդը որ նոյնպէս հատատաղուկ և ամէհի մէկն էր, դադաղանը ձեռքը առաւ, տոպրակը վահան մ'ըրաւ, և վերջապէս յաջողեցաւ որջէն դուրս ելնելու. այս առթիւ իր հինգ

լսթերուն պատռուածները աւելի լայնցան: Պարտէզէն ալ դուրս ելաւ, բայց կոնակի վրայ ցայլելով, վասն զի շունը վախցնելու համար ստիպուած էր դաղանը այն կերպով շարժելու, զոր այս տեսակ սուսերամարտութեանց վարպետները լաւ ջոջ ֆոքիըն կանուանեն:

Երբ բաւական դժուարութեամբ նորէն դուրս ելաւ արդէն գիշերին վրայէն անցնելով, երբ ինքզինքը փողոցը գտաւ՝ մինակ, առանց բնակարանի, առանց յարկի, առանց պատսպարանի, վճռուած ըլլալով նաև այն յարկեայ անկողնին վրայէն և այն ողորմելի որջէն, քարի մը վրայ աւելի ինկաւ քան թէ նստաւ, և կերևայ թէ անցորդ մ'որ փողոցէն կանցնէր, անոր աղաղակը լսեց որ կըսէր.— Եւ ոչ խակ շուն մ'եմ:

Պահ մ'ետք ոտքի վրայ ելաւ և սկսաւ քալել: Քաղաքէն դուրս ելաւ, յուսալով թէ գուցէ դաշտերուն մէջ ծառ մը կամ յարդի դէզ մը կը գտնէ և կը պատսպարուի:

Այսպէս ժամանակ մը քալեց՝ միշտ գլուխը կորած: Երբ զգաց թէ մարդկային ամէն տեսակ բնակարաններէ հեռի կը գտնուի, գլուխը վերցուց և աչերը չորս կողմը շրջեց: Տեսաւ որ դաշտի մը մէջն էր. իր առջև այն ցած բլուրներէն մին կար, որոնք կարուած ոդորկ խոզանոցներով ծածկուած են և որոնք հունձքէն ետք խուզուած գլուխներու կը նմանին:

Հորիզոնը բոլորովին խաւար էր. միայն դիշերուան մշուշութիւնը չէր այս խաւարը. գրեթէ գետնին մօտ գիշուած ամպեր ալ կային, որոնք կարծես թէ բլուրին վրայ կը կըթնէին և վեր կելնէին երկինքը պատելով: Լուսինը պահ մ'ետք պիտի ելնէր, և զէնիթին վրան ալ տակաւին վերջալուսական նշոյլ մը կը ծփար. հետևաբար այն ամպերը երկնից վրայ սպիտակագոյն դմբեթ մը կը կազմէին, ուսկից երկրիս վրայ լոյս մը կարձակուէր: Արդ երկիրը երկինքէն աւելի լուսաւորուած էր: Այս լուսաւորութիւնը օդևրևութեան պատճառի մ'աղէտաւոր հետևանքն էր, և բլուրը որու շրջանակը խեղճ և անշուք էր, խաւարամած հորիզո-

Ցին վրայ անորոշ և ժպիտն տեսքով մը կը ծրագուէր։ Այս տեսարանը իր ամբողջութեամբը սոսկալի, փոքր, տխուր և տհմանաւոր էր։ Ոչ դաշտին և ոչ ալ բլուրին վրայ բան մը չկար, բայց 'ի տձև ծառէ մը որ Ճամբորդէն քանի մը քայլ անդին սպրսռելով կը դալարուէր։

Ցայտնի է թէ այս մարդը չունէր խմացականութեան և մտքի այն փափուկ սովորութիւնները, որով մարդս իրերու անսասոյդ տեսքէն կը տպաւորուի. սակայն այն երկինքին, բլուրին, դաշտին և ծառին վրայ այնպիսի ազետաւոր երեւոյթ մը կար, որ Ճամբորդը պահ մ'անշարժ Ճանչէն և մտախոհելէն ետք յանկարծ եռ դառնալ սկսաւ։

Կան վայրկեաններ ուր կարծես թէ բնութիւնը թշնամի է։ Եռ դարձաւ, բայց Տ...ի դռները գոցուեր էին։ Տ... քաղաքը որ կրօնական պատերազմներու ժամանակ պաշարումներու դիմացած է, դեռ 1815ին հին պատերով շրջապատուած էր։ Այս պատերը կը պաշտպանուէին քառաձև աշտարակներէ, որոնք եռքէն քանդուեցան։ Ճամբորդը խրամատէ մ'անցաւ և քաղաքը մտաւ։

Երեկոյեան ժամը գրեթէ ութն էր։ Փողոցները չՃանչնալուն համար, սկսաւ քայլել առանց գիտնալու թէ ուր կերթայ։

Այսպէս մինչև կառավարչին պաշտօնատունը, յետոյ կղերանոցը հասաւ։ Մայր եկեղեցիին հրապարակէն անցնելու ատեն սպառնալու ձեւով ձեռքը դէպ 'ի եկեղեցիին կողմը շարժեց։ Այս հրապարակին անկիւնը տպարան մը կայ։ Առաջին անդամ այս տպարանին մէջ տպուեցան կայսեր և կայսերական պահպանդ զօրաց առ բանակին ուղղեալ յայտարարութիւնները որոնք Էլպա կղզիէն բերուած էին և զոր նոյն իսկ Նաբոլէոն շարադրած էր։

Օտարականը յողնութեան պատճառաւ ուժէ ինկած և ամէն բանէ յոյսը կտրած ըլլալով այն տպարանին դռան առջեւ դանուող քարէ նստարանին վրայ պառկեցաւ։

Նոյն պահուն եկեղեցիէն պառաւ կին մը դուրս ելնելով տեսաւ այս մարդը որ մութին մէջ երկնցած էր։

— Բարեկամ, ինչ կընէք հոդ, ըսաւ կինը։

Մարդը խստիւ և բարկութեամբ պատասխանեց.

— Բարի կին, ըրածս արդէն կը տեսնես, պառկեցայ որ քնանամ։

Բարի կինը, — իրօք բարի ըսուելու արժանի էր ան, — Ռ...ի մարդիկուհին էր։

— Այդ քարին վրայ, հարցուց ան։

— Տան և լինը տարի փայտէ անկողնի մը վրայ պառկեցայ, ըսաւ մարդը. այսօր ալ քարէ անկողնի մը վրայ կը պառկիմ։

— Ձինուո՞ր մ'էիք։

— Այո՛, զինուոր էի, բարի կին։

— Ինչո՞ւ պանդոկը չէք երթար։

— Վասն զի ստակ չունիմ։

— Ափսո՜ս որ քսակիս մէջ քառասուն փարա ունիմ, ըսաւ Ռ...ի մարդիկուհին։

— Տուէք, հոգ չէ։

Մարդը քառասուն փարան առաւ։ Ռ...ի մարդիկուհին շարաչարեց։ — Ասանկ չնչին դումարով մը չէք կրնար պանդոկը երթալ, բայց փորձ մ'ըրէք։ Անկարելի է որ պիշերը հոս անցնէք։ Հարկաւ անօթի էք և կը պաղիք։ Մէկը չգըտնուեցաւ որ պիտի ձեզի իր տունը ընդունէր։

— Ամէն դուռ զարկի։

— Վերջը՞։

— Ամէն դուռէ ալ վռնտուեցայ։

« Բարի կինը » մարդուն թևին պնդելով և հրապարակին միւս կողմէն եպիսկոպոսարանին կից ցած և պզտիկ տուն մը ցուցնելով, կրկնեց.

— Ամէն դուռ զարկիք։

— Այո՛։

— Սա գուան ալ զարկիք:
— Ոչ:
— Զարկէք ուրեմն:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԽՄԲԱՏՈՒՆԻՆ ԽՄԲԱՏՈՒԱԾ ԽՈՀԵՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ա.յն իրիկուն Տ...ի եպիսկոպոսը քաղաքին մէջ իր պատոյը ընծէրն եաք իր սենեակը քաշուեր և ժամերով հոն մնացեր էր: Պօթոօյ վրայօք մեծ երկ մը կը յօրինէր, որ պժբաղդաբար անկատար մնաց: Ուշադրութեամբ աչքէ կանցունէր ինչ որ Հայրապետները և վարդապետները այս ծանրակշիռ նիւթին վրայ ըսած են: Իւր գիրքը երկու մասի բաժնուած էր. առջի մասին մէջ ամենուն պարտաւորութեանց վրայ կը խօսէր. երկրորդին մէջ ամէն մէկուն պարտաւորութեանց վրայ կը խօսէր: Ամենուն պարտաւորութիւնները մեծ պարտաւորութիւններն են, որոնք չորս կարգի կը բաժնուին: Մատթէոս աւետարանիչը հետևեալ կերպիւ կը նշանակէ զանոնք. պարտաւորութիւնք առ Աստուած. պարտաւորութիւնք առ անձն. պարտաւորութիւնք առ ընկերն. պարտաւորութիւնք առ արարածս:

Իսկ միւս պարտաւորութիւնները եպիսկոպոսը ուրիշ դրութեան մէջ գտած էր. թագաւորներու և հպատակներու պարտաւորութիւնները առ Հռոմայեցիս դրուած նամակին մէջ, զաւակաց, կանանց, մայրերու և երիտասարդներու պարտաւորութիւնները Սուրբ Պետրոսի դրութեանց մէջ, ամուսինները, հայրերուն, մանկանց և ծառաներու պարտաւորութիւնները առ Եփեսացիս դրուած նամակին մէջ, հաւատացեալներու պարտաւորութիւնները առ Եբրայեցիս դրուած նամակին մէջ և հայսերու պարտաւորութիւններն ալ առ Կողոսացիս դրուած նամակին մէջ նշանակուած և պատուիրուած են: Այս ամէն պատուիրանները մեծ աշխատութեամբ ներքաշնակաւոր ամբողջութեան մը մէջ զետեղել կուզէր հոգիներու նուիրելու համար:

Ժամը ութին տակաւին կախուած էր՝ բառական անհանգիստ կերպով քառակուսի պզտիկ թուղթերու վրայ դիր դրելով և ծռնկան վրայ բացուած մեծ գիրք մ'ուսնուցնելով, երբ տիկին Մակլուար սովորութեանը համեմատ ներս մտաւ անկողնին քովի պահարանէն արծաթեղէնները առնելու համար: Պահ մ'ետք եպիսկոպոսը զգալով թէ սեղանը պատրաստ է և թէ քոյրը գույն իրեն խոպասէ, գիրքը գոցից, գրասեղանէն ելաւ և սեղանատունը մտաւ:

Սեղանատունը երկայնաձև սենեակ մ'էր, և, ինչպէս ըսած ենք արդէն, փողոցին վրայ դուռ մը և պարտէզը նայող պատուհան մ'ունէր

Տիկին Մակլուար իրօք ալ ամէն սպասներդը բերած և սեղանը պատրաստած էր: Իր գործովը զբաղելու ատեն միանդամայն օրիորդ Պաթթիսթինի հետ կը խօսակցէր: Ճրագ մը կար սեղանին վրայ, որ չիմնեային քովը էր: Ասոր մէջն ալ լաւ կրակ մը վառուած էր:

Դիւրին է զգալիք մ'ունենալ այս երկու կանանց նկատմամբ, որոնց հասակը վաթսուն տարին անցած էր. տիկին Մակլուար կարճահաս, անձնեայ, աշխոյժ էր. իսկ օրիորդ Պաթթիսթինին հնդհամբոյր, նիհար, փափուկ, եղբայրենց քիչ մ'աւելի մեծ էր: Սեռաքսեայ բջջա մը հագած էր, որ 1806ի մոտային համեմատ լաւագոյն էր: Այս բջջան Բարիզէն առած էր և տակաւին կը տեւէր: Թոմիական խօսքերը միայն մէկ բառով խոհա մը բացատրելու յատկութիւնը ունէին, մինչդեռ նոյն իմաստն բացատրելու համար դուցէ հարկ ըլլայ ամբողջ երես մը լեցնել. ուստի այն ատենական խօսքերուն մէն ընտրելով կըսենք թէ տիկին Մակլուար ջեղջիւոհի, իսկ օրիորդ Պաթթիսթին փիլին մը կը բպարանքը ունէր:

Տիկին Մակլուար փողաւոր սպիտակ գլուխ մը և վիզն ալ

ոսկի խաչ մ'ունէր։ Ուսն մէջ գոնուած կնային զարդը այս էր միայն, պարանոցը խիտ սպիտակ թաշկինակ մը կապած և լայն ու կարճ թեզանիքով ասուէ սև բօպա մը հագած էր։ կարմիր և կանաչ քառակուսիներ ունեցող ղենջակ մ'ալ կար վրան, զոր մէջքէն կապած էր կանաչ ժապաւէնով մը՝ ֆլանելէ նոյնագոյն պօռնոյէ մը հետ, որ վերի երկու ծայրերէն երկու գնդասեղով կապուած էր։ Իսկ կօշիկները հաստ և գուլպաներն ալ Մարսիլիայի կանանց սովորութեան համաձայն դեղին էր։ Պաբթիսթինի բօպան 1806ի ձևերուն (patron) համաձայն կտրուած կարճ բօպա մ'էր, որ նեղ թռանդներ (volant), ուսապրի ձևով թեզանիներ, իբր զարդ կախուած ժապաւէն մը և կոճակներ ունէր։ Գորշագոյն մազերը գանդրաձև քէրթֆայով մը ծածկուած էին։ Տիկին Մակլուար խելացի, աշխոյժ և բարեսէր կերպարանք մ'ունէր։ Թերնին երկու անկիւնները անհաւասար կերպով վեր ելած, և վերին շուրթը ստորին շուրթէն աւելի լայն ըլլալով վէս և խրոխտ կնիկի մ'երեւոյթը կուտային անոր։ Եպիսկոպոսը լուսած ժամանակ աներկիւղ համարձակութեամբ և միանդամայն յարգանօք կը խօսէր, բայց երբ գերապայծառը կը խօսէր, ինչպէս որ պիտի ընծերցողը, անի կրաւորապէս կը հնազանդէր օրիորդին պէս։ Իսկ Պաբթիսթին և ոչ անգամ կը խօսէր։ Միայն կը հնազանդէր և կը հաւանէր։ Բայց երիտասարդութեանը ժամանակ աղաւորութիւն ունեցած չէր, գլուխին հաւասարութեամբը կապագոյն մեծ աչեր և քիթ մ'ունէր որ երկայն և կանդուն էր, բայց իր բոլոր դէմքէն, իր բոլոր անձէն, ինչպէս ըսինք սկիզբները, անպատում բարութիւն մը կարտաշնչուէր։ Հեզահամբոյր ըլլալու համար ծնած էր ան, բայց հաւատքը, գթասիրութիւնը և յոյսը որոնք հոգին տաքցնող առաքինութիւններ են, այս հեզաբարոյութիւնը սակաւ առ սակաւ մինչև սրբութեան բարձրացուցած էին։ Բնութիւնը գառն մը և կրօնքն ալ հրեշտակ մ'ըրած էր զանի։ Խեղճ սրբասուն աղջիկ։ Քաղցր

միջատակ որ աներևութացած էր։ Օրիորդ Պաբթիսթին այն գիշեր եպիսկոպոսարանի մէջ տեղի ունեցող դէպքը եթէ այնքան պատմած է որ շատ անձինք որք դեռ կենդանի են, այն դէպքին մանրամասն պարագաներն անգամ կը յիշեն։ Եպիսկոպոսը սեղանատունը մտած ատեն տիկին Մակլուար փոքր ինչ եռանդով կը խօսէր, օբէրժինն հետ կը խօսակցէր խնդիրի մը վրայօք, որ ընտանի էր իրեն, և որուն եպիսկոպոսը սովորած էր։ Խնդիրը տան դռան դռնափակին վրայ էր։ Կերևայ թէ տիկին Մակլուար ընթրիքին համար քանի մը պաշար առնելու պատճառ տեղեր բաներ լսած էր։ Շարաշուք դատարկասունի մը վրայօք խօսք կը պարաէր, կըսուէր թէ կասկածելի թափառական մ'եկած էր, որ անշուշտ քաղաքին մէջ տեղ մը կը գտնուէր, և թէ կարելի է որ դէշ փորձանքի հանդիպին որոնք որ այն գիշեր ուշ դառնալ ուզեն իրենց տունը։ Թէ ոստիկանութեան տեսչութիւնը լրջօրէն չէր կատարեր իր պաշտօնը, վասն զի կառավարիչը և քաղաքապետը իրարու հետ հակառակութիւն ունէին և կուզէին իրարու պէշութիւն ընել դէպքերու տեղի տալով։ Թէ հետևաբար խելացի մարդիկ կը պարտաւորէին իրենք հսկել քաղաքին պահպանութեանը և զգուշանալ, և թէ պէտք էր որ իւրաքանչիւր ոք հաստատուն կերպով փակէր, կղպէր և ամրապնդէր իր տունը, և գոռոզն ալ աղէկ ըներ։

Տիկին Մակլուար այս վերջին խօսքը շեշտելով ըսաւ, բայց եպիսկոպոսը իր սենեկին մէջ պաղած ըլլալով, չվնասային առջև նստեր էր և կը տաքնար, նաև ուրիշ բաներու վրայ կը մտածէր։ Ռւսսի առարկութիւն մը չըրաւ այն շեշտաւոր խօսքին նկատմամբ զոր տիկին Մակլուար ըսած էր։ Տիկին Մակլուար այն խօսքը երբ նորէն կրկնեց, օրիորդ Պաբթիսթին՝ իր եղբօրը առանց ախաճութիւն մը պատճառելու տիկին Մակլուարը զոհ ընել ուզելով, համարձակեցաւ վեհութեամբ ըսելու.

— Եղբայր իմ, տիկին Մակլուարի ըսածը կը լսէք։

— Անորոշ կերպով բան մը լսեցի, ըսաւ եպիսկոպոսը։ Ցեղոյ կիսով չափ ամօրը գարձնելով, ձեռքը ծունկերուն վրայ դնելով և դէպ ի պառաւ ապաստէին վերցնելով իր հմայիչը և դառնթ դէմքը, որ կրակը վարէն կը լուսաւորէր, շարայարեց։ — Ըսէ նայինք, ինչ կայ, բան մը կայ, միթէ մեծ վտանգի մը մէջ ենք։

Անաւանն տիկին Մակլուար կրկին պատմեց ամբողջ եղելութիւնը, ակամայ քիչ մը չափազանց կերպով պատմելով։ Մակլուարի պատմութեան նայելով դնչու մը, բոխոռն մարդ մը, վտանգաւոր մարդկային մը կար քաղաքին մէջ այն պահուն. թէ այս մարդը Ծագէն Լապարի պանդոկը գացեր էր, բայց Լապար չէ ընդուներ զանի. թէ դասէնաիի պուլվարէն դալը և մութ առեն անոր թափառիլը տեսնողներ կային. վերջապէս տպրակ և չուան կրող և սարսափելի դէմք մ'ունեցող մարդ մ'է եղեր ան։

— Սոմյդ է ըսածդ, հարցուց Պիէնվընու։

Եպիսկոպոսին այսպիսի հարցում մ'ընելու դիջանելէն տիկին Մակլուար ոգի առաւ. այս հարցումէն մակաբերեց թէ եպիսկոպոսն ալ ոչ նուազ կը խռովուէր, ուստի յաղթահատակ շարունակեց իր պատմութիւնը։

— Այո՛, սրբազան հայր, ըսածիս պէս է։ Այս դիշեր աղէտք մը պիտի պատահի քաղաքիս մէջ. ամէն մարդ այդ կարծիքը ունի. ցաւալի է որ ոստիկանութիւնն ալ քաղաքին անդորրութեանը հոգ չառնիր։ Լեռներու մէջ քաղաքի մը մէջ ապրիլ, եւ դիշերը փողոցներուն մէջ և ոչ իսկ կանթեղ ունենալ. մարդ դիշերով դուրս կելլէ և որ կողմը դառնայ մութ խորշերէ 'ի գատ բան չտեսներ։ Ես կըսեմ, սրբազան Հայր, և ահա օրիորդն ալ ինծի պէս կըսէ թէ...։

— Ես բան մը չըսի, ընդհիջեց քոյրը, վասն զի եղբայրս դէշ բան չըներ։

Տիկին Մակլուար խօսքը շարունակէց իբր թէ բողոք մ'եղած չըլլար։

— կըսեմք թէ այս տունը ամենևին ապահով չէ. եթէ սրբազանը հրաման կուտայ, երթամ Բօլէն Միւզպուա դարբինը կանչեմ որպէս զի դռան հին պարզունակները նորէն դնէ. պարզունակները պատրաստ են. վայրկենի մը գործ է այս. կը կրկնեմ թէ դէթ միայն այս դիշերուան համար պարզունակ պէտք է, սրբազան հայր, վասն զի սոսկալի բան մ'է այնպիսի դուռ մ'ունենալը զոր ուզողը կը բանայ դուրսէն՝ դռնափակը վերցնելով. այս չբաւեր, և ահա Ձեր Սրբաքահնութիւնը սոսկութիւն ըրած է ամէն եկողին հրամէ ընելու, և, ա՛վ Աստուած իմ, կէս դիշերի առենները անդամ ուզողը առանց հրամանի ներս կը մտնէ...։

Սոյն պահուն դուռը զարնուեցաւ բռնական ուժգնութեամբ։

— Հրամեցէք, ըսաւ եպիսկոպոսը։

ԳԼՈՒԽ Գ։

ԿԲԱՒՈՐԱԿԱՆ ՀՆԱԶԱՆԴՈՒԹԻՒՆ ԳՐԻՆՏԶՆՈՒԹԻՒՆԸ

Դուռը բացուեցաւ և այնպիսի ուժգին կերպով բացուեցաւ որ կարծես թէ մէկը զօրութեամբ և հատատութեամբ հրած էր զայն։ Մարդ մը ներս մտաւ։ Արդէն կը ճանչնանք թէ ո՛վ է այս մարդը։ Ա՛ս այն Ճամբորդն է որ ինչպէս տեսանք քիչ մ'առաջ, լքևան մը դանելու համար կը թափառէր։

Երբ մտաւ, քայլ մ'առաւ և կեցաւ առանց զոցելու դուռը։ Տոպրակը կռնակն էր, դաւաղանը ձեռքը. նայուածքը խոժոռ, յանդուգն, յոդնած և ուժգին էր։ Զմրնէային կրակը կը լուսաւորէր զան։ Ջարշուք կերպարանք մ'ունէր։ Աղէտաւոր երևոյթ մ'էր ան։

Տիկին Մակլուար և ոչ իսկ կրցաւ աղաղակ մ'արձակել։ Սարսուռ մը զգաց և բերանը բաց մնաց։

Օրիորդ Պաբթիսթին ետին դառնալով ներա մոնող մարդը նշմարեց և վախէն կէս մ'ոտքի վրայ ելաւ. յետոյ կլուխը կամայ կամայ կրակարանին կողմը դարձնելով սկսաւ եղբօրը նայիլ, և ահա իր դէմքը նորէն սառցաւ իր սովորական կատարեալ հանդարտութիւնը և պարզութիւնը: Եպիսկոպոսը մարդուն կը նայէր հանդարտօրէն:

Երբ բերանը պիտի բանար հարցնելու համար նորեկին թէ ինչ կը փափաքէր, մարդը երկու ձեռքովը դաւազանին վրայ կռթնեցաւ, աչերը ծերունիին և երկու կնոջ վրայ ժուռա ձեց փոփոխակի, և առանց ապասելու որ եպիսկոպոսը խօսի, բարձր ձայնով մ'ըսաւ.

— Անունս Ժան Վալժան է. իսկ ես թիապարա մ'եմ: Տատն և իննը տարի թիապարաներու բանտը մնացած եմ: Չորս օրէ 'ի վեր ազատեցայ, և չորս օրէ 'ի վեր կը քայլեմ Բօնթարլիէ երթալու համար, վասն զի հոն է երթալու տեղս: Թուլօնէն մինչև հոս եկայ չորս օր քայլելով: Այսօր հետս տատներկու մղոն ճամբայ առի: Այս իրիկուն երբ այս քաղաքը հասայ, պանդոկ մը գացի, բայց վռնտուեցայ դէղէն անցպրիս պատճառաւ, զոր հարկ եղած էր քաղաքապետին պաշտօնատունը յայտնել: Ուրիշ պանդոկ մ'ալ գացի, բայց թէ առջինին և թէ երկրինն պանդոկապետը «կորիր դնա» ըսաւ ինձ: Ոչ ոք ընդունեց զիս: Բանտը գացի, բանտապահը դուռը չբացաւ: Շունի մ'որջը գացի, բայց շունն ալ խածաւ և վռնտեց զիս մարդերուն պէս. կարծես թէ ոմն ըլլալը գիտէր: Դէպ 'ի դաշտերը գացի դուրսը ասպէրու պաշարանոցին ներքև պառկելու համար, բայց երկինքը ասող չէր: Կարծեցի թէ պիտի անձրևէ և թէ բարի Աստուած մը չկար որ անձրևը արգիլէ, ուստի քաղաքը վերադարձայ դռան մ'առնէ քնանալու համար: Վարը, հրապարակին մէջ քարի մը բայ պառկելու վրայ էի երբ բարեսիրտ կին մը ձեր տունը ցոյց տալով, ըսաւ. Սա դուռը զարկէ: Զարկի և ներս մտայ. չէ հաս, պանդոկապետ մ'էք դուք: Ստակ ունիմ, որ

դրամագլուխս է: Հարիւր ինը ֆրանգ և տասնուհինգ սո ունիմ, զոր թիապարտութեան մէջ տասն և ինը տարի աշխատելով վաստկեցայ: Ուստի պատրաստ եմ վճարելու: Միթէ հմգս է. ստակ ունիմ, ըսի: Խիստ յոգնած եմ. ոտքով տասներկու մղոն քայլեցի. անօթի եմ. կուզէք որ հոս ձեզի այս պիղծը:

— Տիկին Մակլուար, ըսաւ եպիսկոպոսը, ճկ պնակ ածելի դիր սեղանը:

Մարդը երեք քայլ առնելով ճրագին մօտեցաւ, որ սեղանին վրան էր, և կարծես եպիսկոպոսին ըսածը լաւ մը չհասկնալով, ըսաւ.

— Պիտանաք. նորէն կը կրկնեմ թէ թիապարա մ'եմ. ես ղեռնագործ դատապարտեալ մ'եմ. թիարանէն (galères) կուգամ: — Գրպանէն դեղնագոյն մեծ թուղթ մը հանեց և բացաւ. — Ահա անցպրիս. ինչպէս կը տեսնէք, դեղին է: Այս պատճառաւ ուր որ երթամ կը վռնտուիմ: Կուզէք կարդալ: Կարդալ գիտեմ, ես կարդամ: Թիարանին մէջ սորվեցած եմ գրել կարդալը: Սորվիլը ուղղութեան համար դպրոց մը կայ հոն: Ահա տեսէք ինչ գրուած է անցպրիս մէջ: «Ժան Վալժան դատապարտութենէն ազատեալ ղեռնագործ, Դնեալ 'ի... » այս կտորը պէտք չունիք կարդալու, «տասն և ինը տարի թիարանը մնաց: Հինգ տարի՝ դուռ պատուհան խորտակելով գողութիւն ընելուն և տասնուչորս տարի ալ չորս անգամ թիարանէն փախչելու փորձ ընելուն համար: Վտանգաւոր մարդ մ'է ան»: Ահաւասիկ այս պատճառաւ ամէն մարդ դուրս վռնտած է զիս: Գուք կուզէք ընդունիլ զիս: Միթէ պանդոկ մ'է հոս: Կը հաճիք որ հոս ընթրեմ և պառկիմ. ախոռ մ'ունիք:

— Տիկին Մակլուար, ըսաւ եպիսկոպոսը, ննջարանին անկողնին վրայ սպիտակ սաւան մը փռէ:

Արդէն բացատրեցինք թէ մինչև որ տասիճան կերթար հիւրասիրութիւնը:

Տիկին Մակլուար դուրս ելաւ առած հրամանները կատարելու համար։

Եպիսկոպոսը մարդին դառնալով ըսաւ.

— Պարոն, նստէք և տաքցիք։ Մեկ րոպէէն պիտի ընթրենք, և ընթրելու ժամանակ ձեր անկողինն ալ պիտի պատրաստուի։

Հիմա ալ մարդը կատարելապէս հասկցաւ։ Իր դէմքը որ մինչև այն առեն տխուր և խոժոռ էր, ապշութեամբ, տագնապով և ուրախութեամբ դրաւուեցաւ, և տարօրինակ երևոյթ մ'առաւ։ Ցիմար մարդու մը պէս սկսաւ թոթովել։

— Իրա՛ւ ըսիք. ինչ. իրաւ պիտի ընդունիք զիս. պիտի չվռնտէք ուրիշներուն պէս. Թիատարաի մը պարո՛ն ըսե՛ր, իբր աէր առ ծառայ՝ գնա, կորիր, շուն, չքսե՛ր ինձ, ինչպէս միշտ կըսեն ամէնքն ալ։ Կը կարծէի որ պիտի վռնտէք զիս, և ահա առար համար ալ շուտ մ'ըսի թէ ո՛վ եմ, ո՛հ, ապրի ուրեմն այն բարեսիրտ կինը որ ձեր դուռը ցուցուց ինձ։ Հաւատացէք կատպայ երբ կը մտածեմ թէ պիտի ընթրեմ, և տաւտով ծածկուած կակուղ անկողնի մը վրայ պիտի պառկիմ ամէն մարդու պէս. անկողինն ինծի համար, ինծի որ տասն և ինը տարիէ 'ի վեր անկողնի մը վրայ պառկած չեմ։ Ուրեմն կը հաւիք որ հոս ձմեմ, այնպէս չէ՞։ Բարի մարդեր էք եղեր. մտաւտնդ թէ տակ ալ ունիմ. յօժարակամ պիտի վճարեմ։ Նեղութիւն, պարոն պանդոկապետ, ինչ է ձեր անունը։ Ինչ որ ուզէք պիտի վճարեմ։ Բարեպաշտ մարդ մ'էք։ Պանդոկապետ էք, անանկ չէ՞։

— Եկեղեցական մ'եմ ես, և հոս կը բնակիմ, ըսաւ եպիսկոպոսը։

— Եկեղեցական մը, կրկնեց մարդը։ Ո՛հ, ո՛րքան բարեպաշտ եկեղեցական մ'էք. ապա ուրեմն իմիմ տակ չէք ուղեր, այնպէս չէ՞, պարոն ժողովրդապետ։ Այս ան՛ծ եկեղեցիին ժողովրդապետան էք անշուշտ։ Ո՛հ, ո՛րքան ապուշ եմ՝ եղեր որ դժակնիդ չէի տեսեր։

Մարդը խօսելու առեն տոպրակը և պաւազանը անկիւն մը պեռեզած, անցագիրը դրպանը դրած և նստած էր։ Օրիորդ Պաթիսթին հեղութեամբ անոր կը նայէր։ Մարդը շարաչարեց.

— Դուք մարդասէր անձ մ'էք, պարոն ժողովրդապետ, և արհամարհանք ինչ է չգիտէք։ Բարեսիրտ եկեղեցականի մ'ըլլալը լաւ բան մ'է։ Ուրեմն հարկ չկայ որ վճարեմ։

— Չէ, ըսաւ եպիսկոպոսը, պահեցէք տակինիք։ Քանի՞ ֆրանգ ունիք. կարծեմ թէ հարիւր ինը ֆրանգ ունիմ, ըսիք։

— Դառ տասն և հինգ սու, պատասխանեց մարդը։

— Ընդ ամէնը հարիւր ինը ֆրանգ և տասն և հինգ սու, մրքան ժամանակի մէջ վատկեցաք այդ տակը։

— Տասն և ինը տարուան մէջ։

— Տասն և ինը տարի։

Եպիսկոպոսը խորին կերպով մը հառաչեց։

Մարդը շարայարեց, — Այս տակը ամէն ալ պահած եմ գովա։ Ձորս օրէ 'ի վեր ձիայն քսան և հինգ սու ծախք ըրի, զոր կրասի մէջ կատքէն բեռ իջեցնողներու օգնելով վատկեցայ։ Քանի որ արբա մ'էք, ըսեմ ուրեմն թէ թիատրանը քահանայ մ'ունէինք։ Օր մ'ալ եպիսկոպոս մը տեսայ։ Գեղապայծառ կանուանի ան. Մարսիլիայի մէջ Մաժօրի եկեղեցւոյ կոպոսն է։ Ժողովրդապետներու վրայ իշխող ժողովրդապետն է ան։ Ասի դուք ալ պիտէք. նեղութիւն կերպով չխօսեցուս. Էհ, ո՛րքան հեռի է մեզմէ ասանկ բաներու վրայ ձիշդ տեղեկութիւն ունենալը։ Կը հասկնաք արդէն թէ մեզի պէս մարդիկ. . . Թիատրանին մէջ խորանի մ'առջև պատրաստ մատոյց, դլուխն վրայ ոսկեղէն սրածայր բան մ'ունէր, որ կէսօր առեն արևուն կը փայլփլէր։ Մենք երեք կողմէ կարգով շարուած էինք. ձիշդ դիմացիս թնդանօթներ կային, որոնց պատրոյգները վառուած էին։ Աղէկ մը չէինք առեներ։ Եպիսկոպոսը խօսեցաւ, բայց շատ հեռի էինք, բան

մը չէինք լսեր։ Ահա ասի է եպիսկոպոս ըսածը։

Մինչդեռ կը խօսէր ան, եպիսկոպոսը դացած էր դուռը դոցելու որ բաց մնացած էր։

Տիկին Մակլուար ներս մտաւ։ Պնակ մը բերաւ և սեղանին վրայ դրաւ։

— Տիկին Մակլուար, ըսաւ եպիսկոպոսը, կարելի եղածին չափ կրակին մօտ դիր պնակը. և դեպ՝ի իր հիւրը դառնալով ըսաւ, — Ալպեան լեռներու մէջ գիշերուան հովը չատ խիստ է։ Պարոն, կարծեմ թէ կը մնաք։

Ամէն անգամ որ եպիսկոպոսը մեղմ և հանդարտ ձայնովը և կարի բարեսէր ընտանութեամբ մը պարոն կըսէր, մարդուն դէմքը կը զուարթանար։ Թիատրոի մը պարոն ըսելը Մէտիւզի նաւաբեկի մը դաւթի մը չուր տալ է։ Անուանարկութիւնը ակնածութեան ծարաւի է։

— Ահա ձրագ մը որ խիստ քիչ լոյս կուտայ, ըսաւ եպիսկոպոսը։

Տիկին Մակլուար հասկցաւ ինչ ըսել ուղելը, սրբազանին պատկելու խուցը դնաց և չինէպային վրայէն երկու արծաթեայ աշտանակները առնելով վառեց ու բերաւ սեղանին վրայ դրաւ։

— Պարոն ժողովրդապետ, ըսաւ մարդը, բարի մարդ մ՝էք դուք. ձիս ոչ միայն չէք արհամարհեր, այլ նաև կը հիւրընկալէք։ Ինծի համար մոռերնիդ կը վառէք։ Այլ սակայն ուսիկ գալս և թշուառ մարդ մ՝րլլալս չպահեցին ձեզմէ։

Եպիսկոպոսը որ մարդուն քովը նստած էր, մեղմով անոր ձեռքը բռնելով, ըսաւ. — կրնայիք անուննիդ չյայտնել ինձ։ Այս տունը իմս չէ, այլ Յիսուսի Քրիստոսի տունն է։ Այս դուռը ներս մտնողին չհարցներ թէ ինչ է անունը, այլ կը հարցնէ թէ վիշտ մ՝ունի։ Ուշտահար էք, անօթի և ծարաւի էք. ուրեմն բարի եկաք։ Շնորհակալ մի ըլլաք ինծի. մի ըսէք թէ տունս կընդունիմ ձեզի։ Այս տունը մի միայն ապաստանարանի մը կարօտողներուն է։ Ես կրկնեմ ուրեմն

ձեզի, ձեզի որ անցորդ մ՝էք, թէ հոս ձեր տան մէջ կը գտնուիք. հոս ինչ որ կայ, ամէնն ալ ձերն է։ Անուննիդ գիտնալու ինչ պէտք ունիմ։ Մանաւանդ թէ անուննիդ ինծի ըսելնէդ առաջ, ուրիշ անուն մ՝ալ ունիք զոր գիտէի։

— Իրաւ ըսիք. իրօք գիտէիք անունս։

— Այո՛, պատասխանեց. եղբայրս կանուանիք դուք։

— Ձեզի բան մ՝ըսեմ, պարոն ժողովրդապետ. երբ ներս մտայ, շատ անօթի էի. բայց այնքան բարութեամբ կը վարուիք հետս որ ալ չգիտեմ թէ ինչ եմ. անօթութիւնն չմ՝դպար ալ։

Եպիսկոպոսը մարդուն նայեցաւ և ըսաւ.

— Կրեայ թէ շատ վիշտ կրած էք։

— Ո՛հ, ըսաւ մարդը. տասն և ինն տարի կարմիր տաբատով հագայ, ոտքս դնդակ կրնցի, տախտակի մը վրայ քնացայ, տաքէն, ցուրտէն, աշխատանքէն և թիավարութեամբ տանջուեցայ, գաւազանի հարուածներ կերայ, ոչինչ բանի համար կրկին շղթայով կապուեցայ, խօսքի մը համար խաւարին բանտի մատնուեցայ, նաև յանկողնի հիւանդ եղած տեղս շղթայով կապուած մնացի։ Շուներըը, այո՛, շուները իմէ աւելի երջանիկ են։ Տասն և ինն տարի քաշէցի այս ամէնը. քառասունը վեց տարեկան եմ։ Հիմա ալ դեղին անցագիր ունիմ։ Ահա քաշածներս։

— Այո՛, պատասխանեց եպիսկոպոսը, տրտմութեան տեղէ մ՝ելած էք։ Մտիկ ըրէք։ Երկնից մէջ աւելի շատ ուրախութիւն պիտի գտնէ ապաշաւող մեղաւորի մը արտասուալի դէմքը քան երեք հարիւր արդարի սպիտակափայլ զգեստը։ Եթէ այդ վշտալի տեղէն մարդերու դէմ ատելութեան և բարկութեան զգացումներով դուրս եկած էիք, մեղք ձեզի, իսկ եթէ բարեսիրութեան, քաղցրութեան և հաշտութեան զգացումներով եկած էիք, մեզմէ աւելի կարժէք։

Սակայն տիկին Մակլուար թանը սեղանը բերած էր. այս թանը չուրով, իւղով, հացով և աղով շինուած էր, սեղա-

դին վրայ կար նաև քիչ մը խոզի ճարպ, կաթ մը ոչխարի միս, թուղ, թարմ պանիր և հաճարէ մեծ հաց մը: Եւ սիսկոպոսին այս սովորական ընթրիքին մօվի հին դինիէն շիշ մ'ալ դինի վերագրած էր ան:

Եպիսկոպոսին դէմքը յանկարծ այն ղուարթ կերպարանքը առաւ, որ հիւրասէր բնաւորութեանց յատկութիւնն է:

— Հրամեցէք, ըսաւ ազդու ձայնով մը, ինչպէս որ իր սովորութիւնն էր ընելու երբ օտարական սեղանակից մ'ունենար: Մարդը իր աջ կողմը նստեցուց. իսկ օրիորդ Պարթիսթինն կատարեալ հանդարտ էր և բնական վիճակը պահած, ձախ կողմը նստաւ: Եպիսկոպոսը Հայր Ջերը ըսաւ, և սովորութեանը համեմատ նոյն իսկ ինքն Թանը բաշխեց: Մարդը անյապաղ ուտել սկսաւ:

Ծանկարծ եպիսկոպոսը ըսաւ. — Բայց կարծեմ թէ սեղանին վրայ բան մը կը պակսի:

Երբք տիկին Մակլուար բացատրականէս հարկաւոր եղած երեք պնակը միայն գրած էր: Բայց եպիսկոպոսը սեղանակից մ'ունենալ ատեն սովորութիւն ըրած էր փոռոին վրայ վեց արծաթեայ պնակներն ալ շարել տալ. անմեղ ցոյց մ'էր այս: Զարդ համարուղ այս սիրուն ցոյցը մանկային շնորհալի շքեղասիրութիւն մ'էր այս խաղաղ և անաչառ տան մէջ ուր աղքատութիւնը արժանապատուութեան աստիճանին բարձրացած էր:

Տիկին Մակլուար եպիսկոպոսին դիտողութիւնը հասկցաւ, առանց բան մ'ըսելու դուրս ելաւ, և պահ մ'ետքը եպիսկոպոսին պահանջած միւս երեք պնակներն ալ սեղանակից-ներուն ամէն մէկուն առջև համաչափօրէն դետեղուած կը դայլէին փոռոին վրայ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԲՈՆԹԱՐԼԻՑԻ ՊԱՆԻՐ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ՎՐՁՁ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Ընթերցողին ձշդապէս նկարագրելու համար ինչ որ ընթրիքին ժամանակ խօսուեցաւ կամ եղաւ, կը պարտաւորինք օրիորդ Պարթիսթինի առ տիկին Պուաշըվրոն գրած նամակէն յետագայ տողերը քաղել, ուր Թիսաբարին և եպիսկոպոսին խօսակցութիւնը իր ամէն պարագաներովը պարզուեցաւ պատմուած է:

«. . . Այս մարդը ամենևին ուշադրութիւն չէր ըներ մեզմէ և ոչ մէկուն: Սովամահի մը պէս անյապաղաբար կուտէր: Բայց ընթրիքէն ետք ըսաւ.

«— Պարոն ժողովրդապետ, այս ընթրիքը ինձի համար խիստ պատուական է. բայց կը պարտաւորիմ խոստովանիլ թէ ձեզմէ աւելի պատուական բաներ կուտեն այն սայլորդները որոնք գիս չթողուցին որ իրենց հետ ընթրեմ:

«Խօսքը մէջերնիս մնայ, այս դիտողութենէն քիչ մը դըժուարեցայ: Եղբայրս պատասխանեց.

«— Անոնք իմ աւելի կը յոգնին:

«— Ոչ, կրկնեց մարդը, աւելի ծառի ունին, ահա այս է պատճառը, բայց դուք կը տեսնեմ որ ապրատէք: Գուցէ նաև ժողովրդապետ չէք: Երբք ժողովրդապետ էք: Ա'Հ, եթէ Աստուած արդարասէր ըլլար, պէտք էր որ ժողովրդապետ եղած ըլլայիք:

«— Աստուած արդարասէր է, մանաւանդ շատ արդարասէր, ըսաւ եղբայրս: Պահ մ'ետքը շարայարեց.

«— Պ. Ծան Վալժան, կարծեմ թէ Թօնթարլիէ կերթաք:

«— Այո՛, և հրամայուած է ինձ միայն մէկ շաւիղէ ձամբորդել:

« կարծեմ թէ ասանկ բան մարդը : Ճեռայ չարունակեց ,

« Պէտք է որ վաղը առաւ սրեը ծագելու առեն Ճամ» քայ եղնեմ : Ճամբորդութիւնը տաժանելի է : Գիշերները ցուրտ կայ , ցորեկները ալ տաք » :

« Երթալու քաղաքդ պատուական քաղաք մ'է , պատասխանեց եղբայրս : Ցեղաշրջումին ժամանակ ընտանիքս մը նահակացաւ . նախ Ֆրանչ-Գոնթէ քաշուեցաւ , և ժամանակ մը հոն ապրեցաւ բազուկովս աշխատելով : Աշխատելու կամք ունէի , և ահա իրօք հոն դործ գտայ : Ուզած դործդ կրնաս ընտրել : Քարտարաններ , աղաղարաններ , դատարաններ , իւղարաններ , մեծ ժամադրյաններու , պողպատեայ և պղնձեայ իրերու դործարաններ կան , և առ նուազն քսանի չափ երիաթի դործանոցներ , որոնց չորսը Լօի , Շալիլլեոնի , Օաէնգաւրի և Գէօրի մէջ կը գտնուին , ու խիստ ընդարձակ են » :

« կարծեմ չեմ սխալիր եթէ հասատատեմ թէ եղբօրս տուած անուններդ իրօք այս անուններն են . չետոյ խօսքը ընդմիջելով ըսաւ ինձ .

« — Սիրելի՛ քոյր , այդ քաղաքին մէջ ազգական չունինք :

« — Ունէինք , պատասխանեցի . մանաւանդ անոնց մին էր պ . Տը Լիւսընէ որ հին կառավարութեան օրովը Բօնթմարլիէի մէջ քաղաքին գունդերուն պահապաններու գլխաւորն էր :

« — Այո՛ , կրկնեց եղբայրս , բայց 1793ին մարդս իր բազուկներէն ՚ի զատ ուրիշ ազգական չունէր : Ես ալ աշխատած եմ : Բօնթմարլիէի մէջ մեր պիտի երթայք , պարոն Ժան Վալժան , բոլորովին նահապետական և սիրելի արուեստ մը կայ , քոյր իմ : կանխաբեմ այն պարոի դործարաններուն որոնք ֆրէ-էմիէր կառուցանին :

« Եղբայրս միշտ սոխպելով մարդը որ ուսէ , մի առ մի նկատողութեան առնը Բօնթմարլիէի ֆրէ-էմիէրներուն ինչ ըլլալը : Ասոնք երկու տեսակ են եղեր . առաջին տեսակն է ձեռ չրեմաքանները , որոնք Հարուստներուն են , և որոնց մէջ քառապատկամ չիսուն կով կայ . այս կովերը ամառը ելթ կամ ութ հազար կտոր պանիր կարտաբերեն : Երկրորդ տեսակին է ընէքսիյօ-ընէան ֆրէ-էմիէրները , որոնք աղքատներուն են . ասոնք միչին լեռան գիւղացիներն են , որոնք իրենց կովերը մէկ տեղ կը դնեն , և արտաբերուած պանիրը իրենց մէջ կը բաժնեն : Ամառնանով պանրագործ մը կը բռնեն , զոր էքէքթեն կանուանեն . — Ան օրը երեք անդամ ընկերակիցներուն կաթը կընդունի և քանակութիւնը հաշուեփայտի (չէքթէ) մը վրայ կը նշանակէ : — Պանրի դործարանները ապրիլի վերջերը բանելու կսկսին , և յունիսի կէսին առեններդ պանրագործներդ լեռը կը տանին իրենց կովերը : Մարդը քանի որ կուտէր , կենդանութիւն կառնուր : Եղբայրս խանձ կուտար անոր Մօվի այն պատուական դինիէն , զոր ինք չխմեր , վասն զի սուղ դինի է այն , կըսէ : Եղբայրս իր սովորական ղուարթութեամբը զոր դու ալ արդէն դիտես , այս ամէն պատահարները կը պատմէր մերթ ընդ մերթ ինծի համար չնորհալի ձևեր ընելով խօսելու առեն : Աբէ-բէնէ պաշտօնին վրայ կրկին և կրկին անդամ խօսելդ , առանդ ուղղակի և խոտիւ խրատելու մարդը կը փափաքէր որ ան հասկնար թէ այն պաշտօնը կրնար իրեն համար ապաւէն մ'ըլլալ : Բան մը չդտա զրմանք տուաւ ինձ : Ինչ որ ըսի քեզի այս մարդուն վրայով , իրօք նկատը նշմարեցի : Եկու նպէ որ եղբայրս , ՚ի բայ առնելով այն քանի մը խօսքը զոր մարդը եկած պահուն ըսած էր Քրիստոսի վրայօք , թէ սեղանին վրայ և թէ ընթրիքէն հետ ամենևին բան մը չըսաւ՝ մարդուն սիվ ըլլալը անոր յիշեցնելու և թէ իր ալ սիվ ըլլալը անոր յայտնելու համար : Առերևոյթ առիթ մ'էր այս անշուշտ փոքր ինչ քաղցրացնելու և իր ալիսկոպոս մ'ըլլալը Թիատարտին ցուցնելու , որպէս զի սիւ եկած ըլլալը չմոռնար ան : Իր տեղը ուրիշ մ'ըլլար , այսպիսի Թշուառի մը հետ ընկերակցութենին ցուցընելը անշուշտ առիթ մը պիտի համարեր , և անոր մարմինը տնկելու առեն միանդամայն հոդին ալ պիտի տնկեր՝ բա-

թոյլատուով և խրատներով համեմուած քանի մը յանդիման-
նութիւն ընելով, կամ թէ կարեկցութիւն ցուցնելու առեն-
նաև խրատ պիտի տար որ ալ այնուհետև աւելի լաւ վար-
մունք ունենայ: Բայց եղբայրս ոչ անոր ո՛ր քաղաքէն ըլլալը
հարցուց և ոչ ալ առաջարկից որ իր կեանքի պատմութիւնը
ըսէ: Վասն զի այս պատմութեան մէջ բուռն յանցանքն ալ
կար, և եղբայրս կարծես թէ կզգուշանար զայն յիշեցնել
անոր: Թէ մինչև ո՛ր աստիճան կերթար այս զգուշութիւնը,
եթէ կուզես հասկնալ, պիտցիր որ եղբայրս պահ մը Բօն-
Թարլիի լեռնականներուն վրայ խօսք բանալով երբ ըսաւ
թէ անանխ երկնից ծոց տաղտ աշխատանք ո՛ւռնին և ինչ անհեղ ըլլալ-
նոյն համար երջանիկ են, խօսքը անմիջապէս կտրեց՝ վախնալով
որ իր այս խօսքէն որ բերնէն փախած էր, մարդը չվիրա-
ւորուի: Շատ մտածելէն ետք կարծեմ վերջապէս հասկցայ
թէ ինչ կանգնէը եղբօրս սրտին: Անշուշտ կը մտածէր ան
թէ ծան Վալժան անուանող այս մարդը արդէն իր ներկայ
երջանկութեան դաղափարովը գրաւուած էր. թէ աւելի լաւ
էր այս դաղափարը անոր մտքէն հեռացնել, և հաւատացնել
անոր՝ գէթ պահ մը՝ թէ ինքն ալ ուրիշներուն պէս անձ մ՛էր,
և թէ ամէն բան իրեն համար հաւասար էր:

« Եւ իրօք պէտք չէ որ այսպէս ըմբռնուի գթասիրութիւնը:
Սիբելի սիկին, սատուիս աւետարանական տեսակ մը պար-
տաւորութիւն չէ այն ազնուութիւնը, որ քարոզութիւն, ակ-
նարկութիւն ընելէ և բարոյականի դաս տալէ կզգուշանայ,
և երբ մարդս վշտի կէտ մ՛ունի, լաւագոյն կարեկցութիւնը
միթէ այս կէտին ակնարկելէ զգուշանալը չէ: Ինձ այնպէս
երևցաւ թէ եղբօրս ներքին մտածումն ալ այս էր: Ինչ և է,
սա միայն կրնամ հաստատել թէ եղբայրս կարելի է որ այս
դաղափարները ունեցած ըլլայ, բայց անոնց նկատմամբ և ոչ
իսկ ինձի համար ակնարկութիւն մը չըրաւ. ինչ որ էր ա-
մէն իրիկուն, այն իրիկուն ալ սկիզբէն մինչև վերջը նոյնը
ինաց, և այս ծան Վալժանին հետ այն կերպարանքով և

այն կերպով ընթրեց որով կընթրէր ան պ. ծէտէոնի կամ
վիճակին ժողովրդապետին հետ: Ընթրիքը լմնցուցած երբ
թուղը ուտել սկսանք, դուռը զարնուեցաւ: Եկողը ծերպո
խաթունն էր իր պզտիկին հետ զոր պիրկը առած էր: Եղ-
բայրս մանկան ճակատը համբուրեց, և իմ տատնուհինդ
ոտ փոխ առնելով, զոր վրաս ունէի, ծերպո խաթունին
տուաւ:

« Այս վայրկենիս մարդը մեծ ուշադրութիւն մը չէր ը-
ներ: Ա՛լ չէր խօսեր և խիստ յոգնած կերեւար: Երբ խեղճ
ծերպօն դնաց, եղբայրս պոհաբանական աղօթքը բրաւ.
յետոյ մարդուն դառնալով ըսաւ. Հարկաւ մեծ պէտք ու-
նիք քնանալու: Տիկին Մակլուար շատ մը սեղանին սպաս-
ները վերցուց: Հասկցայ որ կը պարտաւորէինք սենեակիս
երթալ և թողուլ որ քնանայ Ճամբորդը, և իրօք երկուքս
ալ վեր ելանք: Սենեկիս մէջ Ֆօրէ–Նուարէն բըռ-
նուած խարբուղի մը մորթը կար. վեր ելնելէս պահ մ՛առաք
սիկին Մակլուարին տուի զայն որ առանի մարդուն անկող-
նին տակը դնէ: Գիշերները շատ ցուրտ կընէ, այս մորթը
անկողինը տաք կը պահէ: Մեզք որ այս մորթը հինցած է.
երթալով վրան մազ չպիտի մնայ: Եղբայրս Ալմանիայի մէջ
Գանուբեան պետի սկանց քով Թօթլօնժէն քաղաքը գըտ-
նուած առեն առած է զայն, ինչպէս նաև փղոսկրեայ կո-
թով պղտի դանակը զոր սեղանին վրայ կը գործածեր:

« Տիկին Մակլուար գրեթէ անմիջապէս վեր եկաւ նորէն.
սկսանք աղօթք ընել Աստուծոյ այն սրահին մէջ ուր ձեր-
մկեղեռնները կը փռենք, և յետոյ իւրաքանչիւր ոք սեն-
եակիս քաշուեցանք առանց բան մ՛ըսելու իրարու »:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՀԱՆԴԻՊՈՒԹԻՒՆ

Պլէնվլեան եպիսկոպոսը իր քրոջը դիշերը քարի ըսելէն ետք սեղանին վրայէն արծաթեայ աշտանակներուն միւն առաւ, և միւսն ալ իր հիւրին յանձնելով, ըսաւ.

— Պարոն, սենեակիդ պիտի տանիմ ձեզի։

Մարդը եռանդէն դնաց։

Ընթերցողը ինչպէս որ արդէն դիտած է մեր ասկէ յառաջ ըսածներէն, բնակարանին սենեակները այնպիսի ձեւով կարգադրուած էին որ աղօթարանը երթալու համար ուրիշ հիւրի անկողինը կամ անկէ եկնելու համար, պէտք էր եպիսկոպոսին պառկելու սենեկին մէջէն անցնիլ։

Երբ այս սենեկին մէջէն կանցնէր, տիկին Մակլուար արծաթեայ առօթներըը անկողնին քովի պահարանը կը դնէր։ Ամէն անգամ պառկելու երթալէն առաջ անոր վերջին հոգատարութիւնը այս արծաթեղէնները պահարանը դնելն էր։

Եպիսկոպոսը հիւրը պառկելու խորշը տարաւ, ուր սպիտակ և կակուղ անկողին մը պատրաստուած էր։ Մարդը աշտանակը պզտիկ սեղանի մը վրայ դրաւ։

— Մնաս բարեւ, պատուական քուն մը կը մաղթեմ ձեզի։ Վաղը առտու մեր կովիւրէն կթուած թաս մ'ալ տաք տաք կաթ պիտի խմէք մինչեղնէդ առաջ։

— Շնորհակալ եմ, պարոն աբբա, ըսաւ մարդը։

Այս խաղաղաւէտ խօսքերը հաղիւ թէ ըսած էր, և աշխարհածանօթ անձինքէս այնպիսի տարօրինակ շարժում մ'ըրաւ որ երկու սրբասուն աղջիկները կրնար ահաբեկել եթէ սենեկին զայն։ Նաև այսօր դժուարին է մեզ հասկնալ թէ ինչ էր նոյն պահուն զան դրդողը։ Արդեօք ապշահարութիւն մը տալ կուզէր թէ սպառնալիք մ'ընել։ Դամ թէ պարզապէս կը հնազանդէր արդիօք բնածին և նոյն իսկ իրեն անյայտ դրդումի մը։ Ցանկարծ դէպ 'ի ծերունին դարձաւ, թևերը կուրծքին վրայ դրաւ խաչաձև և իր տան տիրոջ վրայ վայրենի նայուածք մը հառատաելով բիրտ ձայնով մը պոռաց.

— Նայեցէք ինչ կըսեմ, իրաւ է ուրեմն թէ իրօք այս գիշեր հոս պիտի պառկիմ, մանաւանդ թէ ասանկ ձեզի մօտեղ մը։ Խօսքը ընդմիջեց և խնդաւոմով մը որ հրեշային եւ ցնծագին մ'ուներ, կրկնեց.

— Աղէկ մը մտածեցիք. ուսկէ կրնաք գիտնալ թէ մարդասպանութիւն ըրած չեմ։

— Աստուծոյ գիտնալու բանն է այդ, պատասխանեց եպիսկոպոսը։

Ցետոյ աղօթք ընող կամ իւրովի խօսող մարդու պէս շուրթերը շարժելով և ծանրութեամբ աչ ձեռքին երկու մատը ուղղեց և օրհնեց մարդը որ չիտնարհեցաւ, և առանց դլուխը դարձնելու, առանց եռանդը նայելու իր սենեակը մտաւ։

Երբ ննջարանին մէջ մարդ պառկէր, աղօթարանին մէջ երկու կողքի քաշուած ասֆէ վարագոյր մը խորանը կը ծածկէր։ Եպիսկոպոսը անցնելու առեն վարագոյրին առջև ծունր դրաւ և կարճ աղօթք մ'ըրաւ։

Վայրկեան մ'եաքը իր պարտէզին մէջ կը քայլէր, կը մտախոհէր և կը հիանար հոգին և միտքը բոլորովին այն խորհրդաւոր մեծ բաներուն տալով, զորոնք Աստուած գիշերը բաց ճեացող աչերու կը յայտնէ։

Իսկ մարդը իրօք այնքան յոգնած էր որ անկողնին վրայ փռուած պատուական սպիտակ սաւաններուն պէտքն անգամ չէր զգացած։ Թիթապարանեռուն պէս քիթին ծակէն փչելով մտմտալ անցուցած և առանց հանդերձները հանելու երկնցած պառկած էր անկողնին վրայ, և իսկոյն խորունկ քուն մը քաշել սկսած էր։ Կէս գիշերուան ժամը զարնելու առեն եպիսկոպոսը պարտէզէն գալով իր սենեակը մտաւ։

Քանի մը վայրկեններէն ետք պզտիկ տան մէջ ամենքն ալ կը քնանային։

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԾԱՆ ՎԱԼԺԱՆ

Ժան Վալժան կէս գիշերի մօտ արթնցաւ։

Ժան Վալժանի ընտանիքը Պրիի գիւղացի ընտանիքներուն մին էր։ Մանկութեանը ժամանակ կարդալ սորված չէր։ Առնութեան հասակը մնած տաեն Ֆավըրօլի մէջ յատանող էր։ Մայրին անունն էր Ժան Մաթիէօ. հայրին անունն էր Ժան Վալժան կամ Վլա Ժան, որ հաւանականաբար մականուն մ'էր և չըսուլ Ժանի (ահա Ցովհաննէսը) համառօտութիւնն էր։

Ժան Վալժան խորհուն այլ ոչ տրտում բնաւորութիւն մ'ունէր. գիւղացւոն կայմութեանց ահագին բնաւորութիւն մ'է այս։ Բայց վերջապէս ան գէթ առերեսութապէս բաւական գանգատ և բաւական աննշան մարդ մ'էր։ Մանկութեան հասակին մէջ հայրը և մայրը կորսուած էր։ Մայրը ֆիզիքը ոչ ըսուած տենդէն մնած էր աղէկ չնայուելուն համար։ Հայրն ալ իրեն պէս յատանող ըլլալով ծառէ մ'ինկած և մնած էր։ Ժան Վալժանի միայն մէկ քոյրը մնացած էր կենդանի, որ իրմէ տարի հասակաւոր էր և այրի, և աղջիկ ու տղայ եօթ զաւակ ունէր։ Այս քոյրը Ժան Վալժանի մանկութիւնը խնամած և զան մեծցուցած էր. և երբ կենդանութեան ժամանակ նորահաս եղբայրը միշտ իր տունը կուտէր և կը պահէր։ Երիկը մնաւ, եօթ զաւակին առջինեկը ութը տարեկան և վերջինը մէկ տարեկան էր։ Ժան Վալժան այն տաեն քսանուհինգ տարեկան հասակը կը մտնէր։ Ան մանկանց հայրին տեղն անցաւ և ինքն ալ իր քոյրը նայեցաւ ինչպէս աս վինք նայած էր աեղօք։ Այս յաջորդութիւնը պարզապէս տեղի ունեցաւ իրը

պարտաւորութիւն մը, մանաւանդ թէ ծան վալժան փոքր ինչ վիսութիւն յուսոյ այս պարագային մէջ։ Այսպէս իր երիտասարդութիւնը կը վատնէր՝ տաժանելի կերպով և փառնաքի վարձքով աշխատելով։ Բնաւ քաքեաբ քաքեկոհոհի մը տասցած չէր ան։ Սիրահարուելու ժամանակ ունեցած չէր։

Երիկուընը յողնած տուն կը դառնար և անմռունչ կընթրէր։ Ուտելու տանը քոյրը անոր սկաւառակին մէջէն ընթրիքին լաւագոյն մասը, օրինակի ազազաւ մսին կտորը, խոզի ճարպին շերտը, կաղամբին սիրտը կառնէր և զաւակներուն մէկուն կուտար։ Ժան Վալժան սեղանին վրայ կը ծռուէր, գլուխը կարծես թէ ափուրին մէջ կը պնդեր. երկայն մազերն ալ սկաւառակին բոլորտիքը խնամով աչերը կը ծածկէին. այս դիրքով կընթրէր ան, և քրոջը անխրատութիւնը չտեսնել կը ձեւացընէր։ Ֆավըրօլի մէջ Ժան Վալժանի տնակին մատերը Մարի–Գլօտ անունով կին մը կար որ ազարակի մը վարձակալն էր և որ փոզոյին միւս կողմը կը բնակէր։ Ժան Վալժանի քրոջը զաւակները սովորաբար անօթի մնալով երբեմնակի Մարի–Գլօտին կերթային, իրենց մօր անունով թաս մը կաթ փոխ կառնէին, և ցանկի մը, տեւ կամ ծառուղիի մը մէկ անկիւնը երթալով և թասը մկկմկու ձեռքէ յափշտակելով կը խմէին, և անանկ գաղտնաբար կը խմէին որ պզտիկ աղջիկները կաթին մէկ մասը իրենց ղենջակին վրայ կամ բերաննուն մէջ կը թափէին. եթէ մայրընկին խնամար այս խաբէութիւնը, խստաբար պիտի պատժէր անշուշտ յանցաւորները։ Ժան Վալժան՝ առանց քրոջը բան մ'ըսելու՝ բարկանալով և մրմռալով Մարի–Գլօտին կաթին ստակը կը վճարէր, և այս կերպով մանուկները չէին պատժուեր։

Յատանութեան եղանակին մէջ օրը չորսուկէս դահեկան կը վաստկէր, իսկ ուրիշ ժամանակ իրը հնձող, իրը դարձաւոր, իրը անդորդի ծառայ, իրը բեռնակիր կաշխատէր՝ օրապահիկը հանելու համար։ Վերջապէս ձեռքէն եկած ամեն աշխատութեան յանձ-

ձառու կըլլար: Քոյրն ալ կաշխատէր, բայց ինչպէս կարելի էր ապրուիլ եօթը պղտի զաւակով. Ասոնք տխրալի խումբ մ'էին, զոր Թշուառութիւնը պաշարեց և կամայ կամայ ան՝ հետեց: Ձմեռ մը անտառներ յուբա ընելով Ժան Վալժան դործ չգտաւ. ընտանիքն ալ հայ չունեցաւ: Իրաւ կըսենք թէ եօթը զաւակով առանց հայի մնայ ընտանիքը:

Ալիրակի իրիկուն մը Մօպէր Իղաթ, որ Ֆավերօլի մէջ և կեղեքչին հրապարակին վրայ հայդապրած մ'է, պատկերաստուած ժամանակ իր խանութին ապակիով ապուր ուած և վանդակապատով դոցուած փեղկին ահագին հարուած մը տուին լսեց: Ժամանակին հասնելով տեսաւ որ վանդա կապատը և ապակին կոտրփով ծակուած և այս ծակին մէջէն թև մը մտած էր: Թևը հայ մը բռնեց և առաւ դնաց: Ի՞ղապօ ամառարանոց դուրս եկաւ. դողը արագութեամբ կը փախչէր. Իղապօ եռևէն վազեց և բռնեց զան: Գողը հայը նետած էր, բայց թևը տակաւին արիւնլուայ էր:

Ասիս գողը Ժան Վալժանն էր:

Ասի 1795ին տեղի ունեցաւ: Ժան Վալժան այն ժամանակի պատահարներուն առջև ամբաստանուեցաւ՝ «դիշեր ժամանակ պատուհան խորտակելով դողութիւն ըրած ըլլալուն համար»: Հրացան մ'ուներ, զոր ամենաքաջ նետողի մը պէս կը գործածէր: Երբեմն դազաւղի որսորդութիւն կընէր. այս պատճառաւ ամէն մարդ դէշ համարում ուներ վրան: Գաղտաղողի որսորդներու նկատմամբ օրինաւոր նախապաշարում մը կայ: Գաղտաղողի որսորդը, ինչպէս նաև մաքսանենգը պրեթէ աւազակ կը սեպուի: Այլ սակայն հոս հարկ կը համարինք հաստատել թէ այս տեսակ մարդերու և քաղաց սոսկալի մարդասպանին մէջ տակաւին վիհ մը կայ: Գաղտաղողի որսորդը անտառին մէջ կապրի. մաքսանենգը լեռան կամ ծովուն վրայ կապրի: Քաղաքները գաղանաբարոյ մարդեր կը կազմեն. վասն զի մարդս կատականեն. իսկ լեռը, ծովը և անտառը վայրենի մարդեր կը կազմեն. մարդուս վայրենութիւնը կը զարգացնեն, այլ շատ անգամ առանց ջնջե-

լու անոր մարդութիւնը: Ժան Վալժան յանդուգն դատուեցաւ: Պատժական օրինագրքին տրամագրութիւնները պարզ և մէկին էին: Մեր քաղաքակրթութեան աշխարհին մէջ ահարկու ժամեր կան. կակնարկենք այն ժամերուն, ուր սահմանական օրէնքը նաւաբեկութիւն մը կը վճռէ: Քանի՜ն ցաւալի է այն րոպէն ուր ընկերութիւնը կը հեռանայ և անդամանելի կերպով երեսի վրայ կը թողու խորհուրդ էակ մը: Ժան Վալժան հինգ տարի թիարանի դատապարտուեցաւ:

1796 ապրիլի 22ին Իտալիոյ բանակին առաջին զօրապետին Մօնթենօթի մէջ ըրած յաղթութիւնը Բարիզի մէջ կը հրատարակուէր: Տիրեքթուարը Գրանսայի հանրապետութեան չորրորդ տարւոյն Փլէօրեալ ամսոյն 2ին Հինդ–Հարիւրսի ժողովին ուղղած պատգամախօսութեան մէջ Պուանա–բարդէ կանուանէր այս զօրապետը: Նոյն օրը Պիսէթրի մէջ մեծ շքեղայ մը պարբերուեցաւ: Այս շքեղայով կատուաղներուն մէկին ալ Ժան Վալժան եղաւ: Բանտին հին պահապաններէն մին որ այսօր պրեթէ ննջասուն տարեկան է, դեռ կատարելապէս կը յիշէ այս թշուառը, որ գաւթին հիւսիսային անկիւնը շղթային չորրորդ կարգին ծայրը կապուեցաւ: Ուրիշներուն պէս ինքն ալ գեհինը նստած էր: կարծես թէ իր վիճակին ինչ ըլլալը չէր հասկնար. կը հասկնար միայն թէ սարսափելի էր այն: Հաւանական է նաև այս խեղճ մարդը որ բոլորովին տգէտ էր, իր անորոշ գաղափարներովը կը դիտէր թէ իր վիճակը ծայրայեղ վիճակ մ'էր: Մինչդեռ գլուխն եաեր իր անուրին բեռնը կռանի մեծ հարուածներով կը սղոցէր, ան կուլար: արցունքը շունչը կը կարէր, խօսելու կարդիլէր. ժամանակ առ ժամանակ հազիւ թէ կը յաջողէր բսելու: Ֆավերօլի մէջ չորեքշաբթի էր: Ցետոյ հեծկլտալով աչ ձեռքը վեր կը վերցնէր և եօթն անգամ ասդիճանաբար վար կառնուր. կարծես թէ այս կերպով եօթն անհատական գլուխ կը բռնէր հետզհետէ. այս նշանը տեսնողը կը դուշակէր թէ իր ըրածը, ինչ որ ըրած էր, եօթը գեհենական

մանկանց հագուստ և անուն հայթայթելու համար ըրած էր։ Թուլօն երթալու համար ճամբայ ելաւ. վիզը շղթայ մը դրուած, և աչքէս սայլի մը վրայ նստած քանի և օրեր օր ճամբորդելէն ետք Թուլօն հասաւ։ Հոն պատմապարտներու կարմիր շապիկը հագաւ։ Ինչ որ իր անցեալ կեանքին հետ վերաբերութիւն ունէր, ջնջուեցաւ. անունը անդամ չնչուեցաւ, ծան Վալժան ըսուելէ անդամ զգրիցաւ և եղաւ թիւ 24601։ Ի՞նչ եղաւ քոյրը. ինչ եղան զաւակները։ Ո՞վ հոգ կը տանի ասոնց. ինչ կըլլան տակէն կտրուած նորաբոյս ծառի մը տերեւները։

Ասի ամենուս պիտցած մի և նոյն բանն է։ Ան խեղճ կենդանի էակները, Աստուծոյ այն արարածները ալ այնուհետեւ անոք և անօդնական, առանց պատսպարանի մնալով ելան դային, ան պիտի, դուրս ամէն մէկը մէյմէկ կողմ գրուեցաւ, և համայ կամայ յաւաջայան դէպ՝ի այն կողմը ուր կընկղմին առանձին մնացած ձակատագիրները, դէպ՝ի այն տխրալի խաւարը, կըսեենք, ուր՝ մարդկային սիրը իր արամաւթի քայլը շարունակելու տեղ՝ այնքան անբարեբաստ արարածներ յաջորդաբար կանհետանան։

Ժան Վալժանի քոյրը և քեռորդիները քաղաքին թողուցին գացին։ Իրենց դիւղին գանգակատունը մոռցաւ զիրենք։ Ինչ որ իրենց դաշտին սահմանագլուխը կը տեսնուէր, մոռցաւ զիրենք. Ժան Վալժան անդամ քանի մը տարի թիարածնին մէջ մնալէն ետք մոռցաւ գանոնք։ Այս սրտին մէջ ուր վերք մը գոյացած էր, հիմա միայն սպի մը կար։ Թուլօն անցուցած տարիներուն մէջ անդամ մը միայն իր քրոջը վրայ լաւ լուր առաւ. կարծեմ թէ իր բանտարկութեան չորրորդ տարւոյն վերջերն էր երբ լուրը առաւ։ Ա՛լ չգիտեմ թէ ինչ միջոցով տասցաւ այն տեղեկութիւնը։ Մարդ մ՝որ ճանչցած էր գանոնք իրենց քաղաքին մէջ, Ժան Վալժանի քոյրը Փարիզի մէջ տեսած էր, ուր ան Սէն-Սիւլբիսի մօտ ծխնիի մը ընտած անշուք փողոցին մէջ կը բնակէր։ Իր հետը զաւակներուն միայն միայն կար, որ էր ամենէն պզտիկը։ Մեծ վէրքը զաւակը ուր էր։ Գուցէ նոյն իսկ ինքն ալ չէր գիտեր։ Ամէն առաւօտ Սագ փողոցը, թիւ 3, ապարան մը կերթար՝ ուր իր պաշտօնն էր տղոցած լերթերը ծալելէ և կապելէ։ Ձմեռուան մէջ արեւը ելլելէն առաջ, այսինքն առաւօ ժամը վեցին պարտաւոր էր ապարանը գտնուելու։ Ցպարանին տանը մէջ գպրոց մը կար. այս գպրոցը կը բերէր իր տղան որ եօթ տարեկան էր։ Քայց որովհետեւ ինք ժամը վեցին ապարանը կը մտնէր, իսկ գպրոցը ժամը եօթին կը բացուէր, հարկ կըլլար որ մանուկը գպրոցին գաւթին մէջ ժամ մը սպասէ մինչեւ որ գպրոցը բացուի. ըսել է թէ ձմռուան մէջ գուրսը և մութին մէկ ժամ կըսպասէր մանուկը։ Թոյլ չէր սրտերը մանկան որ ապարանը մտնէ, վասն զի նեղութիւն կուտայ, կըսէին։ Բանւորները անյանելու աստեն կը տեսնէին որ այս նորաբոյս խեղճ էակը սալայատակին վրայ կը նստէր, քունը կուգար, և շատ անդամ ծունկի վրայ եւ դած և իր կողմին վրայ կէկուած մութին կը քնանար։ Եթէ անձրեւ գար, գոնապանուհին, որ պառաւ մ՝էր, կը գթար և զան իւր հիւղը կառնուր ուր միայն անկողին մը, մահճակալ մը և երկու փայտէ աթոռ կար. պզտիկը հիւղին մէկ անկիւնը կը քնանար՝ նուազ մեղք տալու համար կառուն քովը առնելով։ Ժամը եօթին պզտոցը կը բացուէր. ան ալ ներս կը մտնէր։ Ահա այս էր Ժան Վալժանի առած տեղեկութիւնը։ Օր մը և վայրկեան մը միայն իր հետ խօսեցան այն խեղճերուն վրայով զոր կը սիրէր. այս վայրկեանը այն խեղճ էակներուն ճակատագրին վրայ յանկարծակի բացուած պատուհանի նման փայլակ մ՝եղաւ. բայց եռքը նորէն գոցուեցաւ այն պատուհանը. ա՛լ անոնց վրայօք ամենևին բան մը չիմացաւ։ Ոչ անոնց կողմն լուր մ՝եկաւ իրեն, ոչ ինքը տեսաւ գանոնք նորէն և ոչ ալ հանդիպեցաւ անոնց, և այս պատմութեանս շարունակութեանը մէջն ալ չպիտի գտնենք այն թշուառները։

Ա յս չարքորդ տարին վերջին ժամանակները ժան Վալժան նկատեց թիարանէն փախչելու կարդը եկաւ: Ընկերները իր փախուստին նպաստեցին: Այս տխուր տեղը դատապարտեալները տվընտրելին ըրած են իրարու փախուստին օդնել: Ժան Վալժան փախաւ: Երկու օր դաշտերու մէջ թափառեցաւ ազատօրէն՝ եթէ երբեք կրնայ ազատութիւն անուանիլ չորս կողմէն պաշարուելով հալածուիլը, ամէն վայրկեան եաևը նայիլը, ամէնափոքր ձայնէ մը սարսիլը, ամէն բանէ վախնալը, ծխող տանիքէն, անցնող մարդէն, հաչող շունէն, արշաւող ձիէն, զարնող ժամէն երկնչիլը, նաև լսելէն՝ ըստ օրում կը տեսնուի, նաև մտելէն՝ ըստ օրում չտեսնելը, ճամբայէն, խիւէն, քունէն: Երկրորդ օրը իրիկուն նորէն բռնուեցաւ ժան Վալժան: Երեսունը վեց ժամ՝ ի վեր ոչ հաց կերած և ոչ ալ քնացած էր: Ծուլային տեսանը այս յանցանքին համար զան թիարանը երեք տարի աւելի նշանակեր դատապարտեց՝ որով ընդ ամէնը եղաւ ութը տարի: Վեցերորդ տարին դարձեալ իր փախչելու կարդը եկաւ, ուղեց փախչիլ, բայց չյաջողեցաւ: Թղթանօթի մը նետուեցաւ, և փիշերը պահապանները նոր շինուած նաւու մը ողնափայտին ներքև պահուըտած գտան զան. ժան Վալժան դէմ դրաւ պահապաններուն, որոնք բռնեցին զինքը: Այս երկրորդ անգամին անոր յանցանքը կրկին էր. փախուստ և ապստամբութիւնը, այս յանցանքը մասնաւոր օրինագիրքին մէջ նախատեսուած սպարպայ մ'ըլլալով, ժան Վալժանի թիարանութեան պայմանաժամին վրայ հինգ տարի և աւելցաւ՝ երկու տարին կրկին շղթայով կապուելու թէութեամբ: Ընդ ամէնը եղաւ տասն և երեք տարի:

Տասներորդ տարին նորէն կարդն երեն եկաւ փախչելու, և ուղեց փախչիլ, բայց չյաջողեցաւ: Երեք տարի ևս աւելցաւ իր թիարարութեան պայմանաժամին վրայ այս նոր փորձին համար: Ընդ ամէնը եղաւ տասն և վեց տարի: Վերջապէս կարծեմ երեքտասաներորդ տարին ետք վերջին անգամ

մ'ալ փորձ մ'ըրաւ փախչելու, բայց չորս ժամէն առաջ նորէն բռնուեցաւ, և այս չորս ժամին փոխարէն երեք տարուան համար ևս պատժեցաւ, և ընդ ամէնը եղաւ տասն և ինը տարի: 1815 Հոկտեմբերի մէջ ազատեցաւ թիարանէն ուր 1796ին մտած էր ապակի մը կարած և հայ մ'առած ըլլալուն համար:

Հոս տեղն է բարանիշդ մը բանալու և համառօտ խորհրդածութիւն մ'ընելու: Երբեմն հեղինակը պատժական օրէնքի և ըստ օրինաց մարդուս դատապարտութեան խնդիրները քննելու առեն այս երկրորդ անդամն է որ կը դիտէ թէ Հայկատապրի մը դժբաղդութեան սկզբնապատճառն եղած է հայ մը գողնալը:

Գլօմ նէօ հայ մը գողցած էր. ժան Վալժան հայ մը գողցած էր. անդրդիական վիճակագրութիւն մը կը հաստատէ թէ Լոռարայի մէջ տեղի ունեցող հինգ գողութեան չորսին անմիջական պատճառն է անօթութիւնը:

Ժան Վալժան հեծկլտալով և գողալով թիարան մտած էր, բայց անգղայ ելաւ անկէ: Ներս մտած ժամանակ յուսահատ էր, երբ ազատեցաւ տխուր էր: Ինչո՞ր անցած էինի արդեօք անոր սրտէն:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՅՈՒՍԱՀԱՏՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐՔԻՆ ԿՈՂՄԸ

Աչխատինք նկարագրելու ինչ որ անցած էր այս մարդուն սրտէն:

Պէտք է որ ընկերութիւնը նայի այս բաներուն, ըստ ատրում ընդոդ ինքն է:

Ինչպէս որ ըսինք՝ ժան Վալժան տգէտ մ'էր, բայց ոչ յոռի մը: Բնական լոյսը անոր մտքին մէջ վառուած էր: Դժբաղդութիւնը որ նոյնպէս մասնաւոր նշոյլ մ'ունի անոր

մաքին այն վանաքի ըլյոը աւելցուցած էր։ Գաւազանի հարուածներուն ներքև, շղթային ներքև, բանտին մէջ, յոդնութեան մէջ, թիարանի կիզիչ արևին մէջ, թիապարաններու տախտակէ անկողնին վրայ ուշաբերլով մտածեց։

Ինքզինքը դատարան մ'ըրաւ.

Նախ սկսաւ ինքզինքը դատել։

Համոզուեցաւ թէ ինք յանիրաւի պատժուած անմեղ մը չէր։

Խոստովանեցաւ իւրովի թէ ծայրայեղ և սպառնալի գործ մ'ըրած էր. թէ գայլ չափի ղևնային իրեն այն հացը եթէ խնդրած ըլլար, թէ ինչ և ըլլայ՝ աւելի ազնիւ էր գողութենէ կամ աշխատութենէ ընդունիլ զայն, և թէ անհերքելի առարկութիւն մը չէ ըսելը թէ մարդս իրմէ սպասել երբ անօթի է։ Թէ նախ մարդս խիստ քիչ անգամ իրեն բան անօթութենէն պատճառաւ մեռնիլ. երկրորդ թէ մարդս այնպիսի կազմութիւն մ'ունի, որ դժբաղդաբար կամ բաւեբաղդաբար կրնայ շատ ժամանակ բարեյաջէս և փիզիպատես տառապիլ՝ առանց մեռնելու. թէ պէտք էր ուրիմ համբերել. մանաւանդ թէ համբերելովը նոյն իսկ այն խեղճ փոքր մանկանց ալ աղէկութիւն ըրած պիտի ըլլար. թէ քանի որ դժբաղդ և անշուք մարդ մ'էր ինք, յիմարութիւն մ'էր ամբողջ մարդկային ընկերութենէն վրայ յարձակիլ և երևակայել թէ դողութեամբ հնարին է ազատիլ թշուառութենէ. թէ ինչ կուզէ ըսուղ ըլլայ, յոռի գուռ մ'է այն գուռը ուսկից մարդս՝ թշուառութենէ ազատելու համար անուանարկութեան մէջ կը մտնէ. թէ վերջապէս յանցաւոր էր ինք։

Յետոյ հարցուց իրմովի թէ արդեօք միայն ինքն էր յանցաւոր իր ազէատւոր պատմութեան մէջ. թէ նախ և առաջ ծանր բան մը չէր իրեն պէս բանւորի մը գործ չգտնելը, իրեն պէս աշխատասէրի մը առանց հացի մնալը. երկրորդ թէ յանցանքը գործուելէն և հատուցուելէն ետք արուած պատիժը դաժանային և ծայրայեղ պատիժ մը չէր. թէ արդեօք պատժոյ մասին օրէնքին կոզմէն եղած դեղծումը աւելի

չէր քանթէ յանցանքի մասին յանցաւորին կոզմէն եղած գեղծումը։ Թէ արդեօք չափազանցապէս ծանրացած չէր կիտին նժարները միւն, այն՝ ուր էր ապաշխարանքը։ Թէ արդեօք պատիժին վերադրութեամբը յանցանքը չէր ջնջուեր, և այս պատճառաւ ոչ ապագէն դիրքը կը փոխուէր, ձնշոզին յանցանքը ճնշուածին յանցանքին կը յաջորդէր, յանցաւորը պոհ մը և պարտապանը պարտաւոր մը կըլլար, և իրաւունքը նոյն իսկ զայն բռնաբարողին կոզմը կը մնար բոլորովին։ Թէ այն պատիժը որ փախուստի փորձերու համար հետզհետէ վերադրուելով ծանրացած էր, վերջապէս զօրաւորագունին կոզմէն ահարդուներուն դէմ ահռելի մը ոճիր չէր, ոճիր մը որ ընկերութեան կոզմէն անհատին դէմ գործուած էր, ոճիր մը որ ամէն օր կը կրկնուէր, ոճիր մը որ տասն և իննը տարի կը տևէր։

Գործեալ հարցուց ինքնին թէ արդեօք մարդկային ընկերութիւնը իրաւունք ունէր իր անդամներուն վրայ բռնանալու թէ պարապայի մը մէջ իր անիրաւ անզգուշութեան և թէ ուրիշ պարապայի մը մէջ ալ իր անզգօրմ նախատեսութեան հետևանքը, և խեղճ մարդ մը պակասութեան մ'և ծայրայեղութեան մը մէջ խոպատոպուռ ձնշելու, պակասութիւն աշխատութեան, ծայրայեղութիւն պատուհասի։

Թէ արդեօք մարդկային ընկերութիւնը տարօրինակ ընթացքի մը մէջ չէր դանուեր երբ այսպէս կը վարուէր իր անդամներէն ձիշդ այն անձերու հետ, որոնք բաղդին աւուած հարստութեան բաշխումին մէջ ամենէն աւելի քիչ մաս առած են և որոնք հետևաբար աւելի արդահատութեան արժանի կը համարուին։

Ա,յս հարցուածները ընելէն և լուծելէն ետք դատեց մարդկային ընկերութիւնը և գատապարտեց։

Իւր առելութեանը գատապարտեց զայն։

Իւր վիճակին անբաղդութեան պատասխանատուութիւնը ամբոր վրայ ձգեց, և ըսաւ իրովի թէ գոյէ օր մը չպիտի

ֆարանի անորակ հատուցում պահանջելու։ Ինքնին հասատանից թէ հաւատարակրութիւն չէր իր պատճառած ցաւին եւ իրեն տրուած ցաւին մէջ. վերջապէս հետեւցուց թէ իր կրած պատիժը սուտ եւ անիրաւութիւն մը չէր, այլ անջուրջ անօրէնութիւն մը (iniquité)։

Բարկութիւնը կրնայ սատարիլ եւ այլանդակ ըլլալ, մարդս կրնայ չափէն բարկանալ. բայց անհատին կը սրտմտի անդրը ինքնին կզղայ թէ բոլորովին անիրաւ չէ։ Արդ ժան վալժանի դժգոհութիւնը բարկութիւն չէր, այլ սրտմտութիւն։

Մտածենք թէ մարդկային ընկերութիւնը միայն դէշութիւն բռած էր անոր. ժան վալժան անոր ուրիշ կողմը տեսած չէր բայց միայն այն բարկալի դէմքը զոր ինք Արդարութիւն կանուանէ եւ որուն կենդանիկէ իր այն անպատիները զոր կը պատժէ։ Մարդիկ ժան վալժանի հետ յարաբերութիւն ունեցած էին մի միայն զան ձնշելու համար։ Անոնց հետ ունեցած ամէն մէկ յարաբերութենէն մշտկ հարուած ընդունած էր։ Մանկութենէնը հասակէն 'ի վեր որ եւ է անձէ մը, նաեւ իր մայրէն, նաեւ իր քոյրէն բնաւ բարեկամական խօսք մը լսած կամ բարեսէր նայուած մը վայելած չէր։ Վիլեֆ 'ի վիճա դատապարտութեամբը կամայ կամայ համոզուեցաւ վերջապէս թէ կեանքը կռիւ մ'է, եւ թէ այս կռիւին մէջ յաղթուողը ինքն է, Իր ատելութենէն 'ի զատ ուրիշ զէնք չունէր։ Որոշեց այս զէնքը Թիւլոնի մէջ սրել եւ հետը կրել այնուհետեւ։

Թիւլոնի համար Թուլոնի մէջ գպրոց մը կար, որուն մէջ ինեօրանիէն (տպետեան) ըսուած միաբանութեան անդամներէն ոմանք այն թշուառներուն մէջէն որոնց որ աղէկ տրամադրութիւն ունէին գրել եւ կարդալ կը սորվեցնէին։ Ժան վալժան աղէկ տրամադրութիւն ունեցողներուն մէկն էր։ Քառասուն տարեկան հասակին մէջ գպրոց գնաց եւ կարդալ, գրել ու հաշուել սորվեցաւ։ Զգաց թէ 'իր խմացականութեան զօրութիւն տալը ատելութեանը զօրութիւն

տալ էր։ Կան պարագաներ ուր կրթութիւնը եւ լոյսը կրնան չարութեան զէնքը սրելու ծառայել։

Տրամեալ կը խոստովանինք թէ ժան վալժան մարդկային ընկերութիւնը դատելէն առաջ որ իր տարաբաղդութեան պատճառն եղած էր, պատեց նաեւ նախախնամութիւնը՝ որ մարդկային ընկերութեան հեղինակն էր, եւ դատապարտեց նախախնամութիւնն ալ։

Այսպէս ատան եւ ինքը տարուան չարչարանաց եւ դերութեան մէջ այս մարդը բարձրացաւ ու միտպատային ինկաւ։ Անոր միտքը մէկ կողմէն լոյս եւ միւս կողմէն ալ խաւար ընդունեցաւ։

Ինչպէս տեսանք արդէն, ժան վալժան յոռի բնաւորութեան տէր մարդ մը չէր։ Թիւրաքոր հասած ժամանակ տակաին բարի մարդ մ'էր։ Հոն մարդկային ընկերութիւնը դատապարտեց եւ զրպց թէ յոռի մարդ մը կը լլար. հոն պատպարտեց նաեւ նախախնամութիւնը, եւ զրպց թէ կամբարշտանար։

Հոս դժուարին է պահ մը չմտածել։

Մարդկային բնութիւնը այսպէս հիմնովին եւ բոլորովին կրնայ կերպարանափոխիլ։ Մարդս զոր Աստուած բարի ստեղծած է, կրնայ չարանալ մարդուս ձեռքովը։ Հոգին կրնայ բոլորովին նորոգիլ ճակատագրէն եւ ճակատագրէն յոռութեան պատճառաւ նաեւ ինք յոռի ըլլալ։ Ինչպէս ողնայարական սիւնը շատ ցած դմբեթի մը ներքեւ, նոյնպէս սիրտն ալ անհամմատ դժբաղդութեան մը ներքեւ ձնշուելով կրնայ ձեւեւութիւններ առնուլ եւ անբուժելի ախտերով համակուիլ։ Ամէն մարդկային հոգւոյ մէջ չկայ, եւ մանաւանդ պակաս խօսելով՝ ժան վալժանի հոգւոյն մէջ չկար սկզբնական կայծ մը, աստուածային տարր մը որ այս աշխարհի մէջ անեպականելի եւ հանդերձեալ աշխարհի մէջ անմահ ըլլայ։ Զոր բարութիւնը կարենայ բարեշաւաճել, արծարծել, վառել եւ շքեղօրէն փայլեցնել եւ զոր չարութիւնը երբեք չկարենայ բոլորովին մարել։

Ծանր ու կնճռալի խնդիրներ որոնց վերջինին որ և է բնա-
ւթիւն հաւանականապէս բացատրական պատասխան մը պիտի տար
եթէ Թուլօն պատահէր և այն հանդամանքին ժամանակ որ
Ժան Վալժանի համար մտախոհութեան ժամանակ էր, տես-
նելու ըլլար այն տխրագէմ, ծանրակաց, լուսակայ և մտա-
ծոյղ թիավարը, որ ետեւը խաչաձև կուրծքին վրայ դրած,
անուրդի մը կերանին վրայ նստած և շրմնջյին ծայրն ալ՝
գետինը չքաւելու համար՝ պրպանը դրած էր. թիավարա մը
որ օրինաց տրամագրութեամբը մարդերու յետինը ըլլալով
բարկութեամբ կը նայէր մարդուս, և քաղաքակրթութեան
աշխարհի պատասպարանէն քլլալուն համար խստութեամբ կը
նայէր դէպ՝ ի երկինք:

Անկեղծօրէն ձենք ալ կը խոստովանինք թէ գետոզ բնա-
խօսը այն մարդը եթէ տեսնէր, անդադրմանելի թշուառու-
թիւն մը տեսած պիտի ըլլար. դուշ մեղքնար այն հիւան-
դին, որուս հիւանդութեան հեղինակ օրէնքն էր, բայց ան-
շուշտ այս հիւանդութեան դարմանն մը տանելու փորձն ալ
անգամ չպիտի ընէր. նայուածքը պիտի հեռացնէր այն ան-
դունդներէն զորս անոր սրտին մէջ պիտի ընդհնարէր, և՝
ինչպէս Տանթէ դժոխքի դուռն վրայէն՝ նոյնպէս ինքն ալ այն
էակին ճակատէն պիտի սրբէր այն բառը զոր սակայն Աս-
տուածոյ մատը ամէն մարդու ճակատին վրայ գրոշմած է և
որ է Ցաւ:

Մինչ Ժան Վալժան ալ յայտնապէս կը նշմարէր իր հա-
կին այս վիճակը զոր մանրամասնաբար քննելու փորձ մ՚ը-
րինք, և մեր ընթերցողաց ալ յայտնել ուզեցինք: Ժան
Վալժան իր բարեպաշտան թշուառութեան տարրերը թէ կազ-
մուելէն ետք և թէ հետ գտնուելու առեն օրըստպես
կը տեսնէր և տեսած էր արդեօք: Այս խստերեսն և անուս
մարդը յայտնի և մեկին կերեսով քննած և հասկցած էր ար-
դեօք դաղափարներու այն յաջորդումը որով աստիճանաբար
վեր եկած ու միտղամայն իջած էր մինչև այն տխրալի տե-

սիլներըը, որոնք այնքան տարիէ՝ի վեր անոր մարին ներքին
հորիզոնը կը կազմեին: Միթէ լաւ մը գիտէր ինչ որ ան-
ցած էր իր մտքին և ինչ որ կը յուզուէր հոն: Ձենք հա-
մարձակիր հաստատելու և ոչ ալ կրնանք հաւատալ: Ժան
Վալժան այնքան տգէտ մարդ մ՚էր որ նաև այնքան գժբաղ-
դութենէ ետք իր միտքը անշուշտ թիստ անորոշ կերպով կը
տեսնէր իր վիճակը: Երբեմն և ոչ իսկ Ձշդապէս գիտէր թէ
ինչ կզգար: Ժան Վալժան խաւարին մէջն էր. խաւարին
մէջ կը տառապէր, խաւարին մէջ կտաէր. կրնայ ըսուիլ թէ
կտաէր առանց գիտնալու թէ ինչու կտաէ: Ամէնքարար
այս մթութեան մէջ կապրէր՝ կոյրի մը, երազողի մը պէս
խարխափելով: Միայն թէ ժամանակ առ ժամանակ թէ ինք-
նին և թէ արտաքին դրդումով մը յանկարծ բարկութեան
դրդում մը, վշտի յուզում մը կզգար, աժգոյն և արա-
գահաս փայլակ մը կերեւար իր հոգիին, բոլորովին կը լուսա-
ւորէր զայն, և յանկարծ անոր բոլորտիքը, առջևը և ետևը,
ամենուրեք սարսափելի լոյսի մը ճառագայթներով երեւան կը
հանէր անոր ճակատագրին սոսկալի զարուանդները և հե-
ռաւոր տխուր տեսարանները: Երբ փայլակը կանգրեւութա-
նած, խաւարը նորէն կը տիրէր. անտանելի մութ կը դառնար
Ժան Վալժան. ալ չէր գիտեր ինքն ալ:

Այս տեսակ պատիժները որոնց առաջին տարրն է անդթու-
թիւն այսինքն ինչ որ մարդուս ապշութիւն կուտայ, չատ-
կութիւնն մ՚ունին, որ է տեսակ մ՚ապուշ այլակերպութեամբ
տակաւ առ տակաւ մարդը բնտանի, երբեմն վայրենի անասունի
մը կերպարանափոխել: Ժան Վալժանին հետ գտնուելէ և կա-
մակորութեամբ այնքան անգամ փախչիլ ուզելը բաւական է
ապացուցանելու օրէնքին մարդկային հոգիին նկատմամբ ու-
նեցած այս տարօրինակ հեռաւորութիւնը: Փախչելու աշխատելը
թէև բոլորովին ապարդիւն և յիմարական բան մ՚է, բայց
Ժան Վալժան առանց պահ մը հետևանքը և ոչ ալ արդէն
եղած փորձառութիւնները միտքը բերելու միշտ պիտի աշխա-

տէր փախչելու եթէ միշտ առիթը ներկայանար։ Վանդակը քաց պահող պայլն մը սէն ուժգնակի կը փախչէր ան։ Ինազդումը կըսէր իրեն. Փախիր։ Բանաւորութիւնը պէտք էր որ ըսէր. Կեցիր։ Բայց այսպիսի բուռն գրգռումի մ՚առջև բանաւորութիւնը անբևեռացած, և միայն բնազդումը մնացած էր։ Ծան Վալժան միայն իբր անբան կենդանի կը շարժէր։ Երբ կրկին կը բռնուէր, իրեն տրուած նոր պատիժներուն խստութիւնը ալ աւելի կահավեկին պինդը։

Պարագայ մը կայ ուր չինք կրնար պահը ընել. Ծան Վալժան ֆիզիկապէս այնքան ուժեղ էր, որ թիթարանին մէջ ոչ ոք կրնար հաւասարիլ անոր։ Աշխատանքի ժամանակ պարան մը մանելու, անուրդ մը քաշելու առեն Ծան Վալժան չորս մարդու ընելիքը միևնոյն ինք կընէր։ Երբեմն ահագին բեռներ կը վերցնէր և կռնակին վրայ կառնուր, և հարկ եղած ժամանակ հիմա էրէֆ (բառնալ) և ժամանակաւ օբէյսալ (հպարտութիւն) ըսուած գործիքին տեղ կը ծառայէր. տեղն է ըսելու թէ Բարիզի վաճառանոցներու մօտ Մօնթֆորիէյլ ըսուած փողոցը այս գործիքին կը պարտաւորի իր անունը։ Իր ընկերները Ծան-լը-գրիզ մականունը տուած էին անոր։ Անգամ մը, երբ Թուլօնի պաշտօնատան պատշգամը կը նորոգուէր, Բիւժէի գարմանալի մարդարձաններուն (cariatide) մին, որոնց վրայ կը կռթնի այն պատշգամը, տեղէն եկաւ և քիչ մնաց պլիսի իմնար։ Ծան Վալժան հոն պտնուելով ուսով մարդարձանը բռնեց և մինչև բանուորներուն գալը գիմացաւ։

Իսկ դիւրաշարժութիւնը իր գժէն շատ աւելի էր։ Միշտ փախչիլ երազող տհասակ մը թիթարաներ կան որոնք գժը և արագաշարժութիւնը միատեղ բերելով իրական դիտուԹիւն մը կազմած են։ Բանտարկեալները որոնք անընդհատ կը նախանձին Ճանճերէն և թռչուններէն՝ անոնց պէս թեւ չունենալնուն համար, ամէն օր գաղտնի կըտպտխուԹեան մ՚ամէն վարժութիւնները կընեն գործնական կերպով։ Ուղ-

ղաձիգ գծի մը վրայ մագլցիլ և կռթնելու տեղերը գտնել ուր որ հազիւ հազ ցցուած կէտ մը կը նշմարուի, Ծան Վալժանի համար տղայական խաղ մ՚էր։ Կռնակը և ծունկերուն հաւէ կողմերը ձգտելով, արմունկները և ներբաններուն քարին դեր բուկ տեղերուն վրայ կռթնցնելով պատի մ՚անկիւնէն վեր կելնէր և կարծես դիւթական կերպով մը՝ երբորդ յարկի մը վրայ կը կանգնէր։ Երբեմն այս կերպով թիթարանի բանտին մինչև վրան կելնէր։

Ծան Վալժան քիչ կը խօսէր և չէր խնդար։ Զափազանց կերպով յուզուելու էր որ տարին մէկ կամ երկու անգամ կարենար խնդալ թիթարաներ։ այն ախուր խնդումով, որ կարծես թէ սատանայի խնդումին արձագանգն է։ Զինքը տեսնողը կը կարծէր թէ ան շարունակ զարհուրելի բանի մը կը նայի։

Իրօք իր միտքը բոլորովին դրաւուած էր։

Այս անկատար կազմութիւնը, այս ձնշուած իմացականութիւնը իր հիւանդային ըմբռնումներով անորոշապէս կզգար թէ հրեշային բան մը կար իր վրան։ Այն աղօտ և ժպրոյն կիսատուերին մէջ՝ ուր կը սողար ան՝ ամէն անգամ որ իր վիզը կը դարձնէր ու նայուածքը վեր վերցնել կուզէր, կատղութեամբ խառն տարտափով մը կը տեսնէր որ իր գլուխն վերջը իրերու, օրէնքներու, նախապաշարումներու, մարդկութեան և եղելութիւններու ահարկու գէզ մը կը կազմուէր, և տարտափէլի զառիթափներով կը բարձրանար տեսութենէ անհետևութեանալու չափ, գէզ մը որու եզրերը չէին տեսնուեր, որու ծաւալէն կահավեկէր ինք և որ ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ այն ահագին բուրդը զոր քաղաքակրթութիւն կանուանենք։ Այս բաղմամբոխ և ահեղ ամբողջութեան մէջ հոն հոս, երբեմն իր քով, երբեմն իրմէ հեռի և անմատչելի տարանեղներու վրայ կը նշմարէր խումբ մը, տատիկ լուսաւորուած մաս մը, հոն թիթարաներ։ պահապանը և իր զաւակները, հոս տատիկանութեան վհնուորը և անոր թուրը, ու-

բիշ տեղ դլուխը խոյր դրած արքեպիսկոպոս մը, վերջ՝ ա-
րեւի պէս լուսաւորուած տեղ մը լիազակիր և շքափայլ կայս-
րը։ Այնպէս կերեւար իրեն թէ այս հեռաւոր պայծառու-
թիւնները փոխանակ ղինքը չջնապատող խաւարը փարատելու,
և ս տեւելի կը սեղմէին զայն և սխրագին երեսյթի մը կուտա-
յին անոր։ Օրէնքները, նախապաշարումները, եղերութիւն-
ները, մարդկերը և իրերը քաղաքակրթութեան Աստուծմէ
ընդունած խառնաշփոթի և խորհրդաւոր շարժումին համեմատ
իր դլուխին վերջը կերեւեկին՝ անոր վրայ քայլելով ու
չդիտեմ ինչ հանդարտաւէտ անդիտութեամբ և անողոքելի ան-
տարբերութեամբ մը զան ձնջելով։

Օրէնքի պատասպարանները որոնք յետին աստիճանի
դժբաղդութեան վիհը դլորուած հոգիներ և դժոխոյ անտե-
սանելի յատակը կորուսուած մարդերը են, կզդան թէ բոլոր
ծանրութեամբը իրենց դլուխն վրայ կը ծանրանայ մարդկա-
յին ընկերութիւնը, որ կարի զարհուրելի է իրմէ դուրս դըտ-
նուողին և կարի երկիւղալի է իր ներքև գտնուողին համար։

Ժան Վալժան ահա այս վիճակին մէջ կը մտածէր. և ինչ
տեսակ կրնար ըլլալ իր մտածումը։ Երկանի տակ դտնուող
կորեակ մը եթէ կարենար մտածել, անշուշտ պիտի մտածէր
ինչ որ Ժան Վալժան կը մտածէր։

Ա՛յս ամէն բաները, որոնք Ճիւաղներով լի իրազութիւն-
ներ և իրազութիւններով լի ուրուականներ էին, վեր-
ջապէս անոր մտքին մէջ գրեթէ անմկնելի ներքին վիճակ
մը կազմած էին։

Թիարանին մէջ աշխատելու ժամանակ մերթ ընդ մերթ կանդ
կառնուր և կսկսէր խորհիլ։ Իր միտքը որ առաջուանէ աւելի
հասուն ու միանդամայն չիմացած էր, կը զայրանար։ Ինչ որ
գլուխը եկած էր, այլանդակ կերեւար. ինչ որ բոլորտիքը
կը տեսնէր, անհնարին կը թուէր։ Իրմովի կրսէր ան. Ե-
րազ մ՛է այս։ Կը տեսնէր որ վերակացուն իրմէ քանի մը
քայլ անդին ոտքի վրայ կայնած է. կը կարծէր թէ ուրուա-

կան մ՛է ան. բայց ուրուականը յանկարծ դառնանովը կը
հարուածէր զինքը։

Ժան Վալժանի համար տեսանելի բնութիւնը հպիւ թէ
էութիւն ունէր։ Գրեթէ ձշմարտութիւն մ՛է ըսելը թէ ա-
նոր համար ոչ արեւ կար, ոչ ամառնային պեղեցիկ օրեր,
ոչ ծառագայթող երկինք և ոչ ալ գարնանային զուարթութիւ-
արշալոյսներ։ Սովորաբար իր հոդին չդիտեմ ինչ տեսակ ըն-
դհանուր մը լոյս կտնուր։

Խօսքերնիս վերջացնելու առեն մեր այս ամէն ըսածները
համառօտելով և բացատրելով իրական հետեւութիւններ հա-
նելու համար բաւական կը համարինք հաստատել թէ տան
և ինքը տարուան մէջ Փավրօլի անվնաս յատնողը, Թու-
լօնի ամէհի թիատրոնը, թիարանի մէջ ընդունած ձեւակեր-
պութեան չնորհիւ երկու տեսակ չարագործութեան կարող ըլ-
լալու սովրած էր։

Առաջին. Չարագործութիւն մ՛ընել արագօրէն, անխոր-
հրդաբար, անմտաբար, լուկ բնազդումի հնազանդելով։ Իր
կրած վիլտրուն փոխարէն տեսակ մը վրիժառութիւն էր այս։

Երկրորդ. Չարագործութիւն մ՛ընել ծանրութեամբ, հան-
գարտութեամբ, խղճին հետ վիճելով և ընթերք չարագոր-
ծութեան վրայօք մտախոհելով այն ծուռ գաղափարներուն
համեմատ զոր կրնայ տալ այս տեսակ թշուառութիւն մը։
Պատժատարտանութիւն, կամք, յամառութիւն, ահա ատոնք
էին այն երեք յաջորդական հանդամանքը, որոնց համաձայ-
նութեամբը կորոշուէին իր ամէն նախամտածութիւնները և
զոր տեսակ մը կազմութեան տէր անձինք կրնան ունենալ։
Այս չարագործութեանդ շարժառիթներն էին իր սովորական
սրտմտութիւնը, սրտին դառնութիւնը, իր կրած անօրէնու-
թեանդ բուռն զդացումը և ընդհանրապէս մարդկութիւն մը նա-
բարիներու, անմեղներու և արդարներու դէմ, եթէ երբեք
կան այս յատկութեանդ տէր մարդեր։

Իր ամէն մտածութեանդ նախակէտը և վերջակէտն էր

մարդկային օրէնքի դէմ պահած ոխը, այն ոխը որու զօրութիւնը եթէ նախախնամական անօրինութեամբ մը կանգ չառնու, ժամանակէ մ'ետք պիտի ըլլայ ոխ մարդկային ընկերութեան դէմ, ոխ մարդկային սեռի դէմ, ոխ արարած-ներու դէմ, և որ հուսկ ուստ ամէն կենդանի էակի առանց խորութեան ջնաս պատճառելու անորոշ և անասնային փափաք մը պիտի ըլլայ։— Ահա այս պատճառաւ էր որ Ժան Վալժան իր անցյաղերին մէջ նոյնպէս մարդ մ'անուաներ էր։

Տարուէ տարի, հետզհետէ, կամաց կամաց բայց հարկաւորապէս ցամքած էր անոր սիրտը։ Չար սրտի չար աչք։ Թիարանէն ազատած օրը Ճիշդ տասն և ինն տարի կար որ շինի մ'արդունք թափած չէր ան։

ԳԼՈՒԽ Ը։

ԿՈՀԱԿ ԵՒ ՍՏՈՒԵՐ

Ահա ծովը ինկած մարդ մը։

Բայց որո՞ւ հող։ Նաւը չկենար։ Հովը կը փչէ, և սխուր նաւը Ճամբայ մ'ուշի զոր տախտուած է շարունակելու, ուստի կանցնի կերթայ։

Մարդը ջուրին վրայէն կանհետի, նորէն կերևայ, կընկղմի և նորէն ջուրին երեսը կելնէ, կը ձայնէ, թևերը կը տարածէ, բայց ոչ ոք կը լսէ իր ձայները։ Նաւը հողմայոյզ փոթորիկէն տարտնջով իր ընթացքը կը շարունակէ, նաւաստիները և Ճամբորդները ալ չեն տեսներ ընկղմած մարդը, որուն ողորմելի գլուխը ահագին կոհակներուն մէջ իբր կէտ մը կերևայ։ Ծովին անդունդներէն յուսահատական աղաղակներ կարձակէ ան. ո՜հ, ինչ Ճիւաղ է այն նաւը որ կը հեռանայ կերթայ։ Մարդը կը նայի, խելքը գլուխէն թռած՝ նաւուն կը նայի որ կը հեռանայ, կայլայլունի և կը փոքրի։ Տակաւին քիչ մ'առաջ ինքն ալ այն նաւին մէջն էր, ինքն ալ նաւորդներուն մին էր, ինքն ալ ուրիշներուն հետ վերնայարկին վրայ կերթևեկէր, ինքն ալ կը ընչեր և արևը կը

վայելէր, վերջապէս ինքն ալ կենդանի էակ մ'էր։ Հիմա ինչ պատահեցաւ ուրեմն։ Սպրդեցաւ, ծովը ինկաւ, և ահա իրեն համար ամէն բան լմնցաւ։

Ա՛լ հիմա անդունդ ջուրին մէջն է։ Ա՛լ ոտիցը ներքև ամէն բան խոյս կուտայ, ամէն բան կը փլի։ Հողմահոծ և պատառուն ալիները ամեհաբար կը շրջապատեն զինքը, անդունդին տատանումները կառնուն կը տանին զան. ջուրին բոլոր պատառները գլխուն բոլորտիքը կը տարուբերին, աղիներու սոսկալի բաղմութիւն մը երեսին կը թքնէ, ջուրին խառնաշփոթ պատառումները կիսովին կը լափեն զինքը. ամէն անգամ որ կը խորասուզվի, խաւարամած դարաւանդներ կընդունդմարե. անծանօթ և սոսկալի սուռնկեր վրան կը փաթթուին, ոտքերը կը կապեն և կը քաշեն. կզգայ թէ անդունդին մէկ մասն ալ ինքն է. փրփուրներուն մէկ մասն ալ իրմով կը կազմուի. կոհակներուն մէջ խաղալիկ մը կըլլայ, մէկ կոհակէն դէպ՝ի միւս կոհակը կը նետուի. դառնահամ ջուրը կը խմէ. փոքրոգի ովկիանոսը կատաղաբար կը ջանայ խեղդելու զան, ահագին զօրութիւնը անոր մահավտանգ Ճգնութեանը հետ կը խաղայ։ կարծես թէ ջուրերու անբաւ տարածութիւնը վրէժխնդիր ոխակալ մ'է։

Այլ սակայն մարդը կը կռուի տակաւին։ կուզէ ինքզինքը պաշտպանել, կուզէ հաստատ մնալ, կը ջանայ, կը լողայ։ Անկ, այն շուտով մը սպառող փանաքի զօրութիւնը անսպառելի զօրութեան հետ կը մարտնչի։ Ո՞ւր է նաւը։ Հոն, վարն է. հազիւ հազ կերևայ հորիզոնին ժպտուն մթնութեան մէջ։

Սաստկաշունչ հովերը կը փչեն. բոլոր փրփրալի ալիները կը Ճնշեն զինքը։ Աչերը վեր կը վերցնէ, բայց միայն ամպերուն մթագոյն կապտակութիւնը կը տեսնէ։ Հոդեվարքին մէջ ծովին անբաւ յիմարութեանը հանդիսական կըլլայ, և անողորմաբար կը ջարչարուի այս յիմարութենէն։ Այնպիսի դղրդիւններ կը լսէ, զոր մարդուս ականջը դեռ լսած չէ, և ոտնք կարծես թէ աշխարհիս անդիէն և չիտեմ ո՛ր ա-

Հարկու կողմերէն կուգան։

Ամպերու մէջ լծուածներ կան ինչպէս մարդկային շշաւռուելեանց վերեն ալ հրեշտակներ. բայց ինչ օգնութիւն կրնան ընել անոր։ Կը լծուին, կերկնեն և կը դարձեն անոնք, իսկ ինք կը խորդայ։

Ովկիանոսը և երկինքը երկու անեզրութիւն է որոնց մէջ թաղուած ըլլալը կզգայ։ Ովկիանոսը դերեզման մ'է, իսկ երկինքը պատան մը։ Օրը կը տաքցնէ, մութը կը տաքցնէ, ժամեր կանցնին, և ան դեռ կը լողայ. ալ ոյժը կը հատնի. իսկ նաւը, այն հեռաւոր լոյսը որու մէջ մարդիկ կային, ալ անհետացաւ, և ինք միանգամ ընդ միշտ վերջացուցած էր ամէն ինչ։ Ալեկոծին, կը պրկի, կը պայքարի ան. իր ոտկոյը ներքեւ աներեւոյթ և անողորմ կոհակներ կզգայ և կը ծռէ։

Ալ մարդ չկայ, մեր է Աստուած։ Օգնութիւն, օգնութիւն, կաղաղակէ, շարունակ կաղաղակէ։

Բայց ոչ հորիզոնին մէջ և ոչ ալ երկնից վրայ մարդ չկայ։ Գթութիւն կը հայցէ տարածութենէն, կոհակէն, մամուռէն, ժայռէն, բայց ամէնքն ալ խուլ են։ Մրրիկին կաղերսէ, բայց անխռով մրրիկը միայն անեզրութեան կը հնազանդի։

Իր բոլորտիքը ոչ այլ ինչ կայ բայց եթէ մթութիւնը, մահախուղը, մենութիւնը, մրրիկային և անդէտ դղրդիւնը և կատաղի ջուրերուն անհուն փոթորիկը։ Երկիւղը և յոռետութիւնը վրան կը սիրեն. իսկ իր ներքեւն է անհուն։ Ցնորատան մը չունի։ Անսահման մթութեան մէջ իր դիակին խաւարային արկածները կը մտաբերէ։ Անվերջանալի ցուրտը կանգամալուծէ ղինքը. ձեռքը կը կարիամ, կը պոցուի և ափերուն բռնածն է ոչինչ։ Հովերը, ամպերը, փոթորիկները, հովերուն փչումները, աստղերը, վերջապէս ամէնքն ալ անօգուտ և անկարեւոր են։ Ի՞նչ ընելու է։ Կը լքանի յուսահեղ թշուառը. ալ յոռետ է ան. ուսոի կորոշէ մեռնիլ։ Կը թողու ինքզինքը որ ինչ կուզէ ըլլայ և ծուռ ուղէ երթայ։

ալ կը դադրի կռուիլ, ևս ահա մշտնջենաւորապէս կը դադրի պէտք ի անդունդներու սոսկալի յատակը։

Ո՛ անողոքելի ընթացք մարդկային ընկերութեան։ Կորսուած մարդերու և հոգիներու ձամբու վրայ։ Ովկիանոս ուր կը պլոկին այն ամէն մարդիկ որոնց անկմանը կը հաւանի օբէնքը։ Տխուր աներեւութիւն օդնութեան։ Ո՛ բարեյաղթ մահ։ Ովկիանոսը ընկերային անողոքելի խաւարն է, ուր պատժական օբէնքը կը դահավիժէ իր դատապարտեալները։ Ովկիանոսը անբաւ թշուառութիւնն է։

Սիրտը այս անդունդէն դէպ ի վար միտելով կրնայ ըլլալ դիակ մը։ Ո՞վ պիտի յարուցանէ զայն։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՆՈՐ ՏՐՏՈՒՆՋՆԵՐ

Ժան Վալժանի համար անհաւատալի և անլուր վայրկեան մ'եղաւ այն վայրկեանը, որ իւր թիակարտութեան վերջն էր, այն վայրկեանը ուր լսեց ան սա տարօրինակ խօսքը. Ա՛լ ազատ ես։ Ամենապայծառ լոյսի ճառագայթ մը, տղոցներուն վայելած ձմեռրիա լոյսէն ճառագայթ մը յանկարծ իր սիրտը լճացնեց։ Բայց այս ճառագայթը չատ մը ակաւ ժամանակ։ Ժան Վալժան ազատութեան տեսիլէն հրապուրեր էր։ Նոր կեանքի մը հաւատացեր էր։ Բայց շուտ մը տեսաւ որ իրեն տրուած ազատութիւնը դեղին անցագրի մը հետ տրուած ազատութիւն մ'է։

Ամէն ի զատ ուրիշ դատնութիւններ ալ կը նշմարէր։ Հաշիւ ըրած էր ի՛ր իր դրամագլուխը՝ թիաբանը անցուցած տասն և ինը տարուան մէջ պէտք էր որ հարիւր եօթանասունհինգ ֆրանքի ելնէր։ Արդարութիւնը կասխէ մեզի ըսելու թէ ան մոռցած էր հաշուել կիրակի և տօն օրեր բըռնութեամբ հանդստացած ըլլալը. այս հանդստութեան պատճառաւ տասն և ինը տարուան մէջ իր դրամագլուխէն քսան

և չորս ֆրանգ պակասած էր։ Ինչ և է, Թիթարանին մէջ այլ և այլ պատճառաւ դրամապուխին մէկ մասը գեղջուած ըլլալուն, ձեռացած ամբողջ դումարն էր Հարիւր ինները ֆրանգ և տասն և հինգ սու, որ իրեն յանձնուած էր Թիթարանէն ելած օրը։

Ազատուելէն օր մ'ետքը Կրասի մէջ նարնջենիի ծաղիկնոց զտարանի մը դռան առջև քանի մը մարդ տեսաւ որոնք հաւկեր կը պարպէին։ Առաջարկեց որ ինքն ալ հետերնին աշխատի։ Գործը սահմռկական ըլլալով, առաջարկութիւնը ընդունեցան։ Սկսաւ աշխատիլ։ Բանիբուն, հաստատաքաղուկ և յաջողակ էր ինք. բոլոր կարողութեամբը կաշխատէր. աշխատողներուն գլխաւորը դոհ կերեւար։ Մինչդեռ ժան վալժան կաշխատէր, ռասիկոնութեան գինուոր մ'անցաւ, դիտեց զան և անցյոկիրը նայիլ ուզեց։ Հարկ եղաւ դեղնագոյն անցյոկիրը յուցնել։ Յուցնելէն ետք նորէն աշխատիլ սկսաւ։ Քիչ մ'առաջ բանւորներուն մէկուն հարցուցած էր թէ այս գործով օրը ինչ կը վաստկին. եքեսան սու, պատասխանած էր ան։ Երիկունը՝ հետևեալ առտու մէկնելու բռնադատուած ըլլալուն համար՝ գտարանին գլխաւորին ներկայացաւ և աղաչեց որ օրոդէքը վճարէ։ Գլխաւորը բան մը չըսաւ, և տասն և հինգ սու տուաւ։ Մնացածն ալ ուզեց, բայց սա պատասխանը առաւ. Քեզի հարիւր քառասուն վարձ տ'է այս։ Նոյնէն պնդեց իրաւունքը պահանջելու։ Գլխաւորը անպամ մ'ևրեսը նայեցաւ և ըսաւ. Հի'մա քանի կ'ըլլաս հա՛...։

Հոն ևս իր իրաւունքը պղտցած տեսաւ։ Ընկերութիւնը, Տերութիւնը անորմ մեծ դժուարութիւն մ'ըրած էր գրամագլուխը նուազելով։ Հիմա կարգը անհատին եկած էր մասամ մասն անոր իրաւունքը գողնալու։

Ազատումը փրկութիւն չէ։ Մարդ Թիթարանէն կազատի, բայց ոչ դատապարտութենէ։

Կրասի մէջ տակա այս բանը պատահած էր անոր։ Տեսանք արդէն թէ Տ...ի մէջ ինչպէս ընդունելութիւն գտած էր։

ԳԼՈՒԽ Ը։

ԸՐԹՈՒՆ ՄԱՐԴԻ

Եպիսկոպոսին ժամացոյցը առաւօտուան ժամը երկուքը զարկած ժամանակ ժան վալժան արթնցած էր։

Արթննալուն պատճառն էր անկողնին խիստ կակուղ ըլլալը։ Քանի տարիէ՛ի վեր էր որ անկողնի մը վրայ պառկած չէր, և թէև հանդիպմանները հանած չէր վրայէն, գոյացութիւնը ամրքան նոր էր որ անոր քունը խորովեց։

Ձորս ժամն աւելի քնացած էր։ Յոգնութիւնը անցած էր։ Սովորած էր հանգստանալը՝ առանց շատ ժամանակ վատնելու։

Աչերը բացաւ, և պահ մը մութին մէջ չորս դին նայեցաւ, յետոյ նորէն գոցեց աչերը վերստին քնանալու համար։

Երբ մարդս օրուան մէջ զանազան տպաւորութիւններ կրելով կը յուզուի, երբ իր միտքը իրերով կը գրաւուի, կրնայ քնանալ, բայց չկրնար նորէն քնանալ։ Քունը առջի անգամին աւելի դիւրութեամբ հոգայ քանդէ երկրորդ անգամին։ Մի և նոյնը պատահեցաւ ժան վալժանին ալ։ Չկրցաւ նորէն քնանալ, և սկսաւ մտածել։

Ախոյեան վայրկենի մը մէջ կը գտնուէր, ուր մտքին մէջ գտնուած գաղափարները շփոթի կ'ըլլան։ Ուղեղին մէջ ատոմ երթևեկութեան նման բան մը կար։ Իր հին և նոր յիշատակները խառն՝ի խուռն կերթային, շփոթումով կ'ընկերակցէին՝ իրենց ձեռ կորսնցնել, յանդիման մեծնալով և յետոյ տգմուտ և յուզուած ջուրի մը մէջ յանկարծ անհետանալով։ Շատ մտածումներ ունէր. բայց ատոնց մին շարունակ մտքէն չէր հեռանար և միւսները կը հալածէր։ Հիմա շուտ մը կըսենք թէ ինչ էր այս մտածումը։— Տիկին Մակլուարին սեղանը գրած վեց արծաթեայ պնակները և մեծ գդալը գիտած էր ան։ Այս վեց արծաթեայ պնակը, որոնք

իրմէ քանի մը քայլ անդին տեղ մը պահուած էին, դինքը կը պաշարէին։ Իր սենեակը դալու համար երբ կից սենեկէն կանցնէր, տեսեր էր որ պառաւ սպասուհին անկողնին քով պզտի պահարանի մը մէջ դրած էր զանոնք։ Ծան Վալժան այս պահարանն ալ դիտած էր. սեղանատունը մտնողին աջ կողմը կիյնար այն։ Պնակները ծանրկէկ կը կշռէին, մանաւանդ թէ հին տեսակ արծաթէ էին։— Միայն մեծ դդալը առ նուազն երկու հարիւր ֆրանդ կարժէր, այսինքն տասն և իննը տարուան մէջ իր վաստակածին կրկինը։ Սապղ է թէ տէրն վաստակած կըլլար եթէ «ընչաքաղցնութիւնը» իր իրաւունքը ծաղկած ըլլար»։

Ամբողջ ժամ մը միտքը յուզմունքով տատանեցաւ. այդ յուզմունքին մէջ կուլ մ'ալ կար։ Երբ ժամը երեք զարկաւ, գարձեալ աչքերը բացաւ, յանկարծ ելաւ նստաւ, թեւը երկնցուց և իր պայուսակը փնտռեց զոր անկիւն մը նետած էր, յետոյ ոտքերը վար կախելով պետինը կոխեց, և այսպէս անկողնին վրայ ինքզինքը նստած դտաւ դրեթէ առանց դիտնալու թէ ինչպէս նստած էր։

Ծանրարձ ծռուեցաւ, ոտքին ամանները հանեց և կամաց մը անկողնին քով սաւանի մը վրայ դրաւ. յետոյ իր առջի դիրքը առաւ և նորէն սկսաւ մտածել առանց շարժելու։ Այս սոսկալի մտածութեան ժամանակ այն դաղափարները զոր քիչ մ'առաջ նշանակեցինք, անընդհատ առոր ուղղը կը յուզէին, ներս կը մտնէին, դուրս կելնէին, նորէն կը մտնէին և կարծես իրը կշիռ մինչ վրան կը ծանրանային։ Դեռ առանց դիտնալու և մտախոհութեան մեքենական յամառութեամբը միտքը կը բերէր Պըրվէ անուն թիւրապարտ մը,

զոր թիւրանին մէջ ձանչցած էր և որուն բանթալոնը օգաձև հիւսուած բամբակէ փոկով մը միայն վրան կը կենար։ Այս փոկին աղիւսաձև նկարը անընդհատ մտքին առջև կուգար։

Այս դիրքով կիցած էր, և շարունակ կենալով դուխ մինչև առաւօտ պիտի մնար եթէ ժամացոյցը քառորդ կամ կէս չզարնէր։ Կարծես թէ ժամացոյցին այս ձայնը կը խրախուսէր դինքը որ շարժի։

Ոտք ելաւ, պահ մ'ևս վարանեցաւ, և մտիկ ըրաւ. տան մէջ ձայն ձիւն չկար. անատեն շիտակ և համաց համաց քայլեց դէպ 'ի պառաւհանը զոր կը նշմարէր։ Գիշերը ոչ այնքան մութ էր. բոլորակ լուսինը ելած էր, և հովէն հալածուող լայնարձակ ամպերը իր վրայ կընթանային, որով դուրքը երբեմն մութ կըլլար, երբեմն ալ լոյս. մերթ կը խաւարէր և մերթ կը լուսաւորուէր, խակ տան ներսը կարծես երեկոյեան լոյսով լուսաւորուած էր։ Այս երեկոյեան լոյսը, որ քայլողի մը առաջնորդելու կը բաւէր և որ ամպերուն պատճառաւ երբեմնակի կընդհատուէր, կը նմանէր տեսակ մը կապարեայ դոյնի, որ շաբաթուան մը լուսանցոյցէն կարձակուի երբ ասոր առջևէն անցորդներ կերթևեկեն։ Ծան Վալժան պառաւհանին քով հասնելով քննեց դայն և տեսաւ որ երկաթեայ վանդակապատ չունէր. պարտէզին վրայ կը նայէր, և քաղաքին սովորութեան համեմատ տափարակ պզտի բևեռով մը միայն դոցուած էր։ Բայց պառաւհանը, բայց յանկարծ յուրտ և կծու հով մը դալուն համար իսկոյն դոցեց։ Պարտէզը նայիցաւ այն ուշադիր նայուածքով որ աւելի կը քննէ քանէ կը ձայի։ Պարտէզին չորս կողմը դոցուած էր սպիտակադոյն պատով մը. այս պատը բաւական ցած ըլլալով, վրայէն անցնիլը դիւրին էր։ Պարտէզին անդին հաւասար հետաւորութիւններով տնկուած ծառերու դլուխները նշմարեց ուսկէ կը հասկցուէր թէ պատին և պարտէզին մէջ ծառուղի մը կամ մշակուած ուղի մը կար։ Այս խուզարկուհայուածքէն ետք որոշում ընող մարդու նման շարժում մ'ը-

բաւ, ձեպ՝ի իր ննջարանը քալլեց, պայուսակը առաւ, բացաւ, խառնեց, բան մը հանեց ձէն և անկողնին վրայ դրաւ, ոտքի ամաններն ալ դրպանը դրաւ. նորէն պայուսակը դոցեց և կոնակը առաւ. պլեսրին ալ դրաւ, որու պահանակը աչերուն վրայ իջեցուց, խարխափելով գաւազանը վերառնց և տարաւ պատուհանին մէկ անկիւնը դրաւ. յետոյ նորէն իր անկողնին մօտեցաւ, և համարձակութեամբ առաւ այն բանը զոր հոն դրած էր: Այս բանը մէկ ծայրը սուինի մը պէս սրուած երկաթեայ կարճ ձող մ'էր: Դժուարին էր մութին մէջ նշմարել թէ ինչ գործածութեան ենթակայ էր այս երկաթի կտորը: Լծակ մ'էր արդեօք, մահակ մ'էր արդեօք:

Ցորեկը կարելի էր հասկնալ թէ այն երկաթը ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ հանդգուգործի գործիք մը: Թիւապարանները այն առեն թուլտնի քովերը գտնուղ բարձր բլուրներէն քար հանելու կը գործածէին զայն, և շատ անգամ հանդգուգործի գործիք կոչնհային հետերնին: Այս գործիքին երկաթը ձոյլ է. վարի կողմի ծայրը սուր է՝ ժայռի մէջ մխուելու համար: Գործիքը աջ ձեռքը առաւ, և շունչը բռնելով, քալլը մեղմելով դէպ՝ի մօտակայ սենեկին դուռը ուղղեցաւ. այս սենեակը, ինչպէս ըսինք արդէն, եպիսկոպոսին պառկած սենեակն է: Երբ դուռը հասաւ, տեսաւ որ կիսովին բաց էր այն, վասն զի եպիսկոպոսը դոցած չէր:

ԳԼՈՒԽ ՃԱԳ.

ԹԷ Ի՞ՆՉ ԿԸՆԷ ԾԸՆ ՎԱԼԺԱՆ

Ժան Վալժան մտիկ ըրաւ: Ամենևին ձայն մը չլսեց. Ներս մանել ուզող կատուի մը պէս ծածուկ և անհանգստարար եղանակութեամբ մը դուռը կամաց մը հրեց մատովը: Դուռը նա մղուեցաւ անըմբռնելի և լրին շարժումով մը ևս աւելի բացուեցաւ: Պահ մը սպասեց Ժան Վալժան. յետոյ երկրորդ անգամ և աւելի համարձակութեամբ մղեց դուռը, որ

լռելեայն մղուելով ներս մտնել կարենալու չափ բացուեցաւ: Բայց դռան քովի պզտի սեղան մը կար, որ անոր հետ անկիւն մը կը կազմէր: Այս անկիւնը դժուարութիւն մ'էր, վասն զի մուտքը կարգիլէր: Ժան Վալժան դիտից այս դժուարութիւնը: Հարկ էր անպատճառ որ դուռը ա՛լ աւելի բացուի: Ուստի երրորդ անգամ և առաջին անգամներէն աւելի ուժով հրեց դուռը: Բայց այս անգամ ծխնի մը, որ ազէկ իւղուած չէր, յանկարծ մութին մէջ բիրտ և երկարատև ձայն մը հանեց:

Ժան Վալժան սարսռեցաւ: Այս ծխնիին ձայնը վերջին դատաստանին փողին պէս սաստիկ և ահարկու կերպով մը հնչեց ականջին: Ի սկզբան ուր երեւակայութիւնը ցնորական համեմատութիւններ կուտայ եղած դէպքի մը, Ժան Վալժան կրնէ երեւակայեց թէ այն ծխնին կենդանացած և յանկարծ պարհուրելի կենդանութիւն մ'առած էր, և թէ շունի մը պէս կը հաչէր ամենուն ձայն տալու և տան մէջ քնացողները արթնցնելու համար:

Սարսռելով և շուարելով կանգ առաւ, և ներքանն թէ իջեցնելով դեռնինը կոխեց: Շնչերակները դարբնոցի երկու հսկայի նման քուներուն մէջ կը պարնէին, և կը կարծէր թէ շունչը քարայրէ մ'ելնող հովին պէս ձայն տալով կելնէր կուրծքէն:

Այն պղտուած ծխնիին երկրաշարժի մը դղրդումին նման տոսկալի աղաղակէն տան չդղրդիլը անհնարին կը թուէր իրեն. դուռը պըր ինք հրած էր վախցած և աղաղակ հանած էր: Ծերուկին պիտի արթննար, կիները պիտի պօռային, օդնութեան հասնելու համար մարդ պիտի գար. քառորդ մը չանցած բոլոր քաղաքացիք պիտի յուզուէին և ոստիկանութեան զինուորներն ալ պիտի պային: Ուստի պահ մը կարծեց թէ ալ կորսուած է ինք:

Կեցած տեղը աղէ արձանին պէս քար կտրեցաւ: Ձայ առանց շարժում մ'ընել համարձակելու: Քանի մը րոպէ անցաւ:

Գուռը բոլորովին բացուած էր։ Համարձակեցաւ ներս մտնել։ Ոչ ոք շարժած չէր։ Ականջ դրաւ. տան մէջ ամենևին շշուկ մ'անգամ չկար։ Ծանր զգաստութեան ձայնէն ոչ ոք արթնցած էր։

Այս առաջին վանդը անցած էր. բայց Յան Վալժան տակաւին սոսկալի կերպով խռովուած էր։ Այլ սակայն չընկրկեցաւ։ Ետև ինքզինքը կորսնցուցած վայրկենին ընկրկած չէր։ Ե՛լ նպատակը շուտ մը գործադրել մտածելն պիտի չէր։ Քայլ մ'առաւ և սենեակը մտաւ։ Սենեկին մէջ կատարեալ հանդարտութիւն մը կը տիրէր։ Հոն հոս խառն ի խուռն և անորոշ ձևեր կը նշմարուէին, որոնք գործիքը սեղանի մը վրայ ափսուած մուղմեր, բացուած դիրքեր, աթոռակի մը վրայ դիզուած հագուստներ, վրան հանդերձներ դրուած թիկնաթոռ մը և դրքակալ մ'էին, և որոնք դիշերուան այն ժամուն իրը խաւարին խորշերը և սպիտականման տեղերը կերևային։ Ծան Վալժան յառաջ քայլեց զգուշութեամբ որպէս զի կարասիի մը չզպնայ։ Եպիսկոպոսը սենեկին ներսի կողմը կը քնանար. Ծան Վալժան անոր հաւասար և հանդարտ շնչառութիւնը լսեց։

Յանկարծ կանգ առաւ։ Արդէն անկողնին քովը էր. կարծես աւելի շուտ հասած էր հոն։

Բնութիւնը կարծես թէ մեզի մտածել տալու համար երբեմն սխալ կերպով և դիտակցութեամբ իր գործերը և տարանները մեր գործերուն հետ պատշաճիլ կը խառնէ։ Կէս ժամ 'ի վեր երկնից վրայ ամպ մը տարածուած էր։ Երբ Ծան Վալժան անկողնին քով կանգ առաւ, այս ամպը կարծես թէ դիտմամբ պատեցաւ, և լուսնի ճառագայթներուն մին երկայնաձև պատուհանէն ներս թափանցելով յանկարծ եպիսկոպոսին դուռնատ դէմքը լուսաւորեց։ Հանդարտօրէն կը քնանար ան։ Սարսին Ալպեան ընդունց մատ դիշերները ցուրտ կընէ. այս պատճառաւ անկողնին մէջ ասրեայ թխազոյն պղնատ մը հագած էր գլխէն, որ մեռերէն մինչև դաստակ-

ները կը ծածկէր։ Գլուխը բարձին վրայ դրած էր հանգըստութեամբ քնացողի մը լքուն դիրքով։ Անկողինէն դուրս կախուած էր ձեռքը, որու վրայ կը փայլէր իր հովուական մատանին և որ այնքան բարեգործութիւններ և այնքան սրբատուէր գործողութիւններ ըրած էր։ Բոլոր դէմքը գոհունակութեան, յոյսի և երանութեան անորոշ արտայայտութեամբ մը կը լուսաւորուէր։ Ձէ թէ Ծպիտ մը, այլ գրեթէ Ճառագայթ մը կը շողար անոր վրայ։ Ճակատին վրայ անեզրական լոյս մը կը ցոլանար անմինանալի կերպով մը։ Քնացող արդարի մը հոգին խորհրդալից երկինք մը կը նայի։

Այս երկինքը եպիսկոպոսին վրայ կանգ առած էր։

Նաև թափանցիկ լուսաւոր մարմին էր ան, վասն զի այն երկինքը իր սրտին մէջն էր։

Այն երկինքը իր խիղճն էր։

Երբ լուսնին Ճառագայթը այս ներքին Ճառագայթին վրայ տարածուեցաւ, եպիսկոպոսը որ կը նայէր, կարծես թէ փառաւոր երևոյթ մ'առաւ։ Բայց այս երևոյթը հեզ և կիսալոյսով մը վարագուրուած էր։ Երկնից վրայի լուսինը, նիւթոզ բնութիւնը, պարտէզը ուր և ոչ սարսուռ մը կար, տունը որ բոլորովին հանդարտ էր, ժամը, վայրկեանը և լռութիւնը չգիտեմ ինչ հանդիսաւոր և անաւելի հանգամանք մը կուտային այս մարգուն պատկառելի հանգստութեան, և կարծես վեհ ու փառաւոր պատկով մը կը զարդարէին անոր ըսպիտակ մազերը, գոց աչքերը և դէմքը որու վրայ ամենայն ինչ յոյս մ'էր, վստահութիւն մ'էր, նաև անոր ծերունական դլուխը և մանկային քունը։

Առանց իր գիտութեան այսպիսի վեհութիւն մ'ունեցող այս մարդը դրեթէ երկնային էակի մը կերպարանն ունէր։

Իսկ Ծան Վալժան երկաթեայ գործիքը ձեռքը բռնած և այն լուսաւոր ծերունիին ահաբեկ մուխին մէջ ոտքի վրայ կայնած էր անշարժ։ Ամենևին ասանկ բան մը տեսած չէր։ Ծերունիին այն վստահութենէն կասկածելիէր ան։ Բարեյա-

կոմն աշխարհի ամենէն մեծ տեսարանն է խռովուած և անհանգարտ խիղճ մը, որ չարագործութեան մ'ելքը հասնելու արգելք մը գտնելու կ'ելլայ։

Անորոշապէս բայց բուռն կերպով կզգար Ժան Վալժան թէ այսպիսի առանձնութեան մը մէջ իրեն նման գրասիրի մը մօտ այսչէս ննջելը վտանգաւոր բան մ'էր։

Ոչ օր, և ոչ իսկ ինք կրնար ըսել թէ ինչ կզգար։ Այս զգացումը հասկնալ ուղղը կը պարտաւորի ծայրայեղ մեղմութեան մ'առջև գտնուող ծայրայեղ բռնաբարութիւն մը մտաբերել։ Իր երեսին վրայ անգամ նուազագոյն բան մը նշմարել անկարելի էր։ Կարծես թէ վայրենիի մը պես կը զարմանար ան։ Միայն կը նայէր իր առջև եղած տեսարանը։ Բայց ինչ էր իր միտքը։ Անկարելի էր գուշակել։ Սա միայն յայտնի էր թէ յուզուած և խռովուած էր ան։ Բայց ինչ տեսակ էր այս յուզումը։

Աչքը ծերունիին վրայէն չէր հեռանար։ Իր դիրքը և դէմքը բան մը միայն յայտնապէս կը ցուցնէին, որ էր տարօրինակ տարտամութիւն մը։ Կրնայ ըսուիլ թէ երիտ վիհի մէջ տեղը կեցած կը վարանէր, մին է այն՝ ուր մարդս կը կորուսուի. և միւսն է այն՝ ուր կը փրկուի։ Կարծես թէ պատրաստ էր ծերունիին դանիկը խորտակելու կամ աչքը համբուրելու։ Պահ մ'ետքը ձախ թևը դէպ 'ի ձակատը տարաւ յամրաբար, գլխարկը հանեց, յետոյ թևը նորէն ինկեցուցի և նոյն յամրութեամբ, և ժան Վալժան՝ ձախ ձեռքը գլխարկը, աջ ձեռքը իր մահակը բռնած, և մաղերը իր վայրենական գլուխին վրայ տնկուած՝ նորէն սկսաւ մտախոհութեամբ նայիլ։ Եպիսկոպոսը այս ահարկու նայուածքին ներքեւ անվրդով հանդարտութեամբ մը դեռ կը քնանար։

Լուսնի ճառագայթի մը ցոլումին շնորհիւ խառնաշփոթ կերպով մը կը տեսնուէր վինեայինի վրայ դրուած խաչելութիւն մը, որ կարծես թէ անոնց երիւքին ալ իր թևերը կը բանար՝ մէկուն օրհնութիւն տալու և միւսին ալ ներումն շնորհելու համար։

Ցանկարծ Ժան Վալժան գլխանոցը ճակատին վրայ դրաւ, անիողնին քովէն առանց եպիսկոպոսին նայելու արագօրէն դէպ 'ի պահարանը քայլեց զոր բարձին քով կը նշմարէր. երկաթեայ գործին վերցուց կարծես կղպակը կտրելու համար, բայց բանալին վրան էր։ Բացաւ պահարանը, ամէն բանէ առաջ կողով մը տեսաւ, որու մէջ դրուած էին արծաթեղէնները, կողովը առաւ, սենեակէն անցաւ՝ առանց դադարելու մեծ մեծ քայլեր առնելով և առանց հոգ ընելու ոտքին դիպուածը, դուռը հասաւ, աղօթատունը մտաւ, պատուհանը բացաւ, պատուհանին մայթին վրայէն ցատկեց, արծաթեղէնները տոպրակին մէջ դրաւ, կողովը նետեց, պարտէզէն անցաւ, պատէն դուրս ցատկեց իբր վագր մը, և փախաւ։

ԳԼՈՒԽ ՃԵ։

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԸ ԿԱՑԹԱՏԻ

Հետեւեալ օրը արեւը ծագած ժամանակ դերասպասիւ պիէնվենիւ եպիսկոպոսը իր պարտէզին մէջ կը պարաէր։ Տիկնին Մակլուար բոլորովին խռովուած դէպ 'ի անոր վազեց։

— Սրբազան հայր, սրբազան հայր, Ձեր Մեծութիւնը արծաթեղէնաց կողովին ուր ըլլալը գիտէ՞։

— Այո՛, ըսաւ եպիսկոպոսը։

— Փա՛ռք քեզ Ա՛ստուած, կրկնեց սպասուհին։ Չէի գիտեր թէ ուր է այն։

Եպիսկոպոսը կողովը ածուի մը մէջէն առած ըլլալով տիկնին Մակլուարի տուաւ և ըսաւ.

— Ահա կողովը։

— Բայց բան մը չկայ մէջը, ուր են արծաթեղէնները։

— Ա՛հ, կրկնեց եպիսկոպոսը։ Գնտուածդ արծաթեղէնե՞րն են, Ձիտեմ թէ ուր են։

— Սո՛ւրբ Աստուած, արծաթները գողցան, երէկուան մարդը գողցաւ անշուշտ։

Ակնթարթի մը մէջ և դիւրաշարժ պատուի մը բոլոր ուժը դնութեամբը դէպ՝ի ազօթատունը վազեց արիւին Մակլուար, մարդին սպանած խորշը մնաւ և նորէն եպիսկոպոսին քովը եկաւ։ Եպիսկոպոսը ծունրաձած հառաչելով կը նայէր Ալլէօնի ֆէֆէթթա ըսուած նոր տունկի մը զոր կողովը ածուին մէջ նետուած տեսն կոտրած էր։ Տիկին Մակլուարի աղաղակէն զլուխը վեր վերցուց։

— Սրբազան Հայր, մարդը մեկներ է. արծաթներն ալ գողցեր է։

Մէկ կողմէ նայսպէս հազաղակէը, միւս կողմէն ալ գէպ՝ի պարտէզին մէկ անկիւնը կը նայէր, ուր փախչողն հետք կը նշմարուէր։ Պատին վթայի ձողը վերցուած էր։

— Տես, ահա անկէ փախած է. Գօշֆիլէ փողոցը ցատկած է։ Ա՛հ, արծաթները գողցողը ան թշուառականն է։

Եպիսկոպոսը վայրկեան մը համբերեց լսելի, յետոյ ծանրութեամբ արիւին Մակլուարի նայելով՝ ըսաւ.

— Բայց միթէ մերն էին այն արծաթները։

Տիկին Մակլուար ափ՝ի բերան մնաց։ Պահ մը լռելէն ետք եպիսկոպոսը շարունակեց.

— Տիկին Մակլուար, այն արծաթները չանիրաւի պահած էի այսքան ժամանակէ՝ի վեր։ Աղքատներուն կը վերաբերէին անոնք։ Ի՞նչ էր այն մարդն ալ։ Անշուշտ աղքատ մը։

— Յիսո՛ւս Քրիստոս, կրկնեց արիւին Մակլուար, ես ոչ ինծի և ոչ օրիորդին համար է որ այսքան կը ցաւիմ։ Մեզի համար հոգ չէ։ Բայց ձեր սրբազնութեան համար կը մտածեմ։ Հիմա ինչի՞ մէջ պիտի ուտէք կերակուրը, սրբազան Հայր։

Եպիսկոպոսը զարմանքով մ՝անոր նայելով ըսաւ.

— Զարմանալի բան, միթէ պղնձեայ պնակ չենք կրնար գործածել։

Տիկին Մակլուար ուսերու շարժումով մը սրտմտութիւնը յայտնելով պատասխանեց.

— Պղինձը հոտ մը կունենայ։

— Ուրեմն երկաթեայ պնակ կը գործածենք։

Տիկին Մակլուար գժգոհութեան ձև մ՝ընելով պատասխանեց.

— Երկաթը համ մ՝ունի։

— Ապա ուրեմն փայտէ աման կը գործածենք։

Քանի մը վայրկեանէ ետք կը նախաճաշէը Ճիշդ այն սեղանին վրայ ուր առջի օրը ծան Վալժան նստած էր։ Նախաճաշելու ատեն Պիէնվընիւ եպիսկոպոսը զուարթօրէն դիտել կուտար թէ իր քրոջը որ բան մը չէր ըսեր, և թէ տիկին Մակլուարին որ կամայ կամայ կը մրմռար, թէ պատուի մը հացը կաթին մէջ թաթխելու համար ամենէին հարկ չէր դործածել ոչ գդալ և ոչ ալ պատուաքաղ։

Տիկին Մակլուար միևնակը երթևեկելով կըսէր.— Մթերքներէ էր այսպիսի մարդ մը ներս առնուլ, դրեթէ անոր մօտ պահիլ։ Բարեբաղդաբար միայն գողութիւն ըրաւ։ Ա՛հ, Աստուած իմ, կը սարսռիմ երբ կը մտածեմ թէ ինչեր չէր կրնար ընել մեզի։

Քոյր և եղբայր սեղանէն ելլելու վրայ էին երբ դուռը զարնուեցաւ։

— Հրամմեք, ըսաւ եպիսկոպոսը։

Դուռը բացուեցաւ, և շեմին առջև տարօրինակ և բուռն բաղմութիւն մ՝երեցաւ։ Երեք մարդ չորրորդ մարդ մը բռնած էին օձիքէն։ Երեք մարդը ոստիկանութեան պիւոլորներ էին, իսկ չորրորդը ծան Վալժանն էր։

Դուռն քով ոստիկանութեան տասնապետ մը կար որ խումբին գլխաւորը կերևար։ Ներս մտաւ և դէպ՝ի եպիսկոպոսը յառաջացաւ՝ պիւոլորական ձևով բարևելով։

— Սրբազան Հայր, ըսաւ....։

Ծան Վալժան որ սխուր և վհատեալ էր, երբ լսեց տասնապետին խօսքը, ապշելով գլուխը վերցուց։

— Սրբազան Հայր, մրմռաց։ Ապա ուրեմն ժողովրդապետ չէ եղեր...։

— Լռէ, ըսաւ տասնապետը. կերպապաիւ եպիսկոպոսն է ան։

Պիէնվենիւ եպիսկոպոսը իր հասակը ներածին չափ աշխուժ մը խուժեցին մօտեցած էր։

— Ա՛հ, բարի եկար, աղաղակեց Ժան Վալժանին նայելով։ Ուրախ եմ քեզի նորէն տեսնելուս։ Աղէկ միտքս ինկաւ, աշտանակներն ալ քեզի տուեր էի, որոնք նոյնպէս արծաթեայ են և որոնցմով կրնաս երկու հարիւր ֆրանգ աւելի ուներնալ։ Ինչո՞ւ պնակներուն հետ զանոնք ալ չառիր։

Ժան Վալժան աչերը բացաւ և պատասխանելի եպիսկոպոսին նայեցաւ այնպիսի նայուածքով, զոր որ և է մարդկային լեզու չկրնար նկարագրել։

— Սրբազան Հայր, ըսաւ տասնապետը, ուրեմն իրաւ է այս մարդուն ըսածը։ Փախչողի մը պէս կերթար ան երբ իրեն հանդիպեցանք։ Կոնեցինք զինքը տեսնելու համար թէ ինչ ունի։ Այս արծաթեղէնները փոխը պառնք...։

— Եւ ըսաւ ձեզի, ընդմիջեց եպիսկոպոսը ժպտելով, թէ պառնք ընդունած է ծերունի պարոպատիա եկեղեցականէ մը որու տունը պատիած էր պիշերը, այնպէս չէ՞. և դուք ալ չհաւատալով հոս բերիք զինքը, բայց սխալեր էք։

— Կրնանք ուրեմն թողուլ որ երթայ, հարցուց տասնապետը։

— Անշուշտ, պատասխանեց եպիսկոպոսը։

Ջինուորները թող տուին Ժան Վալժանը որ ետ քաշուէնայաւ։

— Իրաւ է որ կը թողուք զիս, ըսաւ դրեթէ անլսելի ձայնով մը և կարծես թէ քունին մէջ խօսելով։

— Այո՛, ազատ ես, միթէ չե՞ս լսեր, ըսաւ զինուոր մը։

— Բարեկամ, կրկնեց եպիսկոպոսը, ահա աշտանակներդ ալ. առ և ազատ դնա։

Դէպ ի վինեան գնաց և երկու արծաթեայ աշտանակները բերելով Ժան Վալժանին տուաւ։

Պիէնվենիւ եպիսկոպոսը աշտանակներն ալ կուտար, Պարբեթիէնի և Մակլեւար զան չնեղացնելու համար ոչ բառ մը կարտասանէին, ոչ շարժում մը կընէին և ոչ ալ դժգոհութեան նայուածք մը կը յուցնէին։

Ժան Վալժան բոլոր անդամներովը կը դողար։ Մեքենայաբար և ահաբեկ կերպարանով մ'երկու աշտանակը առաւ։

— Հիմա երթաս բարեաւ, ըսաւ եպիսկոպոսը։ Աղէկ միտքս ինկաւ. եթէ նորէն հոս դալու ըլլաս, պարտէզէն անցնելու հարկ չկայ։ Միշտ փողոցի դռնէն կրնաս մտնել և ելնել։ Գիշեր ու ցորեկ միայն դռնափակով մը գոցուած է այն։

Ցետոյ զինուորներուն դառնալով ըսաւ.

— Պարոններ, դուք ալ կրնաք երթալ։

Զինուորները մեկնեցան։

Ժան Վալժան կը նմանէր այնպիսի մարդու մը որ նուաղելու վրայ է։

Եպիսկոպոսը քովը եկաւ և մեղմ ձայնով մ'ըսաւ.

— Խոստացիր էիր ինձ այս տակով պարիեզա մարդ մ'ըլլալու աշխատիլ. մի՛, մի՛ բնաւ մոռնար այդ խոստումդ։

Ժան Վալժան որ ամենևին չէր յիշեր այսպիսի խոստում մ'ըրած ըլլալը, ափ'ի բերան մնաց։

Եպիսկոպոսը այս խօսքերը շեշտելով ըսած էր։

Հանդիսաւոր կերպիւ խօսքը շարունակելով ըսաւ.

— Ժան Վալժան, եղբայր իմ, ա՛լ չարութեան Ճամբէն չելար և բարութեան Ճամբան մտար։ Հոգիդ գնեցի. ահ դաղարներէ և կորստեան ոդիին ձեռքէն ազատելով Աստուծոյ յանձնեցի զայն։

ԳԼՈՒԽ ՃԳ.

ԲԼԹԻ-ՓԻՐՎԻ

Ժան Վալժան քաղաքէն դուրս եկաւ փախչողի մը պէս։ Սկսաւ դաշտերու մէջ արագօրէն քալել և առջևը եկած

Ճամբաներէն և շաւիղներէն երթալ՝ առանց դիտելու որ միշտ դէպ ’ի ետ կը քայլէր։ Այսպէս բոլոր առաւօտ թափառեցաւ՝ առանց բան մը կերած ըլլալու և առանց անօթութիւն զգալու։ Ներսիսը զգայութիւններով համակուած էր. բարկութիւն մը կզգար վրան՝ առանց գիտնալու թէ որմէ դէմ էր իր բարկութիւնը։ Ինքն ալ չէր գիտեր թէ եպիսկոպոսին ընթացքէն արդահատանք կզգար թէ նուաստութիւն։ Ժամանակ առ ժամանակ տարօրինակ արդահատանք մը կզգար, զոր կը զսպէր և որու կը հակառակէր քան տարուան մէջ ստացած խստասրտութիւնը։ Իր այս վիճակէն կը ձանձրանար։ Անձկութեամբ կը տեսնէր որ սրտին մէջ կը գղրդէր այն տհաճալի անխռովութիւնը, զոր յանիբաւի կրած վիշտերը ներշնչած էին իրեն։ Կը հարցնէր իւրովի թէ ինչ պիտի յաջորդէր այն անխռովութեան։ Երբեմն ստուգիւ նախապատիւ կը համարէր որ ոստիկանութեան պնուորներուն հետ բանտը դացած ըլլար քանթէ պարագաները այսպիսի գործուածք մը առնէին, որով գէթ նուազ պիտի յուզուէր։ Թէև երազնակը բաւական անցած էր, բայց տակաւին ցանկերուն վրայ հոն հոս քանի մը յետնորդ (tardif) ծաղիկներ կային, որոնց հոտը կառնէր քայլելով և մանկութեան յիշատակները կը բերէր միտքը։ Այս յիշատակները այնքան երկար ժամանակներէ ’ի վեր իր մտքին չէին ներկայացած որ գրեթէ անծանօթ կերեւային իրեն։ Այսպէս բոլոր օրը անմխիթար խորհրդածութիւններ դիտուեցան մտքին մէջ։

Արեւը մարը մտնելու կը մօտէր և ամենափոքր քարերուն ստուերները գետնին վրայ կերկնցնէր. ուստի Ժան Վալժան բոլորովին ամայի և կարմրագոյն ընդարձակ դաշտի մը մէջ մացառի մ’ետին նստաւ։ Հորիզոնին վրայ Ալպեան լեռներէն ’ի զատ բան մը, և ոչ իսկ հեռաւոր գիւղի մը զանգակատունը չէր երեւար։ Ժան Վալժան Տ...էն գրեթէ երեք մղոն հեռի կը գտնուէր։ Մացառէն քանի մը քայլ անդին արահետ մը կար որ դաշտը երկուքի կը բաժնէր։

Այս մտախոհութեան մէջ որով կարծես թէ իր հին ու կոշտ հպատւտը ալ աւելի երկիւղալի պիտի երեւար զինքը տեսնողի մը, գտաբերային ձայն մը լսեց ան։

Գլուխը դարձուց և տեսաւ որ գրեթէ տասը տարեկան Սաւոյացի պատանի մը կուգար արահետէն՝ երգելով. իր անուսուր ջնարը (vielle) քովը կախած և Ալպեան տեսակ մը մուկ դնելու արկղիկն ալ կռնակը առած էր։ Ասիկա քաղցր և գտաբեր պատանիներէն մին էր որոնք քաղաքէ քաղաք կերթան և որոնց ծուռնկը բանթալընին ծակերէն կերեւայ։

Պատանին շարունակ երգելով մերթ ընդ մերթ իր քայլը կընդմիջէր, և վէգ կը խաղար (jouer aux osselets) քանի մը դրամով որ ձեռքն էր և որ հաւանականաբար իր բոլոր հարստութիւնն էր։ Այս դրամներուն մին երկու ֆրանկնոց մ’էր։

Պատանին մայտին քով կանգ առաւ առանց տեսնելու Ժան Վալժանը, և վեր ցատկեցուց ձեռքը եղած ստակները զորոնք մինչև անատեն բաւական յաջողակութեամբ ափին կրնակին վրայ կրցած էր առնուլ ամբողջապէս։ Բայց այս անգամ երկու ֆրանկնոց դրամը գետինը ընկաւ և դէպ ’ի մայտը գլորուելով մինչև Ժան Վալժանին քով գնաց։

Ժան Վալժան ոտքը դրամին վրայ դրաւ։ Բայց պատանին իր դրամին դէպ ’ի ուր գլորուիլը նայած և ուր կենալը տեսած էր։ Ամենևին չզարմացաւ և դէպ ’ի մարդը քայլեց ուղղակի։ Այս վայրը բոլորովին առանձնական տեղ մ’էր. թէ դաշտին և թէ արահետին ուր կողմն ալ և որքան հեռի ալ նայուէր, մարդ մը չկար։ Ամենևին ձայն ձիւն չէր լսուեր, բայ ’ի այն տակաւ ճիչերէն, զոր կը հանէր խիստ բարձրէն թռչելով անցնող թռչուններու երամ մը։ Պատանին կռնակը արեւին դարձուցած էր, որ անոր մազերուն մէջ ասկեդոյն թելերը կը գետեղէր և որ Ժան Վալժանի վայրենի դէմքը արիւնաթոյր նշուլով մը կը շառագունէր։

— Պարո՛ն, բաւ անտիկան Սաւոյային մանկութեան

այն վստահութեամբ որ ապիտութեամբ և անմղութեամբ կը բաղխանայ, ուր է դրամս։

— Անունդ ինչ է, հարցուց ժան Վալժան։

— Բլթի–ծերվէ, պարոն։

— Կորիր նայիմ, ըսաւ ժան Վալժան։

— Պարո՛ն, կրկնեց պատանին, դրամս կուզեմ։

ժան Վալժան գլուխը ծռեց և պատասխան չտուաւ։ Պատանին նորէն ըսաւ.

— Դրամս կուզեմ, պարո՛ն։

ժան Վալժանին աչքը շարունակ դեռնին կը նայէր։

— Դրամս կուզեմ, սպիտակ դրամս կուզեմ, սատկա՛ս կուզեմ, պարո՛ն, աղաղակից պատանին։

Կերեւայ թէ ժան Վալժան բնաւ չէր լսեր պատանիին աղաղակը։

Պատանին ժան Վալժանի պզուզային օձիքը բռնելով հրեց զան։ Եւ իր պանձին վրայ դրուած երիսմատամ ահագին հօշիկը մինչդեռ տեղէն շարժելու կը ջանար, միւս կողմն ալ կը պոռար.

— Դրամս, երկու ֆրանկնոց դրամս կուզեմ։

Պատանին կուլար։ ժան Վալժան գլուխը վերցուց։ Մինչ նստած էր իր տեղը, աչերը պղտոր էին։ Չարմանքով մը պատանին նայեցաւ, յետոյ ձեռքը պատուհանին երկնցուց և պարհսուրլի ձայնով մը պոռաց.— Ո՞վ է ան։

— Ե՛ս, պարո՛ն, պատասխանեց պատանին։ Ե՛ս եմ, Բլթի–ծերվէն եմ, ես եմ. ընդհ՛ք ըրէք, տուէք երկու ֆրանկնոց, չընդհ՛ք ըրէք, պարո՛ն, վերցուցէք ոսքերնիդ։ Ցետոյ իր փոքրութեամբը հանդերձ զայրանալով և դրեթէ սպառնական կերպով մը.

— Վերջապէս պիտի վերցնե՞ս ոտքդ։ Վերցո՛ւր նայիմ սա ոտքդ, շո՛ւտ։

— Ա՛հ, դո՛ւ ես տակաւին, ըսաւ ժան Վալժան և յանկարծ ոտքի վրայ ելնելով, և ոտքը առանց վերցնելու դրան մին վրայէն, կրկնեց.— Պիտի կորսուիս երթաս, թէ ոչ...։

Պատանին վախնալով ժան Վալժանին նայեցաւ, յետոյ մարմնովին դողալ սկսաւ, և քանի մը մանրերրորդ ապշած ձևալէն ետք իր բոլոր ուժովը վազելով փախչիլ սկսաւ՝ չհամարձակելով ոչ ետևը նայելու և ոչ ալ ազաղակ մը հանելու։ Բայց բաւական հեռանալէն ետք շնչասպառութենէ սկսի պուկեցաւ կանգ առնելու, և ժան Վալժան իր մտախոհութեան մէջ անոր լալագին հեծկլտանքը լսեց։ Քանի մը րոպէէն ետք պատանին աներեւութացած էր։

Ընթը մարը մնած էր։ Մթութիւնը ժան Վալժանին բոլորտիքը տարածուիլ կսկսէր։ Առաւօտէն՝ ի վեր բան մը կերած չէր, հաւանական է թէ տենդով բռնուած էր ան։

Ոտքի վրայ կայնած էր, և պատանիին փախչելէն՝ ի վեր դիրքը փոխած չէր։ Ծունկը երկար և անհաւատար անջրպետներով իր հարթքը վեր կը վերցնէր։ Նայուածքը տասն կամ տասնհինգ քայլ անդին դեռնին վրայ հաստատած էր, և կարծես թէ խոտին վրայ ինկած կապտագոյն յախճապակիի մը բեկորը կը քննէր խորին ուշադրութեամբ։ Յանկարծ սարսուեցաւ, վասն զի պիշերուան ցուրտը զգալ սկսաւ։

Գիտնոյը ձախին վրայ իջեցուց հաստատուն կերպով մը, աջքենայարար իր պզուզան գոյել և հոձկել ուզեց, քայլ մ՚առաւ և դեռնը ծռուեցաւ պատուհանը առնելու համար։

Նոյն պահուն երկու ֆրանկնոց դրամը նշմարեց զոր ոտքը կիսովին հողին մէջ մնած էր, և որ հոպիճներուն մէջ կը փայլէր։ Դրամը տեսնելով կարծես կալմանեան շարժում մ՚ունեցաւ։— Ի՞նչ է այս, հարցուց ինքնին կամաց մը։ Եւ րեթ քայլ ետ քաշուեցաւ, յետոյ կանգ առաւ՝ առանց իր նայուածքը հեռացնել կարենալու այն կէտին վրայէն, որուն վրայ պահ մ՚առաջ ոտքը դրած էր. կարծես թէ մութին մէջ հոն փայլող այն իրը բաց աչք մ՚էր որ անշարժ լուռին կը նայէր։ Քանի մը րոպէէն ետք չղաձգային շարժումով մը դէպ՝ ի արծաթ դրամը ցատկեց, ծռուեցաւ և ա-

ռաւ, և կանգնելով դաշտին հեռաւորութեամբը նայիլ սկսաւ՝ աչերը հորիզոնին ամէն կողմը դարձնելով, ոտքի վրայ կայնած և պատպարան մը փնտռող ահաբեկ ընտանի անասունի մը պէս սարսռելով։

Բայց բան մը չտեսաւ։ Գիշերւան մութը երթալով կը թանձրանար, ցուրան ալ կուգէնար. դաշտը անորոշ կերպարան մ՚առած էր, և մանիշակագոյն լայնածաւալ մառախուղներ վերջալոյսի պայծառութիւնը կը մթագնէին։

— Ա՜հ, ըսաւ Ծան Վալժան, և սկսաւ արագօրէն քալել դէպ ՚ի այն կողմը ուսկէ պատանին փախած և անհետացած էր, Գրեթէ երեսուն քայլ առնելէն ետք կանգ առաւ, նայեցաւ, բայց բան մը չտեսաւ։

Ուստի բոլոր զօրութեամբը պոռաց։

— Բըթի-ժերվէ, Բըթի-ժերվէ։

Լռեց և սպասեց, բայց պատասխան մը չառաւ։ Բոլոր դաշտերը ամայի և տխուր էին։ Միայն տարածութիւն կար չորս կողմը։ Իր բոլորտիքն ալ ոչ այլ ինչ կը նշմարուէր եթէ ոչ մթութիւն մը ուր իր աչքը բան մը չէր տեսնէր, և լռութիւն մը ուր իր ձայնը չէր լսուէր։

Ցրտաշունչ քամի մը կը փչէր և անոր բոլորտիքը եղած իրերուն կարծես տխուր կենդանութիւն մը կուտար։ Թուփերը իրենց սգոյն և նիհար ոստերը անհաւատալի կաթղութեամբ մը կը շարժէին. կրնայ ըսուիլ թէ մարդու մը կսպառնային և կը հալածէին զան։

Ծան Վալժան նորէն սկսաւ քալել, յետոյ սկսաւ վազել, բայց մերթ ընդ մերթ կանգ կառնուր և այս առանձնական տարածութեան մէջ նմանը չլսուած զարհուրելի և ազիզորմ ձայնով մը կը պոռար։ — Բըթի-ժերվէ, Բըթի-ժերվէ։

Սարսռե՛ր որ պատանին եթէ նախ լսելու բլլար այս ձայնը, պիտի վախնար և պիտի չուզեր երևալ։ Բայց պատանին անշուշտ արդէն շատ հեռացած էր։

Ծան Վալժան քահանայի մը հանդիպեցաւ որ ձի հեծած

կերթար։ Մօտեցաւ և ըսաւ անոր.

— Տէր Հայր, պատանիի մ՚անցնիլը տեսա՞ք։

— Ոչ, ըսաւ քահանայն։

— Բըթի-ժերվէ անունով պատանի մը չտեսա՞ք։

— Ոչ զոք տեսայ։

Պայուսակէն երկու հինգ ֆրանկնոց հանեց և քահանային տուաւ, ըսելով.

— Տէր Հայր, ասի ձեր աղքատներուն համար է։ Տէր Հայր, բաւած պատանիս գրեթէ տասը տարեկան է. կարծեմ մուկ մ՚ունի և անուաւոր չնար մը։ Սալուացի մ՚էր ան և կերթար. դիտէք ուր է արդեօք։

— Ամենևին չտեսայ։

— Բըթի-ժերվէն չտեսա՞ք. այս հողմերը միթէ դիւք չհա՞յ։ եթէ կայ՝ կրնա՞ք ըսել թէ ուր կողմն է։

— Բարեկամ, եթէ ըսածնուդ պէս է, օտարականն պզտիկ տղայ մը պիտի բլլայ ան։ Այսպիսի տղաներ այս կողմերէն կանցնին, բայց մարդ չճանչնար զանոնք։

Ծան Վալժան անհամբեր կերպով մը երկու հինգ ֆրանկնոց ևս հանեց և քահանային տալով ըսաւ.

— Ձեր աղքատներուն համար։

Ցետոյ շուարումով կրկնեց.

— Տէր Հայր, բռնել տուէք զիս, վա՛ռն զիս դող մ՚եմ։

Քահանայն ազդու կերպով մը ձին մշտեց և փախաւ բոլորովին ահաբեկ։

Ծան Վալժան սկսաւ վազել դէպ ՚ի այն կողմը ուր կընթանար ՚ի սկզբան։

Այսպէս բաւական երկար ժամանակ քալեց, նայեցաւ, կոչեցաւ և պոռացաւ, բայց ոչ զոք տեսաւ։ Երկու կամ երեք անգամ դաշտին մէջ բան մը տեսնելով վազեց դէպ ՚ի այն բանը որ պառկած կամ կծկած անձի մը կը նմանէր։ Բայց տեսած բանը ոչ այլ ինչ էր եթէ ոչ գետնին վրայ մացառներ կամ մեծ քարեր։ Վերջապէս երբ հասաւ տեղ մ՚ուր

երեք ուղի մի միւս կանցնէին, կանդ առաւ։ Լուսինը ելած էր, կըցածին չափ հեռի նայեցաւ և վերջին անգամ մ'ալ ղաչեց. Բըթի–ձերվէ, Բըթի–ձերվէ, Բըթի–ձերվէ։ Բայց ապաղաղակը մառախուղին մէջ անհետացաւ առանց և ոչ իսկ արձագանգ մը տալու։ Անցած մ'ևս «Բըթի–ձերվէ» մրմնջաց այնքան կամաց որ ձայնը հազիւ թէ կը լսուէր։ Այս իր վերջին չանապրութիւնն էր. ծունկերուն վրայ կՀիւսեցաւ յանկարծ՝ իբր թէ աներևոյթ զօրութիւն մը իր չարաշուք խղճին ծանրութեան տեղիկ յանկարծ ձնշէր զինքը։

Սեծ քարի մը վրայ ինկաւ՝ հոգին բերանը եկած, մազերը մառերովը բռնած և դէմքը ծնկացը մէջ առած. և պօռաց. Թշուառական մ'եմ։

Անատեն սիրտը պայթելով, սիսաւ լալ։ Տատն և ինքը տարիե 'ի վեր առաջին անգամն էր որ կուլար Ծան Վալժան։ Երբ եպիսկոպոսին տունէն ելած էր, ինչպես տեսանք, իրմէ բոլորովին կը տարբերէր ինչ որ մինչև անատեն միտքը գրած էր ըլլալ ինք։ Չէր կրնար հասկնալ թէ ինչ փոփոխութիւն կղզար վրան։ Իր սիրտը կարծրութիւն մը կտտանար ծերուներին հրեշտակային ընթացքէն և սա անոյշ խօսքերէն։ «Խօսք «տուիր ինձ՝ պարկեշտ մարդ մ'ըլլալ։ Հոգիդ կը գնեմ։ «Ամբարշտութեան ոգիին ձեռքէն կազատեմ և Աստուծոյ «ձեռքը կը յանձնեմ զայն»։ Անընդհատ միտքը կուգայ այս խօսքերը։ Բայց այս երկնային ներողամտութեան կը հակառակէր հպարտութիւնը, որ մարդկային սրտին մէջ կարծես չարութեան ամրոցն է։ Ծան Վալժանի հպարտութիւնը անորոշ կերպով մը կզղար թէ այն եկեղեցական նին ներումը մինչև անատեն զինք զղրդող յարձակումներուն և հարուածներուն առնէն մեծը և առնէն սոսկալին էր. թէ իր սիրտը ալ անգամ անգամ պիտի կարծրանար երբ եպիսկոպոսին այն կարեկցութեան գիմադրէր. թէ երբ զեջանէր այս կարեկցութեան առջև, հարկ կըլլար մոռնալ այն աստղութիւնը որով ուրիշ մարդերու զորձերը այնքան տա-

քիներ համակեր էին իր սիրտը և որ հաճելի էր իրեն. թէ այս անգամ պէտք էր յաղթել կամ յաղթուիլ, և թէ իր չարաբաստութեան և այն մարդուն բարեբաստութեան մէջ կռիւը, ահագին և վճռական կռիւ մը սկսած էր ալ։

Այս ամէն նշանակներով համակուած Ծան Վալժան կը քայլէր իբր արբշիռ մարդ մը։ Մինչդեռ այս վերջին մէջ և դաժան նայուածքով մը կը քայլէր, որոշապէս կըմբռնէր արդեօք այն հեռաւորութիւնը զոր կրնար իրեն համար ունենալ Տ...ի մէջ պատահած այն դէպքը։ Կը լսէր արդեօք այն ամէն խորհրդաւոր շշունչները որոնք մարդուս կեանքին մէջ երբեմնակի անոր մաքին կամ ազդարարութիւն և կամ ձանձրութիւն կուտան։ Ձայն մը կըսէր արդեօք անոր ականջին թէ ալ իր ձակատագրին նշանաւոր ժամը անցուցած էր. թէ ալ իրեն համար միջին կէտ մը չկար, թէ այսուհետև երեմարդերուն լաւագոյնը չըլլար, չարագոյնը պիտի ըլլար. թէ հարկ էր որ ինք դրժեր եպիսկոպոսին աւելի բարձրանար և կամ թիւրագարեն աւելի վար իջնէր. թէ պէտք էր որ հրեշտակ մ'ըլլար երեք կուզէր բարեսիրտ ըլլալ, և կամ թէ կը պարտաւորէր հրեշ մ'ըլլալ երեք կուզէր չարասիրտ մնալ։

Հոս ևս ինքնին կը պարտաւորինք ընել այն հարցումները, զոր արդէն ուրիշ տեղ ըրինք. միթէ Ծան Վալժանի միտքը իր արդի վիճակին նկատմամբ բան մը կըմբռնէր։ Սատյց է թէ դժբաղդութիւնը, ինչպես ըսինք, միտքը կը կրթէ. բայց Ծան Վալժանին մեր այս ամէն նշանակածները պարզելու և հասկնալու կարողութիւն ունենալը տարակուսելի է։ Եթէ այս դաղափարները կը ներկայուէին իր մտքին, աւելի կընդհակմարէր քանիե կը տեսնէր զանոնք. ընդհակմարելով անմեղնելի և դրեթէ ցաւալի խռովութեան մը կենթարկուէր քան թէ օգուտ մը կը քաղէր անոնցմէ։ Երբ ազատուած էր այն ձեռ և խաւարին բանէն, որ Թիարանի բանտ կանուանի, եպիսկոպոսը ձեռս տուած էր անոր սրտին կարի սաստիկ ձագագոյնի մը պէս, որ խաւարէն ազատուող աչերուն ձեռս

կուսայ: Ապագայ կեանքը, հնարին կեանքը որ այսուհետև բոլորովին յատակ և բոլորովին պայծառ երևոյթով կը ներկայուէր իրեն, անձկութիւններով և սարսուռներով կը համակէր զինքը: Ա՛լ իրաւ չէր գիտեր թէ ինչ կայսրութեան մէջ կը գտնուէր: Արևին ծագումը յանկարծ տեսնող բուի մը պէս թիապարա չարագործը առաքինութիւնը տեսնելով շլացած և կարծես թէ կուրցած էր:

Սակայն ստոյգ է որ Ժան Վալժան ալ անսարակոյս կզգար թէ ալ ինք մի և նոյն մարդը չէր. թէ ալ հիմնական փոփոխութիւն մը կրած էր, և թէ եպիսկոպոսին խօսքերը չլսած ըլլալու և հետը չտեսնուած ըլլալու հնար մը գտնելը ալ անկարելի էր:

Իր մարին վիճակը այս էր երբ Ժան Վալժան Ըրթի–Ժերվէյին հանդիպած և անոր երկու ֆրանկը գողցած էր: Ինչո՞ւ գողցած էր, անշուշտ ինքն ալ չէր գիտեր: Այս գողութիւնը թիապանէն իր հետը բերած չար դիտաւորութենէն վերջին մկ հետևանքն էր, յետին մկ ձիղն էր, ճնշողող մղձաւ մ՛էր արդեօք և կամ հետևանք մ՛այնպիսի զօրութեան, որ կշտապատութեան մէջ կանուանի սատանայ զօրութիւն: Գուցէ այս էր և կամ գուցէ ասկէ անդամ չէր: Ուեվլի ճիշդը լսենք, գողցողը ինքը չէր. գողցողը մարդը չէր այլ իր անասնութիւնը որ սովորութեամբ և բնազդումով ոտքը այն դրամին վրայ դրած էր ապշօքէն մինչդեռ իմացականութիւնը զինք պաշարող անլուր և նոր գաղափարներու մէջ կը յուզուէր: Երբ իմացականութիւնը արթնցաւ և այն անասնային գործողութիւնը տեսաւ, Ժան Վալժան անձկութեամբ դրաւուելով ընկրկեցաւ և ահաբեկ աղաղակ մ՛արձակեց: Ինչո՞ւ համար: Վասն զի այն պատանին սոսկը գողցնելով այնպիսի բան մ՛ըրած էր, զոր ընելու չէր կարող. ասի տարօրինակ երևոյթ մ՛է և Ժան Վալժանի գտնուած վիճակին մէջ միայն հնարին:

Ինչ և է, այս վերջին չարագործութիւնը վճռողական ազդեցութիւն մ՛ունեցաւ Ժան Վալժանի վրայ, անոր մարին մէջ գոյացող գաւսէն անցաւ յանկարծակի և ցրուեց զայն, ըլլսը թանձր մթութենէ գատեց, և սրտին վրայ ներգործեց՝ այն քիմիական լուծիչ նիւթերու պէս որոնք պղտոր խառնուրդի մը վրայ կը ներգործեն՝ այսինչ տարրը դուրս հանելով, այնինչ տարրն ալ պարզելով:

Ի սկզբան ըրածը կշռելէն և մտածելէն առաջ փախչիլ ուզղղ մարդու մը պէս շտաբելով աշխատեցաւ պատանին գլանել իր ստակը հետ տալու համար. յետոյ երբ տեսաւ որ պարապ բան էր և անհնարին գան գտնելը, յուսահատութեամբ կանգ առաւ: Երբ, «Թշուառական մ՛եմ», գոչեց, իր միտքն անատեն ինչ տեսակ մարդ մ՛ըլլալը նշմարած էր. և արդէն իր առջի էութենէն այն ատելիան բաժնուած էր որ ինքզինքը ուրուական մը կը կարծէր, և թէ Ժան Վալժան անուն սոսկալի թիապարտը՝ գաւազանը ձեռքը առած, պլուզան հագած, գողունի իրերով լի պայուսակը կռնակը առած՝ ֆիլիզոլսէս և իրապէս առջևը կեցած էր՝ իր համարձակ և տխուր երեսովը և գարշելի նպատակներով լի միտքովը:

Ինչպէս գիտեցինք արդէն, գժբաղդութեան ծայրայեղութեան պատճառաւ կերպիւ իւիք տեսլատես մ՛եղած էր ան, ուստի իրեն համար տեսիլ մ՛եղաւ այն Ժան Վալժանը: Ի–րօք իր առջև տեսաւ այն Ժան Վալժանը, այն աղէտալի դեմքը: Եղաւ վայրկեան մ՛ուր զրեթէ հարցուց ինքնին թէ ո՞վ էր այն մարդը, և սարսափեցաւ անորմէ:

Իր ուղեղը այնպիսի բուռն այլ կարի հանդարտ վայրկեանի մը մէջ կը գտնուէր ուր մարդս խիստ խորին կերպով մտախոհելուն համար իրականը չտեսներ, Ա՛լ առջևը եղած առարկաները չտեսներ, և իր մարին մէջ ունեցած տեսիլները կը կարծէ թէ իրմէ դուրս են:

Դէմ առ դէմ մէկու մը նայելու պէս ինքնիրեն նայեցաւ, և այս բանդագուշանքով զբաղած ժամանակ խոր-

հրդեհը անդունդի մը յատակը տեսակ մը լոյս տեսած պըր՛ի սկզբան ջահ մը կարծես։ Աւելի ուշադրութեամբ նայելով այս լոյսին որ իր խղճին կերեւար, տեսաւ որ մարդկային կերպարանք ունէր այն, և թէ այն ջահը եպիսկոպոսն էր։

Իր խիղճը իր առջև կեցող այս երկար մարդուն նայեցաւ հետ գՀետ. ասոնց ինն եպիսկոպոսն էր, միւսն ալ ժան վալժանը։ Անջինին նման մկը պէտք եղած էր որ երկրորդին սիրտը կակղէր։ Քանի որ իր մտախոհութիւնը կը շարունակուէր, եպիսկոպոսը իր առջև կը ծծնար և կը փայլէր, իսկ ժան վալժանը կը պզտիկնար և կը չնչուէր։ Եղաւ վայրկեան մ՛ուր ան միայն սաւերի մը նմանեցաւ։ Ծանկարծ անհետացաւ, և միայն եպիսկոպոսը մնաց։ Մոայլին յափրշտակումի տարօրինակ հետեւութեանց մին է այս երեւոյթը։

Եպիսկոպոսը այս թշուառին հոգին չքեղ ճառագայթով մը կը համակէր։

ժան վալժան երկար տեսն լացաւ։ Տաք տաք արցունք թափելով լացաւ, հեծկլտալով լացաւ, տկարասիրտ կնիկէ մ՛աւելի, ահաբեկ մանուկէ մ՛աւելի լացաւ։

Քանի որ կուլար, լոյսը, տարօրինակ լոյս մը, զմայլելի ու միանգամայն սարսափելի լոյս մը կը ծաւալէր հետ գՀետ իր ուղեղին մէջ։ Մինչև անտառն նմանը բնաւ չտեսած լոյսի մը շնորհիւ յայտնի և մէկին կերպով նորէն տեսաւ իր անցեալ կեանքը, իր առաջին յանցանքը, քաշած երկարատև ապաշխարանքը, արտաքին ապշութիւնը, ներքին խստասրտութիւնը, շատ մը վրէժխնդրութեան նպատակներ դործադրելու ուրախութեամբ ակնարկելը, եպիսկոպոսին տունը գալը, իր եկած դէպքը, ըրած վերջին գործը, այսինքն պատանիէ մ՛երիտ ֆրանդ գողնալը, ոճիր մը որ եպիսկոպոսին ներումէն առ աւելի ունենալուն համար ալ աւելի վատ և հբեշային էր։

Իր կեանքին նայեցաւ և տեսաւ որ սոսկալի էր. հոգիին ալ նայեցաւ և տեսաւ որ հրեշի չափ էր։

Բայց կեանքին և հոգիին վրայ քաղցր լոյս մը կար։ Այնպէս կը կարծէր թէ արքայութեան լոյսով սատանան կը տեսնէր։

Քանի ժամ լացաւ այսպէս։ Ի՞նչ ըրաւ լալէն առաջ. ուր գնաց։ — Մարդ չգիտեր։ Սակայն կը հաստատեն թէ երբ նոպլը երթեւեկող կառապանը որ Տ... եկած էր, նոյն գիշերը, առաւօտ ժամը երեքին տեսները, տառաջնորդարանին փողոցէն անցած ժամանակ պիէնվընիւ եպիսկոպոսին դռան առջև մարդ մը տեսեր է, որ մուրին քարին վրայ ծունր դրած աղօթք կընէր։

ԳԻՐՔ ԵՐՐՈՐԴ

ՅԱՄԻՆ 1817

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

1817 ՏԱՐԻՆ

1817ը այն տարին է որ Լուի 18րդ իր իշխանութեան քսան և երկրորդ տարին կանուխէը՝ թագաւորական մասնաւոր Համարձակութեամբ մ՚որ առանց Հպարտութեան չէր։ Ա.յս այն տարին է ուր Պ. Պրիւկիէր Տը Սօրսօմ երեւելի էր։ Բերդպերներու խանութները՝ յուսալով թէ ա՛լ թագաւորական թուչունը նորէն պիտի վերադառնայ և թէ փոշի դործածելու մօտան պիտի վերահաստատուի, կապոյտ դոյնով ներկուած և շուշանի ձեւերով նկարուած էին։

Ա.յս տարին այն անմեղ ժամանակն էր ուր Լէնէ կոմսը իբր եկեղեցպան (marguillier) ամէն կիրակի Սէն-Ժերմէն-ըէ-Բրէ եկեղեցին մատնաւոր գահի մը վրայ կը բազմէր Ֆրանսայի առեղնակալի Հագուստովը, կարմիր ժապաւէնովը, երկայն քիթովը, և փառաւոր դործ մը կատարող մարդու մը պէս դլուխ բռնելով։

Պ. Լէնէ 1814 մարտի 12ին՝ Պօրտոյի կառավարիչ ըլլալով՝ քաղաքը խիստ շուտ Անիուլեմի դուքսին յանձնած էր, ահա այս էր իր ըրած փառաւոր դործը։ Առեղնակալութեան աստիճանն ալ այս առթիւ առած էր։ 1817ին մօտային Հաւմատ չորսէն մինչև վեց տարեկան տղաները Իսպիմպիներուն խոյերին բաւական նմանող ահագնաւոր և մաշկեայ գլխարկներով կը ծածկուէին։ Գաղղիացի զօրքերը աւստրիա-

կան ձեւով Ձերմակ լաթ կը Հագնէին։ դուղերը լէգէոն կանուանէին, և թուանշանի տեղ դաւառներուն անունները կը կրէին։ Նաբոլէոն Սէնթ-Էլէն կղզին էր և՝ Անդլիան նոր չուխա տալ չուզելուն Համար՝ իր հին զգեստներուն աստառին կողմը երեսը դարձնել կուտար։ 1817ին Բելլեկրինի կերդեր, օրիորդ Պիկոթթինի կը պարէը։ Բօթիէն կիշխեր։ Օտրին տակաւին անուն Հանած չէր։ Տիկին Սադի ֆօրիօզոյին կը յաջորդէր։ Ֆրանսայի մէջ տակաւին Բրուսիացի զօրք կար։ Պ. Տըլաաս երեւելի անձի մը կարդը անցած էր։ Պուրպոնեան իշխանութիւնը Բլէնեիէյի, Գարպօնոյի և Թուլօրօնի նման ձեռքը և ապա դլուխը կարելով Հաստատութիւն դտած էր։ Թալէյրան իշխանը որ մեծ սենեկապան էր, և Լուի արբան որ դանձուց պաշտօնեայ նշանակուած էր, իրարու կը նայէին՝ իբր երկու դուշակ խնդալով։ Երկուքն ալ 1790 յուլիսի 14ին Շան-մը-Մարսի դաշնաւորութեան (fédération) պատարագը մատուցած էին. Թալէյրան իբր եպիսկոպոս պատարագը ըրած էր, իսկ Լուի սարկաւագի պաշտօն վարած էր պատարագի մատուցման առեն։ 1817ին Շան-մը-Մարսի կողմնակից ծառուղիներուն վրայ փայտէ Հաստ պլաններ կը նշմարուէին. անձրեւին տակ ձգուած էին և խոտին մէջ կը փտէին. կապտագոյն էին և վրանին նկարուած արձիւներու և մեղուներու Հետք կար, որոնց ոսկեջուրը սրբուած էր։ Ա.յս պլանները այն սիւներն էին որոնց վրայ կը յենուր երկու տարի առաջ կայսեր Համար Շան-մը-Մարսի մէջ շինուած բազմոցը։ Կրօ-Գայլէխի մօտ բանակող աւստրիական զօրքը կրակէն տեղ տեղ սեւցած էին։ Ա.յս սիւներուն երկուքը կամ երեքը դիշերը զօրքերուն վառած կրակին կեր ըլլալով Քեղերլիք անուն գինուորներու լայնաձեւ ձեռքը տաքցուցած էին։ Շան-մը-Մէի Հանդէսին նշանաւորութիւնն էր յունիս ամսոյ և Շան-մը-Մարսի մէջ կատարուած ըլլալը։ Ա.յս 1817ի տարուան մէջ զրեթէ ամէն մարդու ունեցածը կամ ուղածը երկու բան էր. մին վօլ-

ուանէր Տ՚Արլէնկուր։ Գլէբ Տ՚Ալզ և Մալէտ-Ակէլ անուն վէպերը հրաշակերտ կը սեպուէին, տիկին Գօթէն վիպասանուհին այն ժամանակի առաջին հեղինակը Ճանչցուած էր։ Ինսթիթիւն ազատութեան անդամ Նաբոլէոն պօնապարդի անունը իր անգամոյ ցանկէն կը սրբէր։ Թաղաւորական հրովարտակի մը համեմատ Անկուլէմը նաւական դիտութեան դպրոց մ՚եղաւ, վասն զի Անկուլէմի դուքսը Մեծ Ծովապետ ըլլալ յաստնի էր որ Անկուլէմի քաղաքը նաւահանգստի մ՚առնէ յատկութիւնները իրաւամբ ունէր, առանց այս հիմնարկութեան դուցէ միապետական սկզբունքը պիտի ազարտուէր։ Պաշտօնէից ծաղովը կը յուզուէր և կը վիճէր՝ դիտնալու համար թէ արդեօք պէտք է թոյլ տալ լաբախաղացներ ներկայող ղարդանկարներ ցծադրելը որոնք Ֆրանցօնիի ծանուցումները կը համեմէին և սրիկաները փողոց կը դուսարէին, Անէկդէկ հեղինակ Պ. Բաէր որ քառակուսի դէմք և այտին վրայ եղունգ մ՚ունեցող միամիտ մ՚էր, Վիլ Լէվէզ փողոցը Սաունէյ մարքիզուհիին իր տան մէջ տուած երաժշտական սղտի հանդէսներուն տեսչութիւնը կը վարէր։ Ամէն նորատի աղջիկ Լէբրէն ուր ՍԷՆԸ-ԱՒԼ եղանակը կերգէր, որու խօսքը Իտմոն ծէրօ շարադրած էր։ Լը Նէն ծօն լրագիրը անունը փոխելով Մէրսօր կանուանէր։ Լամպլէն արձաբանը կայսեր կողմը կը բռնէր հակառակ Վալուա արձաբանին որ Պուրպոնեանց կողմը կը պաշտպանէր։ Սիկիլիայի իշխանուհիներուն մէկուն հետ նոր կարդուած էր Տը Պէրի դուքսը, որու արդէն կը նայէր Լուվէ մութին մէջ։ Տիկին տը Սթաէլ մէկ տարի առաջ մեռած էր։ Պահապան գօրքը օրիորդ Մարսը սուլելով կը ծաղրէր։ Մեծ լրագիրները բոլորովին պզտիկցած էին։ Թէթրին ծաւալը նեղ բայց ազատութեան սահմանը ընդարձակ էր։ Սահմանադրական անուն լրագիրը սահմանադրական էր։ Լա Մինէրվ անուն թերթը Շաթօպրիանի անունը բուն ուղղագրութեամբը չէր գրեր։ Այս անունին վերջին T տառը մի կը փոխէր, որով քաղաքացիները մեծա-

թէր–Թուղէ ըսուած թռչունը և միսն ալ ընտպեղի ֆ լ ջ շրջն (սահմանադրական) ըսուած տուփը։ Խարիզինեբուն օրուան յուզումն էր Տօթէօնի ոճիրը որ իր եղբօր գլուխը Մարշէ–օ–ֆլէօրի աւազանը նետած էր։ Ծովային գործոց պաշտօնատունը անհանդիստ ըլլալ սկսած էր լուր չառնելուն համար այն Մէօֆ–ղ անուն աղէտալի ֆրէգաթին վրայ, որ Ըօմարէյի նախատինք և ծերիզօյի փառքը պիտի կազմէր։ Սէրլ գնդապետը նշանաոտս կերթար Սիւէյմանբաշա ըլլալու համար։ Լա Հարբ փողոցին մէջ թերմի պալատը տակառապործի մը խանութին եզած էր։ Տակաւին կեբևար Գլուխնի ապարանքին ուժանկիւն աշտարակին տանիքին վրայ շինուած աստղձեայ պիղծիկ օթեակը որ Լուի չորեքտասաներորդի ծովային պաշտօնատան աստղաբաշխ Պ. Մէսիէյի դիտարանն էր։ Տիւբայի գքսուհին՝ Ո–րլէֆայէ անտիպ ձեռագիրը երեք կամ չորս բարեկամներուն կը կարդար իր մնարանին մէջ, որու կամ կարտսին Xերով և բայց կապտագոյն անգուսով զարդարուած էր։ Լուվրի սրահին մէջ ուր որ ն տառը կար կը սրբուէր։ Ամէթերլիցի կամուրջը այս անունը կրելէ կը դադրէր և կանուանէր Թագաւորին պարտիզին կամուրջը, կրկին հանդոյց որ Ամէթերլիցի կամուրջը ու միանգամայն Բուսաբանութեան պարտէզը կը ծպտէր։ Լուի 18րդ ըզուններին ծայրովը թէև Հօրասի դրքին վրայ նշաններ կընէր, բայց միանգամայն կայսր ըլլալ գիւցազները և թագաւորի ժառանգորդ եղող սանդալագործները մտատանջութեամբ յիշելով երկու հնութիւնք ունէր, մին Նաբոլէոնն էր, միսն ալ Մաթիւրէն Պրիւնօ։ Ֆրանսայի ազատէմիան մրցանակ կը խոստանար սա նիւթին վրայ գրողին. Ռոսոյին պոսաք էքսոսնինը։ Պ. Պէյար պաշտօնապէս Հարտասան մ՚էր։ Իր շուքին ներքև կը ծէր տէրութեան ազգայ ընդհանուր–փաստաբան Պ. Պրօէ որ Իօլ–Լուի Գաւրիէլի հետևութենէն սահմանուած էր։ Կեղծ Շաթօպրիան մը կար որ Մարշանժի կանուանէր մինչև կեղծ Մարշանժիի մը գոյանալը որ կան-

հուն հեղինակին վրայ ծիծաղելու համար կը խնդային։ Նուաճում խմբագիրներէ ոմանք ծախուած լրագիրներու մէջ 1815ի տարագիրները կը նախատէին. ա՛լ Դուիթ տաղանդ չունէր. Արնօ խելք չունէր. Գարնօ ուղղասեր չէր. Սուլթ ամենևին պատերազմի մը մէջ յաղթած չէր, և չմոռնանք ըսել թէ Նաբոլէոն ալ հանճար չունէր՝ այն նուաստ խմբագիրներուն կարծիքին նայելով։ Ամէն մարդ դիտէ որ նամակատան միջոցաւ աքսորեալի մը ղրկուած նամակները խիստ քիչ անգամ անոր ձեռքը կը հասնին, վասն զի ոստիկանութեան մարդիկը նուիրական պարտք մը կը համարին բանալ և կարդալ զանոնք։ Նոր դէպք մը չէ այս. Տէպարթ աքսորմանը ժամանակ կը դանդաղէր այս վերջուին դէմ։ Արդ Դուիթ իրեն դրուած նամակները չընդունելուն համար երբ Պելժիայէն օրագիրներուն մէկուն մէջ իր տհաճութիւնը յայտնեց, թագաւորական իշխանութեան կողմը բռնող թերթերը ծիծաղեցան և այս առթիւ տարագիրը ծաղրեցին. ապուշապաններէ, կամ փոխարկոններէ ըսող, ընչաքաղցներէ կամ պատճառաբերէ արտասանող երկու մարդ իրարմէ բաժնուած կը լսէին իբր թէ երկուքին մէջ անդունդ մ՛ըլլար։ Ուղիղ խելք ունեցող մարդերուն ամէնքն ալ կը հաւանէին թէ Լուի 18րդ որու «Սահմանադրութեան անմահ հեղինակը» մականունը կը տրուէր, յեղափոխութիւնները դուռը մշտնջենապէս գոցած էր։ Բօն-Նէօֆի որմաբլուրը (terre-plein) գրուած և Հանրի Կրէի արձանին սպասող պատուանդանին վրայ լատիներէն redivivus (վերածնութիւն) բառը կը փորագրուէր։ Պ. Բիէ՝ Թերեզ փողոցը թիւ 4, տան մէջ իր գաւակիցներու ժողովը կը ծրագրեր միապետութիւնը ամրապնդելու համար։ Ընկերվարին դէմ խոհրակիւռ պարագաներու մէջ կըսէին. «Պէտք է պատժին դրեմ»։ Պարոնայք Գանիւէլ, Օ՛Մահօնի և Տը Շարըլըէն փոքր ինչ թագաւորին եղբօր հաւանութեամբ կը ծրագրէին մինչ որ եաքին գոր Տը Լօյի դաւադրութիւնը պիտի ըսուէր։

Լէբէնկը նուաճ (Սև Գնդասեղ) ևս կը դաւադրուէր։ Տը Լավէրնըրին Թրօհօֆին հետ կը բանակցէր։ Պ. Տը Գազ, որ փոքր՝ի շատէ ազատասէր մարդ մ՛էր, կ՛ըսէր։ Շաթօպրիան Սէն-Տոմինիք փողոցը թիւ 27, տանը պատուհանին առջև ոտքի վրայ կը կայնէր՝ դուլպաներ ունեցող քանթալօնով, հողաթափով, գորշագոյն մաղերը մասրատեան տեսակ մը կերպասով յարդարուած, աչերը հայելի մը վրայ հառաջուած, առջևը առաւնապործ վիրաբոյժի վերաբերող գործիներու կատարեալ պահարան մը բացուած, և իր ըզմայլելի ակռաները կը մաքրէր ու միանգամայն Սահմանապահ-ընդհանուր հռչակաւոր Ռոշեֆոուքոլթնէը անուն գիրքը իր քարտուղար Պ. Բիլօրժին բերնով կըսէր որպէս զի ասի ալ գրի առնու։ Իշխող բանագատները Լաֆիոնը Թալմայէն վեր կը սեպէին։ Պ. Տը Փէլէյի սառարագրութիւնը Ա գիրն էր. Պ. Հօֆմանէնն ալ Զ գիրն էր։ Շարլը նօսրիկ իր Թերեզ Օպէր երկը կը յօրինէր։ Կին արձակելու իրաւունքը վերցուած էր։ Լէխ ըսուած մեծ գպրոցները ջնջուած կըսուէին։ Աշակերտները որոնք իրենց փողակապին վրայ ոսկեղէն շուշան մ՛ունէին, Հռոմի թագաւորին վրայ խօսելու առթիւ կուռիով կը ծեծկուէին։ Պալատին գաղտնի ոստիկանները Տիւք տը Պէրիի տիկինին արքայական բարձրութեանը իմաց կուտային թէ ամենուրեք կը կախուէր Օրլէանի դուքսին պատկերը որ հիւսարանեներու ընդհանուր գնդապետի միաձև հագուստով աւելի ձեւաւոր էր քանթէ Տիւք տը Պէրիի տրակօնեներու ընդհանուր գնդապետի միաձև հագուստով քաշուած պատկերը. մեծ անպատեհութիւն։ Բարիզի բնակիչները իրենց ծախքով էնվալիտի զմբեթը նորէն ոսկեզօծել կուտային։ Նշանաւոր մարդիկ կը հարցնէին իրարու թէ Պ. Տը Թրէնդըլակ ինչ պիտի ընէ այս կամ այն առթիւ. Պ. Գլօզէլ Տը Մօնթալ քանի մը կէտերու մասին Պարոն Գլօզէլ տը Գուսէրկէն կը զատուէր։ Պ. տը Սալապէրի գոհ չէր։ Բիզար անուն կատակերգուն որ Ագաեմիայի անդամ մ՛էր մինչդեռ Մօլիէր կատակերգուն

ձկրցած էր անգամ ըլլալ, իր Երկու ֆելլոպէ անուն կառա-
կերդութիւնը ներկայել կուսաբ Օպէոնի Թատրոնին մէջ, ո-
րու ճակատին վրայ տառերը թէև հանուած էին, բայց տա-
կաւին ուզողը կրնար որոշապէս կարդալ. ՐՒՐԸ ԳԼԽԲԵ-
ՔՆԻՆ: Ոմանք Գիւնեէ ալ Մօնթարլոյի կողմը կը բռնէին,
ոմանք ալ հակառակ կողմը կը պաշտպանէին: Ֆաուվիէ խոս-
վաբար մ'էր. Պաւու յեղափոխական մը: Բնկերախէ դրամա-
ձառը Վօլթերի դիրքերը տակէ կուսաբ սա վերնագրով. Եր-
նաթբո-ընէնտ Վօլնէրէ, անգամ գաղղիական ձեմարանի: « Ընչ
վերնագիրը դնորդները կը հրապուրէ », կըսէր պարզամիտ
հրատարակիչը: Ամէն մարդ կը կարծէր թէ պ. Շարլը Լո-
յիզոն դարուս հանճարը պիտի ըլլայ. նախանձը զան խած-
նել սկսած էր: Փառքի նշան էր այս հակառակութիւնը. նա-
խանձը Լոյիզոնի վրայ յետագայ ոտանաւորը կը շինէր.

Թնդարկեցու ըզլաս անգամ, Լոյիզոն.
Թաթառնեղով քայլող մ'ըլլալդ գիտենք:

Կարգինալ Ֆեշ հրաժարական տալ չուզելուն համար, Ա-
մասիայի արքեպիսկոպոս պ. Տը Բէն կը կառավարէր Լիոնի Թե-
մը: Հարիւրապետ Տիւֆուր, որ եաբէն զօրապետ եղաւ, տե-
ղեկագիր մը գրած ըլլալով, Տարի հովիտին վէճը յուզուիլ
իսկսէր Սիւիսի և Ֆրանսայի մէջ, սկսն-սիմոն, որ ան-
ծանօթ էր, իր վեհ երազը կը կազմէր: Գիտութեանց Ակա-
դեմիան Ֆուրիէ անուն երևելի անդամ մ'ունէր, զոր ապագայ
ներուսդը մոռցաւ, և չիտեմ ո'ր վերնայարկին մէջ ուրիշ
անծանօթ Ֆուրիէ մ'ալ կար զոր ապագան պիտի յիշէ: Լորա
Պայրն անուն հանել կսկսէր. Մելլոյ բանաստեղծութեան
մը ծանօթագրութեան մէջ « լորդ Պայրն անուն ռեվը » ըսելով
Ֆրանսայի կիմպնէր լորա Պայրընի անունը: Տալիա Տ'Ը-
ժէ անդրիագործը մէրմէրը թրթռալու փորձ կընէր:

Գարօն արբան Ֆէօյլանթինի նեզ փղոյզը կղերական ա-
շակերտներու ժողովի մը մէջ չատաղութեամբ կը խօսէր
Ֆէլիսիթէ Րոպէր անուն անծանօթ եկեղեցականի մը վրայ,

որ եաբէն Լամընէ անունը ունեցաւ: Սէնա դէաին վրայ բան
մը կար որ կը ծխէր և ալիները հարուածելով կը յուզէր՝
լողացող շունի մը պէս ձայն հանելով. այս բանը որ Թիւ-
ելըրիի պատուհաններուն նըրքա րուայեալ ըսուած կամուր-
ջէն դէպ 'ի Լուվր 15երդի կամուրջը կերթևեկէր, մեքենայ մ'էր
որ մեծ բանի չէր ծառայեր. խաղալիկի նման բան մ'էր, բան-
դագուշդ հնարիչի մ'երազն էր, իւթոփի մ'էր, այսինքն
շղթենաւ մը: Բարիզցիք անտարբերութեամբ կը նայէին այս
անօգուտ իրին: Պ. Տը Վօլան, որ պետական հարուածով,
հրովարտակով և միահամուռ կերպով անոր ասոր ատիճան
արուելու առթիւ Ինսթիթիւտի վերանորոգիչ, և բազմաթիւ
անձեր Ակատեմիայի անդամ ընել տալուն համար երևելի
էր, չէր կրնար յաջողիլ ինքն ալ Ակատեմիայի անդամ ըլ-
լալու: Պ. Տըլամբ բարեպաշտ ըլլալուն համար սէն-ծէր-
մէն արուարձանին և Մարեան տաղտարին մարդիկը կը փա-
փաքէին որ ստիկանութեան պաշտօնեայ ըլլայ: Տիւբիւյթրէն
և Րէպամիէ բժշկական դպրոցին ամիխիթատրին վրայ կը կըռ-
ուէին և Ցիտուսի Քրիստոսի աստուածութեան խնդրին պատ-
ճառաւ կատփով իրարու կպատառնային: Գիւվիյէ մէկ աչքը
Ծննդոց գրքին և միւս աչքը բնութեան վրայ հաստատած՝
պուրպոնեան բարեպաշտներու հաճելի ըլլալ կուզէր երկրիս
տակէն եղած գործարանաւոր մարմինները Սուրբ գրքին տրա-
մադրութեանցը համաձայնեցնելով և Մովսէսը գետնին տակէն
եղնող (հաֆնօշէն) անուն փղանման հին անասուններուն ո-
զբուժին արժանացնելով: Պ. Ֆրանսուա Տը Նէօ Շաթօ որ
Բարմանթիէյի յիշողութիւնը մշակելու դովելի հանդամանքը
ունէր, շատ կը ջանար որ Քօմ գը Ընէ (գետնախնձոր) բառը
քերթողներէն արտասանուի, բայց իր ջանքը բոլորովին անար-
դիւն կը մնար: Պուրպոնեան իշխանութեան կողմը պաշտպա-
նող վիճաբանները ալ « վատահամբաւ պրեկուար » կան-
ուանէին պրեկուար աբբան, որ վաղեմի եպիսկոպոս, վաղեմի
գօնվանսիօնել և վաղեմի նախարար էր. . . :

Էֆնայի կամուրջին երրորդ կամարին ներքև ուղղը կրնար սպիտակութեանը պատճառաւ նշմարել այն նոր քարը, որով երիւ տարի առաջ՝ կամուրջը ձայթեցնելու համար Պլեխերի բացած սառերկրեայ խոռոչին ծակը գոցուած էր։ Կառավարութիւնը դատի կը հրաւիրէր մարդ մը որու յանցանքն էր Տ'Արթուա կոմսին նօթրը-Տամ մանելը տեսնելով բարձր ձայնով մ'ըսելը. Վա՜հ, վա՜հ, ո՜ւր է այն ժամանակը ուր Պօ-նաբարթն և Թալմա ըմբ ըմպած պատի Պալ-Սվաճ կը դրնէին։ Ասի ապստամբական խօսք մ'էր, հետևաբար վեց ամիս բանտարկուելու դատապարտուեցաւ մարդը։

Մատնիչները կուրծքերնին բաց կերևային. պատերազմի մ'առջի օրը թշնամիին կողմը անցնող մարդեր իրենց վարձատրութիւնը ամենևին չէին պահեր, և լիակատարեալ ու յայտնի յայտնապես իրենց անմոռնալի հարստութիւնը և աւազակութիւնը կը ցուցնէին. Լինելիքի և Գաթերը-Պրայի (Վալերլօ) դատավարութիւնները առանց ծածկելու իրենց խայտառակութիւնը որու փոխարէն վարձք առած էին, իրենց ան միպետութիւնն ու նեցած անձնուիրութիւնը յայտ յանդիման երևան կը հանէին՝ մոռնալով Անգլիոյ մէջ հասարակաց վերնէ-ֆէօվերներու (ձեմիշ) ներքին պատին վրայ գրուած սա առղը. Հաճէ՛ նախ ջոխոնելու և ապա դատ եղնել։ Ահա խառն'ի խուռն կերպով այս մանրամասն դէպքերը ծնացած են 1817 ամսթիւէն, որ այսօր մոռցուած է։ Պատմութիւնը դրեթէ այս ամէն մանր պարագաները կանոն կընէ, և իրաւունք ունի, եթէ ոչ սահման մը չպիտի ունենար այն։ Այլ սակայն օգտակար են այս պարագաները, որոնք յանիրաւի պզտի կանուանին, վասն զի ոչ մարդկութեան մէջ պզտի դէպքեր, և ոչ ալ բուսական աշխարհին մէջ պզտի տերևներ կան։ Գարերու կերպարանը տարիներու նկարագիրովը կը բաղկանայ։

Այս 1817ին չորս Բարիզցի երիտասարդներ «համով կատակ մը» ըրին։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԿՐԿԻՆ ՀԱՐՑԱԿ

Այս Բարիզցիներուն մին Թուլուզէն, միւսը Լիմոժէն, երրորդը Գահօրէն և չորրորդը Մօնթօպանէն եկած էր ուսում առնելու համար։ Արդ ուսանող ըսելը Բարիզի ըսել է. Բարիզի մէջ ուսանիլը Բարիզի մէջ ծնիլ է։

Ասոնք անշուշտ երիտասարդներ էին. իրենց նմանները արդէն տեսած ենք։ Կան երիտասարդներ զոր առաջին անգամ կը տեսնես առանց ճանչնալու թէ ո՛վ և ինչ են և որոնք ոչ բարի և ոչ չար. ոչ պիտուն և ոչ տգէտ ոչ հանճարեղ և ոչ անմիտ են. բայց գեղեցիկ են, վասն զի ըսելի գարուն մ'ունին, որ կանուխէն քսան տարեկան հասակ։ Ահա այս տեսակ երիտասարդներու կարգէն էին այն երիտասարդներն ալ։ Հպարտ շքեղ աղուոր Օսկարներ էին. Օսկար կանուխանենք, վասն զի այն ժամանակ տակաւին Արթուրները չկային։

Արքեպիսկոպոսական խոնկերը Օսկար հմայք կ'ըսէ, ահա կոպիտ Օսկար, Օսկա՛րը պինգ պոնիչ, կաղաղակեր տաղերգութիւնը։

Ամէն մարդ Օսսիանի գաւակն ըլլալ կը ձևացընէր, ամէն մարդ սկանտինաւեան և գալէտօնեան վայելչաձևութեան կը հետևէր։ Պարզ անգլիական ձևը եաքէն պիտի գերազանցէր, և Ուէլինկթըն, որ Արթուրներու առաջինն էր, տակաւին նոր յաղթած էր Վաթերլոյի պատերազմին մէջ։

Այս Օսկարներուն Թուլուզէն եկողը Ֆելիքս Թօլոզիյես, Գահօրէն եկողը Լիսթօլիէ, Լիմոժէն եկողը Ֆամէյլ և Մօնթօպանէն եկողն ալ Պլաշվէլ կանուանէր։ Աւելորդ է ըսել թէ ամէն մէկը սիրուհի մ'ունէր։ Պլաշվէլ Ֆավուրիթը կը սիրէր. Անգլիա գացած ըլլալուն համար էր որ այս կինը փոխանակ Ֆավորիթի ըսուելու Ֆավուրիթ կըսուէր. Լիսթօլիէ Տալհան կը սիրէր, որ ծաղիկի մ'անունը պինուռ-

քական անուն մը կարծեր էր. Փամելյ Հոդի կուտար Զէֆֆինին որ Ժօզէֆինին համառօտութիւնն է. իսկ Թալոմիէի սիրուհին էր Փանթին, որ լը պէնթ (խարտեաշ) մականունն ալ ունէր՝ իր արևագոյն դեղչիկ մազերուն պատճառաւ: Փաւվուրիթ, Տալիա, Զէֆֆին և Փանթին չորս զմայլելի, անուշադրոյր ու լուսապեղ աղջիկ էին. տակաւին փոքր ինչ բանուոր կը համարուէին, վասն զի ասիզը բոլորովին ձգած չէին, սիրահարութեան պատճառաւ անկարգութեամբ կապրէին, բայց երեսնուն վրայ բանուորներու սովորական զուարթութեան մեացորդը կար. ամէն մէկուն սրտին մէջն ալ պահուած էր այն կուսական համեստութիւնը որ կնոջ նաև անկումն եաք չկորնսուիր: Այս աղջիկներուն մին նորատի կըսուէր, վասն զի ամենէն պզտիկն էր. ուրիշ մ'ալ կար որ պառաւ կըսուէր. պառաւ ըսուողը քսան երիք տարեկան էր: Բան մը ծածկած չըլլալու համար կը պարտաւորինք ըսել թէ աղջիկներ Փանթին լա Պոնաէն աւելի փորձառութեամբ, աւելի անհոգութեամբ և աւելի համարձակութեամբ կը սրահնային կեանքի աղմկալի առպարէզին մէջ, մինչդեռ Փանթին տակաւին նոր ոտք կոխած էր այս խարտեսիկ առպարէզը:

Տալիա, Զէֆֆին և մանաւանդ Փաւվուրիթ չէին կրնար Փանթինի պէս նորընծայ սեպուիլ: Թէև նոր սկսեր էին սիրել, բայց արդէն ամէն մէկը բաւական սիրահարներ ունեցեր էր. ամէն մէկը Առօլֆ մը, Առօլֆէն եաք Ալֆոնս մը և Ալֆոնսէն եաք ալ Ալեսթալ մը սիրած էր արդէն: Աղբառութիւնը և սչրանքը երկու աղէտալի խրառատուներ են, մին կը յանդիմանէ, միւսը կողոքէ: Ժողովուրդին ազատ աղջիկները այս երկու խրառատուն ալ ունին որոնց ամէն մէկը անանց ախանջին կը խօսի: Այս արարածները լաւ պահպանութեան ներքև չպանուելով մանիկ կըլնեն: Առիէ կը հետեւին իրենց անհաւատները և քարկոծումը: Ինչ որ անարատ և անմատչելի է, իր փառաւորութեամբը կը ձնչէ զանոնք: Բաւ քէ, եթէ աղքատ աղջիկը անօթի է, ինչ ընէ:

Փաւվուրիթ Ընդլիա պատրաստ ըլլալուն համար, Զէֆֆին և Տալիա իր վրայ կը ղբրիանային: Թամանակէն առաջ յատկապէս իրեն համար առուն տեղ ունեցած էր արդէն: Հայրը մանեմանիպալի ծերունի դասատու մ'էր, տարբի բնաւորութեան տէր մէկն էր և մեծաքան մը. կարդասած չէր բնաւ, և քաղաքին մէջ անոր ասոր դատ կուտար: Այս վարժապետը երիտասարդութեանը ժամանակ սպառուհիի մը թղթային մանրանոցի մը կառչելը տեսեր և այս դիպուածով սիրահարեր էր: Փաւվուրիթ ահա այս սիրահարութեան պատուղն էր: Փաւվուրիթ ժամանակ առ ժամանակ կը հանդիպէր իր հօրը, որ կը բարեւէր զինքը: Առաւօտ մը բարեպաշտի մը հերպարանքը ունեցող պառաւ կին մը Փաւվուրիթի տունը եկած և ըսած էր անոր.

— Հէք Ճանչնար դիս, օրիորդ, — ըսէ. — Մայրդ եմ, կրկներ էր պառաւը: Յետոյ պէֆֆէն բացած, լաւ մը կերած և խմած էր, և ունեցած խչտեակը բերել տալով սիսած էր աղջկին հետ բնակիլ: Այս մայրը որ մրմռալ և կարծեցեալ արբակեաց մ'էր, ամենևին չէր խօսեր Փաւվուրիթին հետ. ժամերով կը կենար առանց բառ մ'արտասանելու, չորս հոգիին կերածը կուտեր նախաճաշիկի, Ճաշի և ընթրիքի առեն, և յետոյ վար կիջներ պառնապանին հետ սենեակներ և աղջիկը անոր բամբասելու համար:

Տալիային՝ Լիսթօլիէի, գայթ ուրիշներու ալ յարձրելուն, անդործութեան սովորելուն պատճառն էր վարպետին աղտոտ բղտնդներ ունենալը: Ի՞նչպէս կարելի է աշխատցնել այսպիսի ըղտնդները: Առաքինի ճաշակ ուզող աղջիկ մը պարտաւոր է անողորմ ըլլալ իր մատերուն նկատմամբ, իսկ Զէֆֆին դզդիչ և դղռեելի կերպով և անոյշ ձևով մը, այո, պարոն, ըսելով՝ իշխած էր Փամէյլի սրտին:

Երիտասարդները իրը ընկերակից և աղջիկներն ալ իրը բարեկամուհի կը տեսնուէին: Այս տեսակ սիրային յարաբերութիւնները միշտ այս տեսակ բարեկամական կապով կը պատանան:

Խմաստունը փիլիսոփայէն կը տարբերի. և՝ ապօրինաւոր կերպով կազմուած այս պղտի ընտանիքներու նկատմամբ Հարկ եղած ամէն զգուշութիւնները ընելով կապայայտանիք մը ըլած՝ Հաստատելով թէ Ֆաւուրիթ, Զէֆին և Տալիա փիլիսոփայ աղջիկներ էին, իսկ Ֆանթին խմաստուն աղջիկ մը:

Խմաստուն. Հապա մոդյար Թօլոմիյէսը, ըսաւ մեզ դուչէ: Սոզմոն կրնար պատասխանել թէ սէրն ալ խմաստութիւն մ'է: Իսկ մենք սա միայն կըսենք թէ Ֆանթինի սէրը առաջին սէր մ'էր, միակ և հաւատարիմ սէր մ'էր:

Ձորքին մէջէն միայն Ֆանթինին հետ աւելի քաղաքավարութեամբ կը վարուէին երիտասարդները:

Ֆանթին այն էակներուն մին էր, որոնք ընկերութեան ստորին խաւերուն մէջ կը դոյանան: Ընկերային մոռութեան ամենէն անպատկելի խորհրդէն եղած էր ան, և Ճակատին վրայ անանուն և անծանօթ էակի գրոշմ մը կը կրէր: Մ...ի մէջ ծնած էր: Որո՞նք էին իր ծնողքը: Մարդ չգիտեր: Ոչ ոք գիտէր թէ ան հայր, մայր ունէր թէ ոչ: Անունը Ֆանթին էր: Ինչո՞ւ Ֆանթին կանուանէր: Ուրիշ անուն մը կրած չէր բնաւ: Իր ծննդեան ժամանակ դեռ Տիրիբութաւորը չէր վերցուած: Ֆանթին ընտանիքի անուն չունէր, վասն զի ընտանիք չունէր. մկրտութեան անուն ալ չունէր, վասն զի եկեղեցին դեռ վերահաստատուած չէր: Ֆանթին մանկութեանը ժամանակ փողոցին բոկոտն անցնելու առեն, առաջին անգամ զինքը տեսնողը բերնին եկած անունով մը կոչած էր զան: Անուն մ'ընդունած էր՝ անձրևի ժամանակ տանգերուն ջուրը Ճակատին վրայ ընդունածին պէս:

Պզտիկ Ֆանթին անուանեցաւ այնուհետև: Ասկէ 'ի զատ ուրիշ անուն մ'ունենալը կամ չունենալը ոչ ոք գիտէր: Ասհա այսպէս աշխարհք եկած էր այս մարդկային արարածը: Ֆանթին տաս տարեկան հասակին մէջ իր քաղաքէն մեկնեցաւ և մօտակայ ագարակներու վարձակալներուն մէկուն քով ծառայութեան մտաւ: Երբ տասն և հինգ տարեկան հասակը

մտաւ, Բարիզ եկաւ Հարստութիւն պտնելու Համար: Ֆանթին դեղեցիկ էր, բայց անարատ մնայ որքան ժամանակ որ կրցաւ պահել իր անարատութիւնը: Գեղեցիկ ակռաներով և խարտեշագոյն մազերով աղուոր աղջիկ մ'էր: Օժիտի տեղ ոսկի և մարգարիտ ունէր, բայց ոսկին գլխուն վրան էր, մարգարիտները ալ բերանին մէջ:

Ապրելու Համար աշխատեցաւ. յետոյ՝ պարձեալ ապրելու Համար՝ սիրեց, վասն զի սիրտն ալ կանօթնայ:

Ֆանթին Թօլոմիյէսը սիրեց:

Թօլոմիյէսի սէրը ցանկութիւն մ'էր. Ֆանթինի սէրը հետաքրքրութիւն մը: Լատինական թաղի (quartier latin) փողոցները ուր ուսանողները և կիներն կը վխտան, այս երեք տգին սկզբնաւորութիւնը տեսան: Բանթէոնի բլուրին այն անբնական բաւիղներուն մէջ ուր այս տեսակ անթիւ յարաբերութիւններ կը կազմուին և կը դադրին, Ֆանթին երկար ժամանակ Թօլոմիյէսը տեսնելէ զգուշացած էր. բայց միշտ անոր Հանդիպելու կերպով զգուշացած էր: Զգուշանալու կերպ մը կայ որ վնասելու կը նմանի: Երկար չընենք. օր մը իրենց սիրոյ վէպը իրագէս սկսաւ:

Պլաշվէլ, Լիսթօլիէ և Ֆամէյլ խումբ մը կը կազմէին, որուն գլուխն էր Թօլոմիյէս: Խումբին ոգին Թօլոմիյէսն էր:

Թօլոմիյէս հին ուսանող ձեր մ'էր. հարուստ էր, չորս հազար ֆրանգ եկամուտ ունէր: Չորս հազար ֆրանգ եկամուտը Սէնթ-Ժընըվիէվի լեռան վրայ փառաւոր դայթակղութիւն մը կը Համարուի: Թօլոմիյէսի առողջութիւնը խանդարուած և կեանքի ամէն վայելումներովը ապրող երեսուն տարեկան երիտասարդ մ'էր: Դէմքը խորշոմած և ակռաները թափուած էին. գլուխին վրայ կնաութիւն մը կը դոյանար որուն նկատմամբ առանց տրամելու իրաւքն կըսէր. Երբեսոն պարբեկան հասակի վրայ մազերը կը ծռիին, տարտասոն պարբեկան հասակի վրայն ալ ձոռնիները կ'ելլեն երբեմն: Միշտ կերպով կը մարսէր. աչքին մէկն ալ կաւոտ էր: Բայց քանի որ իր երիտասար-

գութիւնը կը մարէր, իւր զուարթութիւնը կը վատէր, խեղճասակութիւնը ահռնեռուն, ուրախութիւնը մաղերուն և հեգնութիւնը առողջութեանը կը յաջորդէր, և իր լայտղ աչքը անընդհատ կը ժպտէր: Աւերակ մ'էր ան, բայց ծաղկեռնով զարդարուն աւերակ մը: Իր երիտասարդութիւնը որ ժամանակէն առաջ կծիկը կը դնէր մեկալ աշխարհքը երթալու համար, քթեկարգ կերպով խոչս կուտար, քահ քահ կը խնդար. և ով միայն կուրախանար և կը զուարճանար:

Թատերգութիւն մը գրած էր, որ Վօտվիլի թատրոնին ներժռած էր: Հոն հոս քանի մը հատարակ տողեռուրներ կը շինէր: Ասկէ 'ի գատ նաև բարձրամտութեամբ ամէն բանի վրայ կը տարակուսէր. տարակուսիլը ակարներուն տոչմանքի մեծ զօրութիւն մ'է: Այսպէս ահա հեգնատէր և կուռ ըլլալուն համար իր ընկերներուն մեծն էր: Անգլիական բառ մ'է iron բառը որ կը նշանակէ երկաթ: Մի դուցէ անորմէ ելած ըլլայ ֆրանսերէն ironie բառը, որ հեգնութիւն կը նշանակէ:

Օր մը Թօլոմիյէս իր միւս երեք ընկերները մեկ կողմ առնելով, իրը սրատամառու շարժում մ'ըրաւ և ըսաւ.

— Գրեթէ տարիէ մ'է վեր Գանթին, Տալէա, Զէֆին և Գամուրիի կուգեն որ խաղ մ'ընենք իրենց: Բայց ձակ կերպով խոստացանք իրենց խնդիրը կատարել: Միշտ անոր խոստքը կընենն մեզի, մանաւանդ ինծի հետ: Ինչպէս որ նաբոլէոնի մէջ պատահ կինեռրը սուրբ Ժանվիէյի կը պօռան. Ո՛ֆոնդ պէտ, յո՜յո՛ր հըշէքը, մեր գեղանիներն ալ անընդհատ կըսեն ինձ. Թօլոմիյէս, երբ սլիտի խաղաս մեզի պատրաստած խաղդ: Միւս կողմէն ալ մեր ծնողքը նամակներ կը գրեն մեզ. երկու սղոյի մէջ մնացած ենք: Ժամանակը հասած կերևայ ինձ: Որոշում մ'ընենք: Այս ըսելէն ետք Թօլոմիյէս ձայնը մեզմց և գաղտնի կերպով այնպիսի զուարճալի քան մ'ըսաւ, որ չորսերնիս մեկէն բարձրաձայն և եռանդագին կերպով ծիծաղեցան, և մանաւանդ Պլաշվէլ ըսաւ.

«Ապրիս, շատ լաւ մտածեր ես»:

Ծխարանի և գինետունի մ'առջև հասնելով ներս մտան, և իրենց խորհրդակցութեան վերջին մասը գաղտնի մնաց:

Այս գաղտնի խորհրդակցութեան հետևանքն եղաւ դիւրականացած գործադրութիւն մը: Երիտասարդները չորս երիտասարդուհիները հրաւիրեցին և կիրակի իրենց յատուկ ջաղրած գործանքը վայելելին:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՉՈՐՍ ԸՆ ՉՈՐՍ

Այսօր դժուարաւ կարելի է երևակայել ինչ որ քաղաքացիները հինգ տարի առաջ ուսանողներու և բնակիչներու դիւղական զուարճութիւն կանուանէր: Բարիզի հիմնակուան շրջակաները առաջուանին չին նմանիր. ինչ որ շրջաբնակչեան կեանք կրնար անուանիլ կէս դար առաջ, այսօր բոլորովին տարբեր կերպարանք ունի: Ուր որ Ճամբորդներու համար երկանիւ պղտի կառք կար, հիմա շոգեկառք և շոգենաւ կայ, ինչպէս անտառն Սէն-Գլու մտատակայ դիւղ մը կը սեպուէր, հիմա Ֆեդանն ալ մերձակայ տեղ մը կը համարուի: 1862ին Ֆրանսան Բարիզ քաղաքին շրջակաները կը համարուի:

Չորս ամրները դիւղական ամէն տեսակ զուարճութիւններով կատարեալ գործանք մ'ըրին: Ուսանողները վաֆանալ մէջ էին. օրը ամառնային և պայծառ օր մ'էր: Առջի օրը Փավուրիի, որ իր ընկերուհիներուն մէջ միայն ինք գրեթ գիտէր, յանուն չորս աղջկանց Թօլոմիյէսին սխալ ուղղագրութեամբ սա տողը գրած էր. «կանուխ Ճամբայ ելնելը բարեբաղդութիւն մ'է»: Այս պատճառաւ առաւօտուան ժամը հինգին եղան: Ճամբու սայլով Սէն-Գլու գացին, ջրվէժին նայեցան որ չորցած էր, և պօռացին. Ո՛րքան աղէտ ըլլալու է եթէ ջուրը գալու ըլլայ: Նախաճաշիկը թէյ-

Նո՜ւթէ մէջ ըրին ուր Գասթէն դեռ անցած չէր. մեծ աւազա-
նին եռանկիւնի ծառաշարին մէջ մանիի խաղ մը խաղացին,
Պիոլինէսի կանթելին վրայ երան, Սէվրի կամուրջին վրայ
խաղով մը զուարճացան, Բիւթոյէն ծաղիկներ հաւքեցին,
Նէօյլիյէն եղէգնեայ սրինգներ ծախու առին, ամէն տեղ
խնձորով շինուած քաֆֆինէներ կերան, և կատարելապէս ե-
ղանիկ եղան:

Ծորաւի աղջիկները վանդակէն փախչող չիկահաւներու
պէս վխտալուկ կը հանէին և կը շաղակրատէին. կարծես թէ
կը զառանցէին. մերթ ընդ մերթ պղտի ապտակներ կուտային
երիտասարդներուն: Ո՛ երիտասարդական աւիւն, ո՛ պաշ-
տանի տարիներ: Շերեփակոթներուն (libellule) թեւը կը սար-
սռի: Ո՛հ, ով որ ես, կը յիշես արդեօք. մերթ քայլած ես
մայրաներու մէջէն՝ մկ դի ընելով ոտաները որպէս զի չնեղ-
ուի եռեւդ եկող սիրուն գլուխը: Անձրևէն թրջուած գա-
ոլիափի մը վրայէն մերթ խնդալով սպրդած ես սիրուհի-
յիդ հետ որ ձեռքովը քեզ կը բռնէ և որ կաղաղակէ. Ա՛հ,
նոփ նոր քօթինները նայէ ինչ եղան:

Բայց փութանք ըսելու թէ այս զուարթալի խումբը զուրկ
ուրախալի անթաղդութենէն որ է սեղաւորաբաի մը,
թէև Փավուրիթ առնէն մեկնելու առեն վարպապետական և
մայրական ձեռով մ՚ըսած էր. Խըշ-նըշնեբը ծոքքաներս վրայ կը
չբջին. անչքնի նշան է այս, ո՛րքեանները:

Այս աղջիկներուն չորսն ալ խիստ աղուոր էր: Պ. ասպետ
Տը Լապուխ որ այն առեներուն համբաւ ունեցող ծերունի
դասական բանասեղծ մը և Էլէօնոր մ՚ուներող պարզամիտ
մարդ մ՚էր, Սէն-Գլուի շաղանակենիներուն ներքև թափա-
ռելու առեն առաւօտուան ժամը տասին անոնց անցնիլը տե-
սաւ, և խարիսխանոց քոյրերը յիշելով ըսաւ. Մէջբնէն գե-
նը ասելի է: Փավուրիթ, Գլաշվէլի սիրուհին, քսան և երիք
տարեկան աղջիկը, այն որ պատաւ կըսուէր, կանաչազարդ
մեծ ոստերուն ներքևէն առաջ կը վազէր, փոսերուն վրայէն

կը ցատկէր, մացառներուն վրայէն եռանգալի աշխուժով մը
կոծտուր, և դաշտային դիպուհիի մը աւիւնով համակուած
ամէնուն զուարճութեան կարդադիրն էր: Աւելի նազելու
դրդումով քանիէ բարեկամութեան ղպայումով ամենուն ի-
րարմէ չէին բաժնուեր Զէֆին և Տալիա, որոնք բազդէն
այնպիսի պեղութիւն մ՚ընդունած էին որ իրարու մօտենա-
լով աւելի շքեղութիւն և աւելի կատարելութիւն կուտային
իրենց պեղութեան, և մին միւսին վրայ կթմնելով անդ լնա-
կան դիրք կառնէին. առաջինն էվենեդները[35] (keepsake) նոր
սկսեր էին երևալ. կիները կսկսէին մեքամազաւթեան հն-
թարկիլ ինչպէս հաքին մարգերն ալ պայրընական տխրու-
թեամբ պիտի համակուէին, և պեղեցիկ սեռին մազերը կսկսե-
ին կախուելով ծփալ: Զէֆինի և Տալիայի մազերը պլանա-
ձեւ հիւսով յօրինուած էին: Լիսթօլիէ և Փամէօյլ իրենց
վարժապետուց վրայ վիճաբանութեան մը բռնուած էին և պ.
Տեվէնդուրի և պ. Պլընաօյի մէջ եղած տարբերութիւնը
Փանթինին կը հասկցնէին: Պլաշվէլ կարծես թէ յատկապէս
սահզծուած էր կիրակի օր թևին վրայ կրելու համար Փա-
վուրիթի Թերնօյին զործարանէն եղած շալը որուն մէկ կողմը
Ճուտք ունէր:

Թօլմիյէս եռանէն կերթար՝ խումբին իշխելով: Շատ զուարթ
էր. բայց սեռնողը կզդար թէ կառավարողը ան էր. զուար-
թութեանը մէջ հրամանատարութիւն կը նշմարուէր. իր հա-
պաւստին գլխուր գարդարանքն էր նանքինեան ըսուած կեր-
պասէ նորաձև բանիթաղօն մը՝ պղնձեայ «ֆֆէնեններով (sous-
pied), երիու հարիւր ֆրանգնոց եղէգնեայ մեծ պաւազան մը
գոր ձեռքը առած էր, և՝ որովհետև իրեն համար աննե-
րելի բան մը չկար, բերանն ալ տարօրինակ բան մ՚ունէր
որ կանուանեն գլանիկ (cigare): Կը ծխէր ան, վասն զի ի-
րեն համար աննման չկար բան մը որ նուիրական ըլլար:
— Ինչ գարմանալի մարդ է սա Թօլմիյէսը, կըսէին պատ-

հառաջօք իր միւս ընկերակիցները, ինչ բանթալօն, ինչ պօ-
րտութիւն:

Իսկ Փանթին ուրախութեան անձնատուրութիւնն էր: Իր
շքեղ ակառները անշուշտ Աստուծմէ ծիշտօն մ'առած
էին, որ է խնդալ: Կամովին աւելի ձեռքը կը բռնէր
քանթէ գլուխը կը դնէր իր կարուած յարգեալ փեղյերը որ
երկայն և սպիտակ ժապաւէններով զարդարուած էր: Խար-
տեշադոյն թանձր մազերը որոնք ծփալու պատրաստ և դիւ-
րութեամբ քակուած էին և զորոնք անընդհատ կապել հարկ
կըլլար, կարծես թէ ուրիներու ներքև կալաթէայի պէս փախ-
չելու համար չինուած էին: Վարպետոյն շուրթերը զուար-
թալի շառաչութեամբ կը շարժէին: Ծերերին խորչերը որ Ե-
րիկոնի հին քանդակուած պատկերներուն պէս հնչուածք և-
րեւոյթ մ'ունէին, կարծես թէ յանդուգներուն հրաւէր կը
կարդար: բայց իր վեհագին երկայն յօնքը երեսին այս վարթ
կողմի աղմուկը կարծես հանդարտելու համար զգուշաւոր մի-
ջամտութիւն մը կընէր: Բոլոր զարդարանքը կարծես թէ
կերպիւ իւրք կերպէր և կը բորբոքէր: Հագած բօսպան մոլո-
շտոյն պաքէթէ էր. ոտքը բռնորոգոյն կօշիկներ ունէր, որոնց
յապաւէնները իր ծակոտկէն և նուրբ զուլպային վրայ x տա-
ռներ կը գծէր. վերարկուն անգլիական պրատի մը կը նմանէր և
նիւթն էր բեհեզ մը որ Մարսիլիա հնարուած է: Այս բե-
հեզը գանգա կըսուի, որ ջինց ոո (օգոստոս 15) խօսքին ա-
զատագումն է և որ Գանսիէրի պէս արտասանուելով կը նշա-
նակէ գեղեցիկ օդ, տաք և կէսօր: Միւս երեքը, ինչպէս ը-
սինք, բոլորովին փեթլէնէ հագուած էին. ամառուան մէջ երբ
այս մերկութիւնը ծոպհաւէտ փեղյերներու ներքև կապաստա-
նի, կարի վայելուչ և հրապուրիչ երեւոյթ մը կառնայ:
բայց այս յանդուգն հագուստներու քով խարտեշադոյն Փան-
թիի գանգաճ երբեմն թափանցիկ երեւալով, մերթ բացուելով
և մերթ գոցուելով, և ծածկելով ու միանգամայն ցուցնելով
ինչ որ պարկեշտութիւնը կը պարտաւորի ծածկել, կարծես

թէ համեստաձև հագուստի հրապուրիչ դիտա մ'էր, և սիրոյ
այն համբաւաւոր առեանը ուր կանաչազոյն աչերովը փայլուն
Սէթ պերակոմսուհին կը նախապահէր, պչրանքի մրցանակը
պուտ այս գանգր-ին տար որ սրբաւէտ համեստութեան հա-
մար կը մրցէր: Երբեմն կը պատահի որ ամենէն պարզամիտը
ամենէն դիտունն է:

Փանթինին դէմքը փայլուն, կողմնական կերպարանքը ազ-
նիւ, աչերը կարի կապտագոյն, արտեւանունքը լիցուն, ոտ-
ները կամարաձև և փոքր, դաստակները և պճեղները սքան-
չելի կերպով ծածկուած, մարմնոյն հաշին սպիտակ որով իր
ծառաձև երկնադոյն երակները տեղ տեղ կերեւային, այտը
մանկական և թարմաւէտ, վիզը էժինէական ծիւնօնները վը-
զին պէս հաստաձև, ծոծրակը զօրաւոր և դիւրակոր, ուսերն
ալ կարծես Պուսմոյի ձեռքովը ձեւուած էին, ուսերուն
մէջ տեղ հեշտալի փոսիկ մը կար որ բեհեզեայ վերարկուին
տակէն կերեւար. Փանթին մտախոհութենէ տառապեալ զուար-
թութիւն մ'էր. քանդակուած և ընտիր անձ մ'էր. և
տեսնողը կը դուշակէր թէ իր զարգերուն և ժապաւէննե-
րուն ներքև արձան մը կար, արձանին մէջն ալ հոգի մը:

Փանթին գեղանի էր, թէև ինք ոչ այնքան գեղանի կը
համարէր ինքզինքը: Այն սակաւաթիւ մտախոհները, որոնք
գեղութեան խորհրդաւոր պաշտօնեաներն են և որոնք ամէն
քան կատարելութեան հետ կը համեմատեն լուութեամբ, երբ
տեսնէին այս պզտի բանուոր աղջիկը, անոր բարիզեան թա-
փանցիկ չնորհագեղութեան ներքև հին նուիրական ներդաշ-
նակութիւնը ընդհմարած պիտի ըլլային: Այս անշուք ազ-
ջիկին տեսակը ընտիր էր: Իր գեղութիւնը երկու տեսակով
կը բաղկանար, որք են ոձը և դաշնակութիւնը: ՈՁը տեսա-
կանին ձևն է, իսկ դաշնակութիւնը առոր շարժուն է:

Ըսինք թէ Փանթին ուրախ զուարթ աղջիկ մ'էր. կը հաս-
տատենք թէ Փանթին նաև կատարեալ պարկեշտ աղջիկ
մ'էր:

Դիտող մը եթէ ուշադրութեամբ դննելու ըլլար Փանթին, պիտի դիտէր որ ան թէև երիտասարդութեան, դարնանային եղանակին և առօրեայ սիրոյ աւիւնով բոլորովին դրաւուած արբշիռ մ'էր, բայց և այնպէս աննուաճելի ըղդատութիւն և համեստութիւն մը կերեւար իր վրայ։ Փոքր ինչ զարմացած կը մնար ան։ Այս սրբաւէտ զարմացումը այն նուրբ զանազանութիւնն է, որով Խիչէ Ասպնիկէն կը տարբերի։

Փանթին երկայնաձիգ, սպիտակ և ապնիւ մատներով կը նմանէր վէսթեան կոյսի մը, որ ոսկեղէն դնդասեղով մը նուիրական հուրին մոխիրները կը խառնէ։ Ինչպէս որ ընթերցողը պիտի տեսնէ հետքէն, Փանթին թէև Թօլոմիէսին ամենեւին բան մը չէր մերժած, սակայն հանդուրժութեան աստեն իր դէմքը բացարձակապէս կուսական գէմք մ'էր. ժամանակ առ ժամանակ ձչմարիտ և դրեթէ անաչառ արժանապատուութեան զգացումով մը կը համակուէր, և մարդ պիտի զարմանար և պիտի խռովուէր եթէ տեսնէր թէ ինչպէս շուտ մը անոր ցնծութիւնը հանդիսութեանար և թէ ինչպէս զուարթութիւնը թողուլ անմիջապէս խորին կերպով մը մտածել կսկիծը։ Գիւղուհիի մ'արհամարհութեան կը նմանէր անոր այս յանկարծական ծանրութիւնը որ երբեմն անողոք կերպով կարատայատուէր։ Ճակատին, քիթին և կզակին գիծը այնպիսի հատատարակղութիւն մ'ուներ, որ համեմատութեան հատատարակղութենէ շատ կը տարբերի և որմէ երեսի ներդաշնակութիւնը կը զգայնայ։ Քիթին հիմը վերին շուրթէն բաժանող կարի յայտարար անջրպետին վրայ Փանթին անընդմընդելի և սիրուն ծալ մ'ուներ, որ անարատութեան խորհրդաւոր նշանն է և որու հրապոյրովը Պարպրուս Իզօնի մէջ դեռնէն դանուած Տիանի մը սիրահարեցաւ։

Կը հաւանինք թէ սէրը յանցանք մ'է. Փանթին յանցանքին վրայ ծիծղ անմեղութիւնն էր։

ԳԼՈՒԽ ԳՕ

ԹՕԼՕՄԻՍԻ ԸՆԴՀԱՆ ՁՈՒՐԹ Ի ՈՐ ՍՊԱՆԻՍԿԱՆ ԵՐԳ ՄԸ ԿԵՐԳԻ

Այն օրը սկիզբէն մինչև վերջ արշալոյսով կազմուած օր մ'էր։ Կարծես թէ բոլոր բնութիւնը հանդիսի հրաւան ընդունած էր և կը խնդար։ Սէն–Գլուսի ծաղկաստաններէն անոյշ հոտեր կը բուրէին. Սէնի ջուրը տերևները թեթևակի կը յուզէր. ոստերը հովէն շարժուածներ կընդունէին. մեղուները յասմիկները կը թալանէին. թիթեռներու ահագին բազմութիւն մը ալէկ ըսուած ծաղիկներուն, առուոյտներուն և դուարթալի խոտերուն վրայ կը յարձակէր. Փրանսայի թագաւորին շքեղ Ջոքինի մէջ թափառականներու խումբ մը կար, որք էին թռչուններ։ Ձորս ուրախալի ամլները որոնք ապրիլին, դաշտերուն, ծաղիկներուն, ծառերուն հետ խառնուած էին, կը փողփողէին։ Եւ այսպէս իրը դրախտի մը մէջ միասնօրէն զուարճանալով կը խօսէին, կերգէին, կը վազվզէին, կը պարէին, թիթեռներու եաևէն կը վազէին բռնելու համար, վրանաձիկ կը ժողովէին, բարձր, կանաչափայլ զուարթագին և բարեմտին խոտերու մէջ իրենց ծակոտկէն և վարգագոյն զուլպաներին կը թրջէին ու միանգամայն տեղ տեղ ամենքն ալ համբոյր կառնէին և կուտային իրարու, բայ 'ի Փանթինէն, որ իրօք սէր կզգար և որ մեծախոհութեամբ և անողքութեամբ զբաւուած անորոշապէս կը դիմադրէր։ — Դուն ալ միշտ կը նմանիս անանկ մկու մը որ չդիտեմ ինչ... կըսէր Փավուրիթէ։ Ուրախութիւններ են ատոնք։ Երջանիկ ամլներու այսպէս երեսալ և անցնիլը կեանքի և բնութեան սաստիկ զգլխու մը և ամէն բանէ զգուանք և լոյս արտադրել կուտայ։ Ժամանակաւ վհուկ մը կար, որ մարդագետիններն և ծառերը մասնաւորապէս սիրահարներու համար դոյացուցած է։ Ահա ասոր համար է որ սիրահար-

Ներու մէջ անջրպետական դասարանը եղած են բնական վայրերը, դասարան մը որ անդադար կը շարունակուի և որ պիտի տեւէ միշտ քանի որ բնական վայրերը և դասատուները չվերանան պահպանին: Նաև ասոր համար է որ պարունը խորհելու սովորութիւն ունեցողներու սէրը պրաւած է: Ընդհանրապէս, ամպերը, ցուրտը, տաքնալայրը և իրաւագէտը, պալատի մարդիկը և քաղաքի մարդիկը, վերջապէս ամէնքն ալ այս ասոնք խորհելու ենթակայ են: Ամէն մարդ կը խնդայ, ամէն մէկը ուրիշ մը կը փնտռէ. օդին մէջ երկնային ըլլալ մը կայ. ահ, ինչպէս կայլակերպին որոնք որ կը սիրեն: Նօտարի դրպիրները անդամ երկնային էակներ կը լլլան: Սիրահարներու պզտիկ ձայները, խոտերուն վրայ իրարու եռանգ վազելին, վազելու ժամանակ իրարու մէջքէն բռնելով պրկուելնին, իրարու ըսուած ծածուկ խօսքերը որք ներդաշնակութիւններ են, բան մը, վանկ մ'ըսելու առթիւ յանկարծ գլխուն պաշտպանին, իրարու բերնէն կերաս յափշտակելնին և ասոնց նմանը դեռ ուրիշ շատ սիրային իրողութիւններ կը վաւին կը բարբրին և երկնային փառքով կը պսակուին: Գեղջկան աղջիկները իրենք իրենց գեղեցկութիւնը անոյշ վայելումով մը կը վայելեն: Կը կարծեն թէ վախճան չունի այն: Փիլիսոփաները, բանաստեղծները, պատկերահաններըները կը տեսնեն սիրոյ այս հիանալի տեսարանները, այնքան կը շլանան որ ինչ ընելիքնին իրենք ալ չգիտեն:

Ձո'ւ 'ի Սիթեր, կը պօռայ վաթսո. Ձանդրէ՝ որ շինականներու պատկերահանն է՝ կը հիանայ օդին մէջ թևաբերող իր մարդերուն վրայ. Տիարօ կը խրախուսէ այս տեսակ սիրահարները, իսկ Տ'Ուրֆէ տրիւխաներ կը խառնէ անոնց հետ:

Ձորս ամէնները նախաճաշելէն ետք այն տեղերը թափառելու ածուն ըսուած պարտէզը գացին Ինտիայէն նոր եկած բոյս մը տեսնելու համար, որու անունը հիմա չենք յիշեր, և զոր տեսնելու հետաքրքրութիւնը այն ժամանակ Բարիզի բոլոր բնակիչները դէպ 'ի Սէն–Գլու կը մղէր, բարձր կամարով տարօրինակ և սիրուն թռուփ մ'էր այն, որու անթիւ ոստերը դերձանի պէս նուրբ, պիտակաթև և անտերեւ էին ու միլիոնաւոր ոսկեգոյն վարդիկներով ծածկուած. հետեւաբար կարծես թէ ծաղիկներու ոչլսա վարս մ'էր թռուփը: Այս թռուփը տեսնելու և գործանալու համար միշտ բազմութիւն մ'անպակաս էր:

Թռուփը տեսնելէն ետք Թօլօմիէս էշ հեծնալ ուսուցած էր, և իշպանի մը հետ գինը կարելէն և սահակը իր քսակէն տալէն ետք, ամէնքն ալ իշերով ետ դարձեր էին Վանվրէն և Խոխէն անցնելով: Խոխի մէջ պղտի դէպք մ'ունեցան: Հասարակաց պարտէզը որ իբր Ազգային Ինչք ծախուած էր և որու այն ատենուան տէրն էր գործակատար Պուրիէն, պատահաբար բաց թողուած էր: Ամէնները վանդակապատէն ներս մտած, արուեստագէտ անապատականին իր այրին մէջ այցելութիւն մ'ըրած էին, և հայհոյներու համբաւաւոր սեռնկին գալանի գործութիւնը փորձած էին. այս փորձը միլիոնիսթ եղած կնամոլ մը կամ Բրիտանիայի կեղծարանը ատած Թիւրգարէյին արժանի սեռակ մը լիտի պար. է: Ցեղայ երկու շագանակենիներուն վրայէն չուանով շինուած մեծ որորանը մտեր և օրօրուեր էին: Թուլոզցի Թօլօմիէսը, որ փոքր ինչ ապահիացի կը սեպուէր՝ Թուլուզ՝ Թօլոզայի մօրաքոյրը ըլլալուն համար, մի առ մի կօրօրեր գեղանի աղջիկները, և օրօրուելու առեն գեղանի աղջիկներուն միջազգեստը ետեւէն քաշուելով ծալեր կը շինէր՝ ամէնուն ծիծաղը շարժելով և կրկնօ պատկերահանին հետաքրքրութեանը արժանի տեսարան մ'ընծայելով. իսկ Թօլօմիէս այն գեղանիները որորելու առեն մեղմաղձային եղանակի մը վրայ շինուած սպանիական հին երգ մը կերգեր, զոր երկու ծառի մէջ տեղէն չուանով մը օդին մէջ ետեւելու պէս որորուող գեղանի աղջիկ մը յանպատրաստ պիպ յօրինած էր անշուշտ:

Soy de Badajoz,
Amor me llama.
Toda mi alma
Es en mis ojos
Porque ensenas
A tus piernas.

Ֆռանթին միայն չուզեց որորուիլ։

— Ա՛յս կերպով վարուիլը չեմ ախորժիր, մրմնաց Ֆաւուրիթ բաւական խստութեամբ։

Էշերուն Ճամբայ տալէն ետք նորէն սկսան զուարճանալ. նաւակով սկէն պետէն անցան, և Բասիէն հետի քայլելով Էմմաուսի դուռը հասան։ Ինչպէս կը յիշէ ընթերցողը առաւօտուան ժամը հինգէն 'ի վեր ոտքի վրայ էին անոնք, բայց ոմն կրնար յուզնիլ. ւէքալէ օրեր յոգնաբեր ձյ. ւէքալէ օրեր յոգնաբերը չաշխատիլ, կըսեր Ֆաւուրիթ։ Ժամը երեքի առնելու չորս ամբոխները երանութեամբ ահաբեկ՝ Թուսական լեռներէն[38] ոստոստելով վար կիջնէին. այս լեռները տարօրինակ շինք մ'է որ այն ժամանակ Պօժօնի վերին կողմերը կը զրաւեր և որու օձաձողայր գիծը Շանդ-Էլիզէի ծառերուն վրայէն կերեւար։

Ժամանակ առ ժամանակ Ֆաւուրիթ կը պօռար.

— Հապա խաղը երթ սիրտի խաղաս. խաղը կուզեմ որ կապարուի ալ։

— Համբերութիւն, կը պատասխանէր Թօլոմիյէս։

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՊՕՄՊՈՒՐՏՑԻՑ ԳԻՆԵՏՈՒՆԷ

Ռուսական լեռներէն իջնելէն ետք զուարթուն խումբը Ճաշել ուզած էր, և վերջապէս փոքր ինչ յոգնելով պօմ պարապի պինեատունը մտած էր. Պօմպարտա անուն անուանի պանդոկապետը Հաստատած էր այս պինեատունը իբր օդնա-

կան Ճիւղ իր մեծ պանդոկին որու Ճակատի նշանատախտակը (enseigne) այն առեն Բիվօլի փողոցը Տլուօրմի անցքին քովն էր։

Գինետունին մէջ մեծ այլ ամէն սենեակ մը կար և ներսի կողմը ննջարան և անկողին մ'ունէր. (կիրակի օր ըլլալուն Ճաշատունը բազմութեամբ լի էր, հետևաբար ստիպուած էին համակերպիլ այս օթևանին)։ Սենեակը երիտ պատուհան ունէր ուսկէ պետը և պետափը կնձնիներու մէջէն կերեւային. ամառուան արեւու շքեղ Ճառագայթ մը մերթ ընդմերթ պատուհանները վրայ կը զարնէր. երիտ սեղան կար, որոնց մէկուն վրայ մարգու և կնիկի փեղկրներու հետ խառնուած ծաղիկփունջերու ահագին դեզ մը կը տեսնուէր. իսկ միւս սեղանին վրայ, որու բոլորտիքը շարուած էին չորս աթոռները, շատ մը սիւաւառակներ, պնակներ, բաժակներ և շիշեր, դինիի սրտակներու հետ խառնուած պարէնքարի թափկոյկներ դրուած էին. սեղանին վրան ոչ այնքան կարգաւորութիւն կար, իսկ տակը անկարգութիւն մը կը տիրեր. Մօլիերի ըսածին պէս՝ սեղանին տակ ոտքոցին ահագին աղմուկ և վռվռուկ մը կը հանէին։

Իրիկուն ժամը չորսուկէսին ահա այս էր առաւոտ ժամը հինգին սկսող դիւղական ղբօսանքին վիճակը։ Արևները երթալով կը քաշուէին. ախորժակը հետ գնեակ կը նուազէր։

Շանդ-Էլիզէն, որ արևով և բազմութեամբ ողղուած էր, լոյս և փոշի էր միայն. երիտ բան որով կը բաղկանայ փառքը։ Մարմրի ձիերը, որք կարծես թէ վընջող մերմերներ են, ոսկեզոյն ամպի մը մէջ կը կանգնէին։ կառքերը կերթային ու կուգային։ Նէոյլէյի Ճամբէն շքեղաձև պահապան զօրայ վաշտ մը կուգար որու առջևէն փողերը կը հնչէին։ Սպիտակ դրօշակը որ արևը մարը մտնելու առեն կարծես թէ վարդագոյն կերևար, Թիւիլըրիի դմբեթին վրայ կը ծփար։ Գունաւոր շրջազգեստներու բազմութիւն մը կը վխտար Գօնդօրտի հրապարակին վրայ որ այն առեններ նորէն Լուի 15րդի հրապարակը կանուանէր։ Շատերը տակաւին արծաթեայ շուշան

կը կրէին՝ վէտ առ վէտ սպիտակ ժապաւէնէ մը կախելով, որ 1817ին տակաւին բոլորովին վերցուած չէր կուրծքերու վրայէն։ Պզտիկ աղջիկներ անցորդներուն մէջ պիղ տեղ շրջաններ կապմելով և ծափհարելով այն ժամանակ անուանի եղած պուրպոնեան երգ մը կերգէին, որ Հարիւր Օրերը շանթահարելու, սահմանուած էր և որու նախաբանն էր.

Rendez-nous notre père de Gand,
Rendez-nous notre père.

Արուարձաններու բնակիչներէն անթիւ անձինք հագուած շքուած, ոմանք ալ քաղաքացիներու պէս շուշանաձև նշաններ դրուած՝ մեծ ածուին և Մարինեկլի ածուին մէջ սիրուեր էին, և մտնողի տեսակ մը խաղ կը խաղային ու փայտէ ձիերու վրայ հեծնալով կը դառնային. ոմանք պինի կը խմէին. ոմանք տպարանի նորոյս տշխերաներ էին և խղճալի պատկեր ունէին. ամէնքն ալ կը խնդային։ Ամենուրեք զուարճութիւն և ուրախութիւն կար։ Անվրդով խաղաղութեան և պատրաստեան անթերի ապահովութեան ժամանակ մ՚էր այս, ժամանակ մ՚ուր ոստիկանութեան տեսուչ Անկլէս Բարիզի արուարձաններու բնակիչներուն վրայօք թղթատուրին զրկած մաերմական և մտնաւոր տեղեկագրի մէջ հետապոյ ասդիրը կը գրէր։

« Ընհատիա Տէր, լաւ մը դիտելիս եաք կը հաստատեմ՝
« թէ այս մարդերէն ամենեին վախնալու բան մը չկայ։ Կա-
« տուի պէս անհող և թմրած մարդեր են։ Գաւառներուն
« մէջ ժողովուրդին սուրբին գասերը խոովասէր են, բայց
« Բարիզի ժողովրդեան սուրբին գասերը չեն. ատոնց ամէնքն
« ալ պզտի մարգեր են։ Ասոնց երկուքը քով քովի բեր-
« ուելով հազիւ հազ կրնան ձեր կըճակէն զօրաց մէկուն հա-
« տասարիլ։ Մայրաքաղաքիս ոսմիկ ժողովուրդէն վախուս բան
« չկայ ամենեին։ Դիտել արժան է որ յիսուն տարիէ՝ ի վեր
« այս ժողովուրդին մէջ ամենուն հատակն ալ պղտիկցած է,
« և Բարիզի արուարձաններուն մարդերը հիմա աւելի փոքր-
« րահասակ են քանէ Յեղափոխութենէ առաջ։ Վատզգա-
« ւոր չեն. վերջապէս լաւ ոսմիկներ են անոնք »։

Կառուին ապիւծի մը փոխուիլը ոստիկանութեան տեսչին անհնարին բան մը կը թուի. ոսկայն այս փոփոխութիւնը ձշմարիտ է. Բարիզի ժողովուրդը այս հրաշքը կը գործէ։ Մտնաւանդ թէ կառուն զոր այնքան կարհամարհէ կոմս Անկլէս, հին ժամանակի հանրապետութիւններէն կը յարգուէր. ազատութեան անձնաւորութիւնը կը սեպուէր այն, և՝ կարծես Բիբէի անթեւ Մինեվրին զուգականը ըլլալու համար՝ կորնթեան հատարակաց հրապարակին վրայ կառուի արձայր այ աշխոյին արձան մը գրուած էր։ Վերահաստատութեան[37] (restauration) ժամանակի միամիտ ոստիկանութիւնը կը սթափէր երբ այնքան անվնաս կը համարէր Բարիզի ժողովուրդը։ Կարծուածին չափ « լաւ ոսմիկ » չէ ան։ Ինչ որ է Ամենայնի Ցոյնին համար, նոյնն է Բարիզցին Գաղղիացիին համար։ Բարիզցին պահանչէն աւելի ազէկ կը գնահատէ. ամենէն աւելի համարձակօրէն նախրասէր և ծոյլ է. ամենէն աւելի մտացկոտ կը կարծուի. բայց մի վատահիր. թէև ամէն տեսակ անհոգութեան ընդունակ է, սակայն երբ շարժումի մը ձայրը փառք կը նշմարէ, կարող է ամէն տեսակ կատաղութեամբ գործելու և մարդուս զարմանքը գրաւելու։ Նիզակ մը տուր անոր, և ահա օգոստոս 10ին դեպքը կը կատարէ[38]. Հրացան մը տուր ձեռքը, և ահա Աւստերլիցի պատերազմին մէջ կը յաղթես։ Նարթէլէմնի նեցուկն է և Տանթօնի ապաւէնը։ Եթէ հայրենիքը ազատել հարկ է, կը զինուի. եթէ ազատութեան համար կռուիլ հարկ ըլլայ, փողոցին քարայատակները կը քակէ ամրոց շինելու համար։ Զգուշացիր. իր բարկալի մազերը դիւցազնական են. պլուզային վրայէն քղամիդ մը կը հագնի ան։ Որ և է աննշան փողոց անոր քաջութեամբը Թօսիոնեան կիրճ մը կըլլայ[39]։

Երբ ժամը կը զարնէ, այն ոսմիկը կը մեծնայ, այն պզտիկ մարդը ոտքի վրայ կելնէ, և զարհուրելի կերպով մը կը նա-

յի, իր շունչը փոխարիկ մը կըլլայ, և այն պիւրաբեկ խեղճ կուրծքէն Ալպեան լեռներու ծալերը խանգարել կարենալու չափ հով կելլէ։ Խարիսխ արուարձանին ռամիկին չնորհիւն է որ յեղափոխութիւնը բանակին հետ խառնուելով Եւրոպան կը նուաճէ։ Կերպէ ան. Երգը իր ուրախութիւնն է։ Թող իր երգը իր բնաւորութեանը յարմարի, և անատեն կը տեսնես անոր ինչ ըլլալը։ Եթէ Գաբմանիօլը[10] երգէ, միայն Լուի վեշտասաններորդը կը տապալէ. Թայլ առաջ որ Մարսէյլէզը երգէ, և ահա աշխարհս կը փրկէ։

Անկէսի ատենկապրին լուսանցին վրայ այս ծանօթութիւնը գրելէն ետք կը դառնանք մեր չորս ամբնեռուն պատմութեան։ Ինչպէս ըսինք, ճաշը կը լմննար։

ԳԼՈՒԽ Զ.

ՍԻՐԱՀԱՐՆԵՐՈՒՆ ՓՈԽԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱՏՃՈՒԹԻԼԸ

Թէ կերուխումի ժամանակ եղած խօսքերը և թէ սխրագործութիւնները անմխրնելի են. սիրային խօսքերը ամպերու, և սեղանի վրայ եղած խօսքերն ալ շոշինելու կը նմանին։

Փամէյլ և Տալիա կը դեղեցկէին. Թօլօմիէս գինի կը խմէր. Ջէֆին կը խնդար, Փանթին կը ժպտէր։ Լիսթօլիէ փողար մը կը հնչեցնէր, զոր Սէն-Գլուէն ծախու առած էր։ Փավուրիթ Պլաշվէլէն կը նայէր սիրապէս, և կըսէր.

— Կը պաշտեմ զքեզ, Պլաշվէլ։

Ասի Պլաշվէլէն առիթ առաւ սա հարցումը ընելու Փավուրիթին.

— Փավուրիթ, ինչ կընէիր, եթէ զքեզ սիրելէ դադրէի։

— Ե՞ս, պօռայ Փավուրիթ։ Ա՛հ, նաև խնդալու համար մի ըսեր այդպիսի խօսք մը։ Եթէ զիս սիրելէ դադրելու ըլլաս, վառ կը յարձակիմ, ձիրանները‌ս կը փարատեմ»

քովիկ քովիկ կընեմ քեզ, Ջուր կը թափեմ վրադ, բռնել կուտամ քեզի։

Պլաշվէլ ինքնասիրութիւնը շոյուած մարդու մը պէս հեշտալի անհամութեամբ մը ժպտեցաւ։

Փավուրիթ շարայարեց.

— Այո՛, կը պօռամ, բռնել կուտամ քեզի։ Ա՛հ, կը կարծես թէ պիտի համբերեմ, պիտի լռեմ, ապրեսա։

Պլաշվէլ հիացումով դրաւուելով իր աթոռին վրայ ինկաւ և հզարաօրէն երիտ աչքն ալ դոցեց։

Տալիա առանց ուտելէ դադրելու վզնոցին մէջ կամաց մը Փավուրիթին ըսաւ.

— Իրաւ շան կը սիրես Պլաշվէլդ։

— Ընդհակառակն կատեմ, պատասխանեց Փավուրիթ ալ և նայն կերպով, և նորէն պատառաքաղը ձեռքը առնելով։ Ա՛հ մ՛է։ Տանս դիմացի պղպեկը կը սիրեմ. շատ լաւ տղայ մ՛է այն երիտասարդը. կը ճանչնա՞ս դուն։ Տեսողը կը պիտի որ դերասան ըլլալու յատկութիւն ունի ան։ Դերասաններըը կը սիրեմ։ Երբ առնն կը դառնայ, մայրը կըսէ.

— Ա՛հ, Աստուած իմ, հանգստութիւնս կորսուսի։ Հիմա դարձեալ պիտի սկսի պօռտալ և կանչմտել։ Տղա՛ս, դուխս պիտի ցաւցնես։ — Մայրին դժգոհութեան պատճառ սա է որ տղան տան մէջ վերնայարկը կելլէ ուր մուկեր կը վխտան, մութ խորշեր կը մտնէ, կրցածին չափ վեր կելլէ երդելու, ճառելու համար. վերջապէս ինչ ըլլալը ես ալ չեմ գիտեր, միայն իր ձայնը կը լսեմ վարէն։ Օրը մէկ ֆրանգ կը վատակի փաստաբանի մը քով խարէական բաներ դրելու։ Սէն-Ժաք-Տիւ-Հօ-Բա եկեղեցիին մէջ ժամանակաւոր տիրացութիւն ընդուի մը տղան է։ Ա՛հ, շատ լաւ տղայ մ՛է ան։ Զիս այնքան կը սիրէ որ օր մը կարկանդակ շինելու համար խմոր շաղէլս տեսնելով ըսաւ. Օրէորդ, ձեռնոցներովդ կթխանդակ շինե, և պատրաստ եմ ուտելու։ Միայն արհեստաղէտները կրնան այսպիսի բաներ ըսել։ Ա՛հ, շատ լաւ տղայ

մ՛է ան։ Օրէ օր խելքս միաքս կառնէ այս պզտիկը։ Բայց և այնպէս պէտք է որ ես ալ ըսելով թէ կը պատահի ղինքը։ Ինչ կըսես, միթէ ազէկ առա չեմ խօսիր։

Փաղուրիոն քիչ մը կանդնելով՝ շարայարեց.

— Տալիա, ահա ինչպէս արդէն տրտում եմ։ Բոլորը ամօթը անձրևից. հովը չժպտուներ, հովը կը դրդռէ զիս. պէտք է ամսական ապահ մ՛է. վաճառականը հաղիւ թէ պզտիկ ուրտ կը դանուի. մարդ չգիտեր թէ ինչ ուսէ. ինչպէս կըսեն Անգլիացիք, ես ալ «ֆէյն» (ձեռամաղձութիւն) ունիմ. կարագն ալ ձրան սուզ է. մանաւանդ թէ ահա ինչ սոսկալի բան է այնպիսի տեղ մը ձաշ ընել ուր անկողին մը կայ, շիտակը քսեմ, ալ կեանքը ձանձրալի կերևայ ինձ։

ԳԼՈՒԽ Է.

ՓՕԼՕՄԻՆԷՍԻ ԽՄԲԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

Սակայն միևչդեռ ամանք կերկէին, ամանք ալ վէմէ-վէմ կով և միահամուռ կը խօսակցէին. ոչ թէ խօսակցութիւն այլ աղմուկ մ՛էր լսուածը։ Ուստի Թօլօմիկէս միջամտելով՝ պօտաց.

— Ոչ պօտանք և ոչ ալ խառն ի խուռն կերպով խօսինք։ Պատճենք, եթէ կուզենք փայլիլ։ Ահ յաիոյ շատ խօսիլը յաւանական սէտ միաքը դատարկել է։ Թափուող գարեջուրը փրփուր չձաւքեր բնաւ։ Ձայնասարեցնք, պարոններ։ Վսեմութեամբ շուայտինք, ուշաբերելով ուտենք, համայ համայ վայելենք կոչուածը։ Չփութանք։ Նայեցէք գարուն ինչպէս կաւերի, այսինքն կը սաւի եթէ ձայնասարելու ըլլայ։ Ծայրայեղ փոյթը գեղձիները և ծիրանիները կը ջորցնէ։ Ծայրայեղ փոյթը պատուական կերուխումներու շնորհքը և ուրախութիւնը կը տանի։ Փութալու չէ, պարոններ։ Կրնամ ցը ձեզ որ էդինիյեր Թալիյրանի հետ համակարծիք է։

Խումբին մէջ մեծ ապստամբութիւն մը իրեցաւ։

— Թօլօմիկէս, անհանդիստ մի ըներ մեզ, ըսաւ Պլաշվէլ։

— Գարեջրի բռնաւորը, ըսաւ Գամէյլ։

— Պօմպարտա, Պօմպոնն և Պամպօշ, պօտաց Լիսթօլիէ։

— Կիրակի է, կրկնեց Գամէյլ։

— Ձգատա կը կենանք, ըսաւ Լիսթօլիէ։

— Թօլօմիկէս, սէս Հանդարտութիւնս (Փրանսերէն ֆէֆ ֆալ) և հիսկիր, ըսաւ Պլաշվէլ։

— Դու ֆէֆ ֆալն (սցսինքն հանդարտութեանդ) մարքէզ ես, պատասխանեց Թօլօմիկէս, բառախաղ մ՛ընելու և այն ժամանակները երևելի հանդիսացող և Վատատրութեան կողմնակից պանդող Մօնպալմի մարքէզին ակնարկելու համար։

Այս միջոկ բառախաղը լճակի մը մէջ իյնող քարի մը հետևանքն ունեցաւ. բոլոր դէրսերը լռեցին։

— Բարեկամներ, պօտաց Թօլօմիկէս՝ նորէն Վատատրելու սկսող մարդու մը սէն հանելով ձայնը, տանք ընդ նատէք։ Երկինքէն իջնող այս բառախաղին դիմամամբ պէտք չէ այնքան անչել։ Ինչ որ այս կերպով կիյնայ, հառանգով և յարգանօք ընդունուելու հարիւրատրատէս արժանի չէ։ Բառախաղը Վեսարկող մտքի աղբն է։ Խելկատակ խօսքը մ՛ը ըլլայ կիյնայ, և միաքը՝ այլևնդակ հաւկիթի մ՛ածելէն ետք՝ դէպ՛ի երկինքի խորերը բարձրանալով՝ կանեւտեղանայ. ժայռ ին վրայի սպիտակ պզտի բիծը կորձը Վեները բառնալու չարչիլը։ Դիտատրութիւնս բառախաղը անարդել չէ։ Ունեցած արժէքին համամատ կը յարգեմ զայն, և ոչ թէ աւելի։ Մարդկութեան մէջ և մարդկութենէ դուրս գտնուող և գտնուած ամենէն վեհ, ամենէն բարձր և ամենէն զմայլելի միաքերն ալ բառախաղեր ըրած են։ Յիսուս-Քրիստոս սուրբ Պետրոսի վրայ, Մովսէս Իսահակին վրայ, Էսգիլ Թօլենիսի վրայ և Կլէօբաթրը Օդիավին վրայ բառախաղ մ՛ըրած է։ Դիտելու արժանի կէտ մ՛ալ կայ. Կլէօբաթրի բառախաղը Ազթիոմի պատերազմէն առաջ եղած է, և առանց անոր ոչ ոք պիտի յիշեր Թօրին քաղաքը որ յուներէն կը նշանակէ ամանաւոր դղալ։ Այս ըսելէս ետք կը գտնամ իմ գա-

ֆրոլութեան։ Ե՛զբաղ, կը կրկնեմ թէ նաև առաքաւոր խծբ-
քի, ուրախութեան, զուարճութեան և բառախաղի մասին
ոչ աճապարում, ոչ աղմուկ և ոչ չափազանցութիւն պէտք
է։ Մաքի ըրէք ինձ։ Ամֆիթատրոնին պէս խոհեմ և կեսարի
պէս կուռ եմ։ Նաև երիզիի խօսքերու սահման մը պէտք
է։ Ամէն բան միջոց մ՚ունի։ Սահման մը պէտք է նաև ճա-
շելու։ Անոյշ խմորեղէնները կը սիրեմ, ութիններ, նայե-
ցէք որ ընդհատ չընէք։ Նաև անուշեղէններու մասին ուշիմ
խելք և արհեստ պէտք է։ Որկրամոլութիւնը որկրամոլը կը
պատժէ։ Շատակերութիւնը չափահասը կը պատուհասէ։ Գործ-
ուածարտաքսութիւնը առանձնաներուն խրատ տալու պաշտօն
ունի Ասպուծոյ հոգիին։ Ես ալ աղէկ գիտնամ թէ մեր կիր-
քերու ամէն մէկը, նաև սէրը տոմանքս մ՚ունի զոր պէտք
չէ շատ բեռնաւորել։ Ամէն բանի մէջ երբ ժամանակը կու
գայ, պէտք է դրնել վերջ բաւը. պէտք է ղսպուիլ երբ սահ-
մողական է զսպումը. պէտք է ախորժակը կղսպել, անոր կա-
մահաճութիւնը բռնանալ և ինքնին դէպ՚ի բռնատիրել։
Ով որ որոշ ժամանակի մը ինքնին կը բռնուի և կը բռնաւոի,
իմաստունը ան է։ Քիչ մը վստահութիւն ունեցէք իմ վրայ։
Որովհետև՝ տուած քննութեանցս նայելով փոքր ինչ իրաւա-
գիտութիւն սորված եմ, որովհետև թէ յուզուած և թէ դէմ
չլուծուած խնդիրի մը տարբերութիւնը գիտեմ, որովհետև
հաստատելու համար թէ ինչ կերպով Հռոմի մէջ տանջանք
կը տուէր Միւնսթիոս Տրմինս Բարիսխի դանձապետը և-
զած առեն, Լատիներէն բնաբան մը գտած և պաշտպանած
եմ, որովհետև կերևայ թէ ոգիմէօր պիտի ըլլամ, միթէ
ասկէ հարիւրտարեայս կը հետևի թէ ապուշ մարդ մ՚եմ։ կը
պատուիրեմ ամենուդ ալ որ չափաւորութեամբ փափաքիք ինչ
որ կը փափաքիք։ Ինչպէս ճշմարիտ է թէ անունս Ֆելիքս
Թօլոմիյես է, այնպէս ալ խօսքերս ճշմարիտ են։ Երանի՛
անոր որ ժամանակը եկածին պէս գիւցազնական որոշում մը
կընէ և Սիլլայի կամ Օրիժէնի պէս կը հրաժարի։

Ֆաֆուրիէի որ խորին ուշադրութեամբ միտ կը դնէր,

— Ֆելիքս, ասի ինչ աղէտ անուն է, ըսաւ։ Կը սիրեմ
այդ անունը։ Լատիներէն է այն, և կը նշանակէ երջանիկ։

Թօլոմիյես շարունակելով իր խօսքը՝ ըսաւ.

— Հերանները, ապտուականներ, ապտետներ, բարեհամներս,
կուզէք ամենևին չդիպուիլ, ամուսնական անկողնին հարկը
չդժալ, և սէրը արհամարհել։ Պարզ բան մ՚է ատոր դար-
մանը. ահա դեղապիրը կը պրեմ։ Լիճնաջուր խմեցէք, խիստ
շատ վարժութիւն ըրէք, բանի աշխատեցէք, ատամիկ յոդ-
նեցէք, ծանր բեռներ քաշեցէք, մի քնանաք, արշաւն կե-
ցէք, բարահատոր ըմպելիներ և նենֆեօյէ դեղաջուրը խմեցէք
առատօրէն խաշխաշի և հաղնիի օշարակներ վայելեցէք. ասկե
՚ի զատ խիստ պահք պահեցէք, անօթի սատկեցէք, պազ ջու-
րով լուացուեցէք, խոտերով շինուած դօշակներ, կապարեայ
թիթեղներ դործածեցէք, կապարի ջուրով լուացուեցէք և
քացախաջուրով մարմիննուդ հալկ եղած տեղերը տաքցուցէք։

— Ես աւելի աղէկ կընդարեմ կինդ մը սիրել, ըսաւ Ալիս-
թօլիյէ։

— Կինդ մը, կրկնեց Թօլոմիյես, բնաւ մի վստահիր անոր։
Վա՛յ այն մարդուն որ կնկիկ յեղյեղուկ սրտին կը վստահի։
Կինը դրժուժան և օձանմանն արարած մ՚է։ Կատէ օձը, վասն
զի օձէն կը նախանձի՝ իրեն նմանելուն համար։ Օձը սա դի-
մացի կրպակին է։

— Թօլոմիյես, դինով եա, պօտայ Պլաշվիլ։

— Ի՛նչ ըսիր, կրկնեց Թօլոմիյես։

— Ապա ուրեմն զուարթ եա, ըսաւ Պլաշվիլ։

— Կը հաւանիմ հիմա, պատասխանեց Թօլոմիյես։

Եւ բաժակը լեցնելով ելաւ.

— Փառք դինիին. Նաֆէ ըլէ, Պաֆէթ, քանամ (Արդ կեր-
դեմ գինդ, ով Բադոս)։ Ներեցէք, օրիորդներ, սպանիա-
բէն է այս. և ատոր ապացոյցն ալ աչքերնիդ են, տիկին.
Ասանկ ժողովուրդին ատանկ տեսակ կը վայլէ։ Գասթիլեի

աբջոջը՝ տասն և վեց, Ալիգանթէյի կենդինարը՝ տասներկու ; Գանարեան կղզիներու ալմաջը՝ քսան և հինգ, Պալէարի կղզիներու ֆոսբինը՝ քսան և վեց, և Ռուսաց Պետրոս կայսեր կօշիկն ալ՝ երեսուն լիտրա կը կշռեն: Ապրի այս կայսրը, որ մեծ էր, ապրի նաև իր կօշիկը որ աւելի մեծ էր: Տիկիններ, բարեհամակեան խրատ մը տամ ձեզի. եթէ կուզէք, ձեր դրացին սիրելու տեղ սխալմամբ ուրիշը կրնաք սիրել: Սիրոյ յատկութիւնը թափառիլ է: Սիրուհի մը՝ ծունկերը կոշկռուած անկլեայի սպասուհիի մը պէս՝ կքուելու և անդադար ճառալու պարտաւոր չէ: Ոչ, այսպէս ապրելու համար ստեղծուած չէ ան. պէտք է որ ղուարթօրէն թափառի քաղցրաբոյր սիրուհին: Ոմանք ըսին թէ մարդս սխալական է. ես ալ կըսեմ թէ սխալումը սիրահար է: Տիկիններ, կը պաշտամ զձեզ ամէնքդ ալ: Ո՛ Զէֆին, ո՛ Ժոզէֆին, ո՛ աւերուն կեպարան, սիրուն աղջիկ մը պիտի ըլլայիր եթէ չեղադէմ չըլլայիր: Երեսդ կը նմանի աղուոր գէմքի մը որու վրայ սխալմամբ մարդ մը նըստած է: Ո՛ յաւերժահարսներ և մուսաներ, Փալուբիթին վրայ ալ եթէ կուզէք տեղեկութիւն ունենալ, պիտիք որ օր մը Պլաշվէլ՝ երբ Կերէն–Պուասօ փողոցին առուակէն կանցնէր՝ դեղեցիկ աղջիկ մը տեսաւ, որու դուլպաները սպիտակ էին և լաւ քաշուած, և որ ոտքերը կը ցուցնէր: Պլաշվէլ հրապուրեցաւ այս նախաբանէն և սիրեց աղջիկը: Սիրած աղջիկը Փալուբիթն էր: Ո՛ Փալուբիթ, շուրթերդ յունիական շուրթերու կը նմանին: Ժամանակաւ Իօֆորիոն անունով յոյն պատկերահան մը կար, որու մականունն է շուրթերու նկարիչ: Այս յոյնը միայն պիտի կրնար բերանդ նկարել: Մարիկ ըսէ. քեզմէ առաջ չկար արարած մը որ կին անուանելու արժանի ըլլար: Դու աշխարհ եկած ես՝ խնձորը Ասպղնկին պէս ընդունելու կամ Եւային պէս ուտելու համար: Գեղեցիկութիւնը քեզմով կսկսի: Քիչ մ'առաջ Եւան յիշեցի. արդ ես կըսեմ թէ դու ստեղծիչը Եւան: Աղուոր կինը հնարողը

դու ըլլալուդ համար կը վայլէ որ հնարուածի արտօնագիրը տըրուի քեզ: Ո՛ Փալուբիթ, ալ ձեզի պոռ ըսելէ կը դադրիմ և դուք ըսելով կը խօսիմ ձեր հետը, վասն զի բանաստեղծութիւնը կը թողում և արձակօրէն խօսիլ կսկսիմ: Քիչ մ'առաջ երբ իմ անունի վրայ խօսեցաք, արդահատանքս շարժեցիք. բայց ո՛վ կուզենք թող ըլլանք, չվստահինք անուններու. ասոնք կրնան խաբուիլ: Անուես Փէլիքս (Երանիկ) է, բայց երանելի չեմ: Բառերը ստախօս են: կուրօրէն չընդունինք անոնց նշանակութիւնները: Ով որ կը կարծէ թէ Լիէժ քաղքին մէջ սուն՝ և Բօ քաղքին մէջ կաշին ձեռնոց կելնէ՝ չէէ սնկենի և Բօ կաշի նշանակելուն համար, կը սխալի: Օրիորդ Տալիա, եթէ ձեր տեղն ըլլայի, անունս Վարդուհի կը դնէի: Պէտք է որ ծաղիկը հոտաւէտ և կինը ուշիմ ըլլայ: Փանթինին բան մը չեմ ըսեր. մտածող, երազող, խորհող մ'է. զգայուն ըսուած բոյսն է. ուրուական մ'է ան որ յաւերժահարսի մը ձևը և հաւատուհիի մը ամօթխածութիւնը ունի. որ անուանարկ կնիկի մը պէս ապրիլ սկսած է, այլ երևակայական իրերու կապաւինի, որ կերզէ, կաղօթէ, դէպ 'ի երկինք կը նայի առանց լաւ մը գիտնալու թէ տեսածը ինչ և ըրածը ինչ է, և որ աչերը երկինք վերցնելով կը թափառի պարտէզի մը մէջ ուր աշխարհիս մէջ եղածէն աւելի թռչուն կայ: Ո՛ Փանթին, գիտնաս որ ես՝ Թօլմիյէս՝ խաբուսիկ երևոյթ մ'եմ. բայց և ոչ մանիկ կրնէ ինձ երևակայութեամբը զբաւուած խարտեշագեղ աղջիկը: Բայց Փանթին մարմնովին թարմութիւն, անուշահոտութիւն, երիտասարդութիւն, առաւօտեան քաղցր ճառագայթ մ'է: Ո՛ Փանթին, ո՛ Մարգարիտ անուանելու արժանի աղջիկ, ամէնէն աղուոր մարգրիտին պէս գեղանի ես: Տիկիններ, երկրորդ խրատ մ'ալ պիտի տամ ձեզի. ամենաէն մի՛ ամուսնանաք. ամուսնութիւնը պատուաստ մ'է. կրնայ չաջողիլ կամ չյաջողիլ. զգուշացէք այս վտանգէն: Բայց, ո՛ անմտութեանս, ես ալ ինչ պարապ խօսքեր կընեմ: Աղջիկները

հարս ըլլալու համար հոգի կուտան. անոնց այս աշխարը անբաւական է, և մենք՝ իմաստուններս՝ ինչ որ ալ ըսենք, դարձեալ չպիտի կրնանք կար կարող համ սպասաւորութիւն ընող աղջիկները ադամանդապարդ ամուսիններ երեսէն ըղդուշացնել: Լաւ, Թող չզուշանան. բայց, պեղանիներ, բան մը պիտի ըսեմ ձեզ. դուք շատ շաքար կուտէք: Միայն մէկ յանցանք ունիք, ո՛ կիներ. շաքարը շատ կը կրծէք: Ո՛ կրծող սեռ, քու պղտի աղուոր ատամներդ շաքարին վրայ հոգի կուտան: Արդ պէտք է գիտնալ որ շաքարը աղ մ'է: Ամէն տեսակ աղ չարաքեցուցիչ յատկութիւն ունի: Աղերուն ամենէն սաստիկ չարաքեցուցիչը շաքարն է: Երակներուն մէջէն արեան հոսանուտները դուրս կը հանէ. ասոր համար է որ արիւնը կը թանձրանայ, չհոսիր կը պղտնայ. այս պատճառու է որ թոքին մէջ քոսեր կը գոյանան, ուսկէ կը հետևի մահը: Ահա այս պատճառաւ շաքարախտ (diabète) ըսուած հիւանդութիւնը հալէմաշն մեռ է: Ուրիմն շաքար մի՛ ծամէք որ ատրիք: Հիմա խօսքս մարդերուս կուղղեմ. պարոններ, կնիկ վաստկելու աշխատեցէք, Ձեր սիրուհիները փոխադարձաբար իրարու ձեռքէ չափշահեցէք: Հալածեցէք, կռուեցէք: Սիրոյ մասին բարեհամութիւնը չյարգուիր: Ուր որ աղուոր կին մը կայ, հոն կռիւը կսկսի: Դադարումը նեղելի չէ, կռուեցէք յետին կատղութեամբ: Աղուոր կին մը պատերազմի սկզբնապատճառ մ'է. աղուոր կին մը յայտնապէս դորձուած յանցանք մ'է: Պատմութեան մէջ յիշուած բոլոր արշաւանաց պատճառն է կանանց միջազգեստը: Կինը մարդուս իրաւունքն է: Հռոմուլոս Սապինուհիները հափշտեց, Պիեօմ Սաբսնուհիները հափշտեց, Պոսարն ալ Հռոմուհիները հափշտիչ: Այն մարդը որ սիրուած չէ, ուրիշին սիրուհիներուն վերեւը կը թևարկէ իբրև անդղ մը. իսկ ես ամէն ամուրի գժբաղդներուն յատակայ վսեմ ատենաբանութիւնը կուղղեմ՝ Պօնապարդին Իտալիոյ բանակին ուղղած ատենաբանութեան պէս. « Զինուորնե՛ր, դուք բան մը չու-

նիք: Բայց Թշնամին ունի »:

Թօլոմիէս պահ մը կանգ առաւ:

— Բայց բերանդ, Թօլոմիէս, ըսաւ Պլաշվէլ:

Ասի ըսաւ, և Պլաշվէլ Լիսթօլիէի և Գամէօլի վրայ կրծնած արտում եղանակաւ մը երգ մ'երգել սկսաւ: Ասի այն երգերէն մին է զոր երգիչ մը բերնին եկած այս կամ այն բառերով կը շինէ, աղէկ կամ գէշ կերպով կը յանգաւորէ գործարանի մը մէջ. բառերը ծառին շարժումին և հովին ձայնին պէս նշանակութիւն չունին, և ծխափողներու մուխին հետ կերկնուին ու անոր հետ կը ցրուին, կանհետին: Խումբը ահա սա յետագայ երգով Թօլոմիէսի ատենաբանութեան պատասխան տուաւ.

Ստակ տուին ապուշ հայրեր
գործակալի մ'որ աշխատի
քար ջնեղու, Գլերմօն-Թօներ
Սուրբ-Յովհաննու յաւուր ուռճի.

Հայց Թօնէր չէր կրնար դասէն,
հետեւաբար բար նա չեղաւ.
գործակալն ալ բարկութենէն
ատակնին եղաւ ամուր տուաւ:

Այս երգը չէր կրնար Թօլոմիէսի յանդիմարաստից ատենախօսութիւնը չափաւորել. ուստի բժիշկը պարսկեց, անգամ մ'ալ լեցուց, և նորէն սկսաւ խօսիլ:

— Կործանի՛ր իմաստութիւնը. մտցէք ինչ որ ըսի: Ոչ պարկեշտ, ոչ խոհեմ և ոչ ալ իմաստուն ըլլանք: Կատաղարկեմ դիմել խմել վասն ուրախութեան. ուրախ ըլլանք: Մեր իրաւագիտութեան դասը յիմարութեամբ և կերուխումով ամբողջենք: Դժուարամարսութիւնը օրինագիտութեան հետ միաւորենք. Թող Ծիւսթինիէն[41] արուն ըլլայ, և էդն ալ Բիփայը[42]: Ձերախութի՛ւն նաև անդունդներու մէջ: Ապրէ՛, ո՛ տիեզերք:

Աշխարհս մեծ ագամանդ մ'է։ Երջանիկ եմ ես։ Թռչուն-ները զարմանալի են։ Ամենուրեք սօնախմբութիւն։ Սո-խակը ձրի էլլիու մ'է[43]։ Կը բարեւեմ զքեզ, ամառ։ Ո՛ Լիբանանդար, ո՛ Մասամ փողոցին և Օսմանվարիոսարի ծա-ռուղին վերոյիլիական վայրերը. ո՛ սիրուն երազողներ. ո՛ այն ամէն սիրուն դպրեակները որոնք մանկանդ խնամ տա-նելու առեն միանդամայն մանուկներ ծրագրելով կը զուար-ճանան։ Ամերիկայի լայնատարած մարզադեաինները հաճելի կըլլային ինձ եթէ Օաէոնի կամարները չունենային։ Հոդիս կոյս անտառներու և շրջաստաններու մէջ կը թռչի։ Ամէն բան դեղեցիկ է։ Ճանճերը արեւուն մէջ կը բզզան։ Արեւը փոնքատալով քիթէն հանած է արոքիղոս թռչունը։ Գրկէ գիս, Ֆանթին։

Թօլոմիյէս սեսալելով Ֆավուրիթը գրկեց։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՉՈՒՈ ՄԸ ՄՆՀԸ

— Էսօնի պանդոկին մէջ ճաշելը աւելի աղէկ է քան թէ Պոմպարասայի պանդոկը, պօռաց Զէֆին։

— Պոմպարասան Էսօնէն նախասպահու կը համարիմ, ըսաւ Պլաշվէլ։ Պոմպարասայի պանդոկը աւելի աղէկ և աւելի ասի-ական շռայլութեամբ զարդարուած է։ Տես վարի սրահը. պատերուն վրայ հայելիները գրուած են։

— Աւելի լաւ կը համարիմ պնակիս մէջ տեսնել այն շռայլութիւնը, ըսաւ Ֆավուրիթ։

Պլաշվէլ իր կարծիքը պաշտպանել ուզելով՝ ըսաւ.

— Տէս դանակները. Պոմպարասայի դանակներուն կոթը արծաթեայ, իսկ Էսօնինը ոսկրեայ է։ Ցայտնի է թէ արծաթը աւելի թանկագին է քանթէ ոսկրը։

— Բայց ոչ այն անձերու համար որ արծաթեայ կտակ մը ունին, ըսաւ Թօլոմիյէս։

Նոյն պահուն Էնվալիտի դմբէթին կը նայէր, որ Պոմպարա-սայի պատուհաններէն կերեւար։

Պահ մը լռութիւն տիրեց։

— Թօլոմիյէս, պօռաց Ֆամէյլ, քիչ մ'առաջ ես և Լիս-ծոլիէ վիճաբանութիւն մ'ունէինք։

— Վիճաբանութիւն մ'ալէկ է, բայց կրնաս մ'աւելի ա-ղէկ է, պատասխանեց Թօլոմիյէս։

— Փիլիսոփայութեան վրայ կը վիճաբանէինք։

— Լաւ։

— Տէպարթը կընտրես աւելի թէ Սբինօզան։

— Տէպոժիէն կընտրեմ, ըսաւ Թօլոմիյէս։

Այս վճիռը տալէն ետք պինին խմեց և կրկնեց.

— Կը հաւանիմ ապրելու։ Աշխարհիս վրայ ամէն բան վերջացած չէ, վասն զի մարդ տակաւին կրնայ յիմարաբար խօսիլ։ Փառք կուտամ ուրեմն անմահ աստուածներուն։ Մարդս կը սահ, բայց կը խնդայ։ Կը հաստատակ, բայց կը տարա-կուսի։ Ինչ որ անակնոնելի է, հաւաքաբանութեամբ կը պանուի։ Գեղեցիկ բան մ'է այս։ Աշխարհիս մէջ դեռ կան մարդիկ որոնք ուրախութեամբ բանալ և դոյել դիտեն զար-մանալի պաղպաղանքներու հրաշատուփը։ Տիկիններ, այս պինին զոր հանդարտօրէն կը խմէք, պիտնաք որ Մատերի պինի է, Գուրալ Տա Ֆրէբրայի այդ իչն ելած է, որ ծովին մակերեւոյթէն երեք հարիւր տասն և եօթը դրկաչափ բարձր է։ Ուշադրութիւն ուրեմն խմելու առեն. երեք հարիւր տասն և եօթ դրկաչափ ըսի. և Պ. Պոմպարասան, մեր պերճաշուք պանդոկապետը չորս ֆրանգ և յիսուն սանթիմ կուտայ մեզ այս երեք հարիւր տասն և եօթ դրկաչափը։

Ֆամէյլ նորէն ընդմիջելով անոր խօսքը՝ հարցուց.

— կարծիքներդ օրինքի դէմ ունին, որ հեղինակը ամենէն աւելի կը սիրես։

— Պէր. . . ։

— Գէն։

— Ոչ, Շու։

Եւ Թօլօմիէս շարայարեց.

— Կեցցէ Պօմպարտան, Միւնօֆիս Տ'Էլէֆանթայի կը հաւասարէր, եթէ կարենար ալֆ[14] մը դանել ինձ, նաև Թիժէլիօն Տը Ռէբօնէյի կը հաւասարէր, եթէ էքաէ[15] մը բերէր ինձ. վասն զի, ո՛տիկնոջք իմ, Յունաստանի և Եգիպտոսի մէջ Պօմպարտաններ կային։ Այս տեղեկութիւնը մեզ տուողն է Աբիւլէ։ Բայց, միշտ մի և նոյն բաներն են, և նոր բան մը չկայ։ Արարչին բոլոր արարածներուն մէջն ալ անտիպ բան մը չկայ։ Հիք ինչ նոր ընդ արեգական, կըսէ Սողոմոն. Սէր առ ամենասին նոյն, կըսէ Վիրժիլ։ Գարապիին Գարապիէնի հետ Սէն-Գլուի նաւակը կը մտնէ ինչպէս Ասթասիան Բերիլլէսի հետ Սամսոն նաւատարմը կը մտնէր։ Վերջին խօսք մ'ալ։ Տիկիններ, պիտիք թէ ինչ էր Ասթասիան։ Անի սիրտ մ'էր, թէև կապրէր այնպիսի ժամանակ մ'ուր կիները սիրտ չունէին. սիրտ մը որ վարպապոյն և ծիրանեփայլ էր, և որ հուրէն ուելի վառ և քորրոք, արշալոյսէն ուելի թարմ և կենդանի էր։ Ասթասիան այնպիսի ապրած մ'էր, որ կնոջ երիւղ ծայրայեղութիւններն ալ ուներ. այսինքն պոռնիկ և ատուածուհի մ'էր։ Սոկրատ մ'էր, նաև Մանօն Լէսկօ մը։ Ասթասիան սահմռկած էր կարծելով թէ գայլ Բրօմեթէ անատակ կնիկի մը սլաքի կարօտի։

Թօլօմիէս այս արշաւուին մէջ դժուարաւ կանգ պիտի առնուր եթէ նոյն պահուն պատուին վրայ ձի մը կանգ առած չըլլար։ Ընդհարումին պատճառաւ թէ սայլը և թէ առնապանը յանկարծ կանգ առին։ Պօսի ծեր, նիհար և մօրմուելու արժանի պրաստ մ'էր այս ձին որ խիստ ծանրաբեռն սայլ մը կը քաշէր։ Պօմպարտայի առջև հատած առնն անասունը ոյժը և շունչը հատած ըլլալով չուզեր էր ուելի հեռի երթալ։ Այս դիպուածին պատճառաւ բազմութիւն մը հաւաքուած էր։ Սայլորդը հայհոյելով և բարկանալով՝ երբ պատշաճ ազդուութեամբ մը փչ'ի պօռայ և մարակով անդուլ

հարուած մը առաւ, անպիտան պրասը դեռինը տապալեցաւ և ալ մէյ մ'ալ չելաւ։ Թօլօմիէսի զուարթ ունկնդիրները անդորրելուն տղմկալի ձայները լսելով պլուխին դարձուցին, և Թօլօմիէս ասի առիթ մը համարելով իր առնապօռթեան վերջ առաւ յետոյ տրամային երթով.

Այս վտանգուռկ աշխարհիս վէջ ձա կապրեր,
Ուր ձոյն քաղցր ռաձին կատքեր, էօֆոռներ*.
Նա զըրատ էր, եւ զրատռներու պէս մեռա՛ւ,
Կեանքը տուեց, որքան մի այգ[16] կը տեւե։

— Խե՛ղճ ձի, բսաւ Ֆանթին՝ հառաչելով։ Իսկ Տալիա պօռաց. — Ֆանթինն ալ ահա ձիերուն վրայ պիտի կսկսի. ասանկ ալ անհամութիւն կըլլայ եղեր։

Նոյն պահուն Ֆավուրիթի թևերը խաչ ձեւով կուրծքին վրայ դնելով և պլուխը քիչ մը կռնակին կողմը ծռելով համարձակութեամբ մը Թօլօմիէսին նայեցաւ և բսաւ.

— Նայե՛ ինչ կըսեմ. մեր է խաղալու խաղդ։

— Աղէկ ըսիք. ժամանակը եկաւ, պատասխանեց Թօլօմիէս։ Պարոններ, այս տիկիններուն պարմանալի խաղ մը խաղալու ժամանակը հասաւ։ Տիկիններ, վայրկեան մը սպասեցէք մեզ։

— Բայց պէտք է նախ մեր համբոյր քաշենք, բսաւ Պլաշվիլ։

— Ճակատէն, պատասխանեց Թօլօմիէս։

Ամէն մէկը իր սիրուհիին ճակատը պաղատ։

Ցետոյ չորսերնին ալ կարգաւ և ամէն մէկը մասը բերնին վրայ դրած դէպ 'ի դուռը ուղղեցան։

Երբ դուրս ելան, Ֆավուրիթի ծափահարութիւն մ'ըրաւ։

— Արդէն այսպէս ելնելնին անդամ զուարճալի է, բսաւ։

— Շատ մի՛ ուշանաք, կսպասենք ձեզ, մրմռաց Ֆանթին։

* Ցեսակ մը կառք է։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՈՒՐԱԽՈՒԹԵԱՆ ՈՒՐԱԽԱԼԻ ՎԱԽՃԱՆԸ

Նորատի աղջիկները մինակ ձգալով երկուքնին ալ երկուքնին միւս պատուհանին կենարանին վրայ կոթնեցան իրենց արմուկովը, և սկսան շաղակրատել, զլուխնին ծռել և ալ պատուհանէն միւս պատուհանը խօսք ուղղել և պատասխան առնուլ։

Երիտասարդները թև թևի մտնելով Պոմպարտայի պանդոկէն ելլելնին տեսան։ Երիտասարդները եւնին դարձան անդամ մը, խնդալով նշաններ ըրին աղջիկներուն և անբուռլի եղան կիրակի օրուան այն փոշելի բաղմութեան մէջ որով ամէն շաբաթ կը զբաւուի Ջանդ–Էլիզէն։

— Շատ մի՛ ուշանաք, պօռայ Փանթին։

— Անտարակոյս աղւոր բան մը պիտի ընեն, ըսաւ Զէֆին։

— Ես, կրկնեց Փավուրիթ, կուզեմ որ փառաւոր բան մ'ըլլայ ինչ որ պիտի ընեն։

Իրենց ուշադրութիւնը խնդոյն դէպքերի վրայի շարժումին տուին, զոր մեծ ծաղերուն ոսաերուն մէջէն կը նշմարէին և որմէ մեծ զուարճութիւն կրպային։ Թղթաբեր դեսպակներու և սրարշաւ կառքերուն մեկնելու ժամը եկած ըլլալուն հետևանքն է այն շարժումը։ Հարաւի և արևմուտքի կողմէն եկած սուրհանդակի դեսպակներուն գրեթէ ամէնքն ալ այն ժամանակ Ջանդ–Էլիզէէն կանցնէին։ Շատերը դեպերին քովէն կանցնէին և Խաստէյի դուռէն կելնէին։ Ամէն մէկ րոպէին դէղին և սև պոյտով ներկուած, ահագին բեռներով լեցուած մեծ կառք մը կանցնէր. կառքը՝ որուն կրակոտ ձիերը լծուած էին, ամէն բան մը կերևար՝ արկղերով, պայուսակներով և ասոնց վրայ նետուած ծածկոյթներով լեալի բեռնաւորուած ըլլալուն համար. անմիջապէս աներևութացող զլուխներով լի էր այն, և քարայատակը փշրելով, քարերը

հրահանգներու փոխելով, բաղմութեան մէջէն կարշաւէր կերթար՝ դարբնոցի մը պէս կայծերը և մուխի տեղ փոշին վեր հանելով և կարծես կատղութեամբ մը համակուելով։ Այս աղմուկը հաճելի տեսարան մ'եղած էր ծաղկահաս աղջկաներուն։ Փավուրիթ մեծ ձայնով մը կը պօռար.

— Ասի ինչ աղմուկ է. կարծես թէ շղթաներու կոյտեր են և կը թօթին։

Անդամ մը այս տեսակ կառքերուն մին որ կինձնիներու խըտութեան պատճառաւ հազիւ հազ կը նշմարուէր, պահ մը կանգ առաւ, յետոյ արշաւելով մեկնեցաւ. ասի զարմանք մը պատճառեց Փանթինին։

— Պիտամարը կեցաւ այն, ըսաւ Փանթին։ Ես կը կարծէի թէ սուրհանդակի կառքը բնաւ կանգ չառնուր։

Փավուրիթ ուսերը շարժեց՝ նշան անտարբերութեան։

— Այս Փանթինը զարմանալի աղջիկ մ'է։ Հետաքրքրութեամբ հիմա տեսայ զինքը։ Ամենէն պարզ բաներէն կը հիանայ։ Ահա ենթադրութիւն մը. Ճանապարհորդ եմ ես, կառապանին կըսեմ որ առջևէն կերթայ. պետերէն անցնելու տեսնեն զիս առ։ Կառքը կանգնի, զիս կը տեսնէ, կը կենայ և ներս կառնու զիս։ Ասի ամէն օր տեսնուած բան է։ Սիրելիդ իմ, դուն տակաւին չգիտես թէ ինչ է կեանքը։

Այսպէս ժամանակ մ'անցաւ։ Փավուրիթ յանկարծ շարժուն մ'ըրաւ արծնդողի մը պէս և ըսաւ.

— Խաղը ո՞ւր մնաց արդեօք։

— Աղէկ ըսիր, կրկնեց Ցալիա. ո՞ւր է համբաւաւոր խաղը։

— Շատ ուշացան, ըսաւ Փանթին։

Փանթին հազիւ թէ այս հառաչանքը հանած էր, և ահա պանդոկի սպասաւորներէն մին որ Ճաշի տեղն անոնց ծառայած էր, ներս մտաւ։ Ձեռքը բան մը կար որ նամակի մը կը նմանէր։

— Ի՞նչ է այն, հարցուց Փավուրիթ։

— Գիր մ'է զոր այս տիկիններուն յանձնելու համար այն պարոնները տուին, պատասխանեց ծառան։

— Ինչո՞ւ չուտ մը չբերիք։

— Վասն զի, կրկնեց ծառան, այն պարոնները պատուիրեցին որ ժամ մ՚ետք յանձնեմ ձեզ զայն։

Գավրուխի մուղրը ծառային ձեռքէն յափշտակեց, իրօք նամակ մ՚էր այն։

— Զարմանալի բան, հասցէ չունի, բայց ահա վրան գրուածը.

ԱՅՍ Է ԽՆԴՐ

Ազատարանօք բացաւ նամակը և կարդաց (Գավրուխի կարդալ գիտէր)։

« Ո՛վ մեր սիրելիները,

« Գիտցիք որ ծնողք ունինք մենք։ Ծնողք, որոնց լինչ « բան ըլլալը լաւ մը չգիտէք դուք։

« Ծնողք ըսուածը քաղաքային, տղայական ու համառտ « օրինագրքին մէջ հայր և մայր կանուանի։ Արդ այն ծնող « նէրը կը հառաչէն, այն ծերերը մեղ կուլան. այն բարի « մարդերը և բարի կիներըը անատակ որդի կանուանեն մեզի. « մեր գարձը կը փափաքին և կը խոստանան եղներ մորթել։ « Կը հնազանդինք անոնց, վասն զի առաքինի զաւակներ ենք։ « Ձեր նամակը կարդալու առենին հինգ կրակոտ ձիեր մեզի « մեր պատրաստուեն և մամռներուն քով պիտի առնին։ Ծո « սիւէյի ըսած կերտովը կը հեռանանք կերթանք, կը մեկնինք, « և արդէն մեկնած ենք։ Լաֆիթին գիրկը և Գայլեարի թեւ « ւերուն վրայ հանդչած կը մնանք։ Թուլուզի սուլհանդակը « անդունդէն կազատէ մեզի, և անդունդն ալ դուք էք, ո՛ մեր « պզտի գեղանիները։ Նորէն ընկերութեան, պատաւորու « թեան և բարեկարգութեան կը դիմենք՝ արշաւելով և ժամը « երեք մզոն առնելով։ Հայրենիքը կուզէ որ ամէն մարդու « պէս մենք ալ կառավարիչներ, ընտանիքի տէրեր, դաշ « տապահներ և Տէրութեան խորհրդականներ ըլլանք։ Ցար « ձեցէք զմեզ, վասն զի կը զոհուինք։ Ըսուա մը չսցէք մեր

« մեծայ և խիղճն մեր տեղը տուիշ սիրահարներ գտէք։ Եթէ « այս նամակը ձեր սիրտը յօշոտէ, դուք ալ զայն յօշոտեցէք։

« Մնաք բարև։

« Գրեթէ երկու տարի շարունակ երջանկօրէն ապրեցու « ցինք ձեզ։ Ուրեմն ոխ մի պահէք մեզի դէմ։

(Սպորթբրոլէնէ) « ՊԱՇՎԻԼ

« ՓԱՄԲՈՑԻ

« ԼԻՍԹՕԼԻՑԷ

« ՓԵԼԻՓՍ ԹՕԼՕՄՑԻՍ »։

« ՑԻՏ-ԳՐՈՒԹԵԱՆ. Ճաշին ատակը վճարուած է »։

Ձորս երիտասարդուհիները իրարու նայեցան։ Ամենէն ա ռաջ Գավրուխի խօսելով պօռաց.

— Ձիզի բան մ՚ըսեմ. ատ ալ համով կատակ մ՚է։

— Շա՛տ զուարճալի կատակ, ըսաւ Զէֆին։

— Պլաշվէլին դիւան ըլլալու է այս պաղատարը, կրկնեց Գավրուխի։ Ա՛խ քան զուարճալի է որ զինքը սիրել կըզդամ։ Գեռ նոր մկնեցաւ, և արդէն կը սիրուի։ Ահա եղելութիւնը։

— Ո՛չ, ըսաւ Տալիա, յայտնապէս կերևայ որ Թօլօմիյէսինն է այս պաղատարը։

— Ապա ուրեմն, կրկնեց Գավրուխի, սատկէ Պլաշվէլ, և կեցցէ Թօլօմիյէս։

— Կեցցէ Թօլօմիյէս, պօռային Տալիա և Զէֆին, և քահ քահ խնդացին։

Գանթինն ալ միւսներուն պէս խնդաց։

Բայց ժամ մ՚ետքը երբ իր սենեակը գարձաւ, լացաւ։ Ինչպէս որ ըսինք, առջի սէրն էր Թօլօմիյէսի վրայ ունեցած սէրը. իրը երիկի մ՚անձնասուր եղած էր, և խեղճ աղջիկը գաւակ մ՚ունեցեր էր։

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻ

ՅԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՆ

1. Ֆրանսերէն ինչ-որ բառը հայերէն նոյնութեամբ կը թարգմանենք. ասելի ճիշդ և մեկ բառ չգտնելնուս համար:

2. Ֆրանսերէն պիէնվէնիւ հայերէնի մէջ բացէ եկած ըսել է:

3. Կիլօմէթր կառավարութեան գործի մ'է: Հնարաղին անունը կիլօմէթր ըլլալով, գործին ալ կիլօմէթր ըսուած է:

4. Թրաք երևելի վանք մ'է: Սէն-Պերնար Թրաքի Մոնթանոլիէն անուն նով կրօնական ուխտ մը հաստատած է, որու կանոնադրութեան խստութիւնները նշանաւոր են. այս խստութեանց մէն է մշտնջենապէս լռելու պարտաւորութիւն:

5. Խուն նշանակութիւնը հատուցումն է: Վարդապետութիւն մ'է այս որով բժիշկներէ ոմանք կը կարծեն թէ մարմինին հանանութիւնը կրաւորական դեր մ'ունին կեանքի երևոյթներուն մէջ, վասն զի կեանքը, ըստեն անոնք, մարմնոյն հատուցումն մասերուն մէջն է:

6. Բուսական առաձիգ սղոյն մարմիններ են վոսյ վոյժի դրուած, և կը նմանին սեռակ մը պալարներու, որոնցմէ կը բաղկանան բոյսին նոր բերն պարարտութիւնը և կոճղին կեղևը:

7. Բիկո-Լըպէօն 1753ին ծնած վիպասան մ'է: Իր վիպասանութեանց մեծ մասը անհեղեղ և սովորական դրուագներ են: Շատ սեղ կրօնքը կը թիւնամանէ և հանճարութեան դէմ բաներ կը խօսի:

8. Ժան Թիւլերվիլ Նիսամ անգլիացի բնագէտ մ'է. Լօնդրայի մէջ ծըննած է 1713ին: Նշանաւոր են իր մանրադիտական դիտումները, որոնցմէ կը հետևցնէր թէ կենդանիները ինքնին կը դոյանան:

9. Եգիպտական երևելի դիցուհիներուն մին է. մերթ լուսին և մերթ Իսիսի կը նշանակէ: Եգիպտոս ի պատիւ Իզիսի կը ծունկը այն խորհուրդները որոնք բոլոր Յունաստանի և Իտալիայի մէջ տարածուեցան:

10. 1792 սեպտեմբեր 21ին Ֆրանսայի Օրենսդիր ժողովին յաջորդող ֆազգային ժողովը Գօնվանսիօն Նասիօնալ կանուանի, և իր անդամները, ինչպէս նաև կողմնակիցները գոնվանսիօնել կըսուին: Գօնվանսիօն Նասիօնալը իր առջի նստին մէջ թագաւորական իշխանութիւնը ջնջեց, հանրապետութիւնը հաստատեց, և պետութեան բոլոր զօրութեանց սանձը իր ոտանեան ձեռքը առաւ: 1793 յունվարի 17ին Ֆրանսայի թագաւոր Լուի վէշտասաներորդը դատեց և մահուան դատապարտեց, և այլն...:

11. 1793ը նշանաւոր է Ֆրանսայի մեծ յեղափոխութեան մէջ: Նոյն տարին Գօնվանսիօն Նասիօնալի ծնունդներէ բռնուած ծայրայեղ հանրապետականները, Տանթօն, Րօպէսպիէր, Մարա, և այլն, փէրօպէոն բռնած կուսակցութեան յաղթեցին, Լուի 16րդը ամբաստանեցին. Լուի 16րդ, Մարի-Անթուանէթ թագուհին, ազան՝ Լուի 17րդ և ուրիշ իշխանուհիք թամիլ բռուած աշտարակը բանտարկուեցան: Մօնթանեարները 1793ի Սահմանադրութիւնը հաստատեցին, յետոյ դադրեցուցին: Ամբողջ Ֆրանսա գինուեցաւ և Եւրոպայի դէմ դրաւ: Լուա պէ պէօբիէթի, խոնարհներու նախանձ մը հաստատուեցաւ, և յեղափոխութիւնը նեբերին թշնամիներէ ազատելու մըտօք բիւրաւոր անմեղներու կեանքը և ազատութիւնը վերցաւ: Թագուհին Մարի-Անթուանէթ, քանի որ ժիրօնտեանները և ուրիշ շատերը գլխատուեցան: Նաթոլիկութիւնը վերցաւ, և տեղը հաստատուեցաւ բանաստուածութեան կրօնքը, և այլն...:

12. Լուի վէշտասաներորդի որդին է որ 1785 մարտի 27ին ծնաւ: Ֆրանսայի մեծ յեղափոխութեան ժամանակ ընտանիքին հետ թամիլը բռուած աշտարակը բանտարկուեցաւ: Իր բանտապահն էր Սիմոն անուն կօշկակարը: 1795ին մեռաւ. ոմանք կասկած ունին թէ թունաւորուեցաւ ան. բայց ուրիշ հաստատած է թէ բանտին մէջ չարաչար կիրպով նայուելուն համար իր ծագիկ հասակին մէջ մեռաւ:

13. Լուի Տօմինիք Գարդուշ 1693ին Բարիզի մէջ ծնած հռչակաւոր դող մ'է: Ազգասիրական խումբի մը պարագլուխը ըլլալով, ամէն օր գողութիւններ և մարդասպանութիւններ կիյնէր Բարիզի մէջ: Շատ գժուռ բռնեցաւ, և չարաչար տանջանքներով ապտնուեցաւ:

14. Մարա 1744ին Նէօշատէլի քով Թուրթիի մէջ ծնած է: Հռչակաւոր ռամկապետական մ'է, Բժշկութիւն սորվելու համար Բարիզ եկաւ յեղափոխութեան ժամանակ, և յեղափոխութեան սեսիլներէը ընդունելով 1789ին քաղաքական լսպիր մը հրատարակել սկսաւ, որու մէջ ծայրայեղ սկզբունքներ կը քարոզէր և արիւնաթոյր միջոցներ կառաջարկէր յեղափոխութեան թշնամիները զսպելու համար: Ժողովուրդին վոյ մեծ ազդում ունենալով Հռոմբոյ փլոմբեան հռանախպղով ըսուած յեղափոխական ժողովին անդամ, և 1792 սեպտեմբեր 2 և 3ի կոտորածներուն սեսլի տուող և աշխատողներուն մեկն ալ ինքն եղաւ: Ցետոյ Գօնվանսիօն Նասիօնալէ անդամ ընտրուելով Մօնթանեարներու գլուխն եղաւ, Ժիրօնտեաններու հետ կռուեցաւ և անոնց քաղաքականութեան դատապարտել տուաւ: 1793ին Շարլօթ Գօրտայ անուն օրիորդը որ Ժիրօնտեան եկած էր, կարծելով թէ ասկալի բռնակալութեան մը լուծէն պիտի ազատէ Հայրենիքը սպանեց զՄարա երբ ասի բազանիքի մէջ էր:

15. Ընտրելի հրովարտակի յետս կոչուած եռը Լուի 16րդի իշխանութեան ժամանակ գինուոր մարդիկ անդորրոյն հարստահարութիւններ և ապիրատութիւններ գործեցին գալվինեաններու դէմ: Տրակօնական հալածանմ կանուանին այս հարստահարութիւնները, վասն զի հալածող գինուորներուն մեծագոյն մասը արագօն (վիշապ) ըսուած զօրքն էր, որոնք բողոքականներու տունը բռնի բնակելով ամէն տեսակ բռնաբարութիւն կը գործադրէին:

16. Գաբրիէ Ֆրանսայի մեծ յեղափոխութեան ամենէն արիւնռուչ մարդերէն մին էր: 1792 Գօնվանսիօն Նասիօնալին անդամ եղաւ, Ֆրանսայի արևմտեան կողմը զգուեցաւ բնտանի կռիւը զսպելու համար. հին սիմբան անդամութիւններ ըրաւ, որը Ներօնի ժամանակը կը յիշեցնէին: Հարիւրաւոր անձեր միատեղ խեղդել կուտար: Սոսկալի ապտնութիւններ հնարեց, զոր հանդուգն պոհան ոճոռնոնիւնները կանուանէր: Կին և մարդ երկուքը մեկ կապել և լուար դեռը նետել կուտար: Տասներկու հազարի մօտ մարդ զոհած է: Այս հրեշը

յեղափոխական առենին առնչւ ամրաստանուեցաւ , դատուեցաւ և 1794 դեկտ. 6ին գլխատուեցաւ :

17. Պոնթըվկլ 1646 Պրէսթ մէջ ազնուական և հին վերադասանքի մը մէջ ծնած է : Ֆրանսայի մարշէշալ մ'է : Լանկեւտոգ դուքս եղաւ բողոքականները պահելու համար որոնք Նանդի ադատութիւն և տուրքի կիսով չափ ազատութենէն կ'ուզէին . Ֆոնթըվկլ ապստամբութիւնը զսպելու համար անգթութիւններով արիւնն հեղդներ թափեց :

18. Ֆուշրէ-Թէնվիլ Ֆրանսայի յեղափոխութեան ժամանակ յեղափոխական առենին մէջ հաստակաց ամրաստանուիլի պաշտօն կը վարէր ընդհիւ Ցանթօնի և Բօպէսբիէրի որոց աչքը մեռած էր : Հաղարաւոր ամբաստանութիւններ մահի դատապարտել տուաւ՝ շատերուն առանց և ոչ իսկ դատը անսնելու : Իր նահատակներուն կարգն են Պարի-Ընթոնեանի , Ժիրօնտեանը , նաև Ցանթօն և Բօպէսբիէր որոնք իր հին պաշտպաններն էին : Վերջապէս ինքն ալ 1795ին գլխատուեցաւ ամենուն անէծքը առնելէն ետք :

19. Կամպանիօն-Վավիլ Ֆրանսայի մէջ այլ և այլ մեծ պաշտօններ վարած է մինչև 1675 : Ճեսոյ Լանկեւտոգի կառավարիչ անուանելով խիստ անգթութեամբ վարուեցաւ բողոքականներուն հետ :

20. Մոլլեթ Սեմանիալ Բարիզի Շամբըլէ քաղաքի դատաստանատունին նախագահն էր : 1789 Հոկտեմբերի 5 և 6ին Բարիզէն Վերսայլ խուժող տորթին կարգի կանանց խումբը առաջնորդեց : 1792ին սեպտեմբերի մէջ կուսակուսակ նահատակները դատելու համար հատուցուած այլանդակ տունին նախագահն էր : Ականատեսներ ետք անունը փոխեց . երբ միանկլը յայտնի չէ :

21. Գասպար Սօ-Թավան 1509ին ծնած է : Զօրապետ մ'էր . Պուրբոնի կառավարութիւն ըլած ժամանակը բողոքականներուն դէմ խստութիւններ բանեցուց , և մարշէշալ եղաւ իբր վարձատրութիւն իր տարած յաղթանակներուն : Սէն-Պարթէլէմիի կոտորածին դիւրերը (1572ին) կրօնամոլութեամբ հանակուելով Բարիզի փողոցները պատեցաւ կամ թէլիներու մէջ եռանդը զրդռելու և բողոքականները ջարդելու համար :

22. Իրէ Տի-Լէն կամ Տիւէզէն ախոյեան՝ ռամկավար Հելենի մականունն է : 1789ին Բէր-թու-Լէն անունով քաղաքական լրագիր մը հանեց որու մէջ ծայրահեղ կարծիքներ և լրբևին յօդուածներ հրատարակեց : Մարի-Ընթոնեանեթի դէմ սոսկալի ամբաստանութիւններ հնարեց և Ժիրօնտեաններուն կոտորածը պատրաստողներուն մէկն ալ ինքն եղաւ : Բանտարկութեան կրծքը հատաւ : Ընտաւած մ'էր : Հաստակաց փրկութեան մանաժողովին հրամանատարնելով մահի դատապարտուեցաւ , և 1794 մարտի 24ին գլխատուեցաւ :

23. Հայր Լըշեզլիզ Լուի 14րդի վերջին խոստովանահայրն էր : Այս հըդչակաւոր ժեզուիթը թագաւորին խիղճը կառավարելու պաշտօն ունենալով , ժանսենեականները սոսկալի կերպով հալածել , Բօթ-Րուայալ անուն երեւելի վանքը կործանել տուաւ և ուրիշ շատ ապիրատութիւններ ըրաւ :

24. Ժօրատան-Թուբ-Թէի Ֆրանսայի յեղափոխութեան ժամանակ Բարիզի եպս. : 1789 Հոկտեմբեր 6ին երկու պահնորդ վնասուր կոտրեց . գաղեխլի կառավարչին դլուխը կտրած բլլալը , Փուլօնի և Պերթիէի սիրտը քաշող և հանողը ան էր , ինչպէս որ ինքն ալ յայտնած է պարծելով : Վօլիւլի գաւառը արիւնի հեղեղներով ողողեց և Ավինեանի մէջ կոտորածներ ընել տուաւ : Հաստակաց փրկութեան մանաժողովին հրամանատարնելով վերջապէս բռնուեցաւ , մահապատժուեցաւ և 1794ին գլխատուեցաւ :

25. Լուվուա Լուի ԺԴի իշխանութեան ժամանակ պատերազմի պաշտօնեայ էր : Երկու անգամ Թալեթեան հրդեհել տուաւ . Պալատինական կոչումին , այսինքն բողոքականաց տրուած ազատութենից և արտօնութիւնից եւս առնուելուն նպաստեց . անոնց դէմ անգթութիւններ ըրաւ : Տրակօնական հալածութիւնները իր հրամանատարութեան ներքև կատարուած են : 1691ին մեռաւ :

26. Մարի-Ընթոնեանեթ Աւստրիոյ կայսր Ֆրանսուա առաջինին և կայսրուհի Մարի-Թերեզիոյ աղջիկն էր : Լուի ԺԶին հետ ամուսնացաւ : Յեղափոխութեան ժամանակ Ֆրանսայի թշնամիներուն հետ յարաբերութիւն ունենալ ըլլալուն համար սասոիկ ամբաստանուեցաւ , Թաճիրի աշտարակը , յետոյ Փօնսէրժրի ջուրտ մեծ քանդը նետուեցաւ : 1793ին մահուան դատապարտուելով գլխատուեցաւ :

27. Հանրապետականները կարմիր գդակ կը դրուէին յեղափոխութեան ժամանակ :

28. Կարդինալները կարմիր խոյր կը դրուին :

29. Նաբոլէոն Առաջին Ելպա կղզին Փրանսա դառնալէն ետք Հարիւր օր միայն իշխեց , այսինքն մինչև Վաթերլոյի պատերազմը , որու մէջ յաղթուելով Սէնթ-Ելենա կղզին աքսորուեցաւ :

30. Եղեգրի սեւակին բաղադրեալ ծաղկաւէտ տունկ մ'է : Երկու տարի ապրող բանջարեղէն մ'է Հասարակ ասլէնջին . կուտուի իր արմատը որ պատուական և փափուկ բան մ'է :

31. Ֆարը ընարելու համար դումարուող կարդինալներու ժողովը ֆօնթլավ կանուանի :

32. Ֆալլիթօմը եպիսկոպոսական զարդ մ'է : Ասուլ սպիտակ և երեք մետր չափ լայն ժապաւէն մ'է , որ ուսերուն վրայ կառնուի . առջևէն և ետեւէն հաւասար երկարութեամբ կախուող երկու ոստ , նաև կապարեայ պզտիկ թիլեթեղներ ունի որոնք ծայրերն բոլորուած և ծածկուած են սև մետաքսով ու չորս կարմիր խաչով : Ֆարը այս ժապաւէնը աջքէպիսկոպոսներուն կը դրկէ Ինչպէս անոնց արժանապատուութեան :

33. Լաֆօնթէնենն է այս խօսքը : Բերթի կամնամաճառ գիւղացի մ'է որ գլուխը ամսն մը կամ առած կուզէ անարդել քաղաքը Հանել :

34. Միլիերկրական ծովին պզտի խորշերուն մին է . Ֆրանսայի Վար գաւառին արևելեան Հարաւային ծովեզրն է այս խորշը : Նաբոլէոն Էլպա կղզիէն դառնալով 1815 մարտ 1ին անկէ մեռաւ Ֆրանսա :

35. Անդլիացիներ առնուած նոր բառ մ'է , որու բուն նշանակութիւնն է չէլսպակ , Բաբելհամաիպան արհամարհական : Այս բառը կը գործածուի նշանակելու Համար կազանդչէլի գլխոմանի կազմուած պզտի գիրքեր , որոնք ընտիր և փառաւորապես կազմուած են , և զեղեցիկ ձեով և դիրքով զարդանկարներ ունին :

36. Ռուսական լեզ կանուանին այն իրական կամ արուեստական լեռները որոնց վերջին վար շեռակ կամ զարտուղի ճամբայ մը հարթուած է : Սարդ վե-

բէն բալնթիրի մը մէջ կը մնանէ, և անով սպրդելով սատիկ արագութեամբ մինչև վար կը սահի: Այս դէպքը հինս Գրանսայի մէջ արդիլուած է, վասն զի շատ անձեր սահելու ժամանակ վիրաւորուած են:

37. Նարոլէոն Սէնթ-Էլէնա կղզին աքսորուելէն ետք Լուի ԺԸ Գրանսայի թագաւոր եղաւ: Ասոր իշխանութեան ժամանակը վերահաստատութիւն (restauration) կանուանի:

38. Պրիւնավիլի յանդուգն և գրգռիչ յայտարարութեան վրայ լսողը Գրանսա զայրոյթով և հայրենասիրութեան անլուր եռանդով մը վառուեցաւ և բոլոր Եւրոպայի յաղթելու պատրաստեցաւ: Բայց նախ արքայական պալատին վրայ յարձակիլ և Լուի ԺԴը գահէն վար գլորել ուզելով, 1792 օգոստոս 10ին հայրենասէրք ապստամբութիւն մը պատրաստեցին. Մարսիլիացիներու և Պրեմօներու հետ միանալով թագաւորին պալատին վրայ յարձակեցան. թագաւորը փախաւ, Ազգային ժողովին ապաւինեցաւ. ապստամբները յաղթեցին պալատական զօրաց, և այս յաղթութեան հետեւութիւնը եղաւ միապետութեան բարձումը և Լուի ԺԴին թամիլ աշտարակին մէջ բանտարկութիւնը:

39. Գրանսերէն fourches caudines խօսքը Գօրճնէեան ձիրճ կը թարգմանենք այս պատճառաւ. Գարուայի արեւելեան հարաւային կողմը քաղաք մը կայ որ Հռոմայեցւոց ժամանակ Գօսիամ և այսօր Արիենցօ կանուանի: Այս քաղաքին մօտերը կիրճ մը կայ, որ երեւելի հանդիսացած է՝ Հռոմայեցիք թ. Վիթուրիոս Կալվինոս և սուրբ Բօմիթիւոս Ալվինոս հիւպատոսներու իշխանութեան ժամանակ հոն յաղթուելնուն համար: Սակայն թիներու զօրավար Բօնթիոս Էերանիոս այս կիրճին մէջ բանտարկեց յաղթուող Հռոմայեցիները ու բոլորը սախալեցան անոր իշխանութեանը հպատակիլ: Այս պատճառաւ այն կիրճը այնուհետեւ fourches caudines այսինքն Գօսիանեան կիրճ կոչուեցաւ:

40. Գաղմանիօլը Գրանսայի արքունիքին դէմ թշնամական պարբերդ (ronde) մ՚է զոր հանրապետականները կերպրին: 1792 Թիւմիներիէի Գաբմանիօլ քաղաքը առնուելուն առիթիւ շարադրուած է այն: Նաղարամն է,

Ցառնօն լա ֆարմանիօլ.
Վիվ լը ռօն ռիւ֊ֆռանճ.

41. Թիւսթինիէն՝ Հռոմայեցի իրաւագէտներու կողմէն մինչև իր ժամանակը տրուած վճիռները որք քանի մը միլիոնի չափ են, ամէնը մէկ ժողովել տուած է. այս ժողովածոյքը պէնտէքթ կանուանի:

42. Ամէնէ որ Սահմանի առաջին դարքան էր, Բիփայլ ըսուած մէնական տէրը քաշուեցաւ, ուր պատուական կերակուրներ և ամէն տեսակ համադամ բաներ ուտելով անուանի եղած է: Այս պատճառաւ Գաղղիացիք զեղխութեամբ կերուխում ընել ըսելու համար ֆէբ բէթայլ կըսեն:

43. Երեւելի Բենօր մ՚է, որ 1736ին ծնած և 1842ին մեռած է:

44. Ալմէ կամ աւելի ճիշդ ալմֆ է որ արաբերէն ֆէրասն կը նշանակէ: Հնդկուհիներ են, որոնք հանդէսներու մէջ յանպատրաստից տղեր կը չինեն, կերգեն և կը պարեն սրինդի, քամբուռներու և ծնծղաներու ձայնակցութեամբ: Ալմիները ամէնէն դժգանի տղոյներուն մէջէն կընտրուին, և մանաւանդ դաստիարակութիւն կառնուն:

45. Էլմաթր կամ էմէթր յունարէն էմէթրա, ընկերուհի բառն է: Հնախօսներէ ոմանք, պոռնիկ ըսելուն միտքով կը դործածէն, թէեւ էրէյէրը Ցմէրնուն մէջ չնշանակեր ինչ որ հնդիսանները ըսել կուզին:

46. Բնագրին մէջ Գրանսերէն խոկէն բառը զոր այլ թարգմանած ենք, mâtin գրուած է որ կը նշանակէ պահապան շուն: Հնդկական բառախաղ մ՚ըրած է: Բայց հայերէնի մէջ այսպիսի բառի խաղ մը դանելը անհնարին ըլլալով ստիպուեցանք այլ թարգմանել միայն:

216 երեսին ազանիական երգին թարգմանութիւնը սա է.

«Պատախօսի մէջ ծնած եմ. սէրը կը հրաւիրէ զիս: Սիրտս բոլորովին այնքան մէկն է, վասն զի դեղեցիկ սրտնդներդ կը յուսցնես ինձ»:

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ.— ՓԱՆԹԻՆ

ԵՐԵՔ

Ցառաջաբան հրատարակչին 5
Ցառաջաբան թարգմանչին 9
Ցառաջաբան հեղինակին 13

ԳԻՐՔ ԱՌԱՋԻՆ

ՍԸՐԱՍ ՄԸ

ԳԼՈՒԽ Ա. Պատան Մխրխէ 17
» Բ. Պ. Մխրխէ գերապատիւ Պիէնվընիւ եպիսկոպոս կըլլայ 21
» Գ. Եպիսկոպոսը բարի է, բայց եպիսկոպոսական թեմը սաժանելի 29
» Դ. Գորձքը խօսքին համեմատ 32
» Ե. Գերապայծառ Պիէնվընիւ եպիսկոպոսը շատ ժամանակ կը գործածէր իւր պատմուճաններուը 42
» Զ. Թէ ոմն կը պահպանէր եպիսկոպոսին տունը 46
» Է. Գրամաթի 53
» Ը. Գինիէն ետք փիլիսոփայութիւն 58
» Թ. Քոյրն նկարագրած եղբայրը 64
» Ժ. Եպիսկոպոսը անձնանօթ լոյսի մ՚առջև 69
» ԺԱ. Սահմանարկութիւն մը 87
» ԺԲ. Պիէնվընիւ եպիսկոպոսին մեռնելիքը 93
» ԺԳ. Թէ ինչ կը հաւատար եպիսկոպոսը 98
» ԺԴ. Թէ ինչ կը խորհէր եպիսկոպոսը 104

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՆԿՈՒՄ

ԵՐԵՍ

ԳԼՈՒԽ Ա· Աթաուալէն 'ի վեր քայլող մարդու մը իրկունը 108
» Բ· Իմաստունին խրատուած խոհեմութիւնը 124
» Գ· Կրաւորական հնազանդութեան դիւցազնութիւնը 129
» Գ· Բօնթարլիէյի պանրի գործարանները վայ տեղեկութիւն 137
» Ե· Հանդարտութիւն 142
» Զ· Ժան Վալժան 144
» Է· Ցուսահատութեան ներքին կողմը 151
» Ը· Կոհակ և ստուեր 162
» Թ· Նոր տրտունջներ 165
» Ժ· Արթուն մարդը 167
» ԺԱ· Թէ ինչ կընէ Ժան Վալժան 170
» ԺԲ· Եպիսկոպոսը կաշխատի 175
» ԺԳ· Բլթիլ-Ֆերվէ 179

ԳԻՐՔ ԵՐՐՈՐԴ

ՑԱՄԻՆ 1817

ԳԼՈՒԽ Ա· 1817 տարին 192
» Բ· Կրկին քառեակ 201
» Գ· Ձորս առ ձորս 207
» Գ· Թօլոմիէս այնքան զուարթ է որ սպանեան երդ մը կ'երգէ 213
» Ե· Պօմպարմայի զինեասունը 216
» Զ· Սիրահարներուն փոխադարձաբար պաշտուիլը 220
» Է· Թօլոմիէսի խնամուիլը 222
» Ը· Ձիու մը մահը 230
» Թ· Ուրախութեան ուրախալի վախճանը 234

Ծանօթագրութիւնք թարգմանչին 238

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0395434

6335